

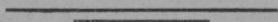
SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

Suomen Museo

XLII

1935

MIT DEUTSCHEN REFERATEN



HELSINKI

K. F. PUROMIEHEN KIRJAPAINO O.-Y.

1936

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

SUOMEN MUSEO

XLII

1935

HELSINKI

K. F. PUROMIEHEN KIRJAPAINO O.-Y.

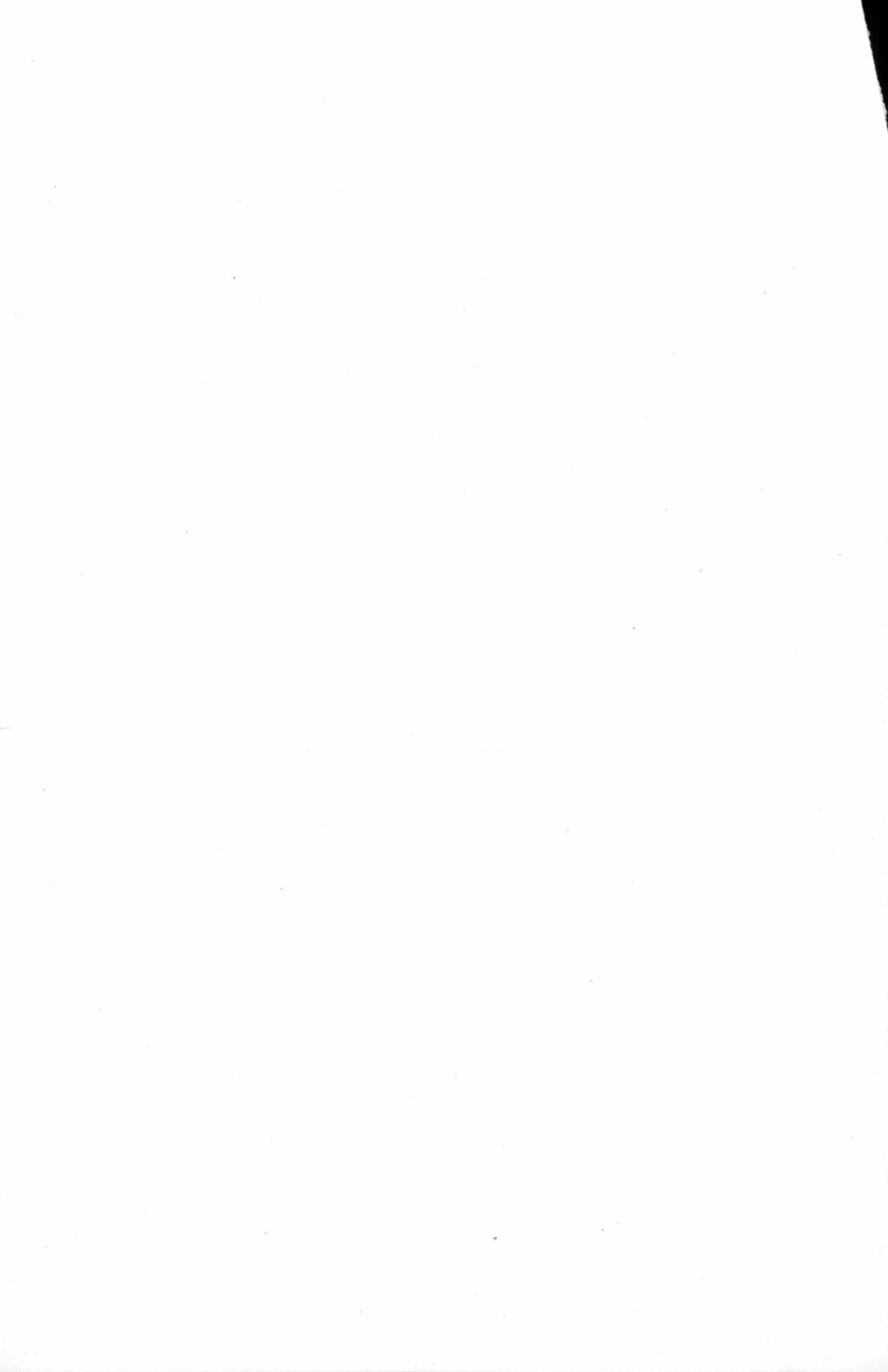
1936

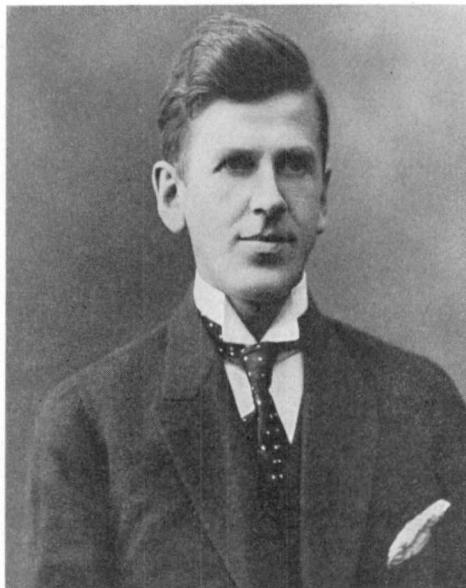
Toimitus:

T. I. ITKONEN. AARNE ÄYRÄPÄÄ.

Sisällyys:

	Siv.
Ilmari Manninen † (kirj. <i>Aarne Äyräpää</i>)	1
Kai Donner † (kirj. <i>T. I. Itkonen</i>)	5
<hr/>	
Ella Kivikoski: Kittilän hirvenpäälusikka	8
Esa Hyypää: Kittilän lusikkalöydön geologinen iänmääräys	15
Leo Aario: Oikaisu Viikinäisten reenjalaslöydön iänmääräykseen	21
A. W. Rancken: Pyhämaan Luodon uhrikirkko.....	23
Ella Kivikoski: Suomen arkeologinen bibliografia 1926—1935. — Die archäologische Bibliographie Finnlands 1926—1935	37
<hr/>	
Kirjallisuutta:	
Varhaishistorian Suomi ja Itämeren alue: Jalmari Jaakkola, Suomen varhaishistoria (arv. <i>A. M. Tallgren</i>)	83
Gösta Berg, Sledges and Wheeled Vehicles (ilm. <i>A. Hirsjärvi</i>).....	96
Sakari Kuusi, Hollolan pitäjän historia I (ilm. <i>K. Vilkuna</i>)	97
Keski-Suomi I (ilm. <i>T. I. Itkonen</i>)	97
Ahti Rytönen, Tuulastulilta ja karhumailta (ilm. <i>A. Hirsjärvi</i>)	97
Sigfrid Svensson, Skånes folkdräkter (ilm. <i>K. Vilkuna</i>)	98
Tyyni Vahter ja Greta Strandberg, Suomen kansallispukuja (ilm. <i>Kerttu Myllylä</i>)	100
Väinö Salminen, Kalevala-kirja (ilm. <i>A. Hirsjärvi</i>)	100
Kalevalan kauneutta (ilm. <i>Eino Nikkilä</i>)	100
Ilmari Kianto, Vienan Karjala — Kalevalan kehто	100
<hr/>	
I. Kronqvist: Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodesta 7. 5. 1934—7. 5. 1935	101
Auli Markkula: Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1934	105
<hr/>	
Suomen Muinaismuistoyhdistyksen julkaisut	107





Ilmari Manninen.

Lyhyen väliajan jälkeen Kansallismuseo on jälleen kuluneena vuonna menettänyt yhden parhaimmista työvoimistaan. Kansatieteellisen osastomme johtaja, tohtori Ilmari Justus Andreas Manninen, kokeneimpia museomiehiämme ja kansatieteellisen tutkimuksemme eturivin edustajia, kuoli lyhyen sairauden jälkeen kesäkuun 14 p:nä 1935.

Ilmari Manninen oli syntynyt Viipurissa syyskuun 2 p. 1894. Miehen ikään hän yarttui Pohjois-Karjalassa, Liperin pappilassa, ja tuli ylioppilaaksi Joensuun lyseosta v. 1912. Hänen tieteellinen kutsumuksensa selvisi hänen jo kouluaikana, kotiseutututkimuksen tietä. Lyseon yläluokkalaisena ja sittemmin ylioppilaana hän lähti ahkeaan Kotiseutulehteen kirjoitelmia, joiden aiheena olivat kotipitäjästä, kirkon arkistosta tai kansan suusta, saadut tiedot. Ja hänen varsinaisen teos-sarjansa esikoinen, v. 1917 Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksissa ilmestynyt »Liperin seurakunnan historia Ruotsin vallan aikana», on työ, jonka hän alotti jo koulupoikana.

Kansanomaisen kulttuurin selvittely ja museotyö alkoi jo varhain, ainakin heti hänen valmistuttuaan v. 1916 filosofian kandidaattiksi, erottautua hänen erikoisalakseen. V. 1917 hän kierteli Aunuksessakaan kansatieteellisellä tutkimusmatkalla, jonka tuloksista syntyi teos »Kansatieteellisiä kertomuksia Pohjois-Aunuksesta» (1919). Vv. 1917–18

hän aika ajoin työskenteli Kansallismuseossa hoitaen mm. v. 1918 väliaikaisesti Muinaismuistoyhdistyksen sihteerin tehtäviä. Toimissaan 1919–22 koulumiehenä, Naantalin yhteiskoulun johtajana, hän omisti kaiken vapaa-aikansa valitsemansa tieteellisen alan hyväksi. Niinpä on Naantalin museon perustaminen hänen ansiotaan. Ja tästä aikana valmistuivat teokset »Pohjoisen Karjalan vanhanaikainen talous» (1922) sekä »Die dämonistischen Krankheiten im finnischen Volksaberglauen», jolla hän 1922 väitteli tohtoriksi. Näin hän oli kypsnyt itse näiseen tutkimustyöhön sekä esineellisen ja henkisen kansatieteen että historian alalla ja siten valmistunut sangen monipuolisesti elämätteitäväänsä.

Kun Virossa näihin aikoihin tiedusteltiin suomalaista tiedemiestä järjestämään sikäläisiä runsaita, mutta varastoituja kansatieteellisiä keräelmiä Viron kansallismuseoksi, lankesi valinta tohtori Mannisen, joka näin joutui ratkaisevasti keskittämään voimansa museotyöhön ja esineelliseen kansatieteeseen. Eesti Rahva Muuseumiin johtajaksi Tarttoon v. 1922 kutsuttuna hän järjesti näytteille ja järjestelmällisesti täydensi Viron kansatieteelliset kokoelmat tavalla, joka on laajalti saanut osakseen suurta tunnustusta. Samalla hän, vv. 1924–28, toimi tieteenhaaransa dosenttina Tarton yliopistossa. Tämän suurisuuntainen, reippain ottein suoritetun museo- ja keräystyön tuloksina kypsyni runsas määrä Viron kansatiedettä käsitleviä tutkimuksia. Näistä on ensisijalla mainittava virolaisten kansanpuujen historia (»Eesti rahvriite ajalugu», 1927) sekä kolmiosaiseksi suunniteltu teos Viron kansanomaisesta kulttuurista, »Die Sachkultur Estlands», josta ehti valmistua, vv. 1931 ja 1933, kaksi vankkaa nidettä. Tätä teosta, joka epäilemättä on seikkaperäisimpää ja parhaita kansatieteellisiä maakuvaluksia, mitä on julkaistu, ja jonka keskenjääminen näyttää ainakin lähitulevaisuudessa korvaamattomalta tappiolta, on pidettävä Mannisen pääteokksena. Luentotoiminnan satona ilmestyi v. 1929 yliopistolliseksi kurssikirjaksi tarkoitettu teos »Suomensukuiset kansat», joka on julkaistu myös viron- ja saksankielisenä. Aikakauskirja »Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat», jota tähän asti on ilmestynyt 10 osaa, on myös Mannisen alullepanema. Hänelle oli suotu Viron kansatieteellisen tutkimuksen varsinaisen perustajan tunniakas osa.

V:n 1929 alussa Manninen siirtyi takaisin Suomeen valittuna Kansallismuseon kansatieteellisen osaston johtajaksi. Vielä samana vuonna hänet nimitettiin myös kansatieteen dosentiksi Helsingin yliopistoon, missä hän U. T. Sireliuksen kuoleman jälkeen kolmatta vuotta väliaikaisesti hoiti suomalais-ugrilaisen kansatieteen professorin virkaa. Vv. 1929–30 hän oli Suomen Museoliiton sihteerinä ja 1933–34 lähes vuoden ajan vt. valtionarkeologina. Muinaismuisto-

yhdistyksen työjäseneksi hän tuli v. 1930. Osastonjohtajana Manninen pyrki järjestelmällisesti täydentämään Kansallismuseon kansatieteellisiä kokoelmia ja uusimaan niiden näytteillepanoa synteettisiä ja esteettisiä näkökohtia silmälläpitääen, nojaten Tartossa saamiinsa runsaihin kokemuksiin. Suomalais-ugrilaisella osastolla olivat virolaiset ja unkarilaiset kokoelmat, joita hän on rikastuttanut mm. vaihtojen avulla, erikoisesti hänen harrastuksensa kohteina. Samalla hän kuumaisella kiireellä jatkoi julkaisutyötään, tahi oikeastaan, hänen paras julkaisukautensa lankeaa juuri tähän aikaan. Tällöin ovat kirjoitettuja, paitsi lukuisia pienempiä tutkielmia, hänen Viron kansanomaista kulttuuria käsitlevän jo mainitun päätöksensa molemmat ilmestyneet osat. Näihin liittyy v. 1934 valmistunut »Suomen suku»-teoksen III. osa, joka yhtä lukua vaille on hänen käsialaansa ja jonka aiheena on Suomen sukukansojen esineellinen kansatiede koko laajuudessaan; erikoisesti puvustoa koskevat luvut siinä sisältävät runsaasti uutta.

Tutkija-uransa alkutaipaleella Manninen asetti päämääräkseen tietensä alalla, kuten etenkin eräistä kirja-arvosteluista näkee, entistä tietoisemman pyrkimykseni synteeseihiin. Kansatieteellisistä julkaisuista hän kaipasi yhteenvetöja ja kehityksen suuntaviivojen selvityä. Mutta kansatieteenemme oli omaksunut työmaakseen koko laajan suomalais-ugrilaisen kansojen asuma-alueen, ja sen suunnaton aineisto ei ollut suinkaan vielä muokattu lopullisia yhdisteliä varten. Niihin oli vielä pitkälti matkaa, ehkäpä useankin miespolven työtaival. Kypsynen tiedemiehenä Manninen käsittikiin tehtävänsä, kuten hän vaatimattomasti sen määrittelee, vain pyrkimykseksi »helpottamaan vastaisille polville siihen suureen synteesiin pääsemistä, joka on tutkimuksemme ylväään päämääränä» (Suomen suku III). Mahdollisuudet työskentelyyn itäisten sukukansojemme keskuudessa olivat suuresti vaikeutuneet. Mutta ainutlaatuinen tilaisuus perehtyi Viron kansanomaiseen kulttuuriin tarjosi hänelle uuden, vielä vähän kynnetyn ja odottamattoman antoisaksi osoittautuneen työvainion. Ja laajan tutkimusalueen läntisiltä siviltä löysi hän muitakin tehtäviä. Hän suuntasi harrastuksensa, paitsi virolaisiin myös unkarilaisiin, jotka molemmat kansat hän saattoi entistä lähemmäksi kansatieteellisen tutkimuksemme intressipiiriä, sekä vertauskohtien ja selvitysperusteiden hakemiseen suomalais-ugrilaiselle kansatieteelliselle aineistolle lännestä ja etelästä pään, Keski- ja Kaakkos-Euroopasta, missä mielenkiinto etnografiaa kohtaan juuri viime vuosien aikana oli huomattavasti vilkastunut.

Tutustuttuaan aikaisemmin useilla ulkomaanmatkoilla itä- ja keski-eurooppalaiseen sekä skandinaaviseen vertailuaineistoon Manninen kesällä 1934 lähti yliopistosta saamallaan apurahalla lähes vuoden kestääneelle tutkimusmatkalle Keski- ja Kaakkos-Eurooppaan. Tällöin

hän keräsi, ensi sijassa Balkanin maista, Kansallismuseoon runsaan ja arvokkaan kansatieteellisen kokoelman.¹ Kesäkuun alussa v. 1935 kotiduttuaan hän ehti sekä sanomalehtihaastattelussa että keskusteluissa virkatoveriensa kanssa jo lyhyesti selostaa matkalla saamiaan kokemuksia, mm. monia yhtymäkohtia, jotka hän oli havainnut vanhakantaisen kaakkoseurooppalaisen kansanomaisen kulttuurin ja suomalais-ugrilaisen laajan kansatieteellisen tutkimusaineiston välillä ja joiden selvittämiseen mieli paloi kohta ryhtyä. Pohjois-Karjalan metsäpoluilta lähtenyt kotiseutututkija oli vähitellen edennyt eurooppalaisen tutkimuksen suurille valtateille. Nuo selvitykset jäivät häneltä nyt ainaiseksi antamatta.

Ilmari Manninen oli suorasukainen ja sydämelinen, koruton ja hiljainen luonne. Mutta hänessä paloi voimakas tutkimus- ja työhalu ja väsymätön pyrkimys saattaa tietonsa ja kokemuksensa julkisuuteen, tieteen käytettäviksi. Hän oli esimerkillisen uuttera ja velvollisuudentuntoinen työntekijä, jolla oli harvinainen kyky saada valmista käsistään, oli sitten kysymys museo- tai julkaisutöistä. Nuoresta iästään huolimatta — hänhan oli kuollessaan vasta 40-vuotias — hän ehti saavutuksiin, jotka mittasuhteitaan vastaavat monen vanhuuden ikäään pääseen huomattavan tiedemiehen työtä. Tämä työmäärä on sitäkin kunnioitettavampi, kun siitä paras osa on suoritettu ainaisessa taistelussa heikontuvan terveyden kanssa. Ehkäpä juuri kiihkeä työtarmo poltti hänen voimansa ennenaikaisesti loppuun, mutta ehti myös lyhyessä ajassa luoda sitä enemmän tuloksia.

A. Å.

¹ Kokoelma oli yleisön nähtävänpäivä Kansallismuseossa marraskuussa 1935, toht. Manniselle omistettuna muistonäytelynä.



Kai Donner.

Helmikuun 12 päivänä 1935 sammui tohtori Karl Reinhold Donnerin elämä. Vaikka kuolema ei tullut odottamatta, vaan vuosikausia kestäneen hivuttavan taudin seurauksena, niin tuntui kuitenkin järkyttävältä tuon toimintatarmoisen ja maamme elämään monipuolnesti osallistuneen miehen poismeno parhaassa iässään.

Kai Donner syntyi Helsingissä huhtikuun 1 päivänä 1888, tuli ylioppilaaksi 1906 ja filosofiankandidaatiksi Helsingin, Budapestin ja Cambridgen yliopistoissa harjoitettujen opintojen jälkeen 1911. Jo isäkodista saadut vaikutteet vetivät häntä tieteelliselle uralle, jonka suuntakin selvisi jo varhain. Oihan Otto Donner, Suomalaisugri-laisen Seuran perustaja, hahmotellut tämän järjestön ohjelman siten, että olisi tutkittava suomensukuisten kansojen kieliä, nykyisiä oloja ja menneisyyttä sekä ulolettava tutkimustehtävät myöskin niihin viresheimoiisiin naapurikansoihin, joista voidaan saada lisävalaisua ratkaistaviin kysymyksiin. Jo nuoresta pitäen oli Kai Donnerilla palaava halu seurata M. A. Castrénin jälkiä Siperian erämaihin, ja niinpä hänen tieteellisen toimintansa tärkeimmäksi alaksi tuli uralilaisen kielikunnan kahdesta pääryhmästä toinen: samojeedikielet. Hän matkusti Siperiassa 1911–13, etupäässä ostjakko-samojeedien keskuudessa Obin latvoilla, Jeniseillä ja Tas-joella. V. 1914 suoritetun toisen matkan kohteena oli Sajanvuorten rinteillä asuva, sukupuuttoon sammuva kamassisamojeedien heimo. Siperiasta Donner toi saaliinaan sanasto-, kansanrunous- ja kansatieteellistä aineistoa määrään, jonka hän itse on arvioinut n. 140 painoarkikksi. Miten paljon ahkeruutta ja sitkeyttä tähän keräys-

työhön on tarvittu, voi oikein ymmärtää vain se, joka on joutunut työskentelemään arktisten kansojen alkeellisissa majoissa pimeän ja pakkasen mailla.

Matkoilla Siperiassa ja Venäjällä Donnerissa vakiintui käsitys siitä, että Suomen oli tulevaisuutensa turvaamiseksi saavutettava täydellinen itsenäisyys. Täydestä sydämestään hän liittyi v. 1915 jääkäri-liikkeeseen, joutuen sittemmin pakenemaan ulkomaille, missä hän edelleen vaikutti maamme hyväksi. Poliittisessa toiminnassa kului aikaa vuoteen 1919 asti; Donnerin työ ja eläytymiskykyä kuvaavaa on, että hän talläkin alalla pystyi saavuttamaan erittäin arvokkaita tuloksia, jotka jo yksistään olisivat riittäneet takaamaan hänelle tunniakkaan nimen.

Mutta siperialainen aineisto velvoitti kerääjäänsä palaamaan tutki-jankammioon. Valmistettuaan väitöskirjan samojeedikielten alalta Donner tuli filosofianlisensiaatiksi 1921, uralilaisen kielitieteen dosentiksi 1924 ja hoiti viransijaisena fonetiikan professorinvirkaa vuodesta 1934 alkaen. Hänet valittiin Suomalais-ugrilaisen Seuran johtokunnan jäseneksi 1919, Suomalaisen Tiedeakatemian jäseneksi 1932 ja Suomen Tiedeseuran 1934.

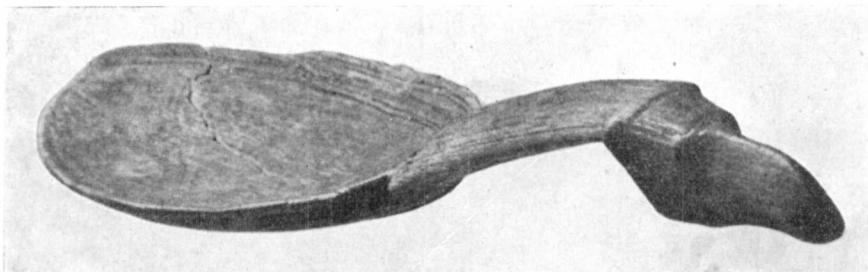
Suomen Museon palstoilla ei ole syytä luetella Kai Donnerin eteviä kielitieteellisiä julkaisuja eikä arvioida hänen osuuttaan vapaus-sotamme historian kirjoittamisessa. Sen sijaan on paikallaan mainita hänen kirjallisesta toiminnastaan se, mikä liittyy tavalla tai toisella S. Muinaismuistoyhdistyksen harrastuspiiriin. Vv. 1909—10 Donner kuului Suomen Kotiseutututkimuksen Keskusvaliokuntaan ja »Kotiseudun» toimittajiin. V. 1910 hän julkaisi »Luetteloon Pohjois-Pohjanmaata ja Suomen Lappia käsitlevästä kirjallisuudesta» (Jouko I), jota seurasi v. 1912 »Bibliographia Ostrobotniensis, Luettelo Pohjanmaata ja Suomen Lappia sekä pohjalaisia henkilöitä ja sukuja käsitlevästä kirjallisuudesta». Donnerin huomattavimmat kansatieteelliset tutkimukset ovat: »Quelques traîneaux primitifs» (FUF XV, 1915), esitys kamassi- ja ostjakkisamojeedien alkeellisista vetoneuvoista; »Ornements de la tête et de la chevelure. Quelques mots sur leur signification» (SUSA XXXVII, 1920), jossa käsitellään mm. shamanin päähineisiin liittyviä uskomuksia; tutkimuksessa »Über das Alter der ostjakischen und wogulischen renntierzucht» (FUF XVIII, 1926), osoitetaan vanhoja historiallisia lähteitä ja kielellisiä todisteita hyväksi käyttäen, että Obin-ugrilaiset kansat vasta muutettuaan XIII ja XIV vuosisadalla syrjäänien ja venäläisten painostuksesta Uralin taakse oppivat samojeedeiltä poronhoidon. »Ethnological notes about the Yenisey-Ostyak in the Turukhansk region» (SUST LXVI, 1933) on laadittu osaksi Siperiassa tehtyjen havaintojen, osaksi erään Suomessa

oleskelleen jenisei-ostjakkin kertomusten mukaan. Jo varhemmin oli Donner parissa tutkielmassaan tehnyt sen huomiota herättäneen oletuksen, että jenisei-ostjakinkiel on tiibetinkielten sukua ja kuuluu suureen indokiinalaiseen kielikuntaan. V. 1933 ilmestyi »Siperia, elämä ja entisyys», jossa annetaan suppea yleisarvointi Siperian, etenkin sen länsiosan, historiasta ja alkuväestön kulttuurista sekä viitataan moniin probleemoihin, jotka vielä odottavat selvitystään. Donnerilla oli myös taitoa esittää näkemäänsä ja kuulemaansa viehättäväällä tavalla laajemmallemkin lukijakunnalle, kuten käy ilmi kirjoista »Siperian samojeedien keskuudessa vuosina 1911–1913 ja 1914» (1915, 2:n painos 1923) ja »Sibiriska noveller» (1919).

Kansallismuseota kohtaan Donner osoitti suopeuttaan lahjoittamalla sille suuriarvoisen siperialaisen esinekokonaisuuden, joka käsittää 254 kpl. ostjakki-, kamassi-, jenisei- ja jurakkisamojeedien sekä tunguusien esineitä ynnä 30 numeroa muinaislöytöjä. Tämän johdosta hänен nimensä piirrettiin Kansallismuseon hallissa olevaan suurlahjoittajille omistettuun marmoritauluun.

Kai Donnerin harrastuspiiri oli harvinaisen laaja, sillä siihen sisältyi kunnioitettava määrä tieteellistä, poliittista ja yhteiskunnallista toimintaa. Hänen luonteenominaisuksiaan olivat asiallisuus, selvä käsityskyky ja perusteellisuus yhtyneinä ahkeruuteen, rautaiseen tahdonvoimaan ja elävään isänmaallisuteen; vielä vähää ennen kuolemaansa, sairauden heikontamana, hän sai valmiaksi teoksensa »Sotamarsalkka Mannerheim» (1934). Kai Donner oli mies, joka hoiti leiviskänsä loppuun asti. Suuret tehtävät olisivat häntä vielä odottaneet tutkijan vaivalloisella tiellä; siperialaisista keräyksistään hän ehti julkaista vasta pienen osan. Hänen poismenonsa kohtasi ylen raskaana iskuna kansallista tutkimustamme.

T. I. I.



Kuva 1. Kittilän hirvenpäälusikka.

Kittilän hirvenpäälusikka.

Syyskesällä 1935 löydettiin Kuusanjoen asutusalueelta Kittilästä, viemärioja suomaahan kaivettaessa, n. 1,60 m:n syvyydestä puinen lusikka (kuv. 1–2), jonka maanviljelysinsinööri Otto Cleve toimitti Kansallismuseon kokoelmiin. Löytäjä oli työmies Otto Ahonen, ja löytöpaikka n. penikulman päässä Kittilän kirkolta kaakkoon, ns. Pälkättivuomassa, satakunta metriä Pälkättiojan rannasta.

Lusikan varteen on veistetty hirvenpää. Eläinpääkoristeisia esihistoriallisia lusikoita on meillä ennestään kaksi, Laukaan karhunpää ja Pielisjärven sorsanpäälusikat,¹ edellinen niinkuin Kittilän lusikka suosta löydetty, jälkimäinen, siitä saaduista maanäytteistä päätellen, sekin liejusta tai turpeesta ja alkuaan veteen uponnut.² Kittilän lusikka koristava hirvenpää on niukasti muovailleen oivallisesti luonnehdittu. Silmiä ei ole merkity, ainoastaan silmäkulmat, ei myöskään sieraimia; suuta tarkoittaa ehkä pari heikkoa piirtoa. Korvat on luonnosteltu poikkiharjanteella, joka on keskiosaltaan siloteltu, päästä taas jyrkennetty. Leuan alla on kolmiomainen syvennys (kuv. 3), samalainen kuin Säkkijärven hirvenpääaseessakin³ (kuv. 4), joka yhdessä Ruotsista, Alundasta⁴ löydetyn aseen kanssa tarjoaa taiteellisesti lähimät vastineet lusikan hirvenpääväistokselle. Voi tietenkin väittää, että syvennyskolmiot pään alapuolella ovat syntyneet toisistaan riippumatta, pyrittäessä mahdollisimman naturalistiseen eläinkuvaukseen, mutta toisaalta voi huomauttaa, että ne eivät suinkaan esiinny kaikissa tunnetuissa hirvenpääväistoksissa.

¹ J. Ailio, Zwei Tierskulpturen, SMYA XXVI, s. 257—282, kuva 6. Aarne Europaeus, Usua kivikauden taidelöytöjä, SM 1929, s. 82—88, kuva 2.

² Europaeus, main. teos, s. 83 seur.

³ SM 1915, s. 67.

⁴ Fornvännen 1911, s. 154, kuva 1

Tavalliseksi syömälusikaksi on Kittilän lusikka liian suuri. Sen koko pituus on 26,2 cm, ja pesän koko on $7,5 \times 14$ cm. Muodoltaan se eroaa huomattavasti Laukaan ja Pielisjärven lusikoista, etenkin varren pituuteen nähden. Varsinainen varsihan puuttuu edellisestä ja jälkimäisessä se on lyhyt ja pysty. Sitäpaitsi muodostavat hirven leukapielet jyrkän kulman kädensijaa vastaan eivätkä, kuten on laita toisten

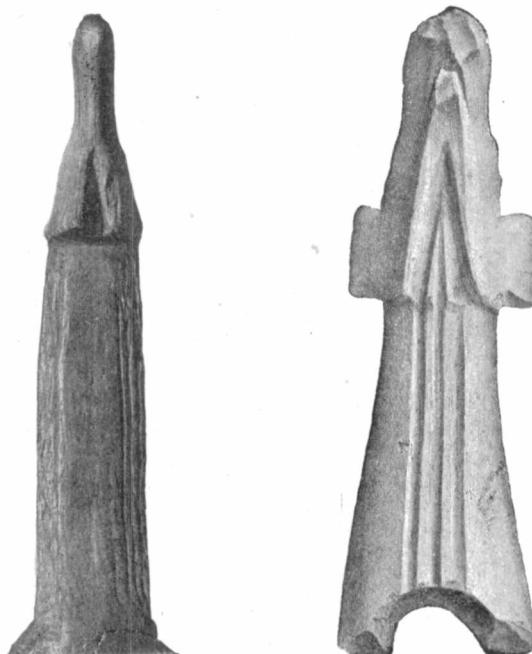


Kuvat 2 a-c. Kittilän lusikka sivulta, päältä ja alta katsoen.
(Esih. os. 10179). $\frac{2}{5}$.

lusikkain eläinpäiden, kaartuen jatku varresta. Kulma on ilmeisesti tehty siksi, että lusikka sen varassa voitaisiin pysytää astian tai padan laidassa.

Paljoa käyttöä todistaa taas se seikka, että pesän toinen, sisäpuolelta oikea alareuna (ks. kuv. 2 b) on huomattavasti toista kuluunempi. Muuten on lusikka verrattain hyvin säilynyt, paitsi että se löydettäessä oli särkynyt kahtia. molemmat palat saatiin kuitenkin talteen ja olivat museossa yhteenliimattavissa. Pesä ja varsi ovat koristellut reunojen kanssa yhdensuuntaisesti kulkevilla uurrejuovilla, jotka

kuitenkin ovat melko epätasaisesti vedettyjä. Pesän sisäpinnalla voi koristelussa erottaa muita leveämän keskiurteen, jonka molemmin puolin on kaksi, paikoin kolmekin uurretta. Leveä ja matala keskiuurre on myös varressa, sekä sen ylä- että alapinnassa, sivu-uurteiden luvun vaihdellessa yhdestä neljään. Pesän ulkopinnalla uurteet ovat osittain kuluneet pois, mutta näyttää niitä paikoitellen olleen viisikin rinnakkain. Tyviosassa on siinä sitäpaitsi niiden suuntaisina riveinä lyhyitä, hienoja poikittaispiirtoja, mahdollisesti vain jälkiä kaapimalla



Kuva 3. Kittilän Iusikan
varsi altapäin. $\frac{2}{3}$.

Kuva 4. Säkkijärven hir-
venpääase altapäin. $\frac{2}{3}$.

tapahtuneesta viimeistelystä. Ornamentaalisia eivät sitävastoin varmasti kaan ole epäsäännöllisesti yli koko lehden vedetyt pitkät poikkiviirut.

Sarvesta ja puusta tehtyjä hirvenpääveistoksia tapaamme itäisellä Uralilla, jossa suo- ja järvilöydöistä tunnetaan useita eläinaiheisia veistoksia. Lähinnä mainittakoon niistä kaksi Šigir-järvestä löydettyä, sarvesta vuoltua hirvenpääät sekä puinen hirvenpääalusikka (kuv. 5).¹ Gorbunovon suolöydöstä tunnetaan muiden eläinaiheisten puu- ja sarviesineiden ohella myöskin hirvenmuotoinen veistos (astian kädensija

¹ P. A. Dmitriev, Охота и рыболовство в восточно-уральском родовом обществе. Изв. ГАИМК 106 (1934), с. 181—205, куva 15.

kuten vastaavat esineet Šigirjärven löydöissä).¹ — Itä-Uralin löytöjä ei ole voitu ajoittaa, emmekä niiden avulla saa ehdotonta kronologista kiinnikohtaa Suomenkaan löydöille. Yhteys on kuitenkin joka tapauksessa ilmeinen, ja kuuluvat esineet saman metsäkulttuurin taidetuotteisiin, joka eri seuduissa pitkin pohjoista vyöhykettä, eri aikoina ja samanlaisissa olosuhteissa eläen, metsästys- ja kalastustalouteen rakentuen, on tuottanut samanlaatuisia naturalistisia taideteoksia. Huomattavaa on, että Uralilla juuri hirvi näyttää olleen tärkein pyyntieläin, karhu myöskin erittäin tärkeä,² ja että juuri nämä kaksoi eläintä useimmin esiintyvät veistoksienvaiheina.

Laukaan ja Pielisjärven lusikat ovat tekniikaltaan kivikautisia, pienet veiston jäljet kiviaseen jättämät.³ Näitä jälkiä ei ole eroittavissa Kittilän lusikassa, joka on kauttaaltaan siloteltu, mutta toiselta puolen ei siinä myöskään ole mitään varmoja metalliaseen käytön



Kuva 5. Hirvenpäälusikka. Šigirjärvi, Urali. Edingen mukaan.

merkkejä. Tekniikkakaan ei siis anna ajanmääräystä lusikalle. Ornamentiikalle voi löytää vastineita eläinpääaseistamme ja muistikin, etenkin vuolukivisistä esineistämme. Pitkittäisiä uurrekoristeita esiintyy Säkkijärven veistoksessa (kuva 4); lyhyitä poikkipiirtoja on karkeahkoina lovina esim. Huittisten hirvenpään suupielissä ja taas hyvin hienoina piirtoriveinä Polvijärveltä löydetyssä ristinmuotoisessa reikänujjassa (kuva 6). Sellaisia on kuvasta päättäen myösken Gorbunovon yllämainitussa hirvenkuvassa. Mitään varmoja päätelmiä ei tietenkään voi näiden yhtäläisyyskien varaan rakentaa, mutta kieltää ei voine määrätyä yhteenkuuluvaisuutta — jossain määrin myösken ajallisesti — eläinpääaseittemme, lähinnä Säkkijärven veistoksen ja Kittilän lusikan välillä. Säkkijärven veistoksen ajoittaa Äyräpää aikaisintaan venekirvesajan lopulle, kernaimmin sitäkin nuoremaksi.⁴

Laukaan ja Pielisjärven lusikoiden puuaines on sembramäntyä,

¹ D. Eding, Горбуновский торфяник. Предварительный очерк археологических работ 1926—28 г. Мат. по изучению Тагильского округа 3, кува 3.

² Dmitriev, main. teos, s. 188.

³ Ailio, main. teos, s. 264; *Europaeus*, main. teos, s. 84.

⁴ *Europaeus*, Ususia eläinpääaseita Kansallismuseossa, SM 1928, s. 42.

ja sen perusteella ainakin niiden aines on tuontitavaraa Suomeen. Niin ei ole laita Kittilän lusikan. Tohtori V. Kujalan ystäväillisesti suorittaman puulajimääräyksen mukaan on se mäntyä:

»Kittilän hirvenpäälusikan puuaine on jokseenkin hyvin säilynyt. Tarkempaa tutkimista varten tein säteensuuntaisen mikroskooppi-leikkauksen lavassa olevan halkeaman pinnasta. Kuva 7 esittää tunnusmerkillistä kohtaa tästä leikkauksesta. Siinä on kappale ydinsäädettä

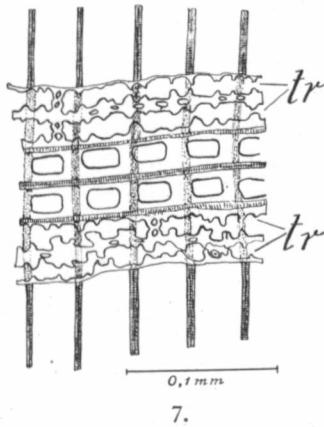


Kuva 6. Ristinmuotoinen reikänujia. Polvijärvi. (Pohj. Karjalan museo, Joensuu, 2308). $\frac{2}{5}$.

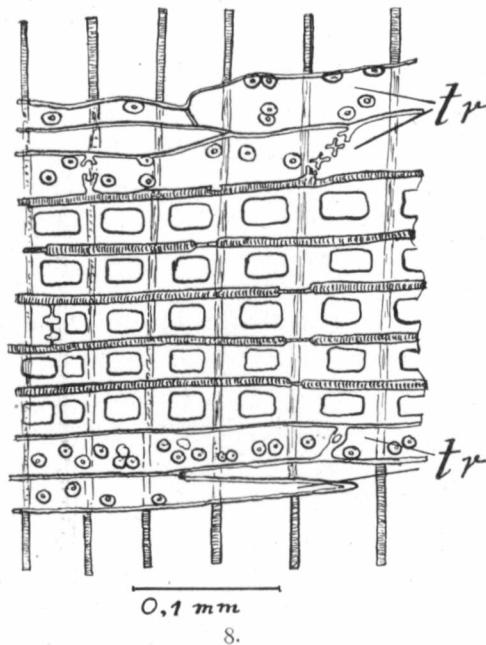
halki leikattuna. Ydinsäteen ylä- ja alareunassa olevissa ydinsädetrakeideissa havaitaan selvään solujen sisään pistäviä hammasmaisia seinämän paksunnoksia. Männyn ydinsäteet ovat juuri sellaiset rakenteeltaan. Muutetenkin on lusikan puu mäntypuun laatuista. Koska tämän tapaisten lusikoiden on aikaisemmin todettu olevan sembramäntyä, liitän tähän myösken kuvan 8, joka esittää vastaavaa kohtaa Punkaharjulla kasvaneesta sembramännystä (*Pinus cembra sibirica*). Havaitaan, että sen ydinsädetrakeidit ovat ohut- ja sileäseinäisiä (mistä mm. sembrapuun pehmeys hyväksi osaksi aiheutuu). Kittilän lusikan puu ei siis ole missään tapauksessa sembraa. Kuusella on niinikään sileäseinäiset ydinsädetrakeidit, jonka takia sekään ei voi tulla kysymykseen

— vielä vähemmin esim. kataja, jonka ydinsäteissä ei trakeideja lainkaan ole». — — »Lopputulos tarkastuksestani siis on se, että Kittilän lusikka on tavallista mäntyä (*Pinus silvestris*)».

Laukaan ja Pielisjärven lusikoita on pidetty uhrilöytöinä.¹ Kittilän lusikka on tuskin alkuaan uhriesineeksi tehty, sitä vastaan puhuu jo yllämainittu käytännöllisyyttä silmälläpitää muodostettu kulma hirvenpään ja varren liittymiskohdassa. Ja pesän suuri kulu-neisuus toiselta reunaltaan kertoo jokatapauksessa pitkä-aikaisesta käy-



Kuv. 7–8. 7. Kittilän lusikan puuta (petäjää). 8. Sembramännyn puuta.
tr = ydinsädetrakeideja.



töstä. Toiselta puolen olisi houkuttelevaa etsiä selitystä pesässä yli koko lehden ulottuville poikkiviiruille juuri lusikan mahdollisesta maagillisesta merkityksestä. Viirut ovat varmasti tahallisesti vedettyjä, eivätkä satunnaisia. Samantapaisia on, kuten tohtori Äyräpää ystäväällästi on huomauttanut, myösken esim. Jaakkiman ristinmuotoisessa vuolukivinujassa,² joka ilmeisesti, mm. siinä korvakkeiden päissä olevista »aurinkonkuviista» päättellen, on katsottava, samoinkuin mitättömän varsireikänsä nojalla eräät toisetkin korvakkeelliset reikäaseet, kultti-

¹ Ailio, main. teos, s. 273; Aarne *Europaeus*, 4000 vuoden takaa, Suomen Kuvalehti 1929, s. 203—204. Samaa mieltä uralilaisiin lusikkoihin nähdent on Eding, main. teos, s. 11 ja 21.

² FM 1920—1921, s. 31, kuva 4.



Kuva 9. Antrean karhunpää-ase. $\frac{1}{2}$

esineeksi.¹ Pehmeään vuolukiveen ei tuollaisten viirujen vetäminen ollut vaikeata. Samanlaisia viiruja on eläinpääaseissakin, selvimmin Antrean karhunpääaseessa (kuva 9). Mahdotonta on tietysti tässäkään suhteessa tehdä mitään varmoja johtopäätöksiä. Samoinkuin Kittilän lusikka arkeologisesti on ajoitettavissa vain todennäköisyys-syin, ja tavallaan katsottava ajattomaksi, samoin on sen mahdollinen merkitys muuna kuin käytännön esineenä jätettävä otaksumien varaan.

Tohtori E. Hyypän seur. kirjoituksessa esitetyn geologisen iän-määräyksen mukaan lusikka sijoittuu suunnilleen eläinpää-aseittemme käyttöaikaan.

¹ Tri Åyräpään luentojen mukaan.

Ella Kivikoski.

Kittilän lusikkalöydön geologinen iänmääräys.

Kansallismuseon pyynnöstä olen suorittanut edellisessä kirjoituksessa selostetun Kittilän pitäjästä, Kuusanjoen asutustyömaalta tavatun hirvenpääkoristeisen puulusikan turvegeologisen iänmääräyksen.

Löydön ilmoittajat ottivat Kansallismuseon toimeksiannosta löytöpaikasta yhtenäisen suoprofiilin, johon lusikan paikka oli merkitty puutikulla. Profiili otettiin 1,90 m syvälle melkein suon pohjalla olevaan mineraalimaahan saakka ja 16 cm löytötason alapuolelle. Kuvan 1 yläosa, DI esittää löytöprofiilia ja siitä tehdyн (siite) pölyanalyysin tulosta. Piirrokseen on merkitty turvelajit ja kaksi katkoviivaa, joista alimmainen osoittaa profiilin ottajien puutikulla merkitsemää löytökohtaa 1,74 m suon pinnan alapuolella. Siinä kirjeessä, jossa maaviljelysinsinööri Otto Cleve selostaa löytöä, hän ilmoittaa kumminkin sen syvyydeksi n. 1,60 m. Profiiliin pannun merkin ja ins. Cleven aikaisemman kirjeilmoituksen välillä on täten 14 cm:n ero.

On tästä syystä tarkastettava mitä itse lusikassa olleet turvejäännökset sanovat löytökohdan asemasta. Kuvassa oleva diagrammi DII, esittää lusikasta tehdyн pölyanalyysin tulosta. Tämä näyttää, että DII sijoittuu parhaiten siihen löytöprofiilin kohtaan, josta lusikka ins. Cleven kirjeellisen ilmoituksen mukaan löytyi, eli 1,60 m:n tasoon. DII ja DI:n mainittu taso ovat näet pölykokoomuksensa puolesta mitä suurimmassa määrin samanlaisia. Varsinkin kuusi (*Picea*) ja leppä (*Alnus*), jotka tässä tapauksessa ovat tärkeimmät iänmääräjät, esiintyväät molemmissa aivan samoin prosenttimäärin. Sen sijaan alempana, puutikulla merkityssä tasossa (1,74 m:ssä), on leppää niin paljon enemmän kuin lusikasta tehdyn pölyanalyysissä, ettei tämä syvyys saata tulla kysymykseen lusikan alkuperäisenä löytökohtana. Lusikkaa ei voi sijoittaa myöskään ylemmäksi, koska, paitsi pölykokoomusta, myöskin turvelaji muuttuu siellä jo toisenlaiseksi kuin mitä lusikasta tehty solukkomääräys osoittaa turpeen olleen siinä keroksessa, josta lusikka löytyi. Lusikasta määritetty turvelaji on näet samaa kuin se, jota profilissa on alimmaisena hiukan 1,60 m:n yläpuolelle asti.

Määrätyämme näin sen profiilin tason (1,60 m), jossa lusikka alunperin on sijainnut, koetamme pölyanalyysin perusteella määräätä myöskin tämän tason iän, mistä samalla selviää lusikankin ikä, koska

löytö profiilin rakenteesta päätellen on ilmeisestikin sijainnut siinä turvekerroksessa, johon se alunperin on joutunut.

Tehtävää jänmääräystä vaikeuttaa se seikka, että Itämeren eri vaiheiden aikainen metsien kokoomus tunnetaan Lappiin nähden tois-taiseksi vain päätärteissään, varsinkin mikäli on kysymys vanhemmista kausista. Esillä oleva tapaus sijoittuu kuitenkin jo suon suhteellisen pienestä syvyydestä ja melko raa'asta turpeesta päätellen Itämeren kehityksen myöhäisempään aikaan, jota koskeva pölykronologia on Lappiinkin nähden varmempaa. Jänmääräystä helpottaa puolestaan se, että lusikka sijoittuu juuri siihen profiilin osaan, jossa kuusi alkaa yleistyä ja leppä lopullisesti laskee pienempiin prosenttimääräiin. Tämä suhde olisi ilmeisesti tullut vielä vakuuttavammin näkyviin, jos profili ulottuisi syvemmälle, jolloin olisi voinut suorittaa analyysin myösken vanhemmista kerrostumista.

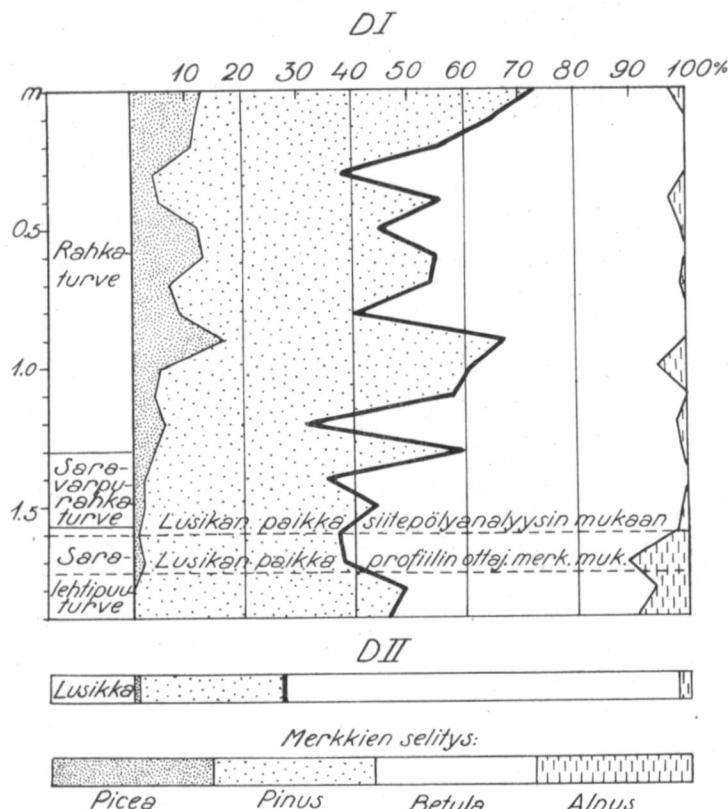
Sen tiedon perusteella, mikä meillä jo nyt on Etelä-Lapin ja Perä-Pohjolan jääkauden jälkeisestä metsien kokoomuksesta, näyttää varmalta, että käsillä olevassa diagrammissa lepän vähenemisen kanssa yhdennäkainen kuusen yleistyminen, eli siis lusikan löytötaso, on litorinakautta nuorempi, ainakin mikäli kysymyksessä on Länsi-Lappi, kuten tässä on asianlaita. Tähän viittaavat Auerin (1922, 1928)¹ Lapista suorittamat tutkimukset sekä ne useat kymmenet vielä julkaisemattomat pölyanalyysit, jotka olen tehnyt Etelä-Lapin ja Perä-Pohjolan soista. Erikoisen vakuuttavasti tämä näkyy niissä tutkimis-sani profiileissa, joitten pohjalla on litorinameren sedimenttejä ja joissa siis litorina-aika voidaan määräätä myösken piilevien avulla.

Auer (1922, 1928) on arvioinut kuusen yleistyneen Lapin metsärajalla n. 500–1000 v. e. Kr. Myöhemmin hän on ajatellut tätä ilmiötä vieläkin nuoremaksi (Terra 1935, n:o 1, sekä suullinen tiedonanto). Pohjanlahden perukan ympärillä tämä kuusen yleistyminen on tapahtunut huomattavasti aikaisemmin. Auer (1928) esim. on arvioinut kuusen yleistyneen Simojoen laaksossa n. 3000 v. e. Kr. ja Kalajoen laaksossa n. 2000 v. e. Kr. Tämä kuusen yleistymisen aika voidaan nyt Pohjanlahden perukan ympärillä oleviin alueisiin nähden tarkistaa, uusien kysymystä koskevien havaintojen avulla. Jänmääräys perustuu (kuten Auerinkin tekemä) maankohoamiseen ja arkeologisiin löytöihin.

Maankohoaminen näyttää tällä ainakin Litorinakaudesta alkaen tapahtuneen suurin piirtein tasaisesti hidastuen. Kivikauden loppua edustavien asuinpaikkojen iän taasen ovat arkeologimme kyenneet mää-räämään joltisellakin tarkkuudella. Oulujokivarresta Muhoksen seu-dulta tunnetaan kaksi kivikautista asuinpaikkaa, joista toinen edustaa

¹ Ks. lähdeluettelo.

kivikauden loppua (Hangaskankaan asuinpaikka, Kansallismuseon Esih. os. 8746) ja sijoittuu Äyräpään kronologiassa n. vuoteen 1200 e. Kr. Toinen asuinpaikka kuuluu tyypillisen kampakeramiikan tyyli-
vaiheeseen II: 2 (Muhos, Honkala, Ailio 1909, II, s. 116 ss.) ja lan-
keaa Äyräpään mukaan n. vuoteen 2250 e. Kr. Viimemainittu luku
on Äyräpään kronologiassa jo epävarmempi, mutta antaa nähdäkseni
kuitenkin mieluummin liian pienen kuin suuren arvon.



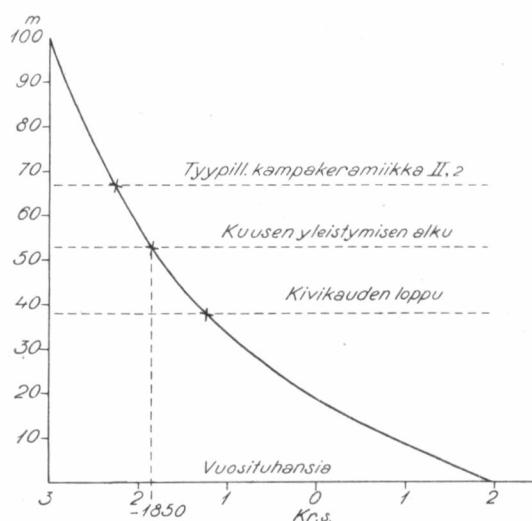
Kuva 1. Siitepölydiagrammi Kittilän lusikan löytöpaikalta: DI löytöprofiili siitepölydiagrammeineen, jossa eri puulajien keski-
näiset suhteet prosenteissa on ilmaistu rinnakkaisina pystylohkoina.
DII lusikasta tehdyn pölyanalyysin diagrammiesitys.

Nämä kaksi asuinpaikkaa, joiden absoluuttiset korkeudet tiedetään (Hangaskangas rautatiens profiilin mukaan 38,12 m m.p.y. ja Honkala yliopp. Okon punnituksen mukaan 67 m m.p.y.), on sijoitettu diagrammiin kuva 2, jossa vaakasuoralla aksellilla on merkitty vuosituhanne ja pystysuoralla absoluuttinen korkeus. Sen jälkeen piirretään ns. Högbomin käyrä asuinpaikkoja merkitsevien pisteen kautta diagrammin nykyaikaa esittäävään kohtaan. Täten saatu Muhok-

sen seudun viimeisten vuosituhansien maankohoamista esittävä käyrä ilmaisee myöskin kuusen yleistymisen ajan tällä alueella, jos tiedämme tämän tapahtuman aikaisen merenpinnan korkeuden eli toisin sanoen paljonko maa on tämän tapahtuman jälkeen kohonnut. Lukkalan (1933) mukaan on kuusi alkanut yleistyä Iissä meren ollessa n. 50 m nykyistä ylempänä ja myöhemmin tehtyjen havaintojen perusteella Muhoksella aikana, jolloin meri oli hiukan 56 m:n alapuolella (samalla suullinen tiedonanto). V. Okon parhaillaan tekemien tutkimuksien perusteella on jo nyt käynyt selville, että kuusi alkaa yleistyä Muhoksella silloin kuin meren pinta oli vielä 53–54 m nykyistä ylempänä (tutkitut suot ovat 5–10 km Hangaskankaan asuinpaikan eteläpuolella). Viimemai- ntu määräys näyttää sangen luotettavalta ja käy täysin yksiin Lukka- lan tuloksen kanssa.

Sijoittamalla diagrammiin kuva 2 kuusen yleistymisen aikaisen merenpinnan korkeusluku (n. 53 m nykyisen m.p.y.), joka siis ilmiae see kuinka paljon maa on tämän tapahtuman jälkeen kohonnut, saadaan kuusen yleistymisen iäksi n. 1850 v. e. Kr. Mainittakoon, että L. v. Postin (1930, 1933) mukaan kuusi alkaa yleistyä Etelä- Norrlannissa n. 1700 v. e. Kr. Koska Kittilän puulusikka sijaitsi ainoastaan vajaan 20 cm ylempänä kuin mitä kuusen yleistymisen alku on samassa profiilissa, herää kysymys, tuleeko lusikkakin yllä määrä- tyn kuusen yleistymisen iän mukaan lähimain 1850 v. Kr. sää van- hemmaksi. Asianlaita on todellakin näin, jos kuusi on alkanut yleistyä Kittilässä samaan aikaan kuin Muhoksella. Tarkastelkaamme tästä tär- keää kysymystä hiukan lä- hemmin.

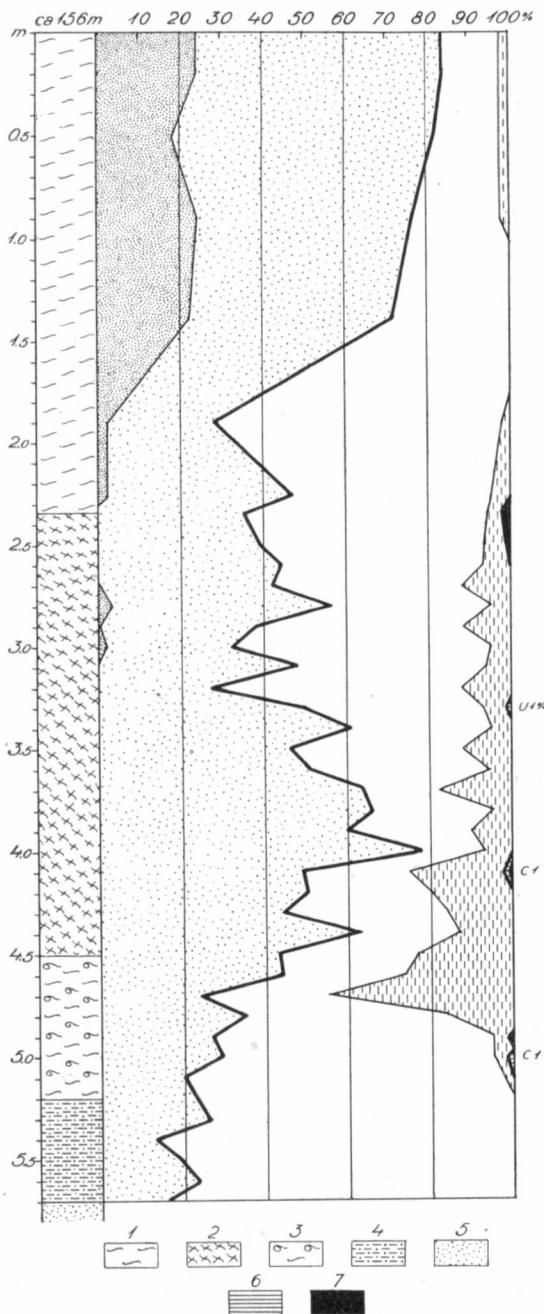
Kuusen varsinainen yleis- tyminen eli nousu jääkau- den jälkeiseen maksimiinsa alkaa koko Fennoskandiassa suotuisan atlantisen ilmasto- kauden päätyessä, jokseen- kin samaan aikaan kuin skandinavinen pronssikausi. Tätä todistaa sekä Ruotsin että Suomen metsien histo- riaa koskeva tutkimus. Tä- mä metsien kehityksessä ta- pahtunut merkittävä käänne on ilmeisesti johtunut il- maston muutoksesta, joka on vaikuttanut suurella



Kuva 2. Kuusen yleistymisen alku Muhoksen seudulla, maankohoamisen ja arkeologisten löy- töjen perusteella ajoitettuna.

alueella samanaikaisesti, ja jonka merkkejä tästä syystä on odotettavissa Lapista saakka. Tähänastinen Etelä-Lappia koskeva aineistoni viittaakin siihen, että kuusen yleistyminen alkaa myöskin siellä samaan aikaan kuin suotuisampia kasvusuhteita vaativat puulajit taantuvat.

Atlantinen kausi näkyy Etelä-Lapissa ennen kaikkea lepän suuremmassa runsaudessa, johon liittyy monin paikoin niukkoja lehmukseen, jalavan ja pähkinäpensaan esiintymiä. Samaan aikaan kuin nämä jalomat puulajit kokonaan häviävät ja leppäkin jyrkästi vähenee, alkaa tuo tärkeä kuusen yleistyminen. Kittilän lusikkaprofiilissa tämä rajakohta näkyy lepän taantumisena. Saadaksemme suhteen vielä havainnollisemmaksi tarkastelemme erästä toista diagrammia (kuva 3), joka on Pellosta, Kittilästä lounaaseen, ja edustaa siis melko läheisen naapurialueen metsien kehitystä. Diagrammi osoittaa, miten leppä yhdessä jalojen lehtipuiden hajaesiintymien kanssa häviää juuri samaan aikaan kuin kuusi alkaa voimakkaasti lisääntyä. Näyttää ilmeiseltä, että leppä yhdessä jalojen lehtipuiden kanssa merkitsee suotuisaa atlantista vaihetta.



Kuva 3. Metsien jääkauden jälkeistä kehitystä esittävä siitepölydiagrammi Pellan seudulta, Torniojokilaaksosta.

Merkkien selitys: 1 rakhaturvetta, 2 varpu-rakhaturvetta, 3 rakharsukosammalturvetta, 4 saviljeua, 5 hiekkaa, 6 jalojen lehtipuiden paitta lehmukseen yhteenen siitepölymerkki (U jalava, C pähkinäpensas), 7 lehmuksen merkki, muut pölymerkit selvitetty kuv. 1.

Esim. lehmuksen suhteellisen runsas esiintyminen heti kuusen yhtenäisen lohkon alapuolella on ymmärrettäväissä vain suotuisan atlantisen kauden ilmiöksi.

Yllä mainituilla perusteilla näyttää siis varmalta, että kuusi alkaa yleistyä eteläisessä Länsi-Lapissa samaan aikaan kuin Pohjanlahden perukan ympäällä olevilla seuduilla eli n. 1800 v. e. Kr. Kuusi on kuitenkin saapunut tänne, kuten Etelä-Suomeenkin, jo huomattavasti aikaisemmin, vaikka se täällä, kuten muuallakin, esiintyy vain niukasti ja katkonaisesti ennen varsinaista yleistymistään. Lisäksi on huomautettava, että kuusen yleistymisen alkua vaihtelee Etelä-Lapissa paikallisesti sangen paljon. Aivan läheistenkin alueiden välillä saattaa fässä suhteessa olla huomattava ikäero. Mainittu ikä, n. 1800 v. e. Kr., tarjoittaa siis vanhinta kuusen yhtenäisen esiintymisen alkua. Kuuluuko nyt Kittilän lusikkaprofiili tähän ryhmään? Kysymystä ei voi toistaiseksi ehdottomalla varmuudella ratkaista, koska profiili ulottuu ainostaan 10 cm kuusen rajan alapuolelle. Se seikka, että leppä vähenee voimakkaasti, samaan aikaan kuin kuusen yleistyminen diagrammin mukaan alkaa, viittaa kuitenkin siihen, että tässä olisi kysymyksessä puheena ollut vanhin, atlantisen kauden päätyessä tapahtunut kuusen yleistyminen n. 1800 v. e. Kr.

Koska lusikka sijaitsi profiilissa hiukan tämän ikärajan yläpuolella tulisi se vastaavasti nuoremaksi. Toistaiseksi on varovaisinta sanoa, että lusikan ikä yllä esitettyjen todisteiden ja arviontien perusteella lankeaa vuosien 1000–1500 e. Kr. väliin. Tätä iänmääräystä on kuitenkin pidettävä väliaikaisena. Tulen sitä tuonnempana tarkistamaan, saatuan Etelä-Lapin ja Perä-Pohjolan jääkauden jälkeistä kehitystä koskevat tutkimukset valmiiksi.

Kirjallisuutta.

- Ailio, J. 1909. Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland I, II.
Auer, V. 1922. Untersuchungen über die Waldgrenzen und Torfböden in Lappland.
Comm ex inst. quaest. forest. Finl. ed. 12. Helsinki.
— »— 1928. Über die Einwanderung der Fichte in Finnland. Comm. ex inst. quaest. forest. Finl. ed. 13. Helsinki.
Lukkala, O. J. 1933. Tapahtuuko nykyisin metsämaan soistumista. Comm. inst. forest. Fenniae 19:1. Helsinki.
von Post, L. 1930. Norrländska torvmossestudier II. Geol. Fören. Förh. Stockholm.
— »— 1933. Den svenska skogen efter istiden. Stud. för. Verdandis småskrifter. Stockholm.

Esa Hyypää.

Oikaisu Viikinäisten reenjalaslöydön iän-määräykseen.

Suomen Museossa 1934, siv. 22 – 27, tein selkoa Heinolan pitäjän Viikinäisistä löydetyn reenjalaksen iästä. Tällöin osoitin, että jalas on tullut paikalle joko Rha- tai Ancylus-periodin alussa. Huolimatta siitä, että piileväflora näytti pikemminkin tukevan jälkimmäistä vaihtoehtoa, päättelin siitepölydiagrammin mukaan jalaksen olevan peräisin Rha-periodin alkuaajoilta, siis n. vuodelta 6700 e. Kr. Tällöin nojauduin lähemmän vertailuaineiston puutteessa Uudellamaalla Otalammin seuduilla tekemiini vielä keskeneräisiin tutkimuksiin, joiden mukaan Alnuksen nousu (Viikinäisten diagrammissa vyöhykkeen 3 alku) näytti vastaavan Ancylus-transgressiota. Tätä käsitystä tuki myös v. Postin Gotlannista tekemä vyöhykejako, jonka mukaan vyöhykkeessä VIII, Ancylus-maksimin aikana, Alnuksen yhtenäinen käyrä alkaa (*Henr. Munthe, J. Ernhold Hede ja Lennart von Post: Gotlands geologi*, s. 112).

Keskeneräisiin tutkimuksiin nojautuminen osoittautui kuitenkin valitettavasti hätköidyksi, niin selvältä kuin tulos näyttikin. Osoittautui, että Uudeltamaalta Ancylus-Rha-rajalta tutkimistani soista puuttui kerroksia Ancyluksen alusta. Tämä diskordanssi aiheutti väärän tulkinnan. Virhe paljastui, kun myöhemmin tavattiin muissa paikoissa puuttuvat kerrokset ja ne voitiin piileväanalyysein osoittaa Ancylus-aikaisiksi. Maist. Brander on pyynnöstäni tehnyt diatomé-analyysin Kirkkonummen Sikunsuon sarjasta, josta aikaisemmin olin tutkinut siitepölyt (*Aario: Die postglazialen Niveauverschiebungen im mittleren Uusimaa mit Berücksichtigung ihrer Beziehungen zu steinzeitlichen Wohnplätzen*, liite I. Annal. Acad. Scient. Fennicæ A XLIV: 1, 1935). Tällöin osoittautui myösken edellä mainittua Alnuksen nousua vanhempi runsaasti Pinusta sisältävä Alnus-köyhä vyöhyke Ancylusaikaiseksi. Siitepölykäyrien kulku Sikunsuon ja Viikinäisten diagrammien alaosissa on hyvin selväpiirteinen, joten konnektio voidaan helposti suorittaa. Siten osoittautuu Viikinäisten profiilin vyöhyke 2 vielä Ancylusaikaiseksi. Sen alemaksi emme kuitenkaan voi Ancyluksen alkua sijoittaa, sillä esim. Leppäsennevassa (*Aario: Pflanzentopografische und paläogeographische Mooruntersuchungen in N-Satakunta*, s. 128 ja liite V) on Viikinäisten sarjan alaosia vastaavan männyn

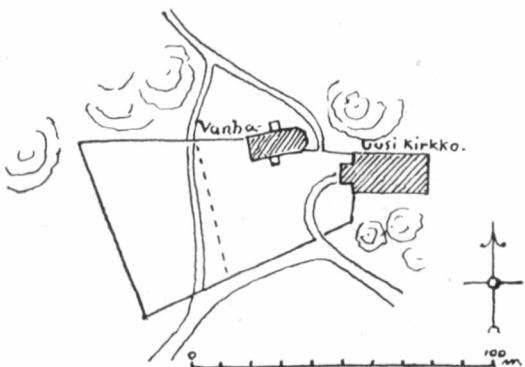
minimin kohdalla jo ns. Rhoicosphenia-flora. Viikinäisten vyöhykettä 2 vastaavan Alnus-köyhän kerroksen kuulumisen Ancyclus-periodiin on myös Sauramo sitovasti osoittanut mm. tutkimuksillaan Tuusulan Ruotsinkylässä, jossa on tavattu Ancylus-transgression alle joutunut lepän juuristo.

Edellä olevasta ilmenee, että Viikinäisten jalas on peräisin vasta Ancyclus-kauden alulta. Se on siis 500—600 v. nuorempi kuin aikaisemman tutkimuksen perusteella pääteltiin ja samanaikainen kuin Antrean verkko E. Hyypän (Suomen Museo 1933, s. 9 ja seur.) määräysten mukaan.

Leo Aario.

Pyhämaan Luodon uhrikirkko.

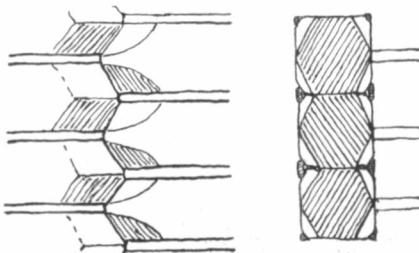
Kun suuntaa matkansa Varsinais-Suomen luoteiskulmassa olevan Pyhäraannan eli vanhan Rohdaisten kirkkorannasta salmen yli länessä näkyvää suurta saarta kohti, huomaa pian saaren kumpujen keskellä kohoavan tornihuipun, jota ympäröi neljä pienempää huippua. Se on Pyhämaan kirkon torni, joka siten ilmoittaa paikalla olevan kirkonkylän, vaikka tulija näkeekin rannalla vain kalaaittoja laitureineen. Kirkon vaaleanharmaita graniittiseiniä tuskin huomaakaan puiden



Kuva 1. Pyhämaan kirkkojen asemakaava.

takaa, mutta tornista, joka on uusittu v. 1906,¹ saa sen käsityksen, että se koettaa — joskin turhaan — jäljitellä Uudenkaupungin uuden kirkon tornia. Huippu on sijoitettu kieltämättä liian tanakalle alustalle, joka ei ollenkaan pysty tehostamaan uusgotiikan ylöspäin pyrkiviä linjoja. Mutta samassa pilkoittaa puunrunkojen välistä jotain punaista, ja pieni ristihuippuinen torni tulee näkyviin aivan isomman tornin vierestä. Siinä seisookin — vain kahdeksan metriä v. 1804 rakennetun kivikirkon länsipuolella — vanha uhrikirkko matalana ja vaativattona, mutta muistojen täyttämänä ja pyhittämänä, kätkien yksinkertaisen ulkokuorensa sisälle niin runsaan taiteellisen koristelun, että rakennusta tätyy pitää yhtenä maamme arvokkaimmista muinais- aarteista.

¹ Piirustanut J. F. Lindegren Raumalta.



Kuva 2. Pyhämaan vanhan kirkon nurkkasalvain.

Aina vuoteen 1639 koko seutu kuului Laitilan seurakuntaan. Lähin kirkko oli Untamalan pieni kappeli Valkojärven rannalla, ja niin ollen ei ollut ihmeellistä, että saaren väestö perin vastahakoisesti vaivautui lähtemään hankalalle kirkkomatkalle. Jos vielä ottaa huomioon saaren syrjäisen aseman, mikä teki sen entisajan alustenryöstä-

jien ja kaikenlaisten tihutyöntekijöiden tyyssijaksi, niin saattaa hyvin ymmärtää, että paikka oli aivan omiaan muodostumaan muusta maailmasta eristetyksi ja tavoiteltaan villiintyneeksi seuduksi.

Tarina kertoo, että saaren nimenä senvuoksi oli Pahamaa eli Murhaluoto.¹ Kun tarmokas piispa Iisak Rothovius sitten kävi saarella nousten maihin sillä kohdalla, jonka nimenä vieläkin on *Piispanranta*, huomasi hän oitis, mikä työmaa saarella odotti. Hän rakennutti saaren vanhan temppelin ja antoi paikalle nimen Pyhämaa. Silloin kaikkosivat pahat henget huutaen ja kiljuen paikalta eivätkä ole sen koommin palanneet. — Mahdollista on, että nimi Piispanranta polveutuu piispa Henrikin ajoilta, jolloin paikalla arvelaan olleen kauppasataman.

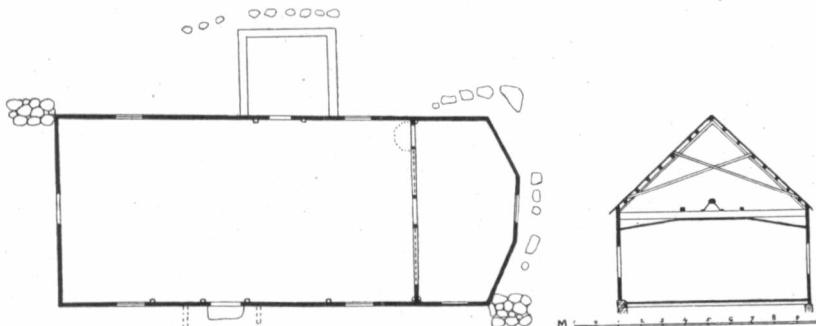
Lähemmin tarkastettaessa pikku kirkon rakennetta tekee mieli sen nurkkasalvoksesta (kuva 2) sekä muutamista muistakin seikoista, joista lähemmin puhutaan sisäkoristelun yhteydessä, päättää kirkon ikää vanhemaksi vuotta 1639, jolloin Pyhämaa — varmaankin piispa Rothoviuksen toimesta — tuli omaksi seurakunnaksi Rohdaisten liityessä siihen kappelina. Osat vaihtuivat v. 1782 ja vasta v. 1908 muodostettiin kumpikin eri seurakunnaksi.

Yhtämittaa näkee puukirkon rakennusvuodeksi ilmoitettavan vuoden 1667, jolloin sen sisäpuoli koristettiin runsailla maalauksilla. Joskus kumminkin on esitetty, että vuosiluku ei tarkoittane itse kirkon rakennusvuotta. V. 1899 J. Ailio kävi kirkkoa katsomassa ja kertomuksessaan Muinaistieteelliselle Toimikunnalle hän lausuu mielipiteenään, että kirkko on muisto renessanssialalta, noin v:n 1600 paikkeilta. Koska otaksuma, että kirkko on huomattavasti maalaauksia vanhempi, on nykyään saanut kannatusta, ei liene liian uskallettua väittää, että Pyhämaan Luodon vanha kirkko on maamme vanhan puuarkkitehtuurin kaikkein vanhimpia muistomerkejä.

1700-luvun lopulla oli kirkko huonossa kunnossa ja näytti ko-

¹ A. A. von Stjernman, Minnesmärken i Finlands kyrkor. — H. J. Salokangas, Tietoja Pyhämaan Luotoseurakunnan kirkon historiasta.

konaan tuhoutuvan. Ensin ajateltiin tilalle uutta puukirkkoa, mutta saaren väestö yhtyi kuitenkin lopulta kannattamaan ehdotusta, että uusi kirkko rakennettaisiin kivestä ja niin suureksi, jotta sitä voisi käyttää myös pitäjän mannerpuoli, missä Rohdaisten kappelikirkko jo oli vanha ja ränsistynyt. Muurarimestari *Johan Skytt* Turusta sai tehtäväkseen laatia piirustukset, koska kaupungin arkitehti oli sairas ja häntä pidettiin liian kalliuakin. *Skytt* suunnitteli v. 1778 rakennettavaksi pienen kirkon, joka ei muodoltaan eikä luonteeltaan oleellisesti poikennut vanhasta puukirkosta. Mitat olivat jonkun verran suuremmat ja seinät kivestä.¹ Pitkäaikaisten riitojen jälkeen saaripuolen ja Rohdaisten välillä ehdotus lopulta kokonaan raukesi. Mutta Pyhämaan vanha kirkko jäi edelleen pystyyn, vieläpä uuden kivikirkon



Kuva 3. Pyhämaan vanhan kirkon pohjapiirros ja läpileikkaus.

viereenkin, kun tämä vihdoin v. 1804 rakennettiin *Thure Wennbergin* piirustustien mukaan.²

Vanhan kirkon pohjakaava (kuva 3) on muodoltaan nelikulmainen avoin kirkkosali, 15.80×8.35 m. Sen jatkona itäpuolella on $4,46$ m pitkä kuori, jonka itäseinä on kolmitaitteinen. Ainoastaan kuorin itäseinän ikkuna on jäljellä, toinen ikkuna eteläseinässä on peitetty laudoilla. Itse kirkossa on kaksi ikkunaa kummallakin pitkällä seinällä. Länsiseinän vanha ovi on ollut kaksiosainen; yläosan tilalla on nyt laudoitus, joten oviaukon korkeus on nykyään 1.60 m (mitat alkuaan 2.48×1.40 m). Yläpuolella on pieni ikkuna. Eteläpuolella on aikoinaan ollut eteinen, jonka leveys kirkkonseinässä olevien liitokolojen mukaan on ollut n. 3 m. Nykyään ovi johtaa kirkkoon suoraan ulhoa. Pohjoispuolella on ollut sakaristo, joka kuitenkin aikoinaan ylläpitokulujen välttämiseksi purettiin. Jäljellä on vain kivistalka (4×4.40 m).

¹ *H. Klemetti*, Suomalaisia kirkonrakentajia 1600–1700-luvuilla, s. 121.

² Kirkonarkisto. Piirustukset hyväksytiin jo v. 1795 Drottningholmissa. *H. J. Salokangas*, main. teos.

Ulkoseinät laudoitettiin 1890-luvulla ja sisäpuolelta vahvistettiin seinät pystyllä tukiparruilla. Uudet ikkunapuitteet (165×115 cm), joissa oli 2×5 ruutua, sovitettiin ulkopuolen laudoitukseen, joten vanhat ikkuna-aukot jäivät näkyviin sisäpuolelta. Niissä on ennen ollut neljät (2×2) puitteet (0.73×0.59 cm), kussakin 9 lyijykehysistä ruutua. Nähtävästi hankittiin kirkkoon myös uusi lattia ja korjattiin pärekatto länsipään kattoratsastajineen.¹ Ulkoseinät punattiin, ikkunain sekä ovien laudat maalattiin valkeiksi. Rakennuksen ulkoasu jäi siten aivan tavalliseksi, herättämättä millään tavoin erikoista mielenkiintoa.

Eteläpuolen kivijalka on kokonaan täyttemaan peitossa. Hautausmaata täytettääessa poistettiin kaksi alinta hirsikerrosta, ja kivijalkaa korotettiin. Kun lattiataso kuitenkin jäi muuttamatta, tuli uusi kivijalka kirkon sisäpuolella näkyviin. Kirkkotarhan kiviaita, joka tehtiin v. 1830, yhtyy kirkon luoteis- ja kaakkoiskulmiin. Viimemainitussa kulmassa on rakennuksen kivijalan korkeus 1.45 m, kun taas ensimmainitussa kulmassa se on maanpinnan ylenemisen takia vain 0.45 m. Itä- ja pohjoispuolella, noin 80 cm kirkon kivijalasta, kulkee samansuuntainen kiveys. Nähtävästi se on tarkoitettu rakennuksen perustuksen tueksi, mikäli se ei peri ydyltä ajoilta, jolloin suunniteltiin kirkon laajentamista. Siinä tapauksessa on kivillä mahdollisesti merkity uuden kirkon pohja-alaa, koska ne ovat asetetut aivan maan pinnalle.

Graniittiperustuksen päälle on pystytetty sitten karkeat hirsiseinät 18 kerrokseen, joista 14 on näkyvissä kolmitaitteisen välikaton alapuolella. Välikaton laudat kulkevat kirkossa pituussuuntaisesti, mutta poikittain kuorissa, jossa katto on jaettu kuuteen alaan.

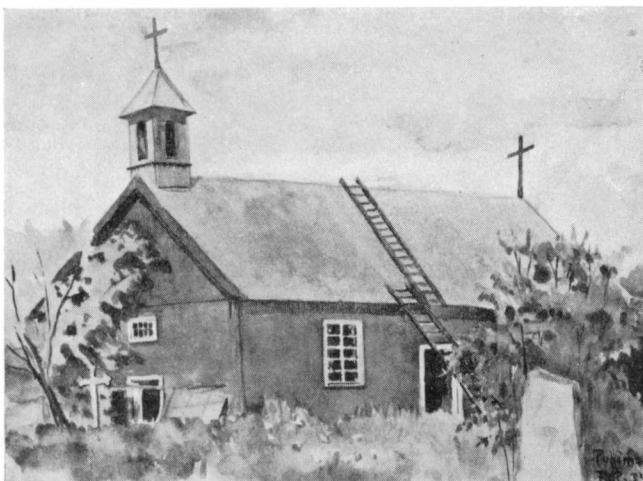
Kirkon sisällä olevat kattomaalaukset ovat olleet altiina tuholle, joka on aiheutunut kattovuodoista ja siitä, että vanhaa kirkkoa on viime aikoina käytetty kaikenlaisen romun varastosuojana. Penkit, saarnatuoli ym. siirrettiin uuteen kirkkoon. Kömpelö, maalaamaton lehteri-laite, jonka taakse osa maalauskia peitetti, oli rakennettu kirkon länsiosaan. Vanha kuoriaidake säilyi ainoana osana muinaisesta sisustuksesta.

V. 1910 Turun kaupungin historiallisen museon johtokunta ehdotti, että kirkko siirrettäisiin Turun museon yhteyteen perustettavaksi aiottuun ulkomuseoon. Kohtalo kuitenkin ehkäisi tämän toimenpiteen. V. 1931 tiedusteli Uudenkaupungin museon hallitus Muinaistieteelliseltä Toimikunnalta, voitaisiinko valtion varoilla ryhtyä pelastamaan kirkkoa häviältä. Tästä oli seurauksena, että Toimikunnan johdolla suoritettiin ensin tarpeelliset tukemis- ja korjaustyöt. Tämän jälkeen, vv. 1934–35, korjattiin ja kiinnitettiin kirkon sisämaalaukset, joten monet jo miltei häipyneet kuvaesitykset ja koristeet jälleen tulivat

¹ Taidehist. retkikunnan käydessä kirkossa 1874 kirkko oli ilman lattiaa.

selviksi ja niihin kuuluvat tekstit luettaviksi. Rumentava, muodoton lehteri on poistettu ja mahdollista on, että kirkon vanha kalusto voidaan siirtää takaisin uudesta kirkosta, jossa se on ollut käytännössä.

Näin suoritetun työn suurin merkitys on siinä, että vanhat malaaukset on sen aikana voitu ottaa tarkemman tutkimuksen kohteeksi. Näin monet seikat, joita aikaisemmin ei ole aavistettu eikä ymmärretty, ovat nyt tulleet selviksi, ja vanha rakennus on siten saanut takaisin huomattavan osan siitä ainutlaatuisesta arvostaan, mikä jo oli häviämäisillään. Epäselvä ja useinkin vaikeasti tulkittavat kuvat, jotka nyt esiintyvät tyylihistoriallisesti ja esteettisesti arvokkaina, eivät aikaisemmin voineet päästää oikeuksiinsa. Niitä on pidetty kömpelöinä,



Kuva 4. Pyhämaan vanha kirkko. Kirjoittajan vesivärimaalauus

heikkoina ja taiteellisesti miltei arvottomina. Uusi aika on kumminkin paremmin alkanut ymmärtää vanhaa kirkollista taidettamme. Tukija voi — sen huomattavan aineiston avulla, mikä nyt on tarjolla — sijoittaa jokaisen taidetuotteen ryhmän likimain oikealle paikalleen historiallisessa kehityssarjassa.

Maalauskien aikamääräys on merkitty kahteenkin kohtaan ja voidaan olettaa, että koristellun kirkon vihkiäiset tapahtuivat juhannuksena 1667. Kuoriaidakseen päällä on maalattu punakehyksinen tekstitaulu, johon on kirjoitettu:

Gudhi till ära, Och thena Gudh Hüfs till prydnad. Haffuer erligh Och wälförftondigh man. Hans Matzfon lätit Måla denne Höög Chiürr Balden medh sin egen omfåstnad. Giffuit. 10. Dallar R. M. Anno 1667.¹

¹ Jumalan kunniaksi — — —, on — — — Hannu Matinpoika maalauttanut — — — tämän aidakseen — — — v. 1667. Tarkempi käännös s. 36.

Vieressä olevan kuvan alla on myös merkintä H. M. (Lieneekö lahjoittaja Hannu Matinpoika sama kuin maalari?)

Varmaankin on monessa puukirkossamme 1600-luvulla, jolloin barokin ylen runsas koristelu täytti huoneiden seinät ja kattopintoja, ollut samanlaisia maalausista kuin Pyhämaan kirkossa. Kuitenkin ovat rakennusmuutokset ja kaikenlainen tuho hävittäneet miltei koko verbausaineiston. Saloisten kirkko, jonka runsaat maalaukset olivat vuodelta 1641 ja joka luonteeltaan oli hyvin lähellä Pyhämaan kirkkoa, paloi v. 1930.¹ Uudenkaarlepyyn kirkossa on tavattu lautoja, joissa on jätteitä samanlaisista maalausista, joilla kirkko koristettiin pastori Jacobus Jacobi Carlmanin aikana (1636–1653).² Tornion kirkon runsailla maalausilla v:ltä 1687 on vielä sama leima.³ Koristelu ei ole ollut arkisillekaan rakennuksille vierasta.

Niin barokin loisteliasta tyylilä kuvaavia ja niin suuressa määrin ajan luonteen mukaisia kuin p.o. maalaukset ovatkin, tätyy niiden juuria kuitenkin etsiä paljon kaukaisemmista ajoista. On luonnollista, että aine ja muoto mitä suurimmassa määrin vaikuttavat koristeluun, ja senvuoksi ei ole kummeksuttava, että 1600-luvun maalari, joka sai tehtäväkseen koristella vaativatoman puukirkon, ei ottanut esikuvakseen goottilaisen kivistikirkon koristelua. Sen ajan karkeitten hirsiseinien kuvamaalaukset eivät voi olla kehittyneitä myöhäisgoottilaisten kirkkojemme seinämaalausista, jotka jo silloin – liian katolisina – valkaisemalla peitettiin. Mutta vielä tänä päivänäkin on Ruotsissa säilynyt esimerkkejä vanhasta puukirkkotyylistä runsaine maalauskoristeluineen. Sellaisten vanhojen temppelien kanssa oli yhteys, mitä jo muotoon ja materiaaliin tulee, paljon suurempi, ja niiden legendαιheiset kuvaesityksetkin olivat lähempänä ajan uskonnollista henkeä. Vieläpä aivan romaaniset muodotkin ovat mukautuneet barokin sommitteluihin. Tarvitsee ainoastaan silmällä Vermlannissa olevan Rådan kirkon maalausia.⁴ Kuorimaalaukset ovat vuodelta 1323, mutta ovat säilyttäneet aivan romaanisia muotoja, joita on edelleen käytetty runkohuoneen myöhäisemmissä maalausissa. Siellä on apostolien ja enkelien kuvia pyöreissä kehissään, joita taas lehtike-murat ympäröivät; seinät ovat jaetut legendαιheisiin kuvaesityksiin, joiden yläpuolella kulkevat tekstinauhat. Jos vielä panee merkille vaatelaskottelun, joka alinna kiertää ympäri seiniä, niin yhtäläisyys niiden ja meidän 1600-luvun kirkkomaalausten välillä on silmiinpis-

¹ S. Muinaismuistoyhd. VI. retkikunta 1896; Suomen Museo 1899, s. 69–77.

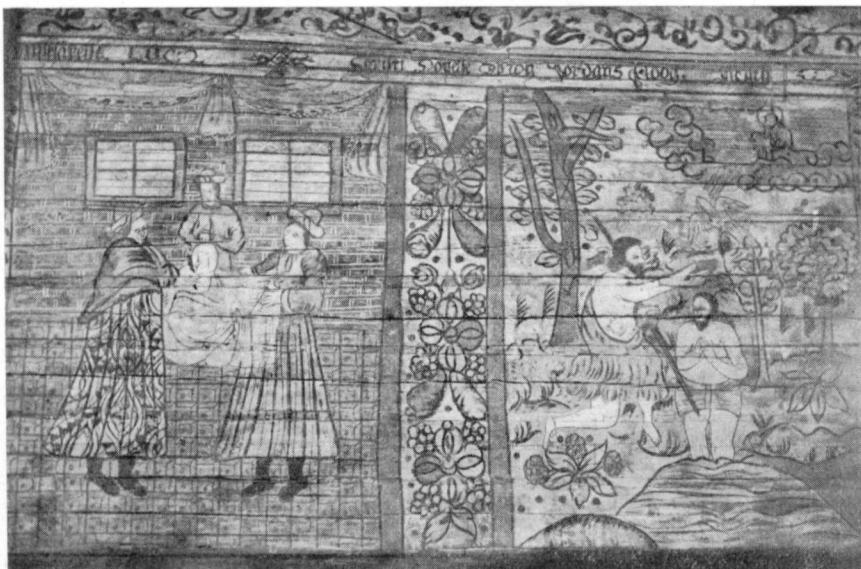
² Sigmund Schalin, Nykarleby kyrka.

³ Suomen Museo 1896, s. 92–93.

⁴ Hans Hildebrand, Den kyrkliga konsten under Sveriges medeltid (1907), s. 104, kuv. 192.

tävä. Luonnollisesti goottilaiset koristenuhat ja kasviahheet ovat 1600-luvun maalauskissa saaneet barokin rehevät ja hillittömät muodot. Meillä on kuvimaalaus epävarmempaa ja kehnompaa sekä värit yksitoikkoisempia, mikä johtuu vähäisemmistä henkisistä ja aineellisista edellytyksistä, mutta ei järjestelmän ja periaatteiden eroavaisuudesta.

Ehäämän pintavaikutuksen saamiseksi on seinähirsien saumat peitetty puulistoilla (ei kankaalla, kuten Saloisissa). Seinien kuvesykset ovat suurikokoisia tauluja; kuvat ovat asultaan täyteläisiä ja hyvin kertovia. Varsinaista perspektiiviä ei ole, mutta mustaa,



Kuva 5. Seinämaalaukset 2 ja 3.

valkoista ja punaista väriä on käytetty siten, että etäisyysvaikutusta on saatu syntymään. Niinikään on samassa tarkoituksesta käytetty usein myös suuruusvaihtelua. Varjostus on osittain merkitty viivoitamalla, ja puvut ovat runsaasti poimutetut. Kasvot ovat ilmeettömät, päässä on usein pyöreä hattu tai turbaanintapainen pähkine. Maisemien kasvullisuus on runsas. Huoneiden sisäkuvat ovat jokseenkin eheitä: lattiat ovat ruudutettuja, seinät tiilestä tai harmaasta kivistä valkoisine saumoineen, ylhällä aina kaksi tiheäruutuista ikkunaa pussimaisine verhoineen. Muodoltaan rikkaimmat ja parhaiten esitettyt ovat kuitenkin kukka- ja hedelmäaiheet, jotka joskus saavuttavat aivan ylenpalttisen rehevyyden.

* * *

Kuvat alkavat eteläpuolelta kuoriaidakkeen vierestä jatkuen siten ympäri kirkon. Kuvien yläpuolella kulkee goottilaisilla kirjaimilla maalattu selvitysteksti:

Eteläinen seinä:

1. Christi födelse Och Mandoms anammelse. (Luc. 2. 16).¹
2. Christi Omstjärlelse. Luc. 2. (20). (Kuva 5.)
3. Christi Döpelse Widh Jordans Flodh. Matth. 3. (15). (Kuva 5.)
4. Pharisén Och Büplikanen. Luc. 18. (10).
5. Tekstistä on jäljellä ainoastaan — — far — —. (Lasarus. Joh. 11. 43.)²

Länsiseinä:

6. Teksti kulunut. (Jesus fariseuksen luona. Luc. 7. 37.)
7. Teksti kulunut. (Jesus ratsastaa Jerusalemiin. Matt. 21. 8.)

Pohjoisseinällä on selvitystekstin sijalle maalattu seuraava raa-matunlause kärsimyshistoriasta:

* Ej. 53. (4). Sannerligen han har svåra frändhet och lade uppå sig
Wår Sweda. Han är sargat för våra Missgerningar ställ, Och slagen för
våra synder stäl. Närheten ligger uppå hånom på thet Wij stole frijdh
hafva. Och genom hans Såär äre Wij helade. Wij gingge alle uthi Will-
farelse såsom där, Men Herren fastadhe alla våra Sünder uppå hånom.

Pohjoisseinän kuvaesitykset ovat seuraavat:

8. (Jesus Getsemanessa. Matt. 26. 39.)
9. (Jesus ylimmäisen papin Kaifaan edessä. Matt. 26. 57.)
10. (Jesus korkean neuvoston edessä. Matt. 27. 27.)
11. (Kuva hävinnyt. Matt. 27. 29.)

Lähinnä kuoriaidaketta on tekstinauha sekä kehystys, 55×88 cm. Ylhäällä on tekstistä vain muutamia jätteitä näkyvissä.³ Tekstin alaosaa kuuluu:

— — — — — Wijsheet och Lärdom. Luc. 11 v. 20. (28).
Salighe äre the som Höra Gudh ord Och göma thet: — — — Dan. 12. (3).
Men lärarena skola liija så som Himmelens fren: Och the som underwijssa
till rättferdigheet, såsom stiernor i ewighet:

Kuoriaidakkessa kirkon puolella on seuraava teksti:

Gudh War migh Nadeligh / effter tina godheet / Och affplåna mina
Sünd / effter tina stoora Barmhertigheet, Stööra migh medh Jösep / medh

¹ Tekstit ovat esitetyt sellaisina kuin ne ovat kirkossa; suomalainen käänös seuraa liitteenä siv. 36.

² Kuvat ja teksti osittain turmeltuneet paikalla olleen lehterin takia.

³ Aikaisemmin paikalla ollut saarnatuoli on aiheuttanut tekstin kulumisen.

Jesū Christi Blode / att jagh må reen Warda / Thwā migh att iagh må
Sniöhwit warda / Skapa i migh ett reent Hierutta.

pjäm 51. (8).

Lahjoittajan nimitaulu vuosilukuineen samalla puolen kuori-aidakkeessa on myös jo mainittu (s. 27).

Kuoriaidakteen keskellä olevan oven yläpuolella on kolmikulmainen ala, jota puulistat reunustavat ja joka päättyy koristekärkeen. Myös kirkon ovissa on ollut samanlainen koristelu. Tähän alaan on maalattu kaksi heraldista kruunattua leijonaa ja lintuja kukkien ja lehtien keskellä. Aidakteen pohjoispuolella on Aatami ja Eeva Paratiisissa ja eteläpuolella Pyhä Yrjänä taistelemassa lohikäärmettä vastaan. Sen yläpuolella näkyy prinsessa karitsa vierellään. Samassa maalausessa ovat myös jo mainitut kirjaimet *H. M.*

Aidakkeen kuorinpouoleinen sivu on koristeltu runsailla lehti-kiemuroilla, kukilla ja hedelmillä, joiden joukossa näkyy yksisarvinen (neitseyden vertauskuva).

Kuvien yläpuolella oleva teksti alkaa kuori-ikkunan päältä:

Psalm: 84: (2) Huru lüftiga äre tina Boningar Herre Gudh Zebaoth / Mijnne Själ lengtar Och trengtar effter HERRans Gårdar / Min Krop och Siäl frögda Sigh i leffandes Gëdh (11) Ty en dag av tinom Gårdar äre bâtre än Æljes tusende / Jaag will Heller wachta Dörena Tiil Gëdz Huse / än lenge boo uthi the ogudhachtigas Hijddom:

Psalm 100: Frögdens HERRanom all Werlden tienar hünom medh Frögd / Kommer för hans Ansichte medh gladskap / Förnimmer att HERRen är Gudh / Han hafuer giort oss och icke viij Sielffue till sitt fäld / och till sitt fosterfåår.

I dag om i hören rösten aff hans ord, Förhärdens Jde. (Hebr. 3: 7).
woor — — — Skrifftuet Anno: 1667: Den 19 Junij.

12. Kuorin pohjoisseinällä on pahoin turmeltunut ristiinnaulitsemista esittävä kuva (Matt. 27. 55). Sen yläpuolella on seuraava teksti:

Ty så älfade Gudh Werlden at Han ythgaſ ſin enda ſoon, på thet at waar och en ſom tror på honom ſtal icke förgåd (Joh. 3. 16).

Alttarin pohjoispuolella jatkuu selittävä teksti viitaten allaolevaan kuvaan:

13. Jesu Christi Upftondelse Fron the Dödhe: Marci 16: cap: (4).

Alttarin eteläpuolella:

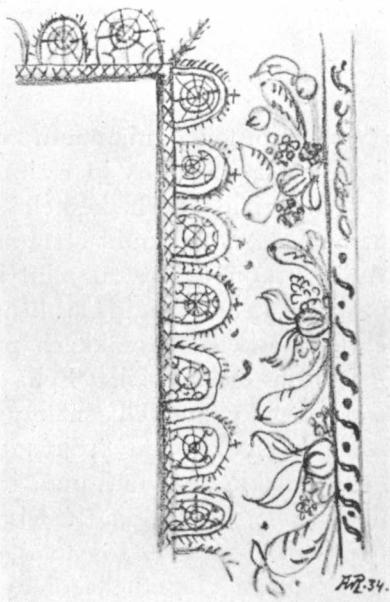
14. Jesu Christi Himmelsfärdh. Act. 1.

15. Helighe andes Tilkommelje: (Matt. 28. 18).

Seinällä on kaksi kuvaesitystä. Paneeliin on maalattu kehystys (70×36 cm), jonka sisällä olevassa tekstissä vain ensimmäinen rivi on säilynyt:

Psalm 47 (6) Gudh är — — (upfaren medh frögd och HERRen medh flar baſuun).

Kuvien alapuolella kulkee ympäri koko kirkon punainen, valkealla ja mustalla varjostettu vaate-laskottelu. Kuvaesityksiä ja seinänaukkuja reunustavat koristenuhat, joissa on kasvikiemuroita ja kukkaiheita. Kuori-ikkunaan kehystäävä maalaus on erikoisen merkillinen (kuva 6). Koristelun muodostaa yhtenäinen sarja pyörökaaria, joiden



Kuva 6. Kuori-ikkunan kehysmaalaus.



sisäpuoli on jaettu hämähäkinverkon tapaisesti; hyvin luultavaa on, että on jäljitelty ikkunaverhoa. Piirustus on niin kehnoa, että siitä päättäen varmaankin joku oppipoika on saanut työn suoritettavakseen tuloksen kuitenkaan herättämättä mitään erikoisia toiveita hänen tulevasta ammattitaidostaan. Kuvaesitysten välialueet on täytetty suurilla, rehevillä hedelmäkimpuilla ja kukilla, joten tyhjää kohtaa ei ole. Kaikki on täten tullut niin täyteen ahdetuksi, että katselijan silmälle jäät tuskin mitään leposaikkaa. Yksinkertainen värvaihtelu — punainen ja musta miltei liidunvalkealla pohjalla

Kuva 7. Kattomaalaus



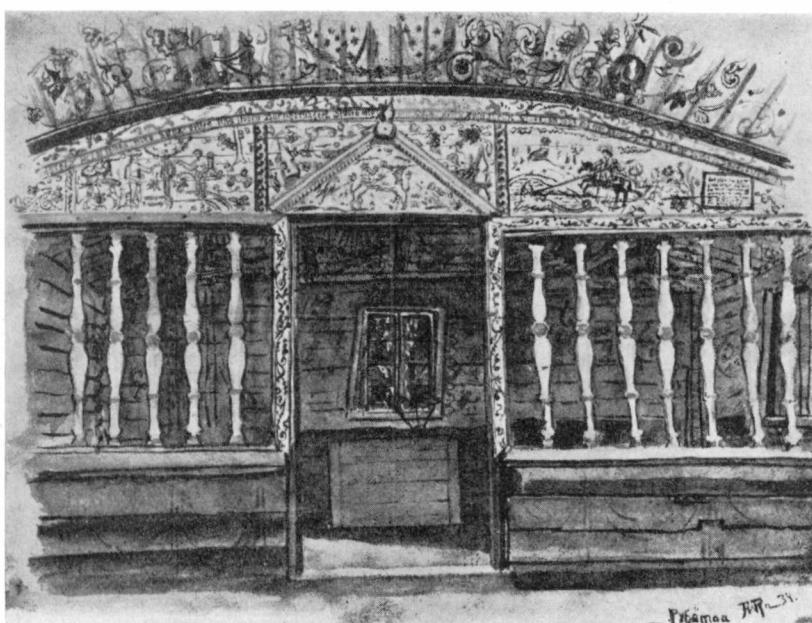
Kuva 8. Osa kuorin kattomaalausta.

Ovipinnoissa on suuria kukkia lehtikiemuroissa, maalattuina valkealla mustalle pohjalle. Goottilaismalliset rautalyötteet ovat ovissa vielä jäljellä.

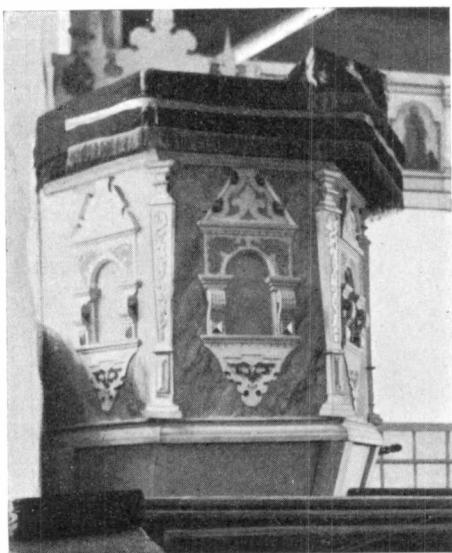
Kevyt kuoriaidake, jonka keskiosan muodostavat pitkät pysty-

— antaa kuitenkin yhtenäisen pintavaikutelman, jonka lisäksi muodot saavat vaih-televista suhteista ja aiheista miellyttävän rytmin.

Nämä avut tulevat näkyviin eritoten katon ko-ristelussa (kuva 7). Katon keskellä kulkeva medaljon-kisarja tehostaa miltei ra-kenteellisella tavalla kirkon pituussuuntaa. Sekä enkelin-kuvilla että loistavalla kuk-akoristelulla on todella tai-teillinen arvo. Kuorin katto, jonka maalaukset kulkevat poikkisuuntaan, on käsitelty samalla tavalla (kuva 8).



Kuva 9. Kuoriaidake. Kirjoittajan vesivärimaalauks.

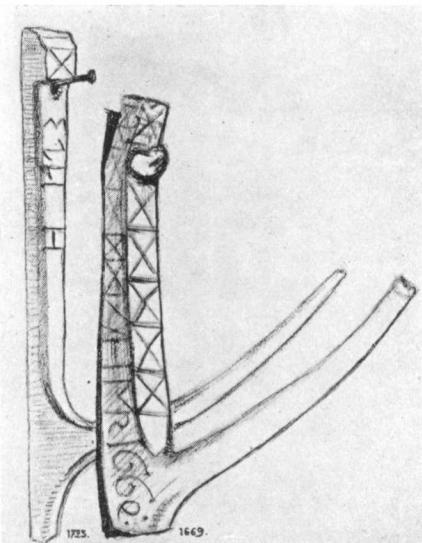


Kuva 10. Pyhämaan vanhan kirkon saarnatuoli (nyt seurakunnan uudessa kirkossa).

Seinissä on jäljellä katajanoksaiset vaatekoukut (krääkit). Ne ovat vaativatommia ja maalaamatommia, mutta erimuotoisia ja usein yksinkertaisin leikkauskin somistettuja ja sellaisina ne ovat etnografisesti kiintoisia muistoja kirkon vanhimmilta käyttöajoilta (kuv. 11–12).

Omituista on, että ne seinäosat, joita koukut ja myöhemmin poistetut penkit ovat peittäneet, usein ovat maalaamatommia. Niissä kohdin on maalatuissa kiemuroissa ja vaatelaskotteluissa aukko. Jos tarkastaa kuorileikkunan kieroa vuorilautoja ja muita listoja, jotka useinkin ovat vinossa, niin huoma, että koristelu noudattaa niiden suuntaa. Seiniä on myös paikattu ennen maalaamista. Kaikki tämä todistaa, että kirkkorakennus on vanhempi kuin maalaukset. Saapa vielä sen käsityksen, että silloin kuin kirkko maalattiin siinä samalla toimitettiin yleinen kunnostaminen, kallistuneiden seinien ja muiden selvästi vanhuudesta johtu-

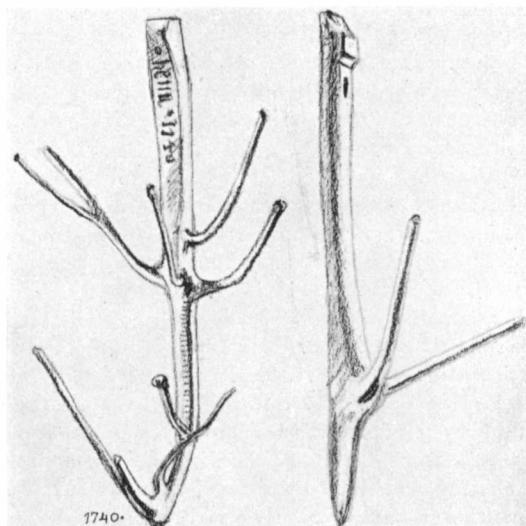
säleet (kuva 9), vaikuttaa edulisesti muotovaihteluun. Kirkko-huoneen jako on hyvin harkittu ja omiaan eristämään kuorin niin, että sen merkitys pyhimpänä paikana tulee tehostetuksi huolimatta perin alkeellisesta alttaripöydästä ja kuorin muusta kehnoudesta. Miltei kaikista vanhoista kirkos-tamme on kuoriaidakteet poistettu, joten Pyhämaan kirkon aidaketta on pidettävä erikoisen arvokkaana muistona. Kirkon vanhaan kalustoon kuuluu myös saarnatuoli, joka toistaiseksi on uudessa kirkossa. Se on runsaasti veistoksilla koristettu, mutta alkuperäinen väritys on myöhäisemmän vaa-leamman värin peitossa (kuva 10).



Kuva 11. »Kräakkejä» Pyhämaan vanhassa kirkossa.

vien vikojen korjaus. Kun ottaa huomioon vanhojen puukirkkojemme suhteellisen lyhyen iän, voi vuodesta 1667 huoletta laskea taapäin puoli vuosisataa kirkon rakennusaikaan, erikoisesti painostaen jo esitettyä väitetä, että vanha uhrikirkko todella on harvinainen muisto uskonpuhdistuksen ajaltamme.

Onko syvälle juurtunut ja häviämätön usko vanhan uhrikirkon suojelevaan voimaan todella elänyt kautta aikojen kirkon alkuaajoista meidän päiviimme? Missään tapauksessa se ei ole vieläkään hävinnyt, vaan elää yhä voimakkaana ja on edelleenkin innostanut jatkuviin uhrauksiin. Uhrilupaus vanhalle kirkolle on pelastanut merimiehiä



Kuva 12. Kräckejä Pyhämaan vanhassa kirkossa.

hukkumasta ja tukahduttanut tulipalojen tuhotyön. Jatkuvasti luotaa Pyhämaan väestö pieneen uhripyhäkköönsä, joka nyt, saattuaan takaisin entisen juhla-asunsa, on yksi maan arvokkaimpia muistomerkejä.

Kuvamaalaukset:

- | | |
|---|----------------|
| 1. Jeesuksen syntyminen ja miehuuden saaminen | Luukk. 2. 16. |
| 2. Jeesuksen ympärileikkaaminen (kuva 5) | Luukk. 2. 20. |
| 3. Jeesuksen kastaminen Jordanin virrassa (kuva 5) | Matt. 3. 15. |
| 4. Fariseus ja puplikaani | Luukk. 18. 10. |
| 5. Tekstistä on jäljellä ainoastaan — — sar — — (Lasarus) | Joh. 11. 43. |
| 6. Teksti kulunut. Jesus fariseuksen luona | Luukk. 7. 37. |
| 7. Teksti kulunut. Jesus ratsastaa Jerusalemiin | Matt. 21. 8. |
| 8. Jesus Getsemanessa. | Matt. 26. 39. |
| 9. Jesus ylimmäisen papin Kaifaan edessä | Matt. 26. 57. |

10. Jeesus korkean neuvoston edessä	Matt. 27. 27.
11. (Kuva hävinnyt)	Matt. 27. 29.
12. Jeesuksen ristiinnaulitseminen	Matt. 27. 55.
13. Jeesus nousee kuolleista	Mark. 16. 4.
14. Jeesuksen taivaaseen astuminen	Act. 1.
15. Pyhän Hengen vuodattaminen	Matt. 28. 18.

Tekstit:

Pohjoisseinällä:

Jesaja 53. (4). Totisesti, Hän kantoi meidän sairautemme, ja päällensä sälytti meidän kipumme.

Hän on haavoitettu meidän pahaintekoimme tähden ja hosuttu meidän synsiemme tähden. Rangaistus, joka meille rauhan tuotti, oli hänen päällänsä ja hänen haavoijensa kautta olemme me paratut. Me vaelsimme kaikki eksyksissä niinkuin lampaat, mutta Herra heitti meidän kaikkien synnit hänen päällensä.

Kuoriaidakteen lähellä on tekstinauha sekä kehystetty pinta. Teksti on kuitenkin suureksi osaksi hävinnyt.

— — — — hänen viisautensa ja oppineisutensa. Luukk. 11 v. 20. 28:

Autuaat ovat ne, jotka kuulevat Jumalan sanan ja kätkevät sen — — Dan. 12. (3):

Ja ymmärtäväiset loistavat niinkuin taivaan avaruuden loiste, ja ne, jotka monta vanhurskauteen saattavat, niinkuin tähdet ijankaakkisesta ijankaakkiseen.

Teksti kuoriaidakteen seinässä:

Totuutta Sinä tahdot sydämen syvyydessä; opeta siis salaisuudessa viisautta minulle! Puhdista minua isopilla, että minä puhdistuisin; pese minua, että minä lunta valkeammaksi tulisin! Psalmi 51. 8. 9.

Samalla seinällä on myös kirjoitus:

Jumalan kunniaksi ja tämän Herran huoneen kaunistukseksi on rehellinen ja ymmärtäväinen mies Hannu Matinpoika maalauttanut tämän pääkuorin aidakkeen omalla kustannuksellaan. Antanut 10 taalaria. Vuonna 1667.

Teksti jatkuu kuori-ikkunan yläpuolella:

Psalmi 84. 2. 3. Kuinka ihanat ovat sinun asuinsijasi, Herra Sebaot! Minun sieluni ikävöitsee ja halajaa Herran esikartanoihin, sieluni ja ruumiini riemuitsee elävän Jumalan edessä. (11) Sillä yksi päivä sinun esikartanoissasi on parempi kuin tuhannen muualla; ennen minä olisin ovenvartijana Jumalani huoneessa, kuin asuisin jumalattomien majoissa.

Psalmi 100. Riemuitkaa Herralle, kaikki maat! Palvelkaat Herraa ilolla, tulkaat hänen kasvojensa eteen riemulla. Tietäkäät, että Herra on Jumala! Hänpä meidät teki, emmekä itseämme, kansaksensa ja laitumensa laumaksi.

Tänään jos kuulette hänen äänensä, älkäät paaduttako sydämiänne (Hebr. 3. 7).

— — Kirjoitettu vuonna 1667: 19 p. kesäkuuta.

Pohjoisella kuoriseinällä:

Sillä niin Jumala on rakastanut maailmaa, että hän antoi ainosaatyisen Poikansa, jotta jokainen häneen uskova ei hukkuisi, vaan saisi ijankaakkisen elämän (Joh. 3. 16).

Alttarin eteläpuolella on seinäpaneelissa kirjoitus, josta vain ensi rivi on säilynyt:

Psalmi 47. 6. Jumala astui ylös riemulla ja Herra pasuunan äänellä.

A. W. Rancken.

Suomen arkeologinen bibliografia 1926—1935.

Die archäologische Bibliographie Finnlands 1926—1935.

Jatkona Suomen aikaisempien arkeologisiin bibliografioihin¹, jotka käsittävät ajan vuoteen 1926 asti, julkaistaan täten viime vuosikymmenen luettelo. Sen laatiminen on pääasiassa suoritettu samoja periaatteita noudattaen kuin edellisen, ja sen mukaan on tähän otettu Suomea koskeva ja Suomessa ilmestynyt arkeologinen kirjallisuus sekä lähitieteiden: kansatieteen, kielitieteen ja paikannimitutkimuksen, numismatiikan, mytologian, geologian, antropologian ym. aloilta sellaiset julkaisut, jotka käsitlevät esihistoriaa. Sen sijaan on museologia jätetty pois. Monessa yksityistapauksessa on tietysti ollut vaikeaa ratkaista, onko kirjoitus otettava mukaan, ja täydellistä johdonmukaisuutta siinä on voitu vain tavoitella. Sanomalehtiartikkeliin suhteen ei ole voitu pyrkiä täydellisyyteen. Arvosteluja on otettu mukaan vain rajoitetussa määrin, puhtaat selostukset ja sanomalehti-arvostelut on jätetty pois.

Monessa kysymyksessä olen neuvotellut eri alojen tuntijain kanssa. Lähinnä olen kiitollisuudenvellassa professori *A. M. Tallgrenille* ja tohtori *Aarne Äyräpääle* lukuisista työn kestäessä saaduista arvokkaista neuvoista ja tiedoista.

Das hier veröffentlichte Verzeichnis bildet die Fortsetzung der früher erschienenen die Zeit bis zum J. 1926 umfassenden Bibliographien.¹ Es ist in der Hauptsache nach denselben Grundsätzen aufgestellt wie letztere und schliesst daher das Finnland berührende und in Finnland erschienene archäologische Schrifttum sowie alle Schriften aus benachbarten Wissenschaftszweigen wie Ethnographie, Sprachwissenschaft, Ortsnamenforschung, Münzkunde, Mythologie, Geologie, Anthropologie u.a. ein, welche auf vorgeschichtliche Fragen Bezug nehmen. Andererseits ist die Museumskunde nicht berücksichtigt worden. In vielen Fällen ist die Entscheidung, ob eine Schrift aufgenommen werden sollte, schwer gewesen, und vollständige Folgerichtigkeit hat nur angestrebt werden können. In Bezug auf Zeitungsartikel ist Vollständigkeit unmöglich gewesen. Besprechungen

¹ *A. M. Tallgren*, *SMYA XXVII:4*, *SM 1917*, s. 75—84; *Nils Cleve*, *FM 1926*, s. 39—62.

sind nur in beschränktem Masse aufgenommen und reine Referate sowie in Zeitungen erschienene Hinweise sind weggelassen worden.

In vielen Fragen habe ich mich mit Spezialisten auf den in Be- tracht kommenden Gebieten beraten. Vor allem bin ich Professor *A. M. Tallgren* und Dr. *Aarne Äyräpää* für wertvollen Rat und freundliche Auskunft zum Dank verpflichtet.

Käytetyt lyhennykset. — Abkürzungen:

Bull. comm. géol. Finl. = Bulletin de la Commission géologique de Finlande.

ESA = *Eurasia Septentrionalis Antiqua*.

FM = *Finskt Museum*.

FT = *Finsk Tidskrift*.

FUF = *Finnisch-ugrische Forschungen*.

FUF Anz. = *Finnisch-ugrische Forschungen, Anzeiger*.

HAik. = *Historiallinen Aikakauskirja*.

HArk. = *Historiallinen Arkisto*.

HTF = *Historisk Tidskrift för Finland*.

SKHST = *Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia. Finska Kyrkohistoriska Samfundets Handlingar*.

SKST = *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia*.

SM = *Suomen Museo*.

S. Matk. yhd. vuosik. = *Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja*.

SMYA = *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja. Finska Formminnesföreningens Tidskrift*.

SSLF = *Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland*.

S. Tiedeak. Toim. = *Suomalaisen Tiedeakatemian Toimituksia. Annales Academiae Scientiarum Fennicae*.

SUSA = *Suomalais-ugrilaisten Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finno-ougrienne*.

SUST = *Suomalais-ugrilaisten Seuran Toimituksia. — Mémoires de la Société Finno-ougrienne*.

Turistför. i Finl. Årsbok = *Turistföreningens i Finland Årsbok*.

I. Tekijäluettelo. — Verfasserregister.

Aario, Leo

1. Kuortaneelta löydetyn reenjalaksen ikä. (Ref.: Das Alter einer im Ksp. Kuortane gefundenen Schlittenkufe.) *SM* 1933, s. 15—17.
2. Heinolan pitäjän Viikinäisistä löydetyn reenjalaksen turvegeologinen iänmääräys. (Ref.: Die torfgeologische Altersbestimmung der bei Viikinäinen im Kirchspiel Heinola gefundenen Schlittenkufe.) *SM* 1934, s. 22—27.
3. Die postglazialen Niveauverschiebungen im mittleren Uusimaa mit Berücksichtigung ihrer Beziehungen zu steinzeitlichen Wohnplätzen. *Hki* 1935, 161 s. S. *Tiedeak. Toim. A XLIV: 1*.

Aarni, Alma

Vanajan uhri ja tarunomaista kivistä. *Kotiseutu* 1935, s. 101—104.

Ailio, Julius

1. Turunmaan varhaisin asutus ja kulttuuri. *Suomen Museoliiton julkaisuja 2.* (*Toiset museopäivät Turussa 1926.*) Hki 1927. S. 57–69.
2. Hattelmanan rautakautinen kätkölöytö. (Ref.: Der Verwahrfund von Hattel-mala.) *SM 1928*, s. 51–54.
3. Hämeen esihistoriallisista oloista. *S. Matk.yhd. vuosik.* 1929. S. 12–22.
Sama ruots.: Tavastlands forntid. *Turistför. i Finl. Årsbok 1929.* S. 11–21.
4. Tampereen seudun muinaiset vaiheet. *Suomen Museoliiton julkaisuja 3.* (*Kolmannet museopäivät Tampereella 1930.*) Forssa 1931. S. 35–49.

Alexandrov, B. V., ja Tallgren, A. M.

Funde aus der römischen Eisenzeit im Gouv. Novgorod. *ESA V*, 1930,
s. 100–108.

Alföldi, Andreas

Zur historischen Bestimmung der Avarenfunde. *ESA IX*, 1934, s. 285–307.

Alikhova, A. E., ja Préobraženski, S.

Sur quelques modifications chronologiques de la civilisation de Mordva-Mokcha. *ESA IV*, 1929, s. 332–339.

Almgren, Oscar

Ridgropar. En sällsam art av fast fornlämning. *SMYA XL*, 1934, s. 1–5.

Ambrosiani, Sune

Hur har grytan med tre fötter uppkommit? (Ref.: Wie ist der dreifüssige Topf entstanden?) *Budkavlen 1929: 2* (Studier och uppsatser tillägnade Otto Andersson), s. 84–88.

Analecta archaeologica Fennica VII–VIII. Muinaistieteellisen Toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1921–1925, 1926–1930. Hki 1931, 1932. 174, 210 s.

Anthoni, Eric

Finlands medeltid. Einar W. Juvelius, Suomen kansan aikakirjat, I, 1927; Eirik Hornborg, Finlands hävder I, 1929. *HTF 1930*, s. 23–34.

Antoniewicz, Vladimir

1. Der in Stablo in Wolhynien aufgefondene Bronzeschatz. *ESA IV*, 1929, s. 135–148.
2. Vase en bronze de Volhynie. *ESA IX*, 1934, s. 191–196.

Appelgren-Kivalo, Hj.

1. Bronsspiralerna på den yngre järnålderns dräkter och deras betydelse för nationalitetsbestämmelser. *SMYA XXXVI: 1*, 1926, s. 117–125.
2. Alt-Altaische Kunstdenkmäler. Briefe und Bildermaterial von J. R. Aspelins

- Reisen in Sibirien und der Mongolei 1887–1889. Hfors 1931. IX+47+72 s. Arv.
G. J. Ramstedt, *HAik* 1931, s. 111–113; Ellis H. Minns, *Man* 1932, s. 100.
3. Jenny Maria Montin-Tallgren. *FM* 1931–1932, s. 63–66.
- Arbman, Holger**
Stil III och karolingisk renaissance på Gotland. *SMYA XL*, 1934, s. 143–151.
- Arendt, W. W.**
Sur l'apparition de l'étrier chez les Scythes. *ESA IX*, 1934, s. 206–208.
- Arho, A. O.**
Anthropologische Untersuchungen in den Landschaften Åland und Varsinais-Suomi. Akad. Abhandlung. Hki 1934. 216 s. *S. Tiedeak. Toim. A XL*: 2.
- Arne, T. J.**
1. Benidoler från Persien. *SMYA XL*, 1934, s. 32–36.
2. Luristan and the West. *ESA IX*, 1934, s. 277–284.
- Aspelin, J. R.**
Rajantakainen Karjala ja muinaistiede. (Osa Karjalan kirjan 1. painoksen kirjoituksesta.) *Karjalan kirja*. 2 p. Porvoo 1932. S. 193–203.
- Auer, Väinö**
Riihimäen Herajoen suksilöydön turvegeologinen ikämääräys. (Ref.: Die torfgeologische Altersbestimmung des Schneeschuhfundes von Riihimäki-Herajoki.) *SM* 1928, s. 86–88.
- Backman, A. L.**
Kinnulasta löytynyt esihistoriallinen suksi. (Ref.: Ein vorgeschichtlicher Schneeschuhfund aus Kinnula.) *SM* 1934, s. 28–33.
- Bahder, Otto**
Zur Erforschung der neolithischen Wohnplätze im Okatale. *ESA IV*, 1929, s. 90–101.
- Balodis, Fr.**
1. Die archäologischen Forschungsarbeiten in Lettland 1920–1926. *ESA I*, 1927, s. 110–129.
2. Die baltische–finnisch-ugrische Grenze in Lettland in vorgeschichtlicher Zeit. *SUST LXVII*, 1933, s. 24–34.
3. Die lettischen Burgberge nach den Grabungen der letzten Jahre. *SMYA XL*, 1934, s. 201–211.
4. Ein Denkmal der Wikingerzeit aus Semgallen, Lettland. *ESA IX*, 1934, s. 399–404.
- Bartucz, Ludwig**
Die Skelettreste von Körösladány. *ESA V*, 1930, s. 66–73.
- Berciu, D.**
Ein hallstättisches Brandgrab aus Balta-Verde. *ESA IX*, 1934, s. 165–174.

von Bissing, Fr. W.

Ein Schildmodell römischer Zeit aus Memphis. *ESA IX*, 1934, s. 221–230.

Blinkenberg, Chr.

Mykeniske svaerd og spydspidser. Esitelmäselostus. *SMYA XXXVI: I*, 1926, s. 17–18.

Blomstedt, Kaarlo

Historia, muinaistutkimus, maantiede. 106 s. *Suomi. Viides jakso: 12: I.* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1931), 1931. Eripainoksesa: Vä häisiä kirjelmiä N:o 73.

Boëthius, Axel

1. Nya utgrävningar i Rom. *Nya Argus* 1928, s. 20–23.
2. Från utgrävningarna i Herculaneum. *Nya Argus* 1929, s. 125–128.

von Bonsdorff, Per

De äldsta tandfynden i Finland. 18 s. *Skandinaviska tandläkareföreningens 25:te möte i Helsingfors den 5–7 juli 1932. II. Föredrag.*

Bortvin, N. N.

The Verkhny-Kizil Find. *ESA III*, 1928, s. 122–131.

Brander, G.

Suomen geologinen yleiskartta. Lehti C 3 Kuopio. Maalajikartan selitys. (Sis. mm.: Kivikauden ihminen, s. 66–67.) *Suomen Geol. Toimikunta* 1934. 67 s. Sama ruots.

Broholm, H. C.

Spidsvaaben af hjortetak. Esitelmäselostus. *SMYA XXXVI: I*, 1926, s. 11–12.

Brøgger, A. W.

Hvordan Nord-Norge bygdes. *SMYA XL*, 1934, s. 6–15.

Bukinić, D. D.

Neues über Anau und Namazga-Tepé. *ESA V*, 1930, s. 9–21.

Burkitt, M. C.

Some reflections on the Aurignacian culture and its female statuettes. *ESA IX*, 1934, s. 113–122.

Bykovski, S. N.

Археология и политика. По поводу недоразумений проф. А. М. Тальгрена. *Сообщ. Гос. Акад. Ист. Мат. Культ.* 1932, N:o 7–8, s. 40–43.

Bøe, Johs.

1. Steinalderens naturalistiske kunst. *Nordisk kultur XXVII. Kunst.* Stockholm 1931. S. 13–30.
2. Harpunspisser fra steinalderen. *SMYA XL*, 1934, s. 16–21.

Childe, V. Gordon

1. The forest cultures of Northern Europe: A study in evolution and diffusion. *Journal of the Royal Anthropological Institute LXI*, 1931, s. 325—348.
2. Eurasian shaft-hole axes. *ESA IX*, 1934, s. 157—164.

Chudjakov, M.

1. Die ausgrabungen von P. A. Ponomarev in Maklašeevka im jahre 1882. *FUF Anz. XVIII*, 1927, s. 14—26.
2. Die keramik des begräbnisplatzes im dorfe Poljanki. *FUF Anz. XVIII*, 1927, s. 26—35.
3. Hockerbestattungen im Kasanschen Gebiet. *ESA I*, 1927, s. 95—98.
4. К истории начального периода финляндской археологии. *Проблемы истории докапиталистических обществ* 1934, № 6, с. 88—93.

Cleve, Nils

1. Bibliografi över Finlands arkeologiska litteratur 1918—1925. *FM 1926*, s. 39—62.
2. Finländska fornsaksformer under järnåldern. 1. Ögleformiga spännen i Finland. (Ref.: Finnische Altsachformen aus der Eisenzeit. 1. Schleifen- (oder Ösen) fibeln aus Finnland.) *FM 1927*, s. 1—13.
3. Finländska fornsaker. 2. Eldstål med bronsfäste. (Ref.: Finnländische Alt-sachformen aus der Eisenzeit. 2. Feuerstäle mit Bronzegriff.) *FM 1929*, s. 51—60.
4. Jüngereisenzeitliche Funde von der Insel Berezan. *ESA IV*, 1929, s. 250—262.
5. Pakanuudenaiainen kalmisto Koyliön Vanhassakartanossa. *Satakunta VIII*. Vammala 1929. S. 1—17.
6. Stenåldersbebyggelse i Lappträsk. *Från Lappträsk-bygden* 1929. Hfors 1929. S. 30—32.
7. Finnland [Bibliographie des Jahres 1927]. *Vorgeschichtliches Jahrbuch IV*. Leipzig 1930. S. 180—183.
8. Ett par tavastländska »svärdslipningsstenar». (Ref.: Zwei tavastländische »Schwertschleifsteine».) *FM 1934*, s. 1—5.
9. Ett skelettgravfält från romersk järnålder på Kroggårdsmalmen i Karis (Nyland). *SMYA XL*, 1934, s. 60—68.
10. Finnländische runde Fibeln der Wikingerzeit aus Osteuropa. *ESA IX*, 1934, s. 405—409.

Collinder, Björn

T. E. Karsten, Beröringar mellan svenska och finskt folkspråk i Finland med särskild hänsyn till Österbotten, 1934. *FUF Anz. XXIII*, 1935, s. 225—236.

Crohns, Hjalmar

Norstedts världshistoria I. Knut Fallqvist o. Jarl Charpentier, De äldre orientaliska folken, 1926. *HTF 1927*, s. 35—40.

Czekanowski, Jan

Zur Anthropolologie der Ugrofinnen. *SUST LXVII*, 1933, s. 65—71.

Debetz, G.

Les crânes de l'époque dite d'Ananino. *ESA VI*, 1931, s. 96—99.

Dillström, R.

Kalevala ja meri. Historiaa ja tarua Suomen heimon muinaisuudesta. Porvoo 1927. 208 s. *Suomen Laivastoyhdistyksen julkaisuja I*.

Dmitriev, P.

Über die Gusstechnik auf dem Burgberge Irtjaš im Uralgebiete. *ESA VI*, 1931, s. 121—125.

Donner, G. A.

Om missionsmetoderna vid tavasternas kristning. *SKHST XXVIII*, 1930, s. 10—32.

Donner, Kai

Siperia. Elämä ja entisyys. Hki 1933. 272 s. ja kartta.

Sama ruots.: Sibirien. Folk och forntid. Tammerfors 1933. 261 s. o. karta.

Donner, Kai, ja Räsänen, Martti

Zwei neue türkische Runeninschriften. 7 s. *SUSA XLV: 2*, 1932.

Ekblom, R.

1. Idrisi und die Ortsnamen der Ostseeländer. *Namn och bygd* 1931, s. 1—84.
(Vrt. Tallgren-Tuulio, O. J. ja Tallgren, A. M.)
2. Les noms de lieu baltiques chez Idrisi. *S. Tiedeak. Toim. B.* *XXVII*, 1931, s. 14—21.

Ekholm, Gunnar

1. Gravfältet vid Götåker och den romerska järnåldern i Uppsverige. *SMYA XXXVI: 1*, 1926, s. 94—101.
2. Nordiska stenåldersfrågor. Ett genmäle [till polemiken i anledn. av Aarne Europaeus' Fornfynd från Kyrkslätt och Esbo socknar]. *Fornvännen* 1926, s. 420—429.
3. Införseln av romerska och provincialromerska bronskärl till Skandinavien. En översikt. *SMYA XL*, 1934, s. 49—59.

Endzelin, J.

Zur Herkunft der baltischen Lehnwörter des Finnischen. *SUST LXVII*, 1933, s. 76—83.

Eurasia Septentrionalis antiqua I—IX. Hki 1926—1934. 203, 248, 201, 340, 220, 224, 211, 252, 410 s.

Arv. I—III: V. G Childe, *Antiquity* 1930, s. 129; Oswald Menghin, *Wiener Prähistorische Zeitschrift* 1929, s. 130; E. Laid, *Postimees* 1928, N:o 145.

- II: J. M. Santa Olalla, *Anuario preh. Madrileña* 1933, s. 32–33.
III: E. Laid: *Ajalooline ajakiri* 1928, s. 109–110.
IV: L. Dintses, *Северная Азия* 1928, s. 158; H. T[oll], *Seminarium Kondakovianum III*, 1930, s. 317–319.
IV–VII: Oswald Menghin, *Wiener Prähistorische Zeitschrift* 1933, s. 138–139.
V: S. R[einach], *Revue Archéologique, V série*, XXXI, 1930, s. 363, E. Kletnov, *Seminarium Kondakovianum IV*, 1931, s. 298–300.
VI: E. Kletnov: *Seminarium Kondakovianum IV*, 1931, s. 300–301;
IX: V. Childe, *Antiquity* 1935, s. 363–365.

Europaeus, Aarne

1. Savon esihistoriaa. *S. Matk. Yhd. Vuosik.* 1926. Hki 1926. S. 73–85.
Sama ruots.: Ur Savolaks' förhistoria. *Turistför. i Finl. Årsbok* 1926. Hfors 1926. S. 81–93.
2. Stenålderskeramik från kustboplatser i Finland. *SMYA XXXVI: 1,* 1926, s. 45–77.
3. Suomen esihistoria. *Suomen suku I.* Hki 1926. S. 251–263.
4. Ailio, Julius Edvard. *Kansallinen elämäkerrasto I.* Porvoo 1927. S. 68–69.
5. Esihistoriallinen taide. *L. Wennergård, Suomen taide.* Hki 1927. S. 1–18.
Sama ruots.: Forntidens konst. *L. Wennergård, Finlands konst.* Hfors 1926. S. 1–18.
6. Hautaraunio Viitasaarella. Muinaislöytö suomalaisasutuksen alkuaajoilta. *Sisä-Suomi* 1927, N:o 290. (Vrt. N:o 8, 9.)
7. Pakanuudenaikeinen metsonkuva Vienan-Karjalasta. *Suomen Kuvallehti* 1927, s. 799.
8. Roomalaisen rautakauden hautalöytö Viitasaareltä. (Ref.: Ein Grabfund aus der römischen Eisenzeit im Kirchspiel Wiitasaari.) *SM* 1927, s. 25–44. (Vrt. N:o 6, 9.)
9. Rooman keisarikauden aikainen hautalöytö Viitasaareltä. *Uusi Suomi* 1927, N:o 293. (Vrt. N:o 6, 8.)
10. Suomen kivikautisista asuinpaikoista. *Valo V.* Porvoo 1927. A. s. 949–959.
11. Suomen vanhimmat sota-aseet. *Hakkapeliitan joulu* 1927. Tampere 1927. S. 23–27.
12. Südösterbottnische siedelungsprobleme. *FUF Anz. XVIII,* 1927, s. 36–45.
Polemiikkia: T. E. Karsten *FUF Anz. XXI*, 1933, s. 1–27; Aarne Europaeus-Äyräpää s. 27–42; T. E. Karsten *XXII*, 1934, s. 50–51; Aarne Äyräpää s. 51–52.
13. Kivikauden löytöpaikka Kiikoisten pitäjän Uudenjaaran maalla. *Aamulehti* 1928, N:o 124, sunnuntailiite.
14. Kivikauden taideteoksia. *Suomen Kuvallehti* 1928, s. 2118–2119.
15. Kivikautisia saviaastianpaljoja kaivamassa. *Suomen Kuvallehti* 1928, s. 1405–1407.

16. Nyupptäckta stenåldersboplatser i Nyland. Fällismalm i Lappträsk. — Tall-malmsåsen i Sjundeå. *Nyland* 1928, N:o 143.
17. Sota-aseitten esi-isiä. Rautakauden muistoja. *Hakkapelitans joulu* 1928. Hki 1928. S. 28–32.
18. Suomen muinaislinnat. *Valo VIII*. Porvoo 1928. A.s. 1491–1500.
19. Uusia eläinpääaseita Kansallismuseossa. (Ref.: Neue Tierkopfwaffen im Nationalmuseum.) *SM* 1928, s. 36–43.
20. Askolan Honkaniemen kivikauden asuinpaikka. Muuan poikkeus maankohoamiskäristä. (Ref.: Der steinzeitliche Wohnplatz bei Honkaniemi im Ksp. Askola. Eine Abweichung von den Landhebungsisobasen.) *SM* 1929, s. 15–32.
21. Kymin äskettäin löydetty kivikautinen asuinpaikka. *Etelä-Suomi* 1929, N:o 133.
22. Muinaistutkimuksilla Paimiossa. *Uusi Aura* 1929, N:o 5.
23. 4000 vuoden takaa. *Suomen Kuvalehti* 1929, s. 203–204.
24. Pronssikauden hautuja Helsingin liepeillä. *Suomen Kuvalehti* 1929, s. 2141–2143.
25. Otto Rydbeck, Stenåldershavets nivåförändringar och Nordens äldsta bebyggelse, 1928. *SM* 1929, s. 89–94.
26. Uusia kivikauden taidelöytöjä. (Ref.: Neue Funde steinzeitlicher Kunst.) *SM* 1929, s. 82–88.
27. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*. Bd VI: Kammkeramik, s. 203–205; Karelische Gerättypen, s. 222–224; Kaukola, s. 267; Kiukainen-Gruppe, s. 367–368; VII: Kyrslätt och Esbo, s. 207–208; Ladoga=Transgression, s. 215–217; IX: Österbottnische Gerättypen, s. 221–222; Ostfinnische Gruppe, s. 240; XI: Schiefergerät, s. 233–234; XIII: Suomusjärvi-Kultur, s. 142, Textilkeramik, s. 266–267; Tierkopfförmige Steinwaffen, s. 305–306. Berlin 1926–1929.
28. Eine in Weissrussland gefundene finnische Bootaxt *Księga Pamiątkowa ... Demetrykiewicza* (Biblioteka prehistoryczna I). Poznań 1930. S. 101–106.
29. Forntiden [Kyrslätts]. *Kyrslätt förr och nu*. Hfors 1930. S. 230–245.
30. Suomenmaa VIII–IX (Muinaismuistot pitäjittäin). Hki 1927–1931.

Europaeus=Äyräpää, Aarne

31. Die relative Chronologie der steinzeitlichen Keramik in Finnland. I–II. *Acta Archaeologica I*, 1930, s. 165–190, 205–220.
32. Weiteres über landhebung und ortsnamenchronologie. *FUF Anz. XXI*, 1933, s. 27–42. (Vrt. N:o 12.)
- 33–58. Ks. Äyräpää, Aarne.

Excavationes et studia. Opuscula in honorem Alfred Hackman 14. 10. 1934. Hki 1934. 305 s. *SMYA XL*.

Fabritius, I.

»Tzaréwa mohila» près de Kryvoï Rog (gouv. de Kherson), fouilles exécutées par V. I. Gochkévitch en 1907–08. *ESA IV*, 1929, s. 126–134.

Fettich, Nándor

1. Kansainvaelluksen aika [Unkari]. *Suomen suku II*. Hki 1928. S. 442—450.
2. Über die ungarländischen Beziehungen der Funde von Ksp. Perniö, Tyynelä Südwestfinnland. *ESA V*, 1930, s. 52—65.
3. Zum Problem des ungarländischen Stils II. *ESA IX*, 1934, s. 308—322.

Filow, B.

Ein »skythisches« Bronzerelief aus Bulgarien. *ESA IX*, 1934, s. 197—205.

Finlands Nationalmuseum.

Vägledning. Hfors 1928, 1933. Sis. mm.: Den förhistoriska avdelningen.

Kirj. Julius Ailio ja A. Hackman. 4. p.

Kort vägledning i Nationalmuseum. Hfors 1933.

Finska Fornminnesföreningens Tidskrift. Ks. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja.

Finskt Museum XXXIII—XLI, 1926—1934. Hfors 1926—1935. 88, 62, 78, 107, 82, 87, 86 ja 65 s.¹

Floderus, Erik

Finländska runda »ormspännen», funna i Sverige. (Ref.: Im Schweden gefundene finnländische runde »Schlangenfibeln».) *FM 1930*, s. 13—19.

Gandert, O. F.

1. Forschungen zur Geschichte des Haushundes. Die Steinzeitrassen in Nordost-europa. Leipzig 1930. 93 s. *Mannus Bibliothek Nr 46*.
Arv.: T. I. Itkonen, *FUF Anz. XXI*, 1933, s. 72—74.
2. Beitrag zur Kenntnis der Wirtschaft im kammkeramischen Kulturkreise. *Congressus secundus archaeologorum balticorum Rigae 1930*. Riga 1931. S. 65—66.

Gjessing, Gutorm

1. Finsk-ugriske vikingetidssmykker i Norge. *Universitetets Oldsaksamling (Oslo) Årbok 1927*, s. 23—41.
2. Norske og finske fuglenåler. *Universitetets Oldsaksamling (Oslo)*. *Årbok 1931—1932*, s. 54—73.

Goriounova, Cathérine

Matériaux pour la caractéristique des nécropoles maryennes (Tchérémises). *ESA IV*, 1929, s. 321—331.

Grakov, B.

1. Monuments de la culture scythe entre le Volga et les monts Oural. *ESA III*, 1928, s. 25—62.
2. Deux tombeaux de l'époque scythe aux environs de la ville d'Orenbourg. *ESA IV*, 1929, s. 169—182.

¹ Finskt Museum XLII 1935 ei ole tästä painettaessa vielä ilmestynyt.

Gromov, V. I.

Das osteologische Material aus den Gräbern an der mittleren Inja. *ESA V*, 1930, s. 94–99.

Grotenfelt, Kustavi

Suomen suomalaisten heimojen vanhin historia. *Suomen suku I*. Hki 1926. S. 264–271.

Gummerus, Herman

Die südgallische Terrasigillata-Industrie nach den Graffiti aus La Graufesenque. 21 s. *Soc. Scient. Fenn. Commentationes Humanarum Litterarum III: 3*, 1930.

Gustafsson, Alfred A.

Maanjaot ja kylämuodostumat Varsinais-Suomessa keskiajalla. (Ref.: Die Bodenteilungen und die Dorfformationen in der Landschaft Varsinais-Suomi im Mittelalter) 182 s. *Maanmittaus 1935*, N:o 1—2.

Gustafsson, Allan C.

Dragsfjärd en etappstation på urgammal färdeväg i österled. *Abo Underrättelser 1935*, N:o 165.

Haavio, Martti

1. Suomalainen muinaisrunous. *Suomen kulttuurihistoria I*. Jyväskylä 1933. S. 280–354.
2. Suomalaisen muinaisrunouden maailma. Porvoo 1935. 450 s.

Hackman, A.

1. Solidusfunde in Finnland. *Praehistorische Zeitschrift XVI*, 1925 (1926), s. 165–172.
2. Finnland [Bibliographie des Jahres 1924]. *Vorgeschichtliches Jahrbuch 1*. Leipzig 1926. S. 67–69.
3. Utlåtande. *Handlingar angående professuren i nordisk och jämförande forn-kunskap vid Uppsala universitet*. Uppsala 1927. S. 87–145.
4. Finnland (1925 und 1926). [Bibliographie.] *Vorgeschichtliches Jahrbuch 3*. Leipzig 1928. S. 179–181.
5. Suomen rengasmiekat. (Ref.: Finnländische Ringschwerter.) *SM 1928*, s. 44–50.
6. A. M. Tallgren, Suomen muinaisuus, 1931. *FM 1931–1932*, s. 80–84.
7. Tallgren, Aarne Michaël. *Kansallinen elämäkerrasto V*. Porvoo 1934. S. 353–354.

Hackman, A., ja Äyräpää, Aarne

Karjalan kivi- ja pronssikausi. *Karjalan kirja*. 2 p. Porvoo 1932. S. 139–156.

Hallström, G.

1. En svensk grupp stenålderskulpturer. Esitelmäselostus. *SMYÄ XXXVI: 1*, 1926, s. 9–10.

2. Kan lapparnas invandringstid fixeras? En arkeologisk studie. *Norrlands försvar*. 1929. Stockholm 1929. S. 39–92.
3. Svenskt landnam vid Bottnahavet. *Arkiv för norrländsk hembygdsforskning* 1930. Härnösand 1931. S. 49–98.

Hammarström, Artur

Ur de finska stammarnas liv under »Östersjöperioden». *FT 107*, 1929, s. 217–232.

Hammarström, M.

1. Ein Motiv der Hockerbestattung. *Archiv für Religionswissenschaft* 26 (Berlin), 1928, s. 146–150.
2. Romerska myntfynd som historisk källa. Sture Bolin, Fynden av romerska mynt i det fria Germanien, 1927. *HTF* 1928, s. 38–41.
3. Etruskische Inschriften aus Chiusi. *Studi Etruschi III*, 1929, s. 333–336.
4. Etruskiskt i vårt språk. *Nya Argus* 1929, s. 50–53, 61.
5. Eine archaische etruskische Vaseninschrift. *Studi Etruschi IV*, 1930, s. 261–266.
6. Om runskriftens härkomst. 67 s. *SSLF CCXVI (Studier i nordisk filologi 20: 1)*, 1930.
7. Zu den neugefundenen Runeninschriften aus der Unterweser. Anhang: T. E. Karsten, Nachträgliches zu den Weser-Funden. Hfors 1930. 12 s. *Soc. Scient. Fenn. Commentationes Humanarum Litterarum III: 5*.
8. Die Inschrift aus der Tomba del Duce in ihrer Bedeutung für die Etruskologie. *Studi Etruschi V*, 1931, s. 371–377.

Hančar, Franz

1. Einige Gürtelschliessen aus dem Kaukasus. *ESA VI*, 1931, s. 146–158.
2. Die Nadelformen des prähistorischen Kaukasusgebietes. *ESA VII*, 1932, s. 113–182.
3. Bericht über den I. International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences (London 1932). *ESA VIII*, 1933, s. 251–252.
4. Kaukasus-Luristan. *ESA IX*, 1934, s. 47–112.

Hansen, Folke

Den äldre bronsålderns kronologi belyst genom fynd från två grafhögar vid Kvarnby. *SMYA XXXVI: 1*, 1926, s. 78–89.

Hansen, Olaf

Zur soghdischen Inschrift auf dem dreisprachigen Denkmal von Karabalgasun. Hki 1930. 39 s. *SUSA XLIV: 3*.

Harva, Uno

1. Altain suvun uskonto. Porvoo 1933. 420 s.
Arv. Knut Tallqvist, *FUF Anz. XXII*, 1934, s. 28–34.

2. Suomalaisten muinauskonto. *Suomen kulttuurihistoria I*. Jyväskylä 1933. S. 188–227.
3. Kalevala ja kansallinen kulttuurimme. *Virittäjä* 1934, s. 93–101.
4. Varsinais-Suomen henkistä kansankulttuuria. 215 s. *Varsinais-Suomen historia III*, 1. Porvoo 1935.
5. Zum Kalevalajubiläumsjahr. *FUF XXIII*, 1935, s. 11–19.
Ks. myös Holmberg, Uno.

Hastig, Johannes

Översikt av våra [Lappträks] kända fornfynd. Från *Lappträskbygden 1929*. Helsingfors 1929. S. 27–30.

Hellaakoski, Aaro

Puulan järviryhmin kehityshistoria. Helsinki 1928. 68 s. (Ref.: Die Entwicklungsgeschichte der Puula-Seengruppe.) *Fennia* 51: 2.

Hildén, Kaarlo

1. Neandertalihminen ja hänen maantieteellinen levinneisyytensä. (Resumé: L'homme de Néanderthal et sa distribution géographique.) *Terra* 1930, s. 45–74.
2. Suomen kansan rotuaineekset. Helsinki 1932. 16 s. *Soc. Scient. Fenn. Årsbok—Vuosikirja XI*, 1932–1933, B XI: 1.
3. Maapallon esihistorialliset ja nykyiset ihmislodut. Porvoo 1933. 303 s.

Hirsjärvi, Tarmo

Ulvilan seurakunta. (Sis. m.m.: Esihistoria, s. 11–16, Asutus, s. 17–32.) Forssa 1932. 258 s.

Holmberg, Uno

1. Vasen käsi ja vastapäivään. *Valvoja-Aika* 1925, s. 16–31. Sama ruots. *Rig* 1925.
 2. Finno-Ugric, Siberian. Norwood Mass 1927. XXV+587 s. *The Mythology of all races IV*.
- Ks. myös Harva, Uno.

Holmqvist, A.

Ryssugnarna. *Jakobstads Tidning* 2. II. 1934.

Holmsten, V.

Письмо в редакцию. [Avoin kirje A. M. Tallgrenille.] *Сообщ. Гос. Акад. Ист. Мам. Кульм.* 1932, № 7–8, с. 79–80.

Hornborg, Eirik

1. Epokgörande arkeologisk upptäckt — eller bedrägeri? »Affären Glozel.» *Nya Argus* 1927, s. 221–223.
2. Det svenska väldets grundläggning i Finland. *Kalender utg. av Svenska Folkskolans Vänner* 1928, s. 13–32.
3. Finlands hävder. I. Huru Finland blev till. Forntiden och medeltiden till 1523. Helsingfors 1929. 532 s.
Arv. Eric Anthoni, *HTF* 1930, s. 23–34.

Hummel, Jacob

Zur Archäologie Azerbeidžans. *ESA VIII*, 1933, s. 211–234.

Hyppä, Esa

1. Die postglazialen Niveauverschiebungen auf der Karelischen Landenge. Hki 1932. 241 s. S. *Tiedeak. Toim. A. XXXVII: 1. Myös: Fennia 56: 1.*
2. Antrean Korpilahten kivikautisen verkkolöydön geologinen ijanmääräys. (Ref.: Geologische Altersbestimmung des steinzeitlichen Netzfundes von Korpilahti in Antrea [Vuoksenranta].) *SM 1933*, s. 9–14.
3. Kivikautinen asutus ja rannan siirtyminen Helsingin seudulla. (Ref.: Die steinzeitliche Besiedlung und die Verschiebung des Ufers in der Gegend von Helsinki.) *Terra 1935*, s. 31–47.

Hämäläinen, Albert

Alkukantaiset elinkeinot. *Suomen kulttuurihistoria I*. Jyväskylä 1933. S. 104–157.

Iakounina=Ivanova, L.

Une trouvaille de l'âge de la Tène dans la Russie méridionale. *ESA I*, 1927, s. 100–109.

Itkonen, T. I.

1. Suomen kansanomaiset veneet. (Ref.: Die Boote der Landbevölkerung Finnlands.) *SM 1926*, s. 34–57.
2. Fennoskandia skienes oprinnelse. *Tromsø museums skrifter. II. Festschrift til Rektor J. Qvigstad*. Oslo 1928. S. 77–87.
3. Lappalaiset. *Suomen suku II*. Hki 1928. S. 205–268.
4. Till frågan om Fennoskandia-skidornas uppkomst. *FM 1929*, s. 94–100; *1930*, s. 20–30.
5. Muinaisruuhistamme. *Suomi. Viides jakso: 10*. Hki 1930. S. 188–193.
6. Muinaissuksia ja jalaksia I–III. (Ref.: Altertümliche Schneeschuhe (Skier) und Schlittenkufen I–III.) *SM 1930*, s. 82–90; *1931–1932*, s. 50–63; *1934*, s. 1–21.
7. Veneittemme historiaa. *Laivastolehti 1931*, s. 95–99.
8. Zur geschichte des haushundes. Gandert, Forschungen zur Geschichte des Haushunds. Die Steinzeitrassen in Nordosteuropa, 1930. *FUF Anz XXI*, 1933, s. 72–74.
9. Kuopion museon muinaisruuhet. *Aarni VI*. Kuopio 1934. S. 58–62.

Ivaščenko, M. M.

Beiträge zur Vorgeschichte Abchasiens. *ESA VII*, 1932, s. 98–112.

Jaakkola, Jalmari

1. Vähän Kalevalan historiallisesta taustasta. *Kansanvalistusseuran Kalenteri 1927*, s. 31–37.
2. Eräistä varhaisemman keskiaikamme kysymyksistä. *HAik 1929*, s. 220–237.

- Polemiikkia: K. R. Melander *HAik* 1931, s. 128–147; J. Jaakkola, s. 148–151.
3. Muinaisen Tavastkymen partailta. *HAik* 1934, s. 81–101.
 4. Suomen varhaishistoria. Heimokausi ja »Kalevalakulttuuri». Porvoo 1935. 510 s. *Suomen historia II*.
 - Arv. Einar W. Juva, *HAik.* 1935, s. 296–307; Kustaa Vilkuna, *Suomalainen Suomi* 1935, s. 312–318.

Jaakkola, K.

Tampereen ympäristön lappalaisasutuksesta. Esitelmäselostus. *Suomen Museo-liiton julkaisuja 3.* (Kolmannet museopäivät Tampereella 1930.) Forssa 1931. S. 75–76.

Jacobsohn, Hermann

Zu den ältesten arischen Lehnwörtern in den finnisch-ugrischen Sprachen. *SUST LXVII*, 1933, s. 136–147.

Jegorov, M.

1. Ein Kurgan bei der Kirche der Kolonie Nikolajevsk. *ESA IV*, 1929, s. 58–60.
2. Gefässe von Juck. *ESA V*, 1930, s. 49–51.

Joukov, B.

Les modifications chronologiques et locales de la céramique de certaines cultures de la pierre et du métal en Europe du Nord-Est. *ESA IV*, 1929, s. 61–81.

Jutikkala, Eino

1. Asutuksen leviäminen Suomessa 1600-luvun alkuun mennessä. *Suomen kulttuurihistoria I.* Jyväskylä 1933. S. 51–103.
2. Sääksmäen pitäjän historia. (Sis. mm.: Sääksmäki ennen kiinteän asutuksen alkua, s. 17–43; Hämäläisten heimokausi, s. 44–88.) Jyväskylä 1934. 789 s.
3. Suullisesta perimätiedosta. *Suomen Museoliiton julkaisuja 5.* (Neljännet museopäivät Viipurissa 1934.) Hki 1935. S. 66–76.

Ks. myös Rinne, Eino.

Juva, Einar W.

Jalmari Jaakkola, Suomen varhaishistoria, 1935. *HAik* 1935, s. 296–307.

Juvelius, Einar W.

1. Suomen kansan aikakirjat. I. Esihistoria ja keskiaika. Hki 1927. 656 s.
Arv. A. M. Tallgren, *HAik* 1927, s. 282–285; Eric Anthoni, *HTF* 1930, s. 23–25.
2. Sotalaitos 1600-luvun alkuun asti. *Suomen kulttuurihistoria I.* Jyväskylä 1933. S. 369–393.

Kallio, V. J.

1. Halikon historia. (Sis. mm.: Salon seudun vaiheita. Esihistoria, s. 10–22.) Forssa 1930. VII+536 s.
2. Kiikalan vaiheita. (Sis. mm.: Esihistoria, s. 6–11.) Hki 1932. 48 s.

Kampman, Matti

Kansallismuseon esihistorialliset punnuukset. Fysikaali-kemiallinen tutkielma.
(Ref.: Die vorgeschichtlichen Gewichte im Finnischen Nationalmuseum. Eine
physikalisch-chemische Untersuchung.) *SM* 1928, s. 55–60.
Ks. myös Kenttämäa, M.

Karimo, Aarno

Kumpujen yöstä. I. Muinaiskansaa. Porvoo 1929. 308 s.

Karjalainen, K. F.

Die Religion der Jugra-Völker III. 352 s. *FF Communications XX, N:o 63*,
1927.

Karsten, Rafael

Inkarikets kultur och dess geografiska förutsättningar. (Summary: Inca cul-
ture from a geographical point of view.) *Terra* 1931, s. 104–117.

Karsten, T. E.

1. Begreppen ras och kultur i språkets belysning. Hfors 1926. 17 s. *Soc. Scient. Fenn. Årsbok–Vuosikirja IV*. 1925–1926. IV: B. 6.
2. Die Germanen. Eine Einführung in die Geschichte ihrer Sprache und Kul-
tur. Berlin 1928. X+241 s. (Grundriss der germ. Philologie 9.)
Arv. Arnold Nordling, *FM* 1929, s. 61–93. Polemiikkia: T. E. Kar-
sten, *FM* 1930, s. 33–59; Arnold Nordling, s. 60; T. E. Karsten,
s. 61.
Arv. K. F. Wolff, *Mannus* 22, 1930, s. 144–148.
3. Sprachforschung und Siedlungsgeschichte [der Sudetenländer]. *Mémoires de la Société néo-philologique de Helsingfors VIII*. Hki 1929. S. 327–341.
4. De första germanerna. Ett genmäle. (Ref.: Die ersten Germanen. Entgeg-
nung.) *FM* 1930, s. 33–59, 60. (Vrt. N:o 2.)
5. Die neuen Runen- und Bilderfunde aus der Unter-Weser (Oldenburg). Hfors
1930. 44 s. *Soc Scient. Fenn. Commentationes Humanarum Litterarum III: 4*.
6. Runskriftens vägar till Norden. *FT 111*, 1931, s. 139–150
7. Landhebung und Ortsnamenchronologie. *FUF Anz. XXI*, 1933, s. 1–27. Ks.
myös *FUF Anz. XXII*, 1934, s. 50–51.
8. Om forntida färdeleder i Finland. *FT 114*, 1933, s. 312–320.
9. Svenskt och finskt i Finland. II. Våra svenska ortnamn. *Folkmålsstudier I*,
1933, s. 70–88.
10. Beröringar mellan svenska och finskt folkspråk i Finland med särskild hän-
syn till Österbotten. *Folkmålsstudier II*, 1934, s. 3–133.
Arv. Björn Collinder, *FUF Anz. XXIII*, s. 225–236.
11. Språkforskning och arkeologi. (Zusammenfassung: Sprachforschung und
Archäologie.) *Fornvännen* 1934, s. 153–175.

12. Språkblandning och ordlän. Hfors 1935. 10 s. *Soc. Scient. Fenn. Årsbok*—
Vuosikirja XIII, 1934—1935, B 1.
13. Ks. Hammarström N:o 7.

Kaukovalta, K. V.

Pirkkalan heimo- ja keskiaika. (Sis. mm.: Heimokausi, s. 1—75.) *Pirkkalan historia*. Tampere 1934. S. 1—183.

Kendrick, T. D.

Some types of ornamentation on Late Saxon and Viking Period Weapons in England. *ESA IX*, 1934, s. 392—398.

Kenttämaa, M.

1. Pienoiskorkuvien valmistuksesta museoita varten. *SM* 1930, s. 91—94.
Ks. myös *K a m p m a n, Matti*.
2. Analyyttisiä määräyksiä muutamista siperialaisista ja itävenäläisistä pronssikautisista pronssiesineistä. *SMYA XL*, 1934, s. 37—42.

Kerkkonen, Veikko

Janakkalan historia. (Sis. mm.: *Esihistoria*, s. 1—35.) Hämeenlinna 1931. 613 s.

Killinen, Kalervo

1. Johan Reinhold Aspelin muinaismuistotyöntekijöiden ohjaajana ja neuvojana 1870—1880-luvuilla. *Aarni V*. Kuopio 1931. S. 23—41.
2. Kaksi ahkion pohjapuuta. *Aarni VI*. Kuopio 1934. S. 54—57.

Kivikoski, Ella

1. Eisenzeitliche Tontatzen aus Åland. *ESA IX*, 1934, s. 381—391.
2. Hakemisto Historiallisen Arkiston osiin XXI—XLI. 73 s. *HArk XLI*: 2, 1934.
3. Liedon Hulkunanmäen hautalöydöt. *SMYA XL*, 1934, s. 193—200.
4. Mitä olivat lappalaisten seidat? *Kotiseutu* 1934, s. 57—65.
5. Paimion Rukkijoen vasarakirveshauta. (Ref.: Das Bootaxtgrab bei Rukkijoki im Kirchspiel Paimio.) *SM* 1934, s. 34—40.
6. Vaskikattilalöytöjä Pohjois-Savosta. *Aarni VI*. Kuopio 1934. S. 45—53.

Klemetti, Heikki

1. Samporetken laiva. *Kalevalaseuran vuosikirja* 9, 1929, s. 91—109.
2. Muinaisuomia merellä. *Kansan Kuvalehti* 1930, N:o 31, s. 10—13.
3. Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin. (Sis. mm.: *Esihistoriallinen aika*, s. 5—20.) Porvoo 1932. 416 s.
4. Etelä-Pohjanmaan asutuksesta. *Ilkka* 1933, N:o 198, 200.
5. Uhripaikka Attilan ajoilta. Levänluhdan lähde. *Kansan Kuvalehti* 1933, N:o 42, s. 14—15. (Vrt. N:o 7.)
6. Kyrönmaan muistojen. *Suomen Kuvalehti* 1934, s. 1424—1425, 1452.

7. Levänluhdan uhrilähde. *Suomen Kuvalehti* 1934, s. 1616–1617. (Vrt. N:o 5.)
8. Vanha Vöyri. *Uusi Suomi* 1935, N:o 144.

Klockars, Johannes

Första boken om Malax. (Sis. esihistoriaa s. 13–35.) Wasa 1930. 280 s.

Kopperi, A. J.

Trepanatio kansan käyttämänä tapana. (Résumé: La trépanation comme une coutume employée par le peuple.) *Terra* 1933, s. 154–159.

Korhonen, Arvi

1. N.s. ensimäinen ristiretki Suomeen Ruotsin edellytysten kannalta katsottuna. *HAik* 1926, s. 85–125.
2. Kansainvaellukset. *Historian aitta II. (Suomen historia radiossa I.)* Hki 1929. S. 8–24.

Kostrzewski, J.

La cachette du premier âge du fer de Kalinówka Kościelna, arrondissement de Białystok (Pologne). *ESA IV*, 1929, s. 149–161.

Krivtsov=Grakov, O.

Une trouvaille d'objets de l'âge du bronze dans la région du haut Tobol. *ESA IV*, 1929, s. 116–125.

Krohn, Kaarle

1. Suomalaisen sankarirunojen syntymääjasta. *Toinen määräaikainen tutkijainkokous* 1926. I. S. 76–86.
2. Kalevalastudien II–VI. Hamina 1926–28. 200, 151, 136, 196, 132 s. *FF Communications XXI. 2 (N:o 67), XXIII. 2 (N:o 71), XXIII. 3 (N:o 72), XXVI. 1 (N:o 75), XXVI. 2 (N:o 76).*
3. Kalevalan kertomarunojen opas. Tampere 1932. 168 s. *SKST 192.*
4. Zur finnischen Mythologie I. Hamina 1932. 80 s. *FF Communications XXXVIII. 1, N:o 104.*

Kuusi, Sakari

1. Hollolan seudun vaiheet Hämeen heimon itsenäisyyden aikana. Hki 1933. 24 s. *HArk XL: 1.* (Vrt. N:o 2.)
2. Hollolan pitäjän historia. I. (Sis. mm. esihistoriallinen aika, s. 1–34.) Porvoo 1935. 467 s. (Vrt. N:o 1.)

Kuussaari, Eero

Suomen suvun tiet. Kuvaus Suomen sukukansojen kehityksestä sekä tuhatvuotisista vaelluksista ja valtataisteluista. Hki 1935. 324 s.

Kuznecova, A.

Altertümer aus dem Tal der mittleren Inja. [Mit Anhang von V. I. Grossow.] *ESA V*, 1930, s. 74–94.

Laid, Eerik

1. Notes on the Cultural Life of Soviet Russia. *ESA VII*, 1932, s. 206–210.
2. Itämerenmaiden muinaislinnat. Luku virolaisten ja lättiläisten vanhaa historiaa. *Muinaisajan ihmeet II*. Porvoo 1935. S. 499–502.

Laitakari, Aarne

1. Suomen kivikauden kansan kiventuntemuus ja kiven teknillinen käsite. *Teknillinen Aikakauslehti 1926*, N:o 3.
2. Die Schaftlochäxte der Steinzeit von geologisch-petrographischem Standpunkt. Hki 1928. 39 s. *SMYA XXXVII: 1*.
3. Geologische Bibliographie Finnlands 1555–1933. Hki 1934. 224 s. *Bull. comm. géol. Finl.* 108.

Latynine, B. A.

Ks. Passek, Tatiana.

Laurosela, Jussi

Etelä-Pohjanmaan asutushistoriaa. *Talonpoika V. Etelä-Pohjanmaa*. Porvoo 1928. S. 7–15.

Leppääho, Jorma

1. Herrankartanon silmäsolkki. *SMYA XL*, 1934, s. 69–74.
2. Ns. »lapinpattahat». *Kotiseutu 1935*, s. 38–49.
3. Om grävningarna på stenåldersboplatser i Lappträsk åren 1930–34. *Från Lappträsk-bygden III*. Hfors 1935. S. 82–86.
4. Oulunjärven Ärjänsaaren »Porokirkko» sekä muutakin jatkoa »lapinpattahiin». *Kotiseutu 1935*, s. 110–112.

Leskinen, Eino

Säppälän käytön levinneisyystestä. *Suomi. Viides jakso: 16*, 1934, s. 219–225.

Liakka, Niilo

Ilmajoen pitäjä. (Sis. mm.: Esihistoriallinen aika, s. 1–26.) Vaasa 1934. VII+584 s.

Lindqvist, Sune

En fornäm kvinnas grav på Valsgärde gravbacke. *SMYA XL*, 1934, s. 138–142

Lukkarinen, J.

»Helmat vaskirenkahia.» Esihistoriaa kansanrunoissamme. *Kotiseutu 1935*, s. 168–171.

Mahr, A.

Zu den sogenannten prähistorischen Steigisen. Hki 1934. 29 s. *SMYA XXXIX: 2*.

Makarenko, N.

1. La civilisation des Scythes et Hallstatt. *ESA V*, 1930, s. 22–48.
2. Neolithic man on the shores of the Sea of Azov. *ESA IX*, 1934, s. 135–153.

Maliniemi, Aarno

Henkilöimet esihistoriallisena ja katolisena aikana. *Suomen kulttuurihistoria I*. Jyväskylä 1933. S. 535–556.

Manninen, Ilmari

1. »Hannunvaakuna.» *Kalevalaseuran vuosikirja 7*, 1927, s. 142–157.
2. Zur Ethnologie des Einbaumes. *ESA I*, 1927, s. 4–17.

Maslovski, V. V.

Der Schädel aus dem Kurgane N:o 3 bei der St. Sipovo. *ESA IV*, 1929, s. 209–210.

Mathiassen, Therkel

Thule-kulturen, et gammelt centraleskimoisk kulturlag. Esitelmäselostus. *SMYA XXXVI: 1*, 1926, s. 19–21.

Meinander, K. K.

En bok om Sankt Henrik. Juhani Rinne, Pyhä Henrik. Piispa ja marttyyri, 1932. *FT CXIV*, 1933, s. 52–57.

Melander, K. R.

Ks. Jaakkola, Jalmari, N:o 2.

von Merhart, Gero

Ein Eisenschmelzofen am Jenissei. *ESA IV*, 1929, s. 189–193.

Meri, Arvo

1. Kalanti. *Virittääjä 1934*, s. 38–46. Lisäys: Y. H. T[oivonen], s. 92.
2. Vielä Kalanti-nimestä. *Virittääjä 1934*, s. 358.

Mikkola, J. J.

1. Novgorodernas krigståg till Finland intill år 1311. *HTF* 1927, s. 65–79.
2. Oikea suomensuku. *HAik* 1929, s. 81–85.

Minajeva, T. M.

Zwei Kurgane aus der Völkerwanderungszeit bei der Station Šipovo. *ESA IV*, 1929, s. 194–209.

Minns volume. Hki 1934. 410 s. *ESA IX*.

Moora, H.

1. Wotische Altertümer aus Estland. *ESA IV*, 1929, s. 272–283.
2. Zur Frage nach der Herkunft des ostbaltischen emailverzierten Schmucks. *SMYA XL*, 1934, s. 75–90.

Muinaisajan ihmeet I-II. Julk. J. A. Hammerton. Suomeksi toimittaneet Ilmari Jäämaa ja Mika Waltari. Porvoo 1934, 1935. 512, 515 s.

Nerman, Birger

1. Ein Spangenhelm, gefunden auf Gotland. *SMYA XL*, 1934, s. 118–127.
2. Swedish Viking Colonies on the Baltic. *ESA IX*, 1934, s. 357–380.

Nestor, Ion

Ein thrako-kimmerischer Goldfund aus Rumänien. *ESA IX*, 1934, s. 175–186.

Nioradze, G.

Der Verwahrfund von Kvemo-Sasirethi (Georgien, Rayon Kaspi). *ESA VII*, 1932, s. 82–97.

Nordling, Arnold

1. De första germanerna. (Ref.: Die ersten Germanen.) *FM* 1929, s. 61–93. Ks. myös *FM* 1930, s. 60–61.
2. Beröringarna mellan germanska och finska språk. 54 s. *SSLF CCXLVII (Studier i nordisk filologi 24: 3)*, 1935.

Nordlund, K. I.

Blad ur Närpes historia. I. (Sis. m.m. esihistoriaa, s. 11–18). Vasa 1928. 377 s.

Nordman, C. A.

1. Nordiska arkeologmötet i Helsingfors 1925. Berättelse över mötet och dess förhandlingar. Hfors 1926. 138 s. *SMYA XXXVI: 1*.
2. Den yngre stenåldern i Mellan-, Väst- och Nordeuropa. *De forhistoriske tider i Europa. II.* København 1927. S. 7–168. *De föhhistoriska tiderna i Europa. II.* Stockholm 1927. S. 5–160.
Arv. Nils Åberg, *Fornvännen* 1928, s. 123–128.
3. Kökkenmöddingkulturens ursprung. *SSLF CXCI (Historiska och litteratur-historiska studier 3)*, 1927, s. 253–264.
Abstract: Jean I. Young, *Man* 1927, s. 153–155.
4. Hans Reinerth, Die jüngere Steinzeit der Schweiz, 1926. *FM* 1927, s. 56–57.
5. Subjektiv historia. [Arup, Danmarks Historie I, 1925.] *Nya Argus* 1927, s. 104–106.
6. Erik Westerby, Stenalderboplader ved Klampenborg, 1927. *FM* 1927, s. 56.
7. Kultur och folk i Finlands forntid. *SSLF CXCVIII (Förhandlingar. Ny följd 4)*, 1928, s. 131–148. Myös *Hufvudstadsbladet* 1928, N:o 36.
8. Redegjørelse for viktigere funn i Finnland. (Eget referat.) *Bergens Museums Årbok* 1928. *Hist.-antikv. rekke 1*, s. 15–32.
9. Havnelevfyndet. Ett bidrag till frågan om kökkenmöddingkulturens varaktighet. (Ref.: Der Havnélever Fund.) *FM* 1929, s. 4–14.
10. Nordisk ornamentik i Finlands järnålder. *Nordisk kultur XXVII. Kunst.* Stockholm 1931. S. 180–201.

11. Stenålderns konstantverk. *Nordisk kultur XXVII. Kunst.* Stockholm 1931. S. 31–59.
12. Julius Ailio. *FM* 1933, s. 5–8.
13. Archäologie von Ungarn. Andreas Alföldi, Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien I–II, 1924–1926. *FUF Anz. XXI*, 1933, s. 68–72.
14. Finlands handel med Skandinavien under forntiden. *Nordisk kultur XVI. A. Handel og samfaerdsel i oldtiden.* København 1933. S. 68–86.
15. Nykyrko sockens namnfråga. *FM* 1933, s. 74–78. (Vrt. N:o 20.)
16. Peter Paulsen, Studien zur Wikinger-Kultur, 1933. *FM* 1933, s. 82–84.
17. The cultures and peoples of prehistoric Finland. *Journal of the Royal Anthropological Institute LXIII*, London 1933, s. 111–122.
18. Finlands kulturhistoria. Suomen kulttuurihistoria I, 1933. *Nya Argus* 1934, s. 87–89.
19. Guldarmbandet från Metsäpirtti. *SMYA XL*, 1934, s. 182–192.
20. Kalanti — Uusikirkko. *Virittääjä* 1934, s. 234–238. (Vrt. N:o 15.)
21. Kurt Langenheim, Die Tonware der Riesensteingräber in Schleswig-Holstein 1935. *FM* 1934, s. 61–62.
22. Gotland och Uppland i Finlands forntid. *Kalender utg. av Svenska Folkskolans Vänner* 1935, s. 19–35.
23. The megalithic culture of northern Europe. The Rhind lectures 1932. Hki 1935. 137 s. *SMYA XXXIX*: 3.

Nordström, Ernst

Svenskarnas inflyttning till Finland. *FT* 109, 1930, s. 309–311.

Numelin, Ragnar

Geografiska orsaker i primitiv folkvandring. (Résumé: Causes géographiques dans les migrations des peuples primitifs.) *Terra* 1933, s. 55–66.

Nyberg, Paul

Sibbo sockens historia I. (Sis. mm.: Den förhistoriska tiden, s. 1–30.) Hfors 1931. XII+382 s.

Oja, Aulis

Piirteitä Kuusjoen menneisyydestä. (Sis. mm.: Esihistoriallisia löytöjä, s. 4–5.) Salo 1933. 80 s.

Ojansuu, Heikki

Lisiä suomalais-baltilaisiin kosketuksiin. Hki 1921. 64 s. *Suomi. IV jakso : 20; I*, 1927.

Oroszlán, Zoltán

Unkarin arkeologia roomalaisajalla. *Suomen suku II.* Hki 1928. S. 434–442.

Paalasmaa, Väinö

Piirteitä Ruskon pitäjän menneisyydestä. (Sis. mm.: Ruskon esihistoriaa, s. 8–17.) Turku 1932. 254 s.

Palvadre, M. J.

Буржуазная финская этнография и политика финляндского фашизма. *Советская Этнография* 1931, s. 39–43.

Passek, Tatiana, ja Latynine, B. A.

Sur la question des »kamennye baby». *ESA IV*, 1929, s. 290–311.

Paulaharju, Samuli

Seitoja ja Seidan palvontaa. 54 s. *Suomi. Viides jakso: 15: III*. Myös: Vähäisiä kirjelmiä 87.

Pčelina, Jevgenia

Ein Katakombengrab der Völkerwanderungszeit in Nordossetien. *ESA IV*, 1929, s. 211–213.

Petersen, Jan

1. Rogaland i bronsealderen. *SMYA XXXVI: 1*, 1926, s. 90–93.
2. De eldste norske kleberstenskar fra jernalderen. *SMYA XL*, 1934, s. 43–48.

Petersen, Th.

Nye fund fra det nordenfjellske Norges helleristningsområde. *SMYA XXXVI: 1*, 1926, s. 23–44.

Pipping, Hugo

1. Eddastudier II–IV. 139, 58, 21 s. *SSLF CLXXXIX, CXCVII, CCXVI (Studier i nordisk filologi 17: 3 [1926], 18: 4 [1928], 20: 3 [1930])*.
2. Zur Deutung der Inschrift auf dem Runenstein von Rök. *Acta Philologica Scandinavica IV*, 1929–1930, s. 247–269.
3. Rökstensinskriften en rättskund. 138 s. *SSLF CCXXXIII (Studier i nordisk filologi 22: 1)*, 1932.
4. Gömda bindrunor. 32 s. *SSLF CCXXXVIII (Studier i nordisk filologi 23: 2)*, 1933.
5. Sigtuna-amuletten. 14 s. *SSLF CCXXXVIII (Studier i nordisk filologi 23: 4)*, 1933.
6. Bokstavräkning i runskrift. *Acta Philologica Scandinavica X*, 1935, s. 81–88.

Pipping, Rolf

Kommentar till Erikskrönikan. Åbo 1926. 859 s. *SSLF CLXXXVII*.

Pogodin, A.

1. Ein Beitrag zur Geschichte der russischen Kolonisation des finnischen Nordens. *S. Tiedeak. Toim. B XXVII*, 1932, s. 211–217.
2. Was ist Merja? *SUST LXVII*, 1933, s. 326–330.

Potapov, A.

Inkrustierte Keramik von Belsk. *ESA IV*, 1929, s. 162–168.

Préobraženski, S.

Ks. Alikhova, A. E.

Pälsi, Sakari

1. Puvustoaineksia Maskun Humikkalan kalmistosta. (Ref.: Kleidungsstücke aus dem Gräberfeld von Humikkala im Kirchspiel Masku.) *SM 1928*, s. 71–79.
2. Piispankirkko ja pakanakalmisto [Nousiaisten Moision kalmisto]. *Suomen Kuvallehti 1930*, s. 2165–2167.
3. Kivikautista purupihkaa. (Ref.: Steinzeitliches Kauharz.) *SM 1931–1932*, s. 64.
4. Muistokirjoitus keihäälle. *Hakkapeliitta 1932*, s. 1542–1544.
5. Museolöytöjä. *Suomen Kuvallehti 1932*, s. 46–47.
6. Soittemme salaisuudet. Historiantakainen venevalkama Keuruulla. *Suomen Kuvallehti 1932*, s. 1402–1403. (Vrt. N:o 9.)
7. Kivikauden suurperhe. *Virittäjä 1933*, s. 338–340.
8. Muinaisajan aseseppien mestariteoksia. *Suomen Kuvallehti 1933*, s. 1152.
9. Keuruun suolöydön koristetut tuhot. *SMYA XL*, 1934, s. 215–222. (Vrt. N:o 6.)
10. Puodinkylän puinen linna. *Hakkapeliitan joulu 1934*, s. 20–23.
11. Suomen ensimmäisestä asutuksesta ja viljelyksestä. *Nuorten Pellervo 1934*, s. 156–157.
12. Suomen soitten aarteistoa. *Yhteishyvä 1934*, N:o 51–52.

Ramsay, Wilhelm

1. Dränkta länder och kulturer. Hfors 1926. 15 s. *Soc. Scient. Fenn. Årsbok–Vuosikirja IV*, 1925–1926, B 2.
2. Eustatic changes of level and the neolithicum. Hki 1926. 18 s. *SMYA XXXVI: 2*.
3. Eustatiska nivåförändringar och neolithicum. Esitelmäselostus. *SMYA XXXVI: 1*, 1926, s. 8–9. (Vrt. N:o 2.)
4. Nivåförändringar och stenåldersbosättning i det baltiska området. (Ref. Niveauverschiebungen und steinzeitliche Siedelung im Baltischen Gebiete.) Hfors 1926. 68 s. *Fennia 47: 4*.
5. Silmäys Suomen syntyn. *Kutsu Maisterin- ja Tohtorinpromotionsiin toukokuun 31 päivänä 1927*. Hki 1927. S. 5–30.

Ramstedt, G. J.

Suomalaista muinaistutkimusta Altailla. Hj. Appelgren-Kivalo, Alt-Altaische Kunstdenkmäler, 1931. *HAik 1931*, s. 111–113.

Rapola, Martti

1. Kansallisuuutemme esihistoria. *Valo VI*. Porvoo 1927. A.s. 1144–1151.
2. Suomalais-ugrilaisen tutkimuksen kansallinen merkitys. *Turun ylioppilas I*. Vammala 1929. S. 42–55.

Rau, Paul

Neue Funde aus Hockergräbern des Wolgadeutschen Gebiets. *ESA IV*, 1929, s. 41–57.

Raudonikas, W. J.

1. Die Grabsitten in den »finnischen« Kurganen im südöstlichen Ladogagebiet. *ESA IV*, 1929, s. 214–228.
2. Svenskt och finskt i Gardarike. Grävningar i Ladogaområdet 1930. (Zusammenfassung: Schwedisches und Finnisches in Gardarike.) *Fornvännen* 1931, s. 352–370.

Rein, Edv.

Etruskien vanhinta historiaa. Fritz Schachermeyr, Etruskische Frühgeschichte, 1929. *HAik* 1931, s. 201–207.

von Richthofen, B.

1. Oberschlesische Urgeschichtsforschung und nordische Altertumskunde. Oppeeln 1929. 63 s. *Aus Oberschlesiens Urzeit I*.
2. Zur Kunst des nordostischen Kulturkreises der jüngeren Steinzeit. *Congressus secundus archaeologorum balticorum Rigae 1930*. Riga 1931. S. 67–74.
3. Altsteinzeitliche Funde in Weissrussland und dem grossrussischen Nachbargebiet. *ESA VIII*, 1933, s. 161–174.
4. Die Iridenware des nordeurasischen Kulturkreises der jüngeren Steinzeit in Schlesien. *Altschlesien V*, 1934, s. 67–93.

Ringbom, Lars-Ivar

Entstehung und Entwicklung der Spiralornamentik. *Acta Archaeologica IV*, 1933, s. 151–200.

Rinne, Eino

1. Sääksmäen pitäjän viljelyshistoria. (Sis. mm.: Rautakauden asutus, s 7–13.) Porvoo 1929. 129 s. *Suomen entisyystä III*.
2. Tammelan asutuskysymyksiä. *Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen vuosikirja V*, 1929, s. 111–114.
Ks. myös *Jutikkala*, Eino.

Rinne, Juhani

1. Muinaisjäännösten hoito Suomessa. *Ensimäinen määritäaikainen tutkijainkokous* 1922. 3. Esitelmää. 2 sarja. Hki 1926. S. 26–40.
2. Muinaismuistoja Turussa ja sen ympäristöllä. Turun museopäivien retkeili-jöille oppaaksi. Turku 1926. 8 s.

3. »Vanha Hämeenlinna» Hakoisten kartanon puistossa Janakkalassa. *S. Matk. Yhd. Vuosik.* 1929. Hki 1929. S. 30–37.
Sama ruots.: »Gamla Tavastehus» i Haga gårds park i Janakkala. *Turistför. i Finl. Årsbok* 1929. Hfors 1929. S. 29–36.
4. Pyhä Henrik. Piispa ja marttyyri. Hki 1932. XII+463 s. *SKHST XXXIII* Arv. A. M. Tallgren, *HAik* 1933, s. 34–40; K. K. Meinander, *FT CXIV*, 1933, s. 52–57.
5. Julius Ailio †. *HAik* 1933, s. 54–55.
6. Varsinais-Suomi. *S. Matk. Yhd. Vuosik.* 1933. Hki 1933. S. 3–16.
Sama ruots.: Egentliga Finland. *Turistför. i Finl. Årsbok* 1933. Hfors 1933. S. 3–17.

Rissanen, Santeri

Iisalmen entisen pitäjän historia. (Sis. m.m.: Esihistoriallista asutustoa, s. 30–44; Lappalaiskausi, s. 44–51.) Kuopio 1927. 531+82 s.

von Roska, Martin

Die fruheisenzeitliche Bronzefigur von Pér (Komitat Szilágy). *ESA IX*, 1934, s. 187–190.

Rostovtzeff, M.

A Gold Necklace and a Gold Armlet from S. Russia. *ESA IX*, 1934, s. 214–220.

Rudnicki, Mikotaj

Sur les populations primitives indoeuropéennes des bassins de la Vistule et de l’Odra aux temps préhistoriques. *Suom. Tiedeak. Toim. B XXVII*, 1932, s. 263–272.

Rydbeck, Otto

Nya guldfynd från Skånes järnålder. *SMYA XL*, 1934, s. 97–105.

Rykov, P.

1. Die Chvalynsker Kultur der Bronzezeit an der unteren Wolga. *ESA I*, 1927, s. 51–84.
2. Archäologische Beobachtungen im Tale der Velikaja. *ESA IV*, 1929, s. 284–289.

Räsänen, Martti

ks. Donner, Kai.

Saarisalo, Aapeli

1. Galilean rauniomailta. Porvoo 1927. 224 s.
2. Arkeologinen tutkimus Palestiinassa. *Suomen Kuvalehti* 1930, s. 1318–1319.
3. Tell-Beit Mirsimin kaivauksilta. *Kansan Kuvalehti* 1930, N:o 46, s. 8–9.
4. Hurrien haudankaivajana. *Kansan Kuvalehti* 1931, N:o 13, s. 8–9.
5. Lapioitua Mesopotamiaa. *Suomen Kuvalehti* 1931, s. 504–505.
6. Paratiisin maan kaivauksia. Porvoo 1931. 247 s.
Arv. A. M. Tallgren, *HAik* 1935, s. 38–41.

7. Asuttu puolikuu. Kaivauksia ja retkeilyjä Palestiinan, Syrian ja Mesopotamian mailla. Porvoo 1934. 228 s.
Arv. A. M. Tallgren, *Haik* 1935, s. 38–41.

Sakhanev, Vsev.

Études sur l'origine de l'art populaire russe. *ESA IV*, 1929, s. 312–320.

Saksela (Saxén), Martti

1. Geologisen kehityksen vaikutuksesta maalajipeitteeseen, maanviljelykseen ja asutukseen Jyväskylän ympäristössä. (Referat: Über den Einfluss der geologischen Entwicklung auf die Oberflächenbildungen, den Ackerbau und die Besiedelung in der Umgebung der Stadt Jyväskylä (Finnland). Hki 1930. 60 s. *Fennia* 52: 8. (Vrt. N:o 2.)
2. Geologiset tekijät Jyväskylän seudun viljelys- ja asutussuhteiden määräjinä. *Keski-Suomi I*. Jyväskylä 1935. S. 18–31. (Vrt. N:o 1.)

Salminen, Väinö

1. Kertovien runojen historiaa. Inkeri. Hki 1929. 218 s. *Suomi. Viides jakso: 8: I*.
2. Suomalaisten muinaisrunojen todellisuuspohja. *Kalevalaseuran vuosikirja 13*, 1933, s. 22–33.
3. Suomalaisten muinaisrunojen historia I. Hki 1934. 366 s. *SKST 198*.
Arv.: H[annes] T[eppo], *Virittääjä* 1935, s. 407–410.
4. Om Kalevalaforskningens nyaste resultat. *FT CXVIII*, 1935, s. 67–75.

Salmo, Helmer

1. Maarian Kärsämäen roomalaisaikainen kalmisto. (Ref.: Das römerzeitliche Gräberfeld bei Kärsämäki im Ksp. Maaria.) *SM 1930*, s. 46–81.
 2. Suomesta löydetyt tanskalaiset 1000-luvun rahat. (Ref.: Die Funde dänischer Münzen des 11. Jhs in Finnland.) *SM 1933*, s. 22–43.
 3. Vesilahden Naarvan Karholannukan roomalaisaikainen röykkiohauta. *SMYA XL*, 1934, s. 91–96.
- Ks. myös Salonen, Helmer.

Salmony, Alfred

Eine chinesische Schmuckform und ihre Verbreitung in Eurasien. *ESA IX*, 1934, s. 323–335.

Salonen, Helmer

Gräberfunde aus dem Ladogagebiete. *ESA IV*, 1929, s. 229–249.

Ks. myös Salmo, Helmer.

Salonen=Salmo, Helmer

Perniön pitäjä. Esihistoria. *Perniön pitäjä*. Turku 1930. S. 1–70.

Sauramo, Matti

1. Jääkaudesta nykykaaan. Porvoo 1928. 231 s.

2. The quaternary geology of Finland. Hki 1929. 110 s. + XXV Pl. *Bull. comm. géol. Finl.* 86.
3. Till frågan om Yoldiagränsen och isrecessionen i Finland. *Geologiska Föreningens i Stockholm Förflyttningar* 52, 1930, s. 269–278.
4. Rolf Nordhagen, De senkvartaere klimavekslinger i Nordeuropa og deres betydning for kulturforskningen, 1933. *FM* 1933, s. 81–82.
5. Yoldiameri entisten ja nykyisten tutkimusten valossa. (Summary: The Yoldia Sea in the Light of Earlier and Modern Research.) *Terra* 1933, s. 1–14.
6. Eräistä Hämeen muinaislinnoista. *SMYA XL*, 1934, s. 212–214.
7. Zur spätquartären Geschichte der Ostsee. *Bull. comm. géol. Finl.* 104 (Suomen Geologisen Seuran Julk. VIII), 1934, s. 28–87.

Ščerbakivskyj, V.

Zur Agathyrnenfrage. *ESA IX*, 1934, s. 209–213.

Schmidt, A. V.

1. Die ausgrabungen bei dem dorf Turbina an der Kama. *FUF Anz. XVIII*, 1927, s. 1–14.
2. Kačka. Beiträge zur Erforschung der Kulturen Ostrusslands in der Zeit der Völkerwanderung (III.–V. Jh.). *ESA I*, 1927, s. 18–50.
3. Die Kurgane der Stanica Konstantinovskaja. *ESA IV*, 1929, s. 9–21.

Schmiedehelm, M.

1. Ein Grabfeld der älteren Eisenzeit in Lüganuse (Estland). *ESA III*, 1928, s. 93–121.
2. Ein Depotfund aus Tartu. *ESA IV*, 1929, s. 263–271.
3. Die estländischen Scheibennadeln. *SMYA XL*, 1934, s. 106–112.

Schybergson, C. M.

Birka och birkarlar. *FT 119*, 1935, s. 167–180.

Seligman, C. G.

Bow and Arrow Symbolism. *ESA IX*, 1934, s. 349–354.

Seliščev, A. M.

Zum Studium der finnisch-ugrisch-russischen Beziehungen. *SUST LXVII*, 1933, s. 369–376.

Sergejev, V. V.

Ks. Zakharov, A. A., ja Sergejev, V. V.

Setälä, E. N.

1. Esihistoria ja sen tutkimuksen lähteet ja menetelmät. *Suomen suku I*. Hki 1926. S. 23–30.
2. Suomensukuisten kansojen esihistoria. *Suomen suku I*. Hki 1926. S. 120–189.

3. Itämerensuomalaisten kielten kosketukset slaavilaisten kanssa. *SUSA XLIII*, 1929, s. 30—39.
4. Kosketuksia suomalaisugrilaisen ja indoeuropalaisen kantakielen välillä. *SUSA XLIII*, 1929, s. 51—70.
5. Der älteste Germanename im Finnischen [Vuojola] — ein baltisches Wort. *S. Tiedeak. Toim. B XXVII*, 1932, s. 396—408.

Shetelig, Haakon

1. Tidsbestemmelser i vikingetidens stilhistorie. *SMYA XXXVI: 1*, 1926, s. 106—112.
Diskussionsinlägg: J. Brøndsted, s. 113—115; Jan Petersen, s. 115—116.
2. Jernalderen i Central-, Vest- og Nordeuropa. *De forhistoriske tider i Europa. II.* København 1927. S. 277—406.
Sama ruots.: Järnåldern i Mellan-, Väst- och Nordeuropa. *De förhistoriska tiderna i Europa. II.* Stockholm 1927. S. 275—408.

Sidorov, A.

Tullenaxt von Ustsyzolsk. *ESA VI*, 1931, s. 173—174.

Sirelius, U. T.

1. Karjalan rintamaista. *S. Matk. Yhd. Vuosik.* 1927. Hki 1927. S. 30—44.
Sama ruots.: Från Karelenas hjärtländer. *Turistför. i Finl. Årsbok* 1927. Hfors 1927. S. 30—44.
2. Kourupälkäälliset sukset. (Ref.: Schneeschuhe mit ausgehöhlter Bindungsstelle.) *SM* 1928, s. 80—85.
3. Zur Geschichte des prähistorischen Schlittens. *Festschrift P. W. Schmidt.* Wien 1928. S. 949—953.

Smeds, Helmer

Malaxbygden. Bebyggelse och hushållning i södra delen av Österbottens svenska bygd. (Résumé: Les hommes et leurs travaux dans le pays de Malax pendant les quatre derniers siècles.) Hfors 1935. XV+453 s.

Smoline, V.

La nécropole d'Abachévo. *ESA I*, 1927, s. 85—94.

Soikkeli, Kaarle

Vihti. I. (Sis. mm.: Eshistoria, s. 119—145.) Hki 1929. XII+498 s.

Sundwall, J.

1. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*. Bd VII: Kretische Schrift, s. 95—101; X: Phaistos-Diskus, s. 124—126; XI: Schrift. C 2. Kyprische Schrift, s. 334. Berlin 1926—1928.
2. Villanovastudien. Åbo 1928. 120 s. *Acta Academiae Aboensis humaniora V: 1.* Arv. Nils Åberg, *Fornvännen* 1929, s. 187—190.
3. Die Entstehung des phönizischen Alphabets und die kretische Schrift. Åbo 1931. 10 s. *Acta Academiae Aboensis humaniora VII: 4.*

4. Minoische Rechnungskunden. Hfors 1932. 10 s. *Soc. Scient. Fenn. Commentationes Humanarum Litterarum IV: 4.*
5. Zur Vorgeschichte Etruriens. Åbo 1932. 199 s. *Acta Academiae Aboensis humaniora VIII: 3.*
Arv. Richard Pittioni, *Wiener Prähistorische Zeitschrift XX*, 1933, s. 45.
6. Det grusade stormykenska acheerriket. F. Sommer, Die Ahhijava-Urkunden, 1932. *HTF 1933*, s. 77–81.

Suomen historia. I–II. Porvoo 1931, 1935. I. A. M. Tallgren, Suomen muinaisuus. 256 s. II. Jalmari Jaakkola, Suomen varhaishistoria. 510 s. Suomen Kansallismuseo.

Opas. 1928, 1933. Sis. mm.: Esihistoriallinen osasto. Kirj. J. Ailio ja A. Hackman. 4 p.
Lyhyt opas Kansallismuseon kokoelmissa. 1933.
Kurzer Führer durch das Nationalmuseum. 1926, 1933.
A short guide to the National Museum. 1927, 1934.

Suomen kulttuurihistoria. I. Heimoyhteiskunnan ja katolisen kulttuurin aika. Jyväskylä 1933. 628 s.
Arv. Aarne Ayräpää, *SM 1933*, s. 81–85; C. A. Nordman, *Nya Argus 1934*, s. 87–89.

Suomen kulttuurihistorialliset maakunta- ja paikallismuseot. Finlands kulturhistoriska landskaps- och ortsmuseer. Hki 1932. 185 s. *Suomen Museoliiton julkaisuja 4.*

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift XXXVI–XL. Hki 1926–1935.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1925–1933. Auli Markkula, *SM 1926*, s. 85–86; *1927*, s. 90–91; *1929*, s. 104–105, 108–109; *1930*, s. 104–105; *1931–1932*, s. 78–80, 82–84; *1933*, s. 95–96; *1934*, s. 107–108

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus. 1925–1926 (T. I. Itkonen) *SM 1926*, s. 82–84; 1926–1927 (Itkonen) *SM 1927*, s. 87–89; 1927–1928 (Itkonen) *SM 1929*, s. 101–103; 1928–1929 (Itkonen) *SM 1929*, s. 106–107; 1929–1930 (Itkonen) *SM 1930*, s. 101–103; 1930–1931 (Itkonen) *SM 1931–1932*, s. 76–78; 1931–1932 (Itkonen) *SM 1931–1932*, s. 80–82; 1932–1933 (Itkonen) *SM 1933*, s. 93–94; 1933–1934 (I. Kronqvist) *SM 1934*, s. 104–106.

Suomen Museo XXXIII–XLI, 1926–1934. Hki 1926–1935. 86, 91, 104, 110, 105, 84, 96, 108 s. ja Referate.¹

Suomen Museoliiton julkaisuja 2–5. Hki 1927, 1931, 1932, 1935. 104, 92, 185, 108 s.

¹ **Suomen Museon XLII,** 1935 (painettu 1936), kirjoituksia ei ole otettu tähän bibliografiaan.

Tackenberg, K.

Zur Datierung der Metallgefässe mit dreieckigen Fortsätzen an der Wandung.
ESA VI, 1931, s. 171–172.

Takolander, Alfons

Ekenäs stads historia. I. (Sis. m.m.: Förhistoria, s. 3–7.) Ekenäs 1930. 400 s.

Tallgren, A. M.

1. Eräitä Perman jumalaisia. *Valo II*. Porvoo 1926. A. s. 280–285.
2. Ett viktigt bronsåldersfynd från Lappmarken. (Ref.: Ein wichtiger bronzezeitlicher Fund aus Lappland.) *FM 1926*, s. 78–88.
3. Iēvadam. *Latvijas archaīologija*. Riga 1926. S. 9–12.
4. La Pontide préscythique après l'introduction des métaux. *Hki 1926*. 248 s.
ESA II.
- Arv. H. J. F[leure] & H. J. E. P[eake], *Man 1927*, s. 75–76; J. M. Santa Olalla, *Anuario preh. Madrileña 1933*, s. 32–33.
- Miten on erään avaarilaisen esineen löytyminen Suomesta selitettävä? (Ref.: Auf welchem Wege ist ein avarischer Gegenstand nach Finnland gekommen?),
SM 1926, s. 1–9.
- Suomalais-ugrilainen muinaistiede. *Suomen suku I*. *Hki 1926*. S. 190–212.
- Teos Europan historiantakaisista kulttuureista. Carl Schuchardt, *Alteuropa*, 1926. *HAik 1926*, s. 223–228.
- Viron muinaismuistojen hoito. *SM 1926*, s. 78–81. (Vrt. N:o 16.)
- Andreas Alföldi, Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien. 2 Band, 1926. *ESA I*, 1927, s. 196–198.
- Altain arkeologiaa. *Helsingin Sanomat 1927*, N:o 17.
- Appelgren-Kivalo, Otto Hjalmar. *Kansallinen elämäkerrasto I*. Porvoo 1927. S. 126.
- T. J. Arne, Östeuropas och Nordbalkans förhistoria, 1926. *ESA I*, 1927, s. 195–196.
- Aspelin, Johan Reinhold. *Kansallinen elämäkerrasto I*. Porvoo 1927. S. 168–171.
- Ausgrabungen in Maklašeevka. *ESA I*, 1927, s. 98–99.
- Besprechende archäologische Bibliographie von Osteuropa. *ESA I*, 1927, s. 139–188.
- Die Denkmalpflege in Estland. *ESA I*, 1927, s. 130–138. (Vrt. N:o 8.)
- Eräitä suomalais-ugrilaisen nuoremman rautakauden kulttuuriirięjä. *Kalevala-seuran vuosikirja 7*, 1927, s. 101–126. (Vrt. N:o 27.)
- Eurasia steppide kala ja selle järeltlujad Permis. *Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks*. Tartu 1927. S. 103–114.
- Euroopa muinasaja pronksiaja algusest ajaloolise ajani. (Ref.: Die Vorzeit Europas vom Beginn der Bronzezeit bis zur geschichtlichen Zeit.) Tartu 1927. 180 s. *Tartu Ülikooli Arkeoloogia Kabinetin toimetused V*.

20. Gero v. Merhart, Bronzezeit am Jenissei, 1926. *ESA I*, 1927, s. 189–192.
21. H. Moora, Eestlaste kultuur muistsel iseseisvusajal, 1926. *ESA I*, 1927, s. 201–202.
22. Pronssikausi Mustanmeren aroilla. *SM* 1927, s. 1–24.
23. M. Rostovtsevs Arbeiten 1918–1926. *ESA I*, 1927, s. 192–195.
24. Uusia muinaislöytöjä Venäjältä. I–V. *Helsingin Sanomat* 1927, N:o 5, 6, 8, 9, 10.
25. Die russischen und asiatischen archäologischen Sammlungen im Nationalmuseum Finnlands. *ESA III*, 1928, s. 141–164.
26. Nandor Fettich, Die Tierkampfscene in der Nomadenkunst, 1926. Das Kunstgewerbe der Avarenzeit in Ungarn I, 1926. *ESA III*, 1928, s. 194–195.
27. Les provinces culturelles finnoises de l'âge récent de fer dans la Russie du nord. *ESA III*, 1928, s. 1–24. (Vrt. N:o 17.)
28. Ljus över Asiens förgångna kulturer. *Abo Underrättelser* 1928, N:o 44, 45.
29. Miniaturbogenfutteral aus Ostrussland. *SUST LVIII*, 1928, s. 220–228.
30. Neue archäologische Arbeiten im Sovjetreiche. *ESA III*, 1928, s. 196–200.
31. Niederlův Sborník, usporádal J. Schránil, 1925. Recueil d'études dédiées à la mémoire de N. P. Kondakov, 1926. Seminarium Kondakovianum I, 1927. *ESA III*, 1928, s. 191–193.
32. Nya leridoler från Ukraina och deras kulturställning. (Ref.: Neue Tonidole aus der Ukraine und ihre kulturelle Stellung.) *FM* 1928, s. 28–44.
33. Perman »jumalaisten» sukupuu. (Ref.: Zur Genealogie der permischen bronzenen Idole.) *SM* 1928, s. 1–10.
34. Permian Studies. *ESA III*, 1928, s. 63–92.
35. M. Rostovtzeff, Inlaid Bronzes of the Han Dynasty in the Collection of C. T Loo, 1927; Statuette d'un cavalier de la Collection de M:me John D. Rockefeller, 1927; Богъ-всадникъ на югъ Россіи, въ Индо-Скифіи и въ Китаѣ 1927. *ESA III*, 1928, s. 193–194.
36. A. V. Schmidt: I. К вопросу о происхождении пермского звериного стиля, 1927; 2. Туйский всадник, 1925. *ESA III*, 1928, s. 188–191.
37. Synspunkter på nordöstra Europas järnålderskolonisasjon. *Bergens Museums Årbok* 1928. *Hist. antikv. tekke* 1, s. 65–71.
38. S. Teplochov, Древние погребения в Минусинском крае, 1927; М. Р. Grjaznov, Погребения бронзовой эпохи в Западном Казахстане, 1927; P. Rykov, К вопросу о культурах бронзовой эпохи в нижнем Поволжье, 1927; S. Dubrilin, Челябинские курганы, 1927. *ESA III*, 1928, s. 186–188.
39. Tietoja suomalais-ugrilaisesta arkeologiasta. *Helsingin Sanomat* 1928, N:o 316, 317.
40. Viron esihistoria. *Suomen suku II*. Hki 1928. S. 155–160.
41. Vähäsen muinaismuistoistamme ja niiden merkityksestä. *Almanakka karkausvuodeksi* 1928.
Sama ruots.: Om våra fornminnen och deras betydelse, *Almanack för skottåret* 1928.

42. Etudes sur le Caucase du nord. *ESA IV*, 1929, s. 22—40.
43. Hackman, Alfred Leopold Fredrik. *Kansallinen elämäkerrasto II*. Porvoo 1929. S. 329—330.
44. Hämeen asuttaminen pakanuuden ajalla. *Kalevalaseuran vuosikirja 9*, 1929, s. 142—158.
45. Kiinteän asutuksen alku Aurajoen laaksossa. *Turun Historiallisen Yhd. Julk. III*. (*Turun tuomiokirkon historiaa*) Turku 1929. S. 5—27.
46. Zur osteuropäischen archäologie. *FUF XX*, 1929, s. 1—46.
47. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*. Bd VI: Kaukasus. Bronzezeit, s. 264—267; VII: Koban, s. 11—12; Kuban, s. 110; Maikop, s. 347—348; VIII: Minusinsk, s. 195; IX: Ostrussische Bronzezeit, s. 316—318; X: Pianobor, s. 155—156; XII: Seima, s. 12; Sibirien. C. Bronzezeit, s. 70—71; Staromyšastovskaja, s. 389; Stepan-Cminda, s. 418—419; XIII: Südrussland. C. Bronzezeit, s. 50—52; Turkestan. C. Bronzezeit, s. 485—486; XIV: Volosovo, s. 179; Zujevskoe, s. 549. Berlin 1926—1929.
48. Bjarmienmaa. *Kalevalaseuran vuosikirja 10*, 1930, s. 58—83.
49. Caucasian monuments. The Kazbek Treasure. *ESA V*, 1930, s. 109—182. Arv.: René Dussaud, *Syria 1930*, s. 302.
50. Harvinainen pronssikauden löytö Perniöstä. (Ref.: Ein seltener bronzezeitlicher Fund aus dem Ksp. Perniö.) *SM 1930*, s. 1—6.
51. Idrisi. La Finlande et les autres pays baltiques orientaux. Partie historique. *Studia Orientalia III*. Hki 1930. S. 122—142.
52. Kaukasische anthropomorphe Figuren und der vorderasiatische Kultukreis. *Ipek 1930*, s. 48—55.
53. Längelmäen muinaisia. *Virittäjä 1930*, s. 98—105.
54. Biarmia. *ESA VI*, 1931, s. 100—120.
55. G. Borovka, Scythian Art, 1928. *ESA VI*, 1931, s. 214—215.
56. Liedon esihistoria. *Liedon historia*. Toim. Einar W. Juvelius. Turku 1931. S. 1—16.
57. Luoteis-Siperian kulttuurikosketuksista Kr. s. aikaan. *Kalevalaseuran vuosikirja 11*, 1931, s. 104—124. (Vrt. N:o 68.)
58. Myöhäisesihistoriallinen Sauvo. *Varsinais-Suomen maakuntakirja IV*. Turku 1931. S. 7—15.
59. Josef Strzygowski, Asiens bildende Kunst in Stichproben, ihr Wesen und ihre Entwicklung, 1930. *ESA VI*, 1931, s. 212—214.
60. Suomen Muinaismuistoyhdistys 60 vuotta. *Kotiseutu 1931*, s. 3—16.
61. Suomen muinaisuus. Porvoo 1931. 256 s. *Suomen historia I*. Arv. A. Hackman, *FM 1931—1932*, s. 80—84.
62. Ferenc v. Tompa, Die Bandkeramik in Ungarn, 1929. *ESA VI*, 1931, s. 210—212.
63. Varia. *ESA VI*, 1931, s. 175—180.
64. Varsinais-Suomen esihistoria. Turku 1931. 204 s. *Varsinais-Suomen historia I*.
65. Zu der nordkaukasischen frühen Bronzezeit. *ESA VI*, 1931, s. 126—145.

66. Zur archäologischen Bibliographie betr. das Gebiet der jetzigen Sowjetunion für die Zeitperiode 1927–1929. *ESA VI*, 1931, s. 181–209.
67. Zur Chronologie der osteuropäischen Bronzezeit. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien LXI*, 1931, s. 81–97.
68. Zur westsibirischen Gruppe der »schamanistischen Figuren». *Seminarium Konakovianum IV*. Prague 1931. S. 39–47. (Vrt. N:o 57.)
69. Zur ältesten Eisenzeit des Ostbaltikums. *Congressus Secundus Archaeorum Balticorum Rigae*. Riga 1931. S. 167–174.
70. Bjärmalanti. Rautakauden rajantakainen Karjala ja Karjalan Jäämeren kauppa *Karjalan kirja*. 2 p. Porvoo 1932. S. 181–193.
71. Congressus Secundus Archaeologorum Balticorum Rigae 1930, 1931. *ESA VII*, 1932, s. 195–197.
72. Etudes archéologiques sur la Russie orientale durant l'ancien âge du fer. *ESA VII*, 1932, s. 7–32.
73. Finland vid slutet av hednatiden. (Zusammenfassung: Finnland am Ausgang des heidnischen Zeitalters, s. 113.) *Fornvännen* 1932, s. 95–112.
Polemik: K. B. Wiklund, *Fornvännen* 1933, s. 91–110; A. M. Tallgren, s. 184–186.
74. Rinne, Juhani Gustav. *Kansallinen elämäkerrasto IV*. Porvoo 1932. S. 501–502.
75. A. A. Spitsyne †. *ESA VII*, 1932, s. 3–6.
76. Suomalaisten siirtymisen Suomeen. *Historian aitta II*. (*Suomen historia-radiossa I*) Hki 1932. S. 25–33.
Arv.: Å[arne] Å[yräpää], *SM* 1933, s. 81.
77. Suomen Karjalan rautakaudesta. *Karjalan kirja*. 2 p. Porvoo 1932. S. 164–180.
78. Zur neueren archäologischen Literatur Ungarns. (Alfoldi, Die theriomorphe Weltbetrachtung in den hochasiatischen Kulturen, 1931. *Archaeologica Hungaria VII*. Toth, Attila's Schwert, 1930.) *ESA VII*, 1932, s. 200–202.
79. Zur russischen archäologischen Literatur. *ESA VII*, 1932, s. 202–205.
80. Dolmens of North Caucasia. *Antiquity* 1933, s. 190–202.
81. Hiisi ja moisio. Yritys muinaissuomalaisen asutus- ja yhteiskuntahistorian selvittämiseksi. *Virittäjä* 1933, s. 319–331.
82. Ihmisen muotoisia jumalaisia suomensukuisten kansojen muinaiskalustossa. *Suomi. Viides jakso*: 16, 1933, s. 290–300.
83. Inner Asiatic and Siberian Rock Pictures. *ESA VIII*, 1933, s. 175–210. (Vrt. N:o 87.)
84. Notes marginales. *ESA VIII*, 1933, s. 235–242.
85. Pronssikautinen kirves Maariasta. (Ref.: Eine bronzezeitliche Tüllenaxt aus dem Ksp. Maaria.) *SM* 1933, s. 18–21.
86. Juhani Rinne, Pyhä Henrik, piispa ja marttyyri, 1932. *HAik* 1933, s. 34–40.
87. Sisä-Aasian kalliopirrokset. *Kalevalaseuran vuosikirja* 13, 1933, s. 153–178. (Vrt. N:o 83.)
88. Sur les faux en préhistoire. *ESA VIII*, 1933, s. 242–249.

89. Varsinais-Suomen muinaisasutus. *S. Matk. Yhd. Vuosik.* 1933. Hki 1933. S. 17–25.
Sama ruots: Forntida bosättning i Egentliga Finland. *Turistför. i Finl. Årsbok* 1933. Hfors 1933. S. 18–26.
90. Zum Ursprungsgebiet des sog. skythischen Tierstils. *Acta Archaeologica IV*, 1933, s. 258–264.
91. Die Streitaxtkulturen in Russland. Aarne Äyräpää, Über die Streitaxtkulturen in Russland, 1933. *FUF Anz. XXI*, 1933, s. 74–79.
92. Julius Ailio. Muistopuhe. *S. Tiedeak. Esit.* 1933. Hki 1934. S. 105–111. Sama saks.: Julius Ailio. Nachruf. *Sitzungsberichte der Finnischen Akademie der Wissenschaften* 1933. Hki 1935. S. 123–131.
93. Archäologie von Ungarn. Andreas Alföldi, Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung, 1932. *FUF Anz. XXII*, 1934, s. 38–43.
94. Die »altpermische» Pelzwarenperiode an der Pečora. *SMYA XL*, 1934, s. 152–181.
95. Eräitä epäselviä muinaislöytöjä. (Ref.: Einige unklare vorgeschichtliche Funde.) *SM 1934*, s. 41–48.
96. Kulturgeschichte des alten Orients. (Götze, Kleinasien. Christensen, Die Iranier.) *FUF Anz. XXII*, 1934, s. 43–47.
97. Niitä näitä Kylmäkosken varhaisasutuksesta. *Virittääjä* 1934, s. 101–104.
98. Oman itsensä kanssa painiskeleva muinaistiede. *Kalevalaseuran vuosikirja 14*, 1934, s. 200–211.
99. Sur les monuments mégalithiques du Caucase occidental. *ESA IX*, 1934, s. 1–46.
100. Kaukokarjalan ja Bjarmian muinainen suuraika. Esitelmäselostus. *Suomen Museoliiton julkaisuja 5.* (Neljännet museopäivät Viipurissa 1934.) Hki 1935. S. 64–65.
101. *Muinaisajan ihmeet II.* Porvoo 1935. Intian vanhin suurkulttuuri, s. 470–476; Kaldean Uurin kuningashaudat, s. 477–484; Euraasian arojen varhaishistoriallisia suurmistoja, s. 485–492; Kaukasian muistomerkkejä, s. 493–498.
102. »Pohjanlahdelta Uralille.» Eräitä vanhemman asutushistorian kysymyksiä. *Kalevalaseuran vuosikirja 15*, 1935, s. 229–234.
103. Aapeli Saarisalo, Paratiisin maan kaivauxksia, 1931; Asuttu puolikuu, 1934 *HAik* 1935, s. 38–41.
104. Ks. Alexandrov, B. V.

Tallgren, A. M., ja Toivonen, Y. H.

- Suomen kansan esihistoriallinen kulttuuriperintö. *Suomen kulttuurihistoria I*. Jyväskylä 1933. S. 26–50.

Tallgren, Oiva Joh.

- Suomi ja Idrīsin maantiede v:ltä 1154. *Valvoja—Aika* 1930, s. 63–72.
Ks. myös Tuulio, O. J.

Tallgren-Tuulio, O. J., ja Tallgren, A. M.

Idrisi. La Finlande et les autres pays baltiques orientaux. Hki 1930. 157 s.
Studia orientalia III.

Arv. W. Steinitz, *Deutsche Literaturzeitung* 1931, s. 1182–1186; H. Janšky, *Orientalische Literaturzeitung* 1933, s. 633–635; H. A. R. G., *The Geographical Journal* 78, 1931, s. 369–370.

(Vrt. Ekblom, R., N:o 1.)

Tallqvist, Knut

1. Der assyrische Gott. Hki 1932. 135 s. *Studia Orientalia IV: 3.*
2. Babyloniska hadesföreställningar. Hfors 1933. 19 s. *Soc. Scient. Fenn. Årsbok—Vuosikirja XI*, 1932–1933, B 4.
3. Eine untersuchung über die religion der altaischen völker. Uno Harva, Altain suvun uskonto, 1933. *FUF Anz. XXII*, 1934, s. 28–34.

Tallqvist, Knut och Charpentier, Jarl

De äldre orientaliska folken. (Sis. m.m.: Knut Tallqvist, Den semitiska orienten, s. 9–218; Egypten, s. 219–350.) Stockholm 1926. 552 s. *Världshistoria utg. av Sven Tunberg och S. E. Bring. I.*

Arv. Hjalmar Crohns, HTF 1927, s. 35–40.

Tanner, V.

1. Om Petsamo-kustlapparnas sägner om forntida underjordiska boningar, s.k. jennam' vuölas'kuatt. (Ref.: Über die, bei den halbnomadischen Lappen in Petsamo existierenden Überlieferungen über ehemalige unterirdische Wohnungen, die s.g. jennam' vuöls'kuatt.) *FM* 1928, s. 1–24.
2. Antropogeografiska studier inom Petsamo-området. I. Skoltlapparna. (Résumé: Études de géographie humaine dans le territoire de Petsamo.) Hfors 1929. 518 s. *Fennia* 49: 4.
3. Studier över kvartärsystemet i Fennoskandias nordliga delar. IV. Om nivåsförändringarna och grunddragen av den geografiska utvecklingen efter istiden i Ishavsfinsland samt om homotaxin av Fennoskandias quartära marina avlagringar. (Résumé: Etudes sur le système quaternaire dans les parties septentrionales de la Fennoscandie.) Hki 1930. 594 s. *Fennia* 53: 1. Myös: *Bull. comm. géol. Finl.* 88.
4. Eine Muscheln- und Schneckenführende Ablagerung aus dem letzten Abschnitt der Steinzeit in Alahärmä, Ostrobothnien. *Bull. comm. géol. Finl.* 93 (*Suomen Geologisen Seuran Julkaisuja IV*), 1931, s. 16–22.
5. Note sur la position chronologique des trouvailles préhistoriques par rapport aux étages géologiques dans la région côtière de la Fenno-Scandie aux confins de l'océan Arctique. Hfors 1931. 24 s. *SMYA XXXIX: 1.* (Vrt. N:o 7.)
6. Ett arktiskt kulturproblem. (Résumé: Un problème de la culture arctique. Quelques point de vue.) *Terra* 1932, s. 167–172.

7. Соотношения между послеледниковыми геологическими ярусами и археологическими находками в Финноскандии. *Труды международной конференции ассоциации по изуч. четверт. периода Европы. Вып. II.* Ленинград 1933, с. 32—34. (Vrt. N:o 5.)
8. Tre visten i Petsamo från de epipaleolitiska stenåldern på Varangerfjordens södra strand samt några supplerande iakttagelser beträffande de postglaciala nivåförändringarna. (Résumé: Trois stations de l'époque épipaléolithique à Petsamo sur la côte méridionale du Varangerfjord et quelques observations supplémentaires au sujet des changements de niveau postglaciaires. *Bull. comm. géol. Finl. 104 (Suomen Geologisen Seuran Julk. VIII)*, 1934, s. 128—131.

Tegengren, Jacob

1. Gravfältet på Lågpeltkangas i Vörå. *Arkviv för svenska Österbotten II: 1.* Vasa 1929. S. 3—21.
2. Vad gömma din hembygds marker av minnen från forngrå tid. *Kalender utg. av Svenska Folkskolans Vänner* 1929, s. 19—32.
3. Bautastenar och s.k. stenklot anträffade i Vörå. (Ref.: Im Kirchspiel Vörå gefundene Bautasteine und s.g. Steinkugeln.) *FM* 1934, s. 6—15.
4. Ett litet bidrag till frågan om likbränning i hus. *SMYA XL*, 1934, s. 128—137.

Toivonen, Y. H.

1. T. E. Kärsten, Germanerna, 1925. *FUF Anz. XVIII*, 1927, s. 46—49.
2. Über alter und entwicklung des ackerbaus bei den finnisch-ugrischen völkern. *SUST LVIII*, 1928, s. 229—240.
3. Suomen suvun esihistoria. *Historian aitta II.* (*Suomen historia radiossa I.*) Hki 1929. S. 7—17.
4. Ks. Tallgren, A. M., ja Toivonen, Y. H.

Toll, Hans

Erik den heliges korstår till Finland. *HTF* 1920, s. 79—87.

Toll, N.

1. Bronzedolche der Sammlung Zichy. *ESA IV*, 1929, s. 183—188.
2. Bronze Plaque from the Collection of Count E. Zichy. *ESA IX*, 1934 s. 270—276.

Tolmatchov, V. J.

1. Sur le paléolithique de la Mandchourie. *ESA IV*, 1929, s. 1—8
2. Les antiquités scythes en Chine. *ESA IX*, 1934, s. 256—258.

Tolstov, S. P.

Les principales étapes du développement de la civilisation terioukhane. *ESA VI*, 1931, s. 49—68.

Tompa, Ferencz, ja Tallgren, A. M.

Unkarin esiroomalainen muinaisuus. *Suomen suku II.* Hki 1928. S. 429—433.

Tudeer, L.

Izborsk — a Viking Stronghold. *Antiquity* 1934, s. 310—314.

Tudeer, L. O. Th.

1. Kultalöytö Kreikassa [Dendra]. *Suomen Kuvallehti* 1926, s. 1710—1711.
2. Mullistava löytö vaiko petos [Glozelin löytö]. *Suomen Kuvallehti* 1926, s. 1922—1923.
3. Kreikkalaisten esiintymisen heettiläiskirjoituksissa. *Valvoja—Aika* 1928, s. 340—344.
4. Etruskilainen kalmisto [Cerveteri]. *Suomen Kuvallehti* 1929, s. 1429—1431.

Tuulio, O. J.

Le géographie arabe Idrīsī et la toponymie baltique de l'Allemagne. *S. Tiedeak.* *Toim. B XXX*, 1934, s. 257—272.

Ks. myös Tallgren, Oiva Joh., ja Tallgren-Tuulio, O. J.

Unkarin esihistoria. Kirj. Ferencz Tompa, A. M. Tallgren, Zoltan Oroszlán ja Nándor Fettich. *Suomen suku II*. Hki 1928. S. 429—450.

Wace, A. J. B.

Thessaly and Tripolje. *ESA IX*, 1934, s. 123—134.

Vahter, Tyyni

1. Pronssikierukkakoristelun teknillisistä menetelmistä. (Ref.: Über die Technik der Bronzespiralenschmuckes.) *SM* 1928, s. 61—70.
2. Der späteisenzeitliche Mantel im Ostbalkikum. *Congressus secundus archaeologorum balticorum Rigae*. Riga 1931. S. 283—292.
3. Kaatterit. (Ref.: Die »kaatterit».) *SM* 1931—1932, s. 40—49. (Vrt. N:o 4.)
4. Les »kaatteris» chez les peuples finnois pendant l'âge récent du fer. *ESA VII*, 1932, s. 183—194. (Vrt. N:o 3.)
5. Puku ja naisten käsityöt muinaisaikana. *Suomen kulttuurihistoria I*. Jyväskylä 1933. S. 177—187.
6. Tuukkalan neulakinnas. *SMYA XL*, 1934, s. 236—243.
7. Ainopuvuista. *Kotiliesi* 1935, s. 142—143.

Varsinais-Suomen historia I, III. Turku 1931, Porvoo 1935. I. A. M. Tallgren, Varsinais-Suomen esihistoria. 204 s. III, 1. Uno Harva, Varsinais-Suomen henkistä kansankulttuuria. 215 s. III, 2. Kustaa Vilkuna, Varsinais-suomalaisen kansanomaisesta taloudesta ja kulkuneuvoista. 279 s.

Vasmer, R.

Die kufischen Münzen des Fundes von Luurila, Kirchspiel Hattula. Hki 1927. 35 s. *SMYA XXXVI*: 3.

Werner, Joachim

1. Bogenfragmente aus Carnuntum und von der unteren Wolga. *ESA VII*, 1932, s. 33—58.

2. Fund bosphoranischer Münzen in der Dzungarei. *ESA VIII*, 1933, s. 249—250.
3. Zur Stellung der Ordosbronzen. *ESA IX*, 1934, s. 259—269.

Westerholm, Martti

Esihistoriallinen kalmisto Sairilan seudulla Mikkelin pitäjässä. (Ref.: Ein vorgeschichtliches Gräberfeld in der Gegend von Sairila im Ksp. Mikkeli.) *SM 1929*, s. 33—40.

Westman, Ivar

Nyländska önamn. I. Västra och mellersta samt östra Nyland intill språkgränsen. Ak. avh. Hfors 1935. 418 s. ja kartta. *Folkmålsstudier III*.

Wiklund, K. B.

1. Några tankar om snöskors och skidors upprinnelse. *På skidor 1926*. Helsingborg 1925. S. 1—18.
2. Ur skidans och snöskons historia. *På skidor 1928*. Malmö 1927. S. 5—56.
3. Mera om skidans historia. *På skidor 1929*. Malmö 1928. S. 252—279.
4. Den nordiska skidan, den södra och den arktiska. *På skidor 1931*. Malmö 1930. S. 5—50.
5. Den svenska befolkningens ålder i Finland. Några filologiska reflexioner. (Zusammenfassung: Das Alter der schwedischen Bevölkerung in Finnland.) *Fornvännen 1933*, s. 91—110. (Ks. Tallgren N:o 81.)
6. Den södra skidtypens källa. *På skidor 1933*. Malmö 1932. S. 20—26.

Vilkuna, Kustaa

1. Alkukantainen tekniikka. *Suomen kulttuurihistoria I*. Jyväskylä 1933. S. 170—176.
2. Fi. koirio — schw. rack usw. — frz. roquet. *SUST LXVII*, 1933, s. 420—428.
3. Kodasta pirttiin. *Suomen kulttuurihistoria I*. Jyväskylä 1933. S. 158—169.
4. Zur Geschichte der finnischen Sicheln. *SMYA XL*, 1934, s. 223—235. (Vrt. N:o 5.)
5. Suomalaisen sirppien historiaa. *Suomen museoliiton julkaisuja 5*. (Neljännet museopäivät Viipurissa 1934.) Hki 1935. S. 89—98. (Vrt. N:o 4.)
6. Valtiollinen varhaishistoriamme. Jalmari Jaakkola, *Suomen varhaishistoria*, 1935. *Suomalainen Suomi 1935*, s. 312—318.
7. Varsinais-suomalaisen kansanomaisesta taloudesta. *Kansatieteellinen tutkimus*. Ak. väitösk. Porvoo 1935. VIII+235 s. (Vrt. N:o 8.)
8. Varsinaissuomalaisen kansanomaisesta taloudesta ja kulkuneuvoista. 279 s. *Varsinais-Suomen historia III*, 2. Porvoo 1935. (Vrt. N:o 7.)

Vilska, M.

Parikkalan historia I. (Sis. mm.: Esihistoriallinen aika ja pakanuuden aika, s. 24—39.) Käkisalmi 1926. 162 s.

Virkkala, Ilmari

1. Missä on ollut hämäläisten satama eli »portus tavastorum». *Hakkapeliitta* 1928, s. 706—708.
2. Tiurinlinna ja tiurilaiset. *Hakkapeliitta* 1928, s. 1843—1846.

Virtanen, E. A.

Kansanomaisen ja hallinnollisen oikeuslaitoksen rajoilta. *Suomen kulttuurihistoria I*. Jyväskylä 1933. S. 355—368.

Voévodski, M.

Les moyens méthodiques pour l'étude de la céramique. *ESA IV*, 1929, s. 82—89.

Voionmaa, Väinö

1. Muinaisten Sääksmäen hämäläisten retkiä Keski-Satakuntaan. *Virttäjä* 1926 s. 44—48.
2. Etelä-Hämeen asutusvaiheista. *Talonpoika IV*. *Etelä-Häme*. Porvoo 1927. S. 7—13.
3. Suomen valloitus. *Historian aitta II*. (*Suomen historia radiossa I*.) Hki 1929. S. 35—44.
4. Suomen vanhimpien kaupunkien synty. *Historian aitta I*. Hki 1929. S. 5—31.
5. Katsaus Pohjois-Hämeen asutushistoriaan. *Talonpoika VII*. *Pohjois-Häme*. Porvoo 1930. S. 9—20.
6. Jokioisten vanhemmasta asutushistoriasta. *Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistyksen vuosikirja VII*, 1931, s. 53—66.
7. Katsaus Pohjois-Pohjanmaan vanhempaan asutushistoriaan. *Talonpoika VIII*. Porvoo 1931. S. 9—18.
8. Keskiajan yhteiskunta. *Suomen kulttuurihistoria I*. Jyväskylä 1933. S. 394—433.
9. Liikenne ja kauppa. *Suomen kulttuurihistoria I*. Jyväskylä 1933. S. 434—479.
10. Suomen historian maantieteellinen pohja. *Suomen kulttuurihistoria I*. Jyväskylä 1933. S. 13—25.
11. Etelä-Pohjanmaan suomalaisen asutuksen alkuperästä. (Ref.: Über den Ursprung der finnischen Besiedlung von Süd-Osterbotten.) Hki 1935. 279 s. *HArk XLII: 1*.
12. Keski-Suomen eräkautisia valtaus- ja asumavaiheita. *Keskisuomi I*. Jyväskylä 1935. S. 52—65.

Vulié, N.

Le site de Troie. *ESA IX*, 1934, s. 154—156.

Väisänen, A. O.

Die Leier der Ob-sugrischen Völker. Ihr Bau, Gebrauch und Ursprung. *ESA VI*, 1931, s. 15—29.

Yetts, W. Perceval

The Horse: A Factor in Early Chinese History. *ESA IX*, 1934. s. 231—255.

Young, Jean I.

The origin of the kitchenmidden civilization. Englisch abstract. (C. A. Nordman, Kökkenmöddingarnas ursprung.) *Man* 1927, No. 98; s. 153—155.

Zakharov, Alexis A.

1. Materials on the Archaeology of Siberia. *ESA III*, 1928, s. 132—140.
2. Contributions to Caucasian Archaeology. A large barrow in Daghestan. *ESA V*, 1930, s. 183—216.
3. Contributions to the Archaeology of Daghestan. *ESA VI*, 1931, s. 159—170.
4. I. A. Zaretsky's Excavations in the Government of Kharkov. *ESA VII*, 1932, s. 59—81.
5. The Statue of Zbrucz. *ESA IX*, 1934, s. 336—348.

Zakharov, A. A., ja Sergejev, V. V.

Schädel aus Steinkistengräbern im Kurgan von Temir-Chan-Šura. *ESA V*, 1930, s. 217—219.

Zbrujev, A. V.

Der Wohnplatz von Lipki im Gouv. Vladimir. *ESA IV*, 1929, s. 102—115.

Z[illiacus], Emil

Arkeologisk rundvandring i Rom. *Nya Argus* 1928, s. 156—159.

Åberg, Nils

1. Kent och Vendel. *SMYA XXXVI: 1*, 1926, s. 102—105.
2. C. A. Nordman, Den yngre stenåldern i Mellan-, Väst- och Nordeuropa, 1927. *Fornvännen* 1928, s. 123—128.
3. Johannés Sundwall, Villanovastudien, 1928. *Fornvännen* 1929, s. 187—190.
4. Aarne Äyräpää, Über die Streitaxtkulturen in Russland, 1933. *Fornvännen* 1933, s. 123—125.
5. Den nordiska folkvandringsstilen. *SMYA XL*, 1934, s. 113—117.

Äyräpää, Aarne

- 1—32. ks. *Europaeus*, Aarne.
33. Menneisyyttämme kumpujen alta. Muinaistieteellisiä uutisia. *Suomen Kuva-lehti* 1931, s. 1986—1987.
34. Kauhavan Perttulanmäen kivikautinen hauta. (Ref.: Das steinzeitliche Grab auf dem Hügel Perttulanmäki, Kirchspiel Kauhava.) *SM* 1931—1932, s. 1—15.
35. Heikki Klemetti, Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin, 1932. *SM* 1931—1932, s. 74—75.
36. Kaarle Soikkeli. *SM* 1931—1932, s. 67—69.
37. Löytöjä, varsinkin kivikauden hautoja. *Suomen Kuva-lehti* 1932, s. 656—658.

38. Uusimpia [Karjalan] kivikauden tutkimusten tuloksia. *Karjalan kirja*. 2 p. Porvoo 1932. S. 156–164.
39. Isänmaan historia I–III, 1932. *SM* 1933, s. 81.
40. Julius Ailio. *SM* 1933, s. 1–5.
41. Kivikautisten vasarakirveiden arvoitus. *Kalevalaseuran vuosikirja* 13, 1933, s. 232–246.
42. Suomen kulttuurihistoria I, 1933. *SM* 1933, s. 81–85.
43. Tilitiedotus — nykyisen viestipalveluksen kantaisä. *Hakkapeliitan Joulu* 1933, s. 30–32.
44. Über die Streitaxtkulturen in Russland. Studien über die Verbreitung neolithischer Elemente aus Mitteleuropa nach Osten. *ESA VIII*, 1933, s. 1–160 Myös väitöskirjana.
Arv. A. M. Tallgren, *FUF Anz. XXI*, 1933, s. 74–79; Nils Åberg, *Fornvännen* 1933, s. 123–125.
45. Ensimmäinen Suomesta löydetty skandinavinen monisärmäinen reikäkirves. *SMYA XL*, 1934, s. 22–31.
46. Katsaus Suomen geologis-arkeologisiin ajanmääryksiin ja esihistorialliseen antropologiseen aineistoon. (Ref.: Übersicht über die geologisch-archäologischen Zeitbestimmungen und das vorgeschichtliche anthropologische Material in Finnland.) *Terra* 1934, s. 1–14.
47. Kiviaseiden valmistuspaikka Vanajanselän Piilosaressa. *Hämeenmaa IV*. Hämeenlinna 1934. S. 18–24.
48. Muinaissuomalaisen ruumiinpoltto ja polttokalmistot. *Uusi Suomi* 1934, sunnuntailiite N:o 33.
49. Muuan kivikautinen erikoisuus Kuopion museon kokoelmissa. *Aarni VI*. Kuopio 1934. S. 35–44.
50. Muutama sana Parikkalan Kaunissaaren asuinpaikkalöydöistä. (Ref.: Einige Bemerkungen über die Wohnplatzfunde auf der Insel Kaunissaari im Kirchspiel Parikkala) *SM* 1934, s. 49–51.
51. Der vorgeschichtliche Mensch in Finnland. *Report of XVI International Geological Congress Washington 1933*. Enakkopainos 1935. 10 s.
52. Etelä-Karjalan esihistorian pääpiirteet. *Suomen museoliiton julkaisuja* 5. (Neljännet museopäivät Viipurissa 1934.) Hki 1935. S. 37–63.
53. »Jäättiläisten tie» Vähänkyrön Saarenpään kylässä. *Kotiseutu* 1935, s. 13–16.
54. Kalevala ja muinalislöytöimme. *Uusi Suomi* 1935, sunnuntailiite N:o 8.
55. Keski-Suomen esihistoriaa. *Keskisuomi I*. Jyväskylä 1935. S. 32–51.
56. Kun nuottamiehet »löivät seinärahaa...» pohjoisimman Suomen arvokaisista muinalislöydöistä. *Suomen Kuvalehti* 1935, s. 128–129.
57. Perimätietoja esihistoriallisista hautaustavoiista. *Kalevalaseuran vuosikirja* 15, 1935, s. 280–290.
58. Ks. Hackman, Alfred, ja Äyräpää, Aarne.

II. Lyhyt asiahakemisto. — Kurzes Sachregister.

1. Arkeologiaa. — Archäologie.

Yleistä. — Allgemeines. *Eurooppa*: Tallgren 19. *Suomi*. — *Finnland*: Ailio 3, 4; *Europaeus* 1, 3, 5, 29, 30; *Nordman* 8, 14, 22; *Pälsi* 11; *Salonen-Salmo*; *Tallgren* 53, 56, 61, 64, 97; *Äyräpää* 46, 51, 52, 55. *Skandinavia*: Brøgger; *Nordman* 14. *Baltia*: *Balodis* 1—3; *Tallgren* 3, 40. *Eurasia*: *Appelgren-Kivalo* 2; *Tallgren* 6, 24, 25, 39, 46, 64, 83, 87.

Kivikautta. — Steinzeit. *Eurooppa*: Burkitt; *Nordman* 2, 23. *Suomi*: Ailio 1; *Bøe* 1; Cleve 6; *Ekholm* 2; *Europaeus* 2, 10, 11, 13—16, 19—23, 25—28; *Europaeus-Äyräpää* 31; Hackman ja Äyräpää; *Hastig*; *Hyypä* 3; *Kivikoski* 5; *Laitakari* 1, 2; *Leppääho* 3; *Nordman* 2, 11; *Pälsi* 3, 7, 12; *Tanner* 1, 6, 8; Äyräpää 34, 37, 38, 41, 45, 47, 49, 50. *Skandinavia*: *Broholm*, *Bøe* 1, 2; *Ekholm* 2, *Europaeus* 25, *Hallström* 1, 2, *Nordman* 2, 3, 9, 11, 23; Th. Petersen. *Eurasia*: Bahder; Bukič; Childe 1, 2; *Europaeus* 28; *Gandert* 1, 2; *Joukov*; Makarenko 2; Richthofen 1—4; Tolmatchov 1; Tompa ja *Tallgren*; Wace; Voévodski; Zbrujev; Äyräpää 44.

Pronssikautta. — Bronzezeit. *Suomi*: *Europaeus* 24; Hackman ja Äyräpää; *Tallgren* 2, 50, 85, 95; Äyräpää 50. *Skandinavia*: *Hallström* 2; F. Hansen; J. Petersen 1. *Eurasia*: Antoniewicz 1; Arne 1, 2; Bortvin; Chudjakov 1—3; Dmitriev, Fabritius; Hančar 2, 4; Hummel; Ivaščenko; Jegorov 1; Joukov; Krivtsov-Grakov; Nioradze; Rau; Rykov 1; Schmidt 1, 3; Sidorov; Smoline; *Tallgren* 4, 14, 22, 32, 33, 34, 42, 47, 49, 52, 63, 65, 67, 80, 99; Toll 1, 2.

Rautakautta. — Eisenzeit. *Suomi*: Ailio 2; *Appelgren-Kivalo* 1; Cleve 2, 3, 5, 9, 10; *Europaeus* 6—9, 12, 17, 18, 23; Fettich 2; *Floderus*; Gjessing 1—2; Hackman 1, 5; Kampman; *Kivikoski* 1, 3; *Leppääho* 1; *Nordman* 7, 10, 17, 19, 22; *Pälsi* 1, 2; *Salmo* 1—3; *Shetelig* 2; *Tallgren* 5, 44, 45, 58, 73, 76, 77, 97; *Tanner* 6; *Tegengren* 1—4; *Vahter* 1—6; *Vasmer*, *Westerholm*; Äyräpää 48, 53, 54, 57. *Skandinavia*: Arbman; *Ekholm* 1, 3; *Floderus*; Gjessing 1, 2; Lindqvist; Mat-hiassen; Nerman 1—2; *Nordman* 22; J. Petersen 2; Rydbeck; *Shetelig* 1, 2; Åberg 1, 5. *Baltia*: *Balodis* 4; Laid 2; Moora 1, 2; Nerman 2; Schmiedehelm 1—3; *Tallgren* 69; L. Tudeer; *Vahter* 2. *Eurasia*: Alexandrov ja *Tallgren*; Alföldi, Alikhova ja *Préobraženski*; Antoniewicz 2; Arendt; Arne 2; Berciu, Cleve 4, 10; Fettich 1—3; Filow; Goriounova; Grakov 1, 2; Hančar 1, 2, 4; Iakounina-Ivanovna; Kostrzewski, Kuznecova; Makarenko 1; Merhart; Minajeva; Nestor, Oroszlán; Pas sek ja Latynine; Pčeliná; Potapov; Raudonikas 1, 2; v. Roska; Rostovtseff; Rykov 2; Sakhanev; Salmony; Salonen; Ščerbakivskij; Schmidt 2; Tackenberg; *Tallgren* 1, 5, 17, 18, 27, 29, 33, 34, 37, 48, 54, 57, 68, 70, 72, 82, 84, 90, 94, 100; Tolmatchov 2; Tolstov; Werner 1—3; Yetts; Zakharov 1—5. *Englanti*: Kendrick.

2. Klassillista ja itämaista arkeologiaa. — Klassische und orientalische Archäologie.

v. Bissing; Blinkenberg; Boëthius 1, 2; Gummerus; M. Hammarström 3—5, 8; Muinaisajan ihmeet, Saarisalo 1—7; Sundwall 1—6; *Tallqvist* 1, 2; *Tallqvist ja Charpentier*; L. O. Th. Tudeer 1, 3, 4; Vulič; Zilliacus.

3. Varhais- ja asutushistoriaa. — Früh- und Siedlungsgeschichte.

Ailio 4; Aspelin; Brøgger; Dillström; G. A. Donner; Kai Donner; *Ekholm* 1, 2; *Europaeus* 12; Grotenfelt; Alfred Gustafsson; Allan Gustafsson; *Hallström* 3; A. Hammarström; Hirsjärvi; Hornborg 2, 3; J. Jaakkola 1—4; K. Jaakkola; Jutikkala 1, 2;

Juvelius 1, 2; Kallio 1, 2; Karimo; T. E. Karsten 7, 8, 9; Kaukovalta; Kerkkonen; Klemetti 1—8; Klockars; Korhonen 1, 2; Kuusi 1, 2; Kuussaari; Laurosela; Liakka; Meri 1, 2; Mikkola 1, 2; Nordlund; Nordman 7, 15, 20; Nordström; Nummelin; Nyberg; Oja; Paalasmaa; R. Pipping; Pogodin 1, 2; Rapola 1; E. Rinne 1, 2; J. Rinne 4, 6; Rissanen; Schybergson; Smeds; Soikkeli, Takolander, Tallgren 44, 45, 51, 53, 73, 76, 81, 89, 102; Tallgren ja Toivonen; O. J. Tallgren; Tallgren-Tuulio ja Tallgren; H. Toll; Tuulio; Wiklund 5; Vilska; Virkkala 1, 2; Virtanen; Voionmaa 1—12; Äyräpää 43, 57.

4. Kielitiedettä. Paikannimitutkimusta. — Sprachwissenschaft. Ortsnamenforschung.

Donner ja Räsänen; Ekblom 1—2, Endzelin; Europaeus 12, 32; M. Hammarström 3—8; O. Hansen; Jacobsohn, T. E. Karsten 1—12; Nordling 1, 2; Ojansuu; H. Pipping 1—6; R. Pipping, Pogodin 1, 2; Rapola 1, Rudnicki; Seliščev; Setälä 2—5; Tallgren ja Toivonen; Tallgren-Tuulio ja Tallgren; Toivonen 2, 3; Tuulio; Westman; Wiklund 5; Voionmaa 1, 5—7, 11, 12.

5. Kansanrunoutta. Mytologiaa. — Folklore. Mythologie.

Dillström; Haavio 1, 2; M. Hammarström 1; Harva 1—5; Holmberg 1—2; J. Jaakkola 1; Jutikkala 3; Karjalainen; Kivikoski 4; Klemetti 1; Krohn 1—4; Lepääho 2, 4; Lukkarinen; Paulaharju; Salminen 1—4; Äyräpää 48, 54.

6. Kansatiedettä. — Ethnologie.

Ambrosiani; Hämäläinen; Itkonen 1—7, 9; Leskinen; Manninen 1, 2; Pälsi 9; Sakhanev 1; Seligman; Setälä 2; Sirelius 1—3; Tolstov; Vahter 7; Wiklund 1—4, 6; Vilkuna 1—5, 7, 8; Väisänen.

7. Taidehistoriaa. — Kunstgeschichte.

Arbman; Böe; Europaeus 5; Fettich 3; Nordman 10; Ringbom; Sakhanev; Shetelig 1.

8. Geologiaa. — Geologie.

Aario 1—3; Auer; Backman; Brander; Hellaakoski; Hyppä 1—3; Laitakari 1—3; Ramsay 1—5; Saksela 1, 2; Sauramo 1—7; Tanner 3—5, 7, 8; Äyräpää 46, 51.

9. Antropologiaa. — Anthropologie.

Arho; Bartucz; v. Bonsdorff; Czekanowski; Debetz; Gromov; Hildén 1—3; Kopperi; Maslovski; Tanner 2; Zakharov ja Sergejev; Äyräpää 46, 51.

10. Esihistorian tutkimus. — Vorgeschichtsforschung.

Analecta, Blomstedt, Bykovski, Chudjakov 4, Cleve 1, 7, Hackman 2—4, Hančar 3, Holmsten, T. E. Karsten 1, 3, 11, Killinen 1, Kivikoski 2. Laid 1, Laitakari 2, Nordman 1, Palvadre, Rapola 2, J. Rinne 1, Setälä 1, Suomen Muinaismuistoyhdyskunta, Tallgren 6, 8, 15, 16, 60, 66, 88, 98, Tallgren ja Toivonen.

11. Biographica.

Ailio (Europaeus 4, Nordman 12, J. Rinne 5, Tallgren 92, Äyräpää 40), Apelgren-Kivalo (Tallgren 11), Aspelin (Killinen 1, Tallgren 13), Hackman (Tallgren

43), Montin-Tallgren (Appelgren-Kivalo 3), J. Rinne (Tallgren 74), Soikkeli (Äyräpää 36), Spitsyne (Tallgren 75), Tallgren (Hackman 7).

12. Paikkakuntahakemisto. Suomi. — Ortsregister. Finnland.

a. Maakunnat ja muut pitäjiä suuremmat alueet.

Ahvenanmaa. Åland. (Arho, Kivikoski 1), Varsinais-Suomi (Arho, Alfred Gustafsson, Harva 4, J. Rinne 6, Tallgren 45, 64, 89, Vilkuna 7, 8), Turunmaa (Ailio 1), Uusimaa (Aario 3, Westman), Häme (Ailio 3, Sauramo 6, Tallgren 44, Voionmaa 1, 2, 5), Keski-Suomi (Voionmaa 12, Äyräpää 55), Savo (Europaeus 1, Kivikoski 6,), Pohjanmaa (Europaeus 12, 32, Karsten 10, Klemetti 4, 6, Lauroselä, Voionmaa 7, 11), Lappi (Leppäaho 2, 4, Paulahajju, Tallgren 2, Tanner 1, Äyräpää 56), Petsamo (Tanner 1, 2, 5), Karjala (Hackman ja Äyräpää, Hyypä 1, Sirelius 1, Tallgren 77, Äyräpää 38, 52), Vienankarjala (Aspelin 1, Europaeus 7, Salonen, Tallgren 100).

b. Pitäjät.

Alahärmä (Tanner 4), Antrea (Hyypä 2), Askola (Europaeus 20), Dragsfjärd (Allan Gustafsson), Halikko (J. Jaakkola 3, Kallio 1), Hattula (Vasmer), Heinola (Aario 2), Helsinki (Europaeus 24, Hyypä 3, Pälsi 10), Hollola (Kuusi 1, 2), Hämeenlinna (Ailio 2), Iisalmi (Rissanen), Ilmajoki (Liakka), Inari (Tallgren 2), Isokyrö (Klemetti 5, 7), Janakkala (Kerkkonen, J. Rinne 3), Jokioinen (Voionmaa 6), Jyväskylä (Saksela 1—2), Kalanti (Meri 1—2, Nordman 15, 20), Karjaa (Cleve 9), Kauhava (Äyräpää 34), Keuruu (Pälsi 6, 9), Kiikala (Kallio 2), Kiikoinen (Europaeus 13), Kinnula (Backman), Kirkkonummi (Europaeus 29), Kuortane (Aario 1, Klemetti 3), Kuusjoki (Oja), Kylmäkoski (Tallgren 97), Kymi (Europaeus 21), Köyliö (Cleve 5), Lapträsk (Cleve 6, Europaeus 16, Hastig, Leppäaho 3), Lieto (Kivikoski 3, Tallgren 56), Långelmaäki (Tallgren 53), Maalahti (Klockars, Smeds), Maaria (Salmo 1, Tallgren 85), Masku (Pälsi 1), Metsäpirtti (Nordman 19), Mikkeli (Vahter 6, Vesterholm), Nousiainen (Pälsi 2), Närpiö (Nordlund), Paimio (Europaeus 22, Kivikoski 5, Leppäaho 1), Parikkala (Vilska, Äyräpää 50), Perniö (Fettich 2, Salonen-Salmo, Tallgren 5, 50), Pirkkala (Kaukovalta), Riihimäki (Auer), Rusko (Paalasmaa), Rääsälä (Virkkala 2), Sauvo (Tallgren 58), Sipoo (Nyberg), Siuntio (Europaeus 16), Sääksmäki (Jutikkala 2, E. Rinne 1, Voionmaa 1), Tammela (E. Rinne 2), Tammisaari (Takolander), Tampereen seutu (Ailio 4, K. Jaakkola); Turku (J. Rinne 2); Tyrväntö (Äyräpää 47); Ulvila (Hirsjärvi), Uusikirkko (Meri 1, 2, Nordman 15, 20); Vanaja (Aarni); Vesilahti (Salmo 3), Vihti (Soikkeli), Viitasaari (Europaeus 6, 8, 9), Vuoksenranta (Hyypä 2), Vähäkyrö (Äyräpää 53), Vöyri (Klemetti 8, Tegengren 1, 3).

Erikoisia hakusanoja. — Spezielle Nachschlagewörter.

Analyssejä: Kampman, Kenttämaa 2.

Arohaudat. — **Steppengräber:** Fabritius, Jegorov 1, Rau, Rykov 1, Schmidt 3, Tallgren 4, 22, 42, 47, 65.

Bibliografiat: Cleve 1, 7, Hackman 2, 4, Kivikoski 2, Laitakari 3, Tallgren 15, 66.

Edda: H. Pipping 1.

Etruskologia: M. Hammarström 3—5, 8, L. O. Th. Tudeer 4.

Glozel: Hornborg 1, L. O. Th. Tudeer 2.

Hallstatt: Berciu, Mahr, Makarenko 1, Nestor, Potapov.

Henkilönimet. — **Personennamen:** Maliniemi.

- I drīšī: Ekblom 1, 2, O. Tallgren, Tallgren=Tuulio ja Tallgren, Tuulio.
- Kalevala: Dillström, Harva 3, 5, J. Jaakkola 1, Klemetti 1, Krohn 2, 3, Salmisen 4, Äyräpää 54.
- Kallio piirrokset. — Felsenzeichnungen: Appelgren=Kivalo 2, Th. Petersen, Tallgren 83, 87.
- Kamen naja babat: Passek ja Latynine, Zakharov 4.
- Kaukasus: Hančar 1, 2, 4, Hummel, Ivašenko, Jegorov 1, 2, Nioradze, Pčelina, Schmidt 3, Tallgren 42, 47, 49, 52, 65, 80, 99, Zakharov 2.
- Luristan: Arne 2, Hančar 4.
- »Miekanhiontakivet.« — »Schwertschleifsteine: Cleve 8.
- Muinaislinnat. — Burgen: Balodis 3, Europaeus 18, Kenttämaa 1, Laid 2, Pälsi 10; J. Rinne 3, Sauramo 6, L. Tudeer.
- Numismatiikkaa: Hackman 1, Salmo 2, Vasmer.
- Ordos=pronssit: Salmony, N. Toll 1, 2, Tolmatchov 2, Werner 3.
- Riimukirjoitukset. — Runen: Donner ja Räsänen, M. Hammarström 6, 7, T. E. Karsten 5, 6, H. Pipping 2—6.
- Ryssänunit: Holmqvist.
- Seidat: Kivikoski 4, Leppäaho 2, 4, Paulaharju.
- Siperia: Alföldi, Appelgren=Kivalo 2, Kai Donner, Gromov, O. Hansen, Harva 1, Holmberg, Karjalainen, Krivtsov=Grakov, Kuznecova, Merhart, Tallgren 57, 68, 83, 87, Zakharov 1.
- Sukset ja reenjalakset. — Schneeschuhe und Schlittenkufen: Aario 1, 2, Auer, Backman, Itkonen 2, 4, 6, Killinen 2, Sirelius 2, 3, Wüklund 1—4, 5.
- Uhrikivet. — Opfersteine: Aarni, Äyräpää 48, 54.
- Unkari: Alföldi, Bartucz, Fettich 1—3; Oroszlán, v. Roska, Tompa ja Tallgren.
- Viro. — Estland: Moora 1, 2; Laid 2; Schmiedehelm 1—3; Tallgren 8, 16, 40; L. Tudeer.

Ella Kivikoski.

Kirjallisuutta.

Varhaishistorian Suomi ja Itämeren alue.

Jalmari Jaakkola, Suomen varhaishistoria. Heimokausi ja »Kalevala-kulttuuri». Suomen historia II. 510 siv. Werner Söderström o.s.y. Porvoo ja Helsinki 1935.

Tiedemiehestä ovat ne kysymykset erikoisen houkuttelevia, joita tutkittaessa on tarjolla aineksia kahdesta tai useammasta naapuritieteestä. Valaisevathan eriluontoiset lähteet asioita useammilta puolilta. Varsinainen tutkimustehtävä tulee aina värikäämäksi tai — valitakseen oikeamman, mutta liiankin usein käyttämäni sanan — plastillisemmaksi, milloin sitä ei tarvitse lähestyä vain yksipuolisen, tutun lähdeaineiston turvin.

Meidän maamme historiassa on ns. »varhaishistoria», pakanuuden ja keskiajan taittumakausi, sellainen ajanjakso, johon syventyessään tutkijan on suorastaan pakko käyttää eriluontoista, vaikk'e sittenkään riittävän runsasta lähdeaineistoa. Ovathan varhaisempaa keskiaikaamme valaisevat samanaikaiset asiakirjat sangen vähäluuiset. Niitten avulla voi selvittää yleiset poliittiset ja kirkolliset suuntaviihat, mutta ei paljoakaan muuta. Nuoremman keskiajan ja 1500-luvun asiakirjallinen aines, veroluettelot, kirkollisen maaomistuksen dokumentit yms., on tietysti erinomainen lisäapukeino keskiajan olojen selvittelyssä, mutta nämä ainekset voivat vain poikkeustapaauksissa valaista valloituksen edellistä aikaa eivätkä sanottavasti edes keskiajan alkuvuosisatoja, pääasiassa vasta 1300-, 1400- ja 1500-lukuja. Varhaishistoriamme tutkija voi kuitenkin onneksi ammentaa tietoja muistakin kuin vain asia-kirjalähteistä. Hänen apuneuvojaan ovat muinaislöydöt ja kiinteät muinaisjäännökset ja niitä tutkivan esihistoriallisen muinaistieteent tulokset. Lisäksi keskiajan arkeologia: varhaiskeskiaikaiset kirkot, linnat ja kartanot; kansanperimätieto, s.o. tarut, sankarikertomukset, oikeustavat, uskomukset; vihdoinpä myös kielelliset antimet ja muinaismuistot, s.o. sanat ja nimistö.

Sittenkuin muinaistieteellinen aineisto pakanuuden loppuvuosilta Suomesta, Skandinaviasta, Virostä ja yleensä Itämeren alueelta nytemmin jo on verraten runsas ja tyydyttävästi muokattu, niin että arkeologinen tiede pystyy antamaan kuvan asutuksen levikistä, elinkeinoista ja määrittelemällä ulkomaisista kaupallisista suhteista pakanuuden ajan lopulla, on varhaishistoriamme tutkimuksen lähtökohtana ehottomasti ja kiistattomasti pidettävä muinaistieteent aineistoa, ehkä osaksi sen tuloksiakin. Kaikesta kysymykseen tulevasta lähdeaineistosta yksin arkeologinen on

harvojen historiallisten dokumenttien ohessa varmasti ajoitettavissa; sen aineisto ei ole pieni ja se on asutushistoriallisesti antava. Tietenkään muinaistieteellinen aineisto ei ole erikoisen monipuolinen eikä yksinään tee kokonaisen kulttuurikuvan antamista mahdolliseksi, mutta se on kuitenkin runsain ja varmuutensa vuoksi perustaksi asetettava. Synteesiin pyrittäässä on rakennettava edelleen sosiologian varaan sekä filologiaan, ja tietysti on käytettävä niitä historiallisia lähteitä, jotka valaisevat naapurimaitten historiallisia oloja.

Ilmeisesti ei varsinaisen historioitsijan aina ole helppoa tajuta muinaisjäännösten todistusvoimaa. Esimerkkinä mainittakoon Saksan varhaishistorian tutkijain yleinen asenne muinaistieteeseen 1860- ja 1870-luvuilla.¹ He eivät pystyneet uskomaan, että oli ilmestynyt uusi tiede, joka ilman vuosiluvuin määrättäviä asiakirjoja rohkeni valaista muinaisajan historiaa. He tahtovat alistaa muinaistieteen historian alaiseksi: pyrkivät selvittämään muinaislöytöjä yhdistämällä ne historiallisin tietoihin, teorioihin ja perinteisiin, roomalaisiin kertomuksiin, »saagojen» tapahtumiin jne. Löydöt ja kiinteät muinaisjäännökset muka kelpasivat osoittamaan asiakirjojen realisuuden, mutta ilman kirjallisten lähteitten todistusvoimaa löydöt eivät voineet olla uusina historiallisina tietolähteinä. Nytemmin on historiantutkimus yleensä jo oppinut käyttämään hyväkseen arkeologista aineistoa: sehan valaisee selvästi ja voimakkaasti tietyn aikakauden ja alueen esi- ja varhaishistoriaa. Ero arkeologisen ja historiallisen lähdeaineiston välillä on etusijassa siinä, että edellinen ei pysty paljoakaan antamaan tietoja yksilöstä, ainakaan nimellisistä: se valaisee vain kollektiivista aikaansaannosta, kulttuuritalaa ja sen vaihtelua ja elämää, ja tietenkin ainesten tulkinta voi olla, kuten historiallistenkin lähteitten, subjektiivinen. Mutta siitäkin huolimatta, että muinaistutkija ehkä tekee aineistostaan väärät johtopäätökset, itse aineisto on ja pysyy. Sanottava on, että jos tutkija jättää varhaishistorian tutkimuksessa muinaistieteelliset dokumentit syrjään ja nojautuu työssään vaan muihin lähteisiin, silloin voi tutkimuksesta helposti tulla rakennelma.

Muinaistutkija tunnustaa avoimesti, että se kuva, joka rakentuu vain arkeologiseen aineistoon, on kaavamainen, ei elävä. Se aineisto harvoin riittää enemmäksi kuin rungoksi. Suurella kiitollisuudella arkeologia ottaa vastaan muualta, eritynen historioitsijain taholta saadut lisät. Erinomainen merkitys on esim. sellaisilla teoksilla kuin *Voionmaan komealla* »Karjalaisen heimon historialla» tai *P. Jansenin uranuurtavilla teoksilla* »Siedlung und Agrarwesen der Esten im Mittelalter» ja »Die Estlandsliste des Liber census Daniae».

Selvitettäessä Suomen oloja ei varhaishistoriallinen tutkimuksemme aina aikaisemmin ole yritynyt riittävän laajasti perehtyä kyseisen ajanjakson maantieteelliseen ja kulttuurilliseen taustaan. Uusimmassa suressa synteesissä tutkimuksessa on taustaan kiinnitetty runsasta huomiota. Taustan kuvaussa on tietysti pakko esittää paljon sellaistakin, joka on commune bonum, mutta oman maan lähin ympäristö, Suomen olojen kehitystä silmällä pitäen, on otettu ja onkin otettava uutena

¹ M. Hoernes, Natur- und Urgeschichte des Menschen I, s. 393–394.

problemana. Uuden »varhaishistorian» voimana on kauttaaltaan pyrkimys avata riittäväät perspektiivit. Se stimuloi, herättää keskustelua ja vastaväitteitä.

Termin »Suomen varhaishistoria» on käsitteenä hiukan epämääriinen ja ajallaan hieman epäselvä. »Varhaishistorianamme» voinee pitää neljää vuosisataa, aikaa n. 800–1200 j. Kr. Se on pitkä ajanjakso, kuin Kustaa Vaasasta nykypäiviin. Koko itäpuolisella Itämeren rantavyöhykkeellä ovat vuosisadat 800–1200 esit, osaksi puolihistorialliset ja tietoainekset ovat ylivoimaisesti arkeologiset. Skandinaviassa voi tavallaan sanoa samaa viikinkikaudesta, n. 800–1050 j. Kr., mutta siellä ovat sen sijaan 1100-luku ja suureksi osaksi jo 1000-lukukin, ainakin keskuksissa, kristillistä aikaa ja »historiallisvoittoisia». Kun Suomen silloiset kosketukset Skandinaviaan ovat aivan ilmeiset, on omassa tutkimuksessammekin taustaa silmällä pitäen vedettävä eräänlainen jakoviiva 1000-luvun alkupuolelle. Olisi vaarallista tarkastaa Suomen varhaishistoriaa 1200-luvulle asti vain viikinkikauden perspektivistä eikä myös kirkollisen ja puolikorporatiivisen varhaisvaltion sekä Hansan ja Novgorodin kaupan kannalta. Lyhennetty perspektiivi tekee taustan epäselväksi ja se voi hämmentää kronologiaa ja oman maamme kaupallisten ja kulttuurisuhteitten selvittelyä.¹

Varhaishistoriamme tutkimuksessa on naapurimaistamme Skandinaviaan ja Viroon kiinnitettävä päähuomio. Edellinen edustaa kyseisenä neljänä vuosisatana, eritoten sen alkupuolella, Itämeren alueen suurinta motoorista voimaa, »sitä mikä tapahtuu», Viro taas oloja ja yhteiskuntaa, jolla on selvät vastineet ja sukulaisuuks omassa maassamme, vaikka Viron olot olivat kehittyneemmät. Myös Itämeren eteläranta sekä p.o. vuosisatoina syntynä ja järjestevä Venäjän Itä-Eurooppa ovat tarpeelliset kastettavat taustana maamme olojen kehittymistä ja eri tapahtumia silmällä pitäen.

Viikinkikautisen Ruotsin keskuksia olivat Gotlanti ja Keski-Ruotsi eli Mälaren maakunnat, näissä eritoten Birka, Upsala, ehkä erikseen myös Roden. Gotlanti oli silloisen Itämeren alueen suurin kauppakeskus, »pankkikonttori», joka vuosisatojen kestäessä oli hankkinut asemansa ja sitä lujittanut. On vaikeata täysin vastaavasti verrata tästä asiantilaan johonkin myöhempään taloudelliseen ilmiöön: mieleen tulee muinainen Kreeta,² Hansaliitto tai nykypäivien joku suurkaupunki kapitaaleineen, mutta pohja on toinen: varhaishistoriallinen Gotlanti ei edusta kau-punkiyhteiskuntaa, vaan talonpoikaa ja talonpoikien merenkulkua, joka oli vuotuisen säännöllinen sesonki-ilmiö. Emme voi tietää, oliko myöhäisihistoriallisen Gotlannin kaupalla organisoidun yhtiön tai yhtiöitten luonne, mutta luulen niin

¹ Uusi teos varhaishistoriamme tietysti useissa kohdin toteaa ja tunnustaa taustan muuttumisen v:n 1000 seuduilla (s. 141–147), mutta monissa tapauksissa jää kuitenkin epäselväksi, onko erilaisia kulttuuri-ilmiöitä tarkastettaessa kysymyksessä viikinkikausi vaikko pari kolme myöhempää vuosisataa. Niin on käynyt puhuttaessa Pohjan erämaan käytöstä ja kainulais-pirkkalais-kysymyksistä, samoin myös selvitettäessä Hämeen kauppasuhteita Halikonlahden oletetun sataman ja ulkomaitten kanssa ym.

² B. Schnittger, Silverskatten från stora Sojdeby, Fornvännern 1915, s. 114.

olleen. Sellaisia yhtiöitä oli Skandinaviassa viikinkikautena tukemassa taloudellisia yrityksiä,¹ esim. Jäämeren valaanpyyntiä ja ehkä Lapin kauppaa. Voisihan ajatella Gotlannissa olleen kauppalaivoja rahtikauppalaivastona, sanokaamme esim. siihen tapaan kuin nyt Ahvenanmaalla, joka nykyisin on maamme merenkulussa erikois- asemassa. Selityksiä voi olla toisiakin, mutta ilmiö sellaisenaan, Gotlannin suur- kauppa ja kapitaali viikinkikaudella, on olemassa. Sen todisteita ovat Gotlannin valtavat viikinkikauden² hopea- ja eritoten raha-aarrelöydöt sekä saaren käsiteollisuuden tuotteiden poikkeuksellisen laaja levikki Itämeren itäpuoliin maihin 1000- ja 1100-luvuilla.³ Gotlannin rikkauksilla viikinkikaudella ei ole vastinetta muualla sen aikaisessa Skandinaviassa. Se johtaa kaupallisesti ja taloudellisesti. Varhais- historiassa kirjoitetaan (s. 77–78): »Ottamatta ainakaan mitenkään näkyvällä tavalla osaa viikinkielämään hoitivat Gotlannin — — talonpojat — — voimiensa mu- kaan vanhaa hiljaiskauppaansa eri tahoille», Gotlannin hiljaiskauppa »koteloutui» jne. Saaren merkityksen väheksyminen kysiseenä aikana ei saa mitään tukea muinais- löydöistä, vaan kumoutuu niitten valossa.⁴ Ja niillä on tässä ehdoton todistusvoima.

Gotlannin ohessa on myöskin Upplannin-Mälarin alueen merkitys Ruotsin viikinkiaikana kiistaton. Alue oli svealaisten keskus. Birkan kaupunki oli Ruotsin ainoa merkittävä viikinkikautinen kaupunki. Mahdollisesti on friisiläisillä ollut osuutensa sen perustamisessa ja järjestämisessä,⁵ mutta varmaankaan ei juuri mitään sen jatkuvassa elinkeinollisessa elämässä.⁶ Sen valtavat muinaislöydöt ovat perin tyypilliset Ruotsin kotimaiselle kulttuurille. Se oli ruotsalainen kau-

¹ Vrt. esim. A. W. Brøgger, Hålogenes Bjarmelandsferder, Festschrift til Rektor J. Qvigstad 1928, s. 32; Olavi Suuren Bjarmian yhtiö.

² Ruotsista tunnetaan varhaishistorialliselta ajalta n. 120,000 ulkomaista hopea- rahaa, niistä 37,000 viikinkikautista arapialaista rahaa, ja n. 81,000 anglosaksilaista ja saksalaista rahaa lähinnä v:n 1000 jälkeiseltä ajalta. Arapialaisista rahoista on n. 70 % eli 25,000 Gotlannista, ja kaikista Ruotsin varhaishistoriallisista rahoista on n. 72,000 eli $\frac{3}{5}$ Gotlannista. Vrt. Erik Person, Svenska myntfynd från vikingatiden, Lund 1935.

³ Vrt. C. A. Nordman, Finlands handel med Skandinavien under forntiden. Nordisk Kultur XVI, 77–80. Sama, Gotland och Uppland i Finlands forntid. Sv. Folkskol. Vänn. Kalender 1935.

⁴ Eräitä virheitä oikaistakoon tässä yhteydessä. Gutasaga ei puhu gotlantilaisesta väestöisirrosta Saarenmaalle (s. 78), vaan Hiidenmaalle. Nermanin mukaan tapaus on 500-lukua, ei viikinkikautta. — Tietämättömyys Grobinista, s. 106, on johtanut Gotlannin merkityksen kohtalokkaaseen väheksymiseen. Vrt. alempana, s. 91.

⁵ G. Ekholt, Forntid och fornforskning i Skandinavien. Stockholm 1935. S. 330–331.

⁶ Vrt. Varhaishistoria, s. 80, 82, 85, 146. S. 85 mainitaan »laajalti vertojaan hakeva friisiläinen kauppa- ja rahakeskus Birkassa ja myöhemmin Sigtunassa». Näytää että esim. 900-luvun jälkipuoliskolla Reinin suun friisiläiset viikinkien tuhoisain ryöstöjen näännyttämänä olivat menettäneet aktiivisuutensa, kuten suureksi osaksi koko Reinin suisto (Schnittger, m.t., s. 109). Itämeren kaupassa on Oderin suulla hopean ja rahojen levittäjänä tällöin paljon suurempi osuus kuin Reinin suulla (Schnittger m.t., s. 106 ss.).

punki, harjoitti aktiivista ulkomaan kauppaan ja oli yhteydessä mm. Suomeen.¹ Siitäkin on lukuisia todistuksia. Mutta ei ole minkäänlaisia perustuksia oletukselle, että Birkan laivat olisivat olleet sen enempää kuin viikinkien yleiset Vendel-laivat ja sota-»snäcka»t, soutu- ja purjelaivat. Puhtaat purjealukset raskaine taklauksineen, s.o. friisiläiset tavaralaivat, »kugg»it, olivat enintään ylen harvinaisia, jopa melkein olemattomia viikinkikauden Itämerellä.² Hansa-aikana, siis 1100–1400-luvuilla, ne olivat valta-aluksia. Kugg-nimiset paikat³ ovat luontevimmin yhdistettävät hansa-kauteen, ei Birkaan. On anakronismia yhdistää ne 1200-lukua vanhempiin ajanjaksoihin. Vertailut eivät kestä, ellei rakenna selviin aikamääräyksiin.

Birkan ohella sijaitsi Keski-Ruotsissa toinen merkkipaikka, Uppsala, uskonollinen ja valtakunnallinen keskus, jolla näyttää olleen sama asema jo 500-luvulta lähtien. Upplannin itärannikolla muodostui »Rödslandiin» se sotilaallinen ja merellinen organisaatio,⁴ joka tunnetaan ledung-laitoksen nimellä: kollektiiviset se-sonkiretket merelle (eräänlaiset »eräretket»), joitten luonne oli osaksi kolonisatooriinen, osaksi valtauksellinen. Voi olla, että sieltä käsin⁵ toteutettiin ja organisoitiin Ruotsin Venäjän valta, »Svithiod hin mikla». Mutta arvattavasti olivat tällöinkin varsinaisina rahoittajina ja kaupan välittäjinä gotlantilaiset.

Upplannin pohjoispuolella oli »Helsinglanti». Helsingit olivat rohkeita »farmän», liikkuvia kauppiaita. Heidän päämerkityksensä kuului kuitenkin viikinkiretkiä nuorempaan ajanjaksoon, vuosien 1000–1300 vaiheille.⁶ Tekisi mieli verrata heitä merkitykseltään Suomen savolaisiin, jotka 1500- ja 1600-luvuilla liikkivat avaralti ja asuttivat suuret alueet.

¹ *Nordman*, ens. m.t., s. 78.

² S. Steen, *Fartøier i norden i Middelalderen*. Nordisk Kultur XVI, s. 293.

³ Varhaishistoria, s. 174 ja seur. — Nimien ikä, m.t., s. 179.

⁴ Varhaishistoria, s. 83–85.

Luullakseni on maantieteellisen Rodeninkin merkitystä yliarvioitu. Roden kai oli hieman epämääriäinen: Keski-Ruotsin ja Itäjötönmaan itäranta. Varhaishistorian kartalle (s. 36) merkitty »Rodén» on varmasti liian suppea ja väärin merkityt. Todennäköisesti oli »Rhodsman» paljon enemmän ammatillinen nimi kuin maantieteellinen. Rhos'ia ohjasivat ja määräyksiä antoivat usein maakuninkaat, eivät vapaat talonpoikaisyhtiöt. Retket edellyttivät myös kapitaalia.

⁶ En ymmärrä, että Helsinglantia voi väittää »Suomen kannalta» Manner-Ruotsin tärkeimmäksi muinaismaakunnaksi, Varhaishistoria s. 76. S. 77 sanotaan, puhuttaessa Ruotsin viikinkikaudesta: »Koko 'kansallisessa' kehityksessä pääseväät valtakunnan pohjoispuloi ja sieltä avautuvat suurintressit yhä ratkaisevammin etuvalalle.» Jos sanonta »valtakunnan pohjoispuloi» tarkoittaa Sveanmaata, oli sen asema selvästi saavutettu jo 600-luvulla. Mutta itse Pohjois-Ruotsi tulee suurtekijäksi vasta viikinkikauden jälkeen. 900–1000-luvun rahoja tunnetaan sieltä Helsinglannista 200, Gästriklanista 500, Medelpadista 200, Ångermanlannista 3,000. Arapialaisia, siis viikinkikauden rahoja on 9 löydöstä yhteensä 920. — Trondheimin–Helsinglannin tie oli tärkeä Norjan Itämeren viikinkielämässä (vrt. Varhaishistoria, s. 157 ss.), mutta se asia merkitsi Suomen horisontista katsoen vähän, jos retket suunnattiin Suomen sisuitse itäänpäin. Vrt. *Person*, m.t.



Kuva 1. Itämeren itärannan asutut alueet n. 1100 j. Kr. // suomensukuisia kancoja. // baltilaisia kancoja. Kuurinmaan länsirannan tumma viivoitus kuusrilaisalue. Siellä oleva • Grobin. Pisteet merkitsevät vanhoja viikinkikautisia varjaagilaisasutuksia. H. Mooran mukaan.

asuttettu Virossa. Suuret mahdollisuudet metsäisessä yritteliäisyyttä. Mutta vielä pakanuuden ajan lopulla oli maamme vain vähäiseksi osaksi kolonisoitu. Kartta, kuva 1, antaa elävän kuvan Suomen ja Viron asutuk-

Ruotsin viikinkikauden kosketus Suomeen näkyy ensisijassa Ahvenanmaalla, jonka osuutta Venäjänkään kauppaan ei voi aivan aliaryvoida.¹ Ehkä oli myös Kalannissa voimakas keskirkutsalainen virtaus vaikuttamassa.²

Suomenlahden eteläpuolella oleva Viro oli suomalaisen kehittynyt ja voimakas³ naapurimaa, sen kansa talonpoikais ja merikansaa kehittyneine yhteiskunnallisine oloineen. Viro oli ollut vuosisatoja oman maamme esihistoriassa tärkein ulkomaa,⁴ koska se oli emämaa.

Suomen suhde Vieroon on mutatis mutandis sama kuin Pohjois-Amerikan Englantiin. Suomi on suurimmaksi osaksi

Suomessa kehittivät väestön

¹ Eurasia IX, s. 390. Varhaishistoria, s. 188.

² Vrt. kuitenkin Varhaishistoria, s. 195.

³ Eesti Ajalugu I, Tartu 1935. — Vrt. Varhaishistoria, s. 60, 61 ym.

⁴ On esitetty, että Suomenlahti Suomen kannalta on ollut suurena erottavana tekijänä. Varhaishistoriassa sanotaan (s. 56): »Suomen kehityksessä oli antiikin ja kansainvaellusajan Veikselille suuntautuva päälinja antanut varsinaisen leiman suhteille ulospäin. Tätä orientointia korosti lisäksi Pohjanlahden aivan ylivoimainen maantieteellinen vaikutus.» Suomenlahden ranta jäi asumattomaksi eivätkä »siellä kävijät voineet muodostua Suomenlahtea hallitsevaksi merikansaksi eivätkä edes runollisen 'Suomen sillan' ylläpitäjiksi». Sikäli kuin ymmärrän oikein vätilauseen Suomen ja Pohjanlahdesta, on ajateltu että Suomen yhteys Veikselin suulle oli ollut välitön. Tosiasiassa on yhteys ilman vähintäkään epäilyä kulkenut suurimmaksi osaksi Baltian kautta, siis Suomenlahden poikitse, ja yhteys jatkuu kautta nuorimman rautakauden. On mahdotonta väittää (s. 55), että »Pohjanlahden ollessa huomattavassa määrässä fennoskandinen sisämeri Ruotsin ja Suomen väillä», Suomenlahden reitti olisi lähinnä vain idän ja lännen välinen liikenneväylä. Ainakin Suomen perspektiivistä on väittämä aivan väärä.

sellisesta erilaisuudesta n. v. 1000 j. Kr. Vastaavanlaisuus Pohjois-Amerikan ja Englannin oloissa näkyy hausasti näiden maiden asutuskartasta 1780-luvulta.

Muinailöydöt osoittavat, että viikinkikautinen Viro oli Itämeren piirissä tärkeämpi tekijä kuin Suomi. Viron pakanuuden loppukauden hopea-aarteet sisältävät n. 10,000 rahaan, niistä arapialaisia 4,000.¹ Vastaavat luvut Suomen mantereelta ovat n. 4,000 ja n. 300.² Virostta tunnetaan n. 140 muinaislinnaa, joista osa ilmeisesti oli asuttuja, yhteiskunnallisista, maakunnallisista.³ Suomen linnoja on vajaat 80,⁴ useimmat selviä pakolinnoja, osa taas — Länsi-Uudellamaalla ja Karjalassa — ehkä syntynyt jälkeen v:n 1200. Viron alueella on syntynyt myös eristynyt saarimaakunta, Saaremaa, jonka johtoon kuului Viron mantereekin länsiosa.⁵ Kuten Gotlanti, oli sitä merkitykseltään paljon vähäisempi Saaremmaa erikoisalue, joka edusti voimakasta ja liikkuvaa väestöä sekä yhteiskuntaa.⁶ Karun maaperän takia sen asukkaat ovat etsineet toimeentulonsa mereltä ja saaneet siten huomattavan vaurautensa. V. 1211 sanotaan sen ja länsiluoteisten Viron osien yhteisen sotalaivaston käsittäneen yli 300 alusta.⁷

Manner-Viron kulttuuri perustui epäilemättä maanviljelyyn, mutta on erhdys pitää väestöä sen vuoksi epäaktiivisena, »turpeeseen kiintyneenä».⁸ Kaski ja pelto — Virossa pelto oli pakanuuden ajan lopulla syrjäyttämässä kasken — antoivat tietysti elatuksen, mutta kauppa tuo varallisuutta.⁹ Kauppa oli keskittynyt moniin keskuksiin, oli olemassa useita satamia¹⁰ ja sisäkauppa kulki ilmeisesti määrätyjä kulkuteitä pitkin.¹¹ Kauppa ei suinkaan aina ole tai ole ollut läpikulkukaupppaa: varakas riittamaa ostaa ja myy itseään varten, ja tuonti jää sinne¹² maksuna esim. viljasta, karjasta, karjan annista, hunajasta, vahasta, vaipoista, seppien ammattituotteista, orjista jne. Siten ovat esim. varhaishistorialliset aarteet ymmärrettävät. Ne eivät edusta ulkoisia kauppakonjunktuureja, vaan ainakin yhtä paljon sisäistä vaurautta, kapitalia.¹³ Ja Viro oli ilmeisesti vauraampi kuin Suomi, sekä, todennäköisesti, myös yh-

¹ Eesti Ajalugu, s. 167.

² Maist. H. Salmon tieto (saksal. rahoja on rahoista n. 2,900). Suomen aarrelöytöjen kartta, Nordman, m.t., s. 79.

³ Eesti Ajalugu, s. 201 ss., 224 ss. Vrt Varhaishistoria, s. 64.

⁴ Niistä Varsinais-Suomesta 29 t. 30, Kokemäenjoen laaksosta vain 3 (Karkku, Pirkkala, Ikaalinen).

⁵ Eesti Ajalugu, s. 202, 203.

⁶ Viimem. t. s. 149, 177–178. — Vrt. Varhaishistoria, s. 62, 63 (ledung).

⁷ Eesti Ajalugu, s. 231.

⁸ Varhaishistoria, s. 60.

⁹ Eesti Ajalugu, s. 155–164, 180.

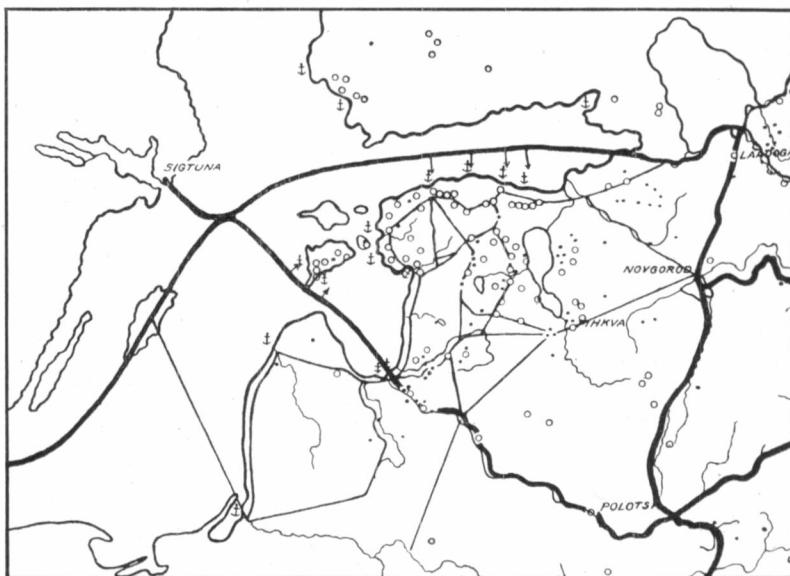
¹⁰ M.t. s. 177. Varhaishistoria, s. 62: — — »täysin avoimeksi jää kysymys, onko minkäänlainen tai ainakaan huomattava merta myöten harjoitettu kaukokauppa ohjautunut läheisen intressipiiriin ulkopuolelle länteen tai itään päin».

¹¹ Eesti Ajalugu, s. 177, 182–186.

¹² M.t. s. 174, 176, 181, 184 ym.

¹³ Eritoten arapialaiset ja myöhemmin saksalaiset rahat ovat alkuaankin saadut lähinnä kaupan kautta. Anglosaksilaiset ja osaksi saksalaiset rahat ovat enemmän

teiskunnallisesti kehittyneempi. Myös Manner-Viro oli sangen aktiivista ja sotakykyisänkin: sotajoukossa, »malevassa», oli joskus 6000 miestä, niistä kolmannes ratsain.¹ Virossa oli työvoimana myös orjia, ja johtajina oli vauraita talonpoikia, seniores, eräänlaisia »primi inter pares».² Tässä yritteliäitten ryhmässä on virolainen tutkimus näkevinän ns. kaleviset eli kalevit, varjagien kolbjagit, jotka meikäläinen tutkimus on arvelut voivansa sijoittaa Laatokan etelärannalle³ turkistenkerääjiksi, ja virolainen ajatusrakennelma tuntuu perustellultakin.⁴ Viron Suomea suurempaa merkitystä osoittavat myös monet skandinavisten varhaishistoriallisten »saagojen» kertomukset



Kuva 2. Itämeren itäosan kauppa- ja kulkuteitä. Pyörylät merkitsevät raha-aarrelöytöjä, ankkurin kuvat osoittavat kauppasatamia. Huom. Pohjois-Viron ja Uudenmaan ero! H. Mooran mukaan.

tapahtumista Virossa, ja monet sen lähialueen viikinkisiirtolat.⁵ Ja vihdoin. Suomi näyttää erääseen tarveaineeseen, vaskeen, nähden melkoiseksi osaksi olleen riippuvainen Viron kautta tapahtuneesta tuonnista, jonka lähtökohta oli Latvian Zemgalen kauppasolmu.⁶

ryöstön ja ankaran paloverotuksen tuote kuin kaupan. Vrt. *P. Hauberg, Myntforhold i Danmark indtil 1146*, s. 12, ja viimeksi *S. Grieg, Vikingetidens skattefund, Univ. Oldsaksamlings skrifter (Oslo)* II, s. 180.

¹ Eesti Ajalugu, s. 214.

² M.t., s. 197.

³ Varhaishistoria, s. 279.

⁴ Eesti Ajalugu, s. 198, 199.

⁵ M.t., s. 136—138, 150, 180, 212 etc.

⁶ Eesti Ajalugu, s. 169. Vrt. Varhaishistorian lausuma, s. 65.

»Varhaishistoria» syntetisoi käsityksensä Virossa seuraavasti (s. 61): »Kokonaisuudessaan vaikuttaakin umpinainen, alueeltaan vähäinen ja hallitsevan kaupan päätuotteita puuttuva Baltia¹ suhteellisen kuolleelta kauppaprovinssilta sellaisen eks-pansiivisen talouden luvattuihin maihin kuin Suomeen ja Laatokan ranta-alueisiin verrattuna».

Kuten näkyy, Viron oman varhaishistoriallisen aineksen valossa perspektiivi on harvinainen subjektiivinen.²

Erittäin suurimerkityksellinen Suomen varhaishistorian ensi vuosisadoille oli varjagilaisen kauppakeskuksen muodostuminen Laatokan etelärannalle Olhavanjoen suulle: Aldeigjuborg (ks. kuv. 1). On ollut täysi syy kiinnittää Suomen kanalta huomiota tämän tapahtuman merkitykseen. Tämä kauppaseutu oli suurena kauppa=emporiumina 850:n vaiheilta alkaen lähes 200 vuotta. Sen kautta kulki Bysantin ja Kievin kauppa ja sinne päätti jokia pitkin etelästä tuleva kauppatie. Sinne saapui myös Itävenäjän Bolgaryn kauppa, joka lähtökohdassaan Volgalla yhtyi Aasian karavaanikauppaan. Ei ole epäilystää siitä, että tämä »Venäjän» kauko-kauppa Laatokan rannalle on ollut varjagien avaama ja organisoima. Mutta tuolainen suurkauppa, joka tässä tapauksessa enimmältä osaltaan oli transitokauppa — vrt. esim. nyk. Hampurin suursatamaan — on varmasti tuntunut suuresta määrin

¹ Baltia=sanan käyttö on hämärä ja yleisen kielenkäytön vastainen. Hyvin kummallinen on lause, s. 138: Baltiasta ei tullut mitään huomattavaa »kaupallista tai aineellista etappia itään tai kaakkoon kohdistuville varjagi=intresseille». Mutta olihan suuri sellainen: Väinäjoki. — Sama vallaton sanankäyttö esim. s. 65, jossa puhutaan »baltilaisesta kansasta ja kansallistunnosta». Ja vielä s. 66: »Baltian — kansan uskonnollis=sielullinen rakenne» jne.

² Oikaistakoon eräitä vaarallisia erehdyskäsitteitä Itä-Baltiaan liittyvässä esityksessä. Samland ei hallitse Veikselin suuta, vaan Pregelin (s. 105). Luultavasti Elbingin lähellä (Truso) ja varmasti Njemenin suulla (Wiskiauten) oli skandinavinen siirtola viikinkikaudella. Varhaishistoria ei viikinkikolonioja siellä tunne.

Hyvin outoa on, että merkillinen Grobinin siirtola — löydöt erittäin huumattavat — on Varhaishistorian kirjoittajalle tuntelematon. Se sijaitsee Libaun luona, jossa asiakirjojen Seeburg oli (vrt. kuv. 1). Tiedon puute on johtanut kirjoittajan sangen kohtalokkaisiin konstruktioihin. S. 106 sanotaan: Seeburg edellyttää — — »edustalla olevan saariston, varsinkin Saarenmaan, herruutta». Saarenmaahan on aivan syrjässä Libausta. — Seeburgin siirtola on perustettu jo 600-luvulla ja on puoliksi gotlantilainen; se oli olemassa vielä 800-luvun alkupuolella. Perspektiivi: Ruotsin verotuspyrkimys 850-luvulla »Suomenlahden korvasta, s.o. Kuurinmaalta» ja saman pyrkimyksen jatkoksi oletettu Laatokanväylän valtaus v. 859 (s. 109) on siis pohjaton otaksuma. — Kuurilaiset eivät ole suomensukuisia (s. 57), vielä vähemmin ne ovat nykyliiviläisten esi-isää. Ne eivät asuneet Kuurinmaan pohjoisrannalla (vrt. s. 478, muist. 3 alla), vaan sen länsi- ja eteläpuolella: Kurisches Haff, Kurische Nehrung, Njemenin suu. Vrt. Nermanin lukuisia julkaisuja, esim. yleiskatsaus Nordisk Tidskrift 1934, »Svenska vikingakolonier vid Östersjön».

Viron »paineena» etelässä eivät olleet slaavit, vaan baltilaiset kansat: lättiläiset heimot (s. 65).

Suomessakin. Kauppakeskuksen palveluksessa on ollut hankkijoita, jotka ovat ostelleet turkiksia Suomesta ja Venäjän Jäämeren alueelta. Nämä hankkijat varmasti kaan eivät olleet varjageja. He olivat paikallista väestöä, yrityliäitä miehiä, jotka eivät olleet itsenäisiä tuottajia ja tukkukauppiaita, mutta ehkä hankkijoina organisoivat oman elämänsä omaksi vaurastumisekseen ja hyvinvoinnikseen. Nämä eränkävijät on jo aijemmin yhdistetty »bjarmieihin»,¹ ja on arveltu, että ne ovat edustaneet ammattikuntaa, joka myöhemmin pesi ytyti Laatokan pohjoispuolelle Suomen Karjalaan, ja oli sinä ratkaisevana »komplementina», joka länsisuomalaisesta Karjalan vanhasta väestöstä teki liikkuvan, vilkkaan, kolonisatoisen ja lahjakkaan Karjalan kansan. Siihen viittaasi, on arveltu, Laatokan Karjalan nuorimman rautakauden eräitten puvustoon kuuluvien esineitten ilmeinen yhteys Olhavan ranta-alueen kulttuurin kanssa.² Kumottuna ei tästä oletusta mitenkään voi pitää. Luulen edelleen, että se on oikeaa.³

Laatokan etelärannan viikinkikautinen asutus alkaa länessä Olhavanjoelta, jossa varjagilaisuus ja kai skandinavinen viikinkiasutus vallitsi, ja jatkuu kapeana rantaa sivuavana vyönä itää ja koillista kohti Syvärin suulle ja siitä ohuenä kiilana Videleen Suomen rajalla. Sen muinaisjäämistöllä on hyvin luonteenomainen sävy, jonka alkuperusta näyttäisi olevan virolais-balttilainen, mutta jossa, kuten vilkkaalla markkina-alueella ainakin, on vaihtelevia aineksia kaikista pohjoisen Itä-Euroopan naapurikulttuureista.

»Varhaishistoriassa» on esitetty ajatus, että se väestö, joka asui Laatokan kaakkoisrannalla oli vatjalainen ja että bjarmit olivat sen erämiehiä, joitten toisintonimiä olivat kolbjagit ja tšuudit. On mahdollista, että nämä nimet todella ovat erämiesten — ehkä sotilaallisesti organisoitujen ammattilaisten — erikielisiä nimityksiä. Kysymystä kannattaa tutkia. Sananvuoro on siinä kysymyksessä filologilla. En kuitenkaan malta olla mainitsematta, että erääät seikat edelleen puhuvat sen puolesta, että tšuudeilla on tarkoitettu virolaisia, ehkä kaakkoisen Viron, Ugauanian, asukkaita. Kun väitetään,⁴ että venäläiset eivät ole olleet välittömästi virolaisten yhteydessä muuta kuin vatjalaisen »selän takana» (s. 93), on unohdettu Pihkovan linja, joka muodosti sangen tutun ja vaarallisen »hankauslinjan». Kun viittaan siihen, että tšuudilaismuistot ovat kiintyneet Olhavan seudun paikannimistöön⁵ (s. 100), ja mainitaan Peipusjärvi sellaisena päikkana, niin silmäys karttaan osoittaa

¹ Varhaishistoria käyttää valitettavasti heistä koko ajan nimitystä »permalaisten»: se on omiaan aiheuttamaan sekaannusta.

² Esim. *Tallgren*, Biarmia. *Eurasia* VI.

³ Laatokan etelärannan »karjalaiset» ovat ehkä alkuaan olleet Kakkos-Viron eräretkeilijöitä itäisille nautintomaille (vrt. *Eurasia* V, s. 107, 108), jotka viikinkikaudella kotiutuivat Olhavan suulle. Niitten alkukoti olisi siis Tartunmaan itäosissa. Kysymyksen ratkaisu on suurimmalta osaltaan filologinen.

⁴ Varhaishistoria, s. 93, 100, 481.

⁵ »— — — viittaavat juuri Olhavanjoen ympärillä useat paikat tšuudeihin. Tällaisia ovat esim. virolaisia ja vatjalaisia erottava Tšudskoje ozero — — — eli Peipusjärvi».

Peipusjärven suuren etäisyyden Olhavasta. Järvi ei myöskään missään erottanut virolaisia ja vatjalaisia toisistaan. Itä-Virossakin ja Peipusjärven länsirannalla asuvat vatjalaiset hajakylissä ja hajaväestönä. — Kaikissa vanhemmissa venäläisissä läh-teissä, jo 1000-luvulla, kutsutaan *virolaisia* tšuudeiksi.¹

Olipa tšuudilaiskysymyksen ratkaisu mikä tahansa, täytyy uuteen teoriaan, vatjalaisten valta-asemaan,² asettua asutushistoriallisista syistä hyvin kielteiselle kannalle.

Kun on sanottu, että »käänteentekeväni varjagiaikana onkin vatjalaisia pidettävä Suomenlahden kaakkoisrannan ainoina varsinaisina portinpartijoina»,³ sotii se kaik-kea sitä vastaan, mitä arkeologia asutushistoriasta tietää. Viinkinkaudella oli Suomen-lahden kaakkoisranta asumaton aivan kuin Uusimaa ja Länsi-Karjala. Asutusta alkaa ensinnä ilmaantua länessä Narvan itäpuolelle, todennäköisesti Itä-Virosta, mutta selänne Narvasta Hatsinaan on asutettu vasta v:n 1000 korvissa; löydöt ovat sangen runsaat 1000–1200:n vaiheilla. Tämän alueen kulttuuri on varmasti vatjalainen, tyypillisine kalustoineen, etenkin kansallispuvustossa, ja vain tämän alueen mukaan varmaankin sai »vatjalainen viidennes» nimensä. Näin nimitetty aluehan käsitti myös Suomen Käkisalmen läänin, jossa vatjalaisia ei koskaan ole ollut. Nimitys on alueen hallinnollinen⁴ nimi, ja sen etnillisenä vastineena oli vain Inkerinmaan länsiosa. Siellä, Suomenlahden etelärannalla, voi 1000-luvulta alkaen — ei ennen — puhua raskaan terminologian sanoja käyttääkseni »slaavilais-baltilais-suomalais-karjalais-gotlantilaisista suhteista», mutta alue oli sittenkin vain takamaata ja verrattain merkityksetön. Joka tapauksessa, se oli Vatjanmaa, ja se oli viinkinkaudella ilman merkittävämpää asutusta.

Hatsinan=Olhavan välinen alue on arkeologisesti liian vähän tut-kittu. Tunnetut löydöt ja kalmistot liittyvät selvästi Suomen Karjalaan — inkerikot? — ja eroavat joka suhteessa vatjalaisista.⁵ Sen itäpuolella, Olhava=Syväri=ille, on ylempänä juuri puheena ollut kolmas asutusryhmä, mikä, kuten näkyy, siis ei liity vatjalaiseen. Olhava ei ole vatjalaisen kulttuurin itäraja, vaan Laatokan kulttuurin länsiraja.⁶ Olhavan — Syvärin alueen suurkolonisatio oli kai hyvin

¹ Eesti Ajalugu, s. 258 ss.

² Varhaishistoria, s. 94 ss.

³ M. t., s. 59.

⁴ Pjätina=jako tapahtui vasta Moskovan vallatessa Novgorodin 1478. Varhais-historia, s. 236, puhuu viidennesjaosta »ikivanhana». Aiemmin oli pogostia ja kihlakuntia. Merkittävä on, että niitten alueitten rajat ja nimitykset tuskin olivat samoja kuin pjätinain. Niinpä mainitaan 1300-luvulla erikseen »водьская область» ja sitten »Ижерская и Чудская тоже», siis »Inkere eli myös tšuudilainen». Se vas-taisi täysin arkeologista asutushistoriallista kuvaa (vrt. väärin Varhaishistoria, s. 72). Pjätinoista vrt. K. Nevolin, О пятинах и погостах новгородских в XVI вѣкѣ (Зап. Р. Геогр. общ. VIII 1853), mm. s. 54, A. M. Andrijašev, Матеръялы по истор. геогр. Новг. земли (1914), ja Andrijaševin ja A. M. Gnevjuševin väittelyä, Журн. мин. нар. просв. 1916, вицко 5, s. 118, ynnä 1917, вицко 1, s. 134.

⁵ Vrt. tähän Varhaishistoria, s. 70.

⁶ Vrt. m.t., s. 72.

nopea tuolla houkuttelevalla »kulta-alueella», ehkä muutaman vuosikymmenen asia. Luultavasti tuossa Laatokan rannan Klondykkessa on ollut aika kirjavata asutusta — ehkä myös hämäläisiä,¹ virolaisia, kalantilaisia² ym. —, ja siinä ns. Itämeren suomalaiset kansat olivat enemmistönä; myöhemmillä karjalaisilla ja myös vepsäläisillä lienee juurensa siellä. On näet erhdys väittää,³ että »arkeologisen kulttuurin luonne Laatokan itärannalla melkoisesti poikkeaa Valkeajärvellä tavattavasta». Valkeajärveltä ei toistaiseksi ole mitään viikinkikautisia löytöjä. — Näyttää siltä, että Varhaishistorian kirjoittaja ei ole tullut riittävästi tarkastaneeksi karttaa ja että puuttuva visualisus on aiheuttanut ristiriitaisuksia.⁴

Tarkastaessa perspektiivejä Suomen varhaishistorian kannalta ei liene tässä tarpeen pysähtyä kysymykseen idän kauppatien jatkosta »linjalla Vepsä=Volga».⁵ Suomensukuiset kansat ovat siellä varjagien rinnalla näytelleet sangen passiivista osaa. Puuttuvathan heidän hautakalmistoistaan miekat ja yleensä aseet melkein tykkänään. Linja oli varjagien käissä.

Suomen pohjoispuolella oli erämä a. On epäilemättä hyvin tärkeätä arvioida Suomen varhaishistoriallisia oloja senkin horisontista tai ehkä oikeammin Suomesta pohjoiseen päin katsoen. Erämaan tarkastelu liittyy tietysti kuitenkin suureksi osaksi kysymykseen Suomen omasta sisäisestä kulttuurimaantieteestä, johon tässä ei ole tarkoitus kajota. Mutta kysymystä erämaasta sellaisenaan on syytä kosketella muutamalla sanalla. Ei ole oikein uskottavaa, että erämaalla milloinkaan on ollut keskeisin merkitys, kuinka suuri ja ihmeellinen nautintoalue se onkaan. Erän ja eräalueen yliarvointia on esimerkiksi se, kun katsotaan, että takamaattomuus selittää Baltian suomensukuisen kansojen heikkouden esim. Suomen rinnalla.⁶ Niitten elämä oli mukaan juuri sen takia »suuressa määrässä sulkeutunutta ja turpeeseen kiintynyttä»; juuri siksi mukaan ne vaikuttavat kuolleelta kauppaprovinssilta mm. Suomeen verrattuna. Puhumatta siitä, että arvointi ei ole oikea, on itse oletuksen peruste, erämaan arvointi, erheellinen. Eivät erämaat ole tai olleet vaurauden elinehto: ajateltakoon ahdasta Tanskaa tai takamaatonta Gotlantia »hiljaiskauppoineen». Erämaa on vain yksi monista mahdollisuuksista. Toisia ovat esim. siirtomaat, kaapparetket tai hyvin organisoitu valtio ja yhteiskunta.

Eränkävijät eivät suinkaan semmoisinaan ole suurmiehiä ja kulttuurin kantajia. Se käsitys on romantiikkaa. Erämaita käyttävät hyväkseen joko turkismetsästäjät

¹ Vrt. Varhaishistoria, s. 165, 203.

² Vrt. Cleve, Eurasia IV, s. 253, 254.

³ Varhaishistoria, s. 73.

⁴ Varhaishistoria, s. 72 ja 479, muist. 8: tuntuu siltä, että kirjoittaja pitäisi Olhavanjoen itäpuolista aluetta vepsäläisenä, mutta juuri sieltä ovat hänen vatjalaisiksi katsomansa löydöt. S. 94 sanotaan, että vatjalaiset »todistettavasti ovat Olhan laakson alkuauskaita».

⁵ M.t., s. 119.

⁶ Varhaishistoria, s. 60.

eli »trapperit» tai verottajat=saalistajat. Edelliset ovat usein luovia miehiä, rohkeita ja uranuurtajia. Ne ovat joskus maanviljelijöitä, joskus suoranaisia ammattilaisia, ja sanottakoon vieläkin: surumerkityksellisiä. Mutta on epäilemättä yliarviointia, kun tekee heistä keskeisen yhteiskunnallisen tai valtiollisen luokan. Ajateltakoon 1800-luvun Kanadan trappereita tai Ruotsin Norrlannin kulkijoita ja valtaajia ja verrattakoon heidän merkitystään samanaikaisten rintamaitten merkitykseen Amerikan keskiosissa tai Upplannissa, Gotlannissa, Skånesssa. Vain siten saa oikeat mittasuhteet.

Edellisen lisäksi tulee, että erämies usein on vain kauppamies=saalistaja, verottaja, arvojen ryöstäjä, ja harvoin kulttuurin tuoja. Euraasian pohjankävijä tietää kyllä, mitä turmiota venäläiset kauppamiehet — erämiehiä ja pionereja hekin — ovat tehneet arktisilla alueilla. Kaikki tunnustus tien aukaisijoille erämaan viljelysessä, mutta kulttuurin historiassa ei keskeinen asema kuulu heille. Ja harvoin kaihe luovat henkisiä arvoja, suurta runoutta esimerkiksi. He voivat inspiroida rintamaan miesten luovaa mielikuvitusta sadunomaisin hohtein, esim. jotakuta Eino Leinoa, sepittämän balladeja ja virsiä.

Kunnioitus sitä suurta ja komeata luovaa näkemystä ja sitä työtä kohtaan, jota teos »Suomen varhaishistoria» edustaa, on vaikuttanut sen, että olen rehellisesti ja avoimesti esittänyt syyt, joitten valossa äsknen annettu Suomen ja Itämeren maitten varhaishistorian kulttuuripoliittinen taustakuvaus ei voi olla realinen. Mui-nastieteellinen tietoaineisto puhuu väijäämättä toista kieltä kuin historiallinen näkemys, filosofin valtava ja juhlallinen intuitio. Suomen varhaishistorian ulkoisia tekijöitä ovat friisiläisvoittoiseksi otaksutun Birkan ja Sveanmaan — ei siis pelkän Rodenin — ohessa Gotlanti ja Viro, ainakin Birkan arvoisina sekä todennäköisesti sen ylittäenkin. Inkeri oli viikinkikaudella kutakuinkin autio ja Laatokan rannikon elinkeinoelämän organisoivat varjagit.

Mitä Suomen omiin varhaishistorian ongelmiin tulee, on Aurajoen laaksolla ja koko Varsinais-Suomella arkeologian valossa keskeinen asema kautta koko ensi vuosituhannen j. Kr. s:n. Mitään tärkeätä kauppatietä ei ole kulkenut Rengon-Someron kautta¹ Halikonlahden pohjaan. — Viikinkikautinen Häme ei myös Suomenlahdella tai edes sen pohjoisrintamalla ollut mikään kaupallinen tekijä, kaikista vähimmin aktiivinen sellainen. Mutta nämä laajat kysymykset eivät sisällä sen tar-kastelun puitteisiin, johon tässä olen rajoittunut.

Kaikesta huolimatta: »Varhaishistoria» on monumentalinen teos: synteettisen inspiration.

¹ Varhaishistoria, s. 208.

Gösta Berg, Sledges and Wheeled Vehicles. Ethnological studies from the viewpoint of Sweden. Nordiska museets handlingar 4. 189 siv., 51 tekstuivaa ja 32 kuvailitettä. Uppsala, 1935.

Tunnettu, nuori ruotsalainen tutkija on, ryhtyessään käsittelemään vanhoista kuljetusneuvoista merkityksellisimpien, rekien ja pyörärajoneuvojen, yhteyteen liittyviä probleemeja, valinnut mielenkiintoisen ja tärkeän tehtävän. Tekijän kansallisuus on tehnyt hänelle mahdolliseksi perinpohjin tutustua tämänluonteisissa kulttuurillisissa tutkimuksissa niin tärkeiden (tässä tapauksessa pohjoisten) reuna-alueiden tarjoamaan esine-aineistoon ja sen käytäntöön elävän elämän erilaatuissakaan olosuhteissa. Mutta hän ei ole rajoittunut yksinomaan Pohjoismaihin, vaan on käynyt käsiksi tehtävään sekä alueellisesti että ajallisesti varsin laajoissa puitteissa, ja, mikäli vain katsoa olevani kykenevä arvostelemaan, hyvin menestyksekkäästi.

Ennenkuin tekijä varsinaisesti ryhtyy teoksen otsikossa nimeämäinsä aiheisiin, käsitteli hän muutamia alkeellisempia kuljetusmenetelmiä, joiden voi hyvällä syällä otaksua muodostavan sen esiasteen, josta varsinaisen kaplaallinen reki juontaa alkunsa. Tähän ryhmään kuuluvat yksijalaiset kuljetusneuvot (sekä näiden ri-nakkaisilmiönä mm. lappalaisten keskuudessa tunnuttu taljalaaha). Niin tässä kuin myös seuraavassa, kaplasrekeä koskevassa luvussa tekijä on käyttänyt hyväkseen kotimaansa kuten myös Suomen turvesoista tavattujen muinaislöytöjen antamaa, vuosi vuodelta sekä laajuuodeltaan että merkitykseltään yhä kasvavaa todistus-aineistoa.

Synnyltään edellämainittujen alkeellisten muotojen kanssa suunnilleen yhden-aikaisena pitää tekijä yksinkertaista kaplaatonta rekeää, jonka lava on suoraan jalaksien varassa. Sen nykyään todettava erittäin laaja levinneisyys viittaakin korkeaan ikään. Kaplasreki olisi kehittynyt tästä muodosta itsenäisesti, saamatta vaikutuksia muissa yhteyksissä, esim. rakennuksissa, tavattavista, tosin samantapaisista konstruktiosta. Tukin yms:n ajossa käytettävä parireki on saattanut syntyä eri seuduilla paikalliskehityksen tuloksena.

Kaksipyöräisiä rattaita koskevissa tutkimuksissa on valjastustavoilla huomattava osa. Niinpä voidaan vanhalla mantereella erottaa kaksi suurta aluetta, joista toinen, itäinen, käyttää vetäjänä yksinäistä juhta, läntinen taas parivaljakko. Yhden juhdan rattaiden on katsottava kehittyneen vanhasta ja laajallelevinneestä kuljetus-välaineestä, purilaista. Sitäpaitsi tunnetaan myös parivaljakon vedettäviä purilaita, joten vastakohtaisuus näyttää tässäkin olevan olemassa. — Myös rattaanpyörän synnylle ja kehitykselle omistetaan suurta huomiota.

Muuan luku sisältää hauskoja viitteitä siitä, miten pyörällisten kuljetusneuvojen vaikutusta on havaittavissa alkuaan toisenkaltaisissa laitteissa. Näitä ovat länsi-eurooppalainen pyöräparilla varustettu kesäreki, eräät käsikärryjen tapaiset laitteet sekä esim. vesiaistioiden kuljettamiseen käytettävä vetotanko.

Ikivanhaa eurooppalaista vaunukulttuuria käsitlevä luku, jossa esihistoriallisella aineistolla on jälleen tärkeä osuus, on teoksen viimeinen. Vaunujen selvitetään olevan pohjoiseurooppalaista alkuperää ja jo varhain levinneen etelämmäksi parajuhtien vetämä rattaita käytävälle alueelle.

Tekijä on aineistonsa esittelystä onnistuneesti välttänyt liiallisen yksityiskohdaisuuden, rajoittumalla vain eri tyyppejä todella oleellisiin piirteisiin, ja jättänyt loput runsaan ja selkeän kuvituksen huoleksi. Kuvitukseen sisältyy myös joukko arvokkaita, Ruotsia koskevia levinneisyyskarttoja. Teos on kunniaksi nykyiselle varsin virkelle Ruotsissa suoritetulle kansatieteelliselle tutkimustyölle.

Sakari Kuusi, Hollolan pitäjän historia I. 465 siv., 100 kuva, 2 värliliitettä. Werner Söderström o.s.y., 1935.

Hollolan historia, jonka nyt ilmestynyt osa ulottuu vanhimmista ajoista isoon vihaan, on erittäin asiapitoinen tutkimus, jolla varmaan on lähdekirjana oleva huomattava merkitys yleisesityksiä kirjoittetaessa. Hollolaisille se on oiva tietolähde ja opas pitäjänsä menneisyyteen tutustuttaessa. Kirjoittaja on ilahduttavan uskollisesti pysynyt pitäjänsä alueella, mikä ei yleensä ole tavallista pitäjän historioiden kirjoittajille, jotka tahtovat saada kokonaiskuvan mahdollisimman täydelliseksi, vaikka lähdeaineksia ei olisiaan. Tosin tässäkin teoksessa on jokin sopimaton lainaus, kuten esim. sivulla 89 vesilintujen verkkopyynnistä Korpoon ja Länsi-Kalaisten saaristossa, millä on tahdottu täydentää kuvaa Buchtin Hollolasta mainitsemasta sorsien pyynnistä. Lainattu kuvaus soveltuu meillä kuitenkin vain ulkosaaristoon, eikä ole sama kuin Buchtin tarkoittama. Sivulla 77 oleva lanan kuva on tietääksemme Räisälästä eikä Hollolasta.

Tohtori Kuusi on kiinnittänyt päähuomion taloushistoriaan ja yleensä kulttuurihistoriaan. Hän onkin onnistunut saamaan asiakirjoista esille paljon uutta ja mielenkiintoista. Erikoinen ilahduttavaa tämän lehden lukijakunnan kannalta on se, että tekijä on tavallista enemmän ja onnistuneesti ottanut huomioon kansatieteelliset seikat, jotka suuresti eläväittävät hänen esittämäänsä runsaita asiakirjatietoja. Tällaisen suunnan toivoisimme paikallishistoriallisissa tutkimuksissa edelleen vahvistuvan, sillä jokseenkin kaikkialla on vielä runsaasti saatavissa kokoon kansanomaista kulttuuriperinnettä, jonka eri piirteille vanhat asiakirjalliset maininnat antavat perspektiiviä ja kantavuutta. — Hollolan historia on parhaita pitäjähistorioitamme.

K. Vna.

Keski-Suomi I. Keski-Suomen Museoyhdystyksen julkaisuja I. 217 siv. K. J. Gummerus o.s.y., Jyväskylä, 1935.

Ilahduttavana lisänä viime aikoina alullepantuihin maakunnallisiin julkaisusarjoihin ilmestyi viime kesänä Keski-Suomen Museoyhdystyksen toimittamana »Keski-Suomi I». Tämä esikoinen ei vaikuta vastalkajalta, kiitos kirjoittajien, joista useat ovat tunnettuja tutkijoita ja kynäkäyttäjiä. Osa kirjoituksista on tarkoitettu antamaan yleiskuvan puheenaolevan maakunnan elämästä luontoon ja historiaan perustuvana, osa taas edustaa myöhempää aikaa sekä vapaasti valittuja aiheita.

E. Mikkola ja M. Saksela esittelevät Keski-Suomen geologista rakennetta, A. Ayräpää esihistoriaa, V. Voionmaa eräkautisia valtaus- ja asumavaiheita — etupäässä paikannimistön perustalla — ja A. Hämäläinen kansatieteellisiä erikoisominaisuuksia. Muista kirjoituksista mainittakoön O. A. A. Revon »Jyväskylän ensimmäisen kirkko», H. Haavion »Saarijärven kansantietoutta», L. Kuusanmäen »Jämsän ja sen kappeliseurakuntien kansanopetuksen vaiheita ennen kansakoulujen perustamista» sekä T. Ojalan »Keski-Suomen Museoyhdystys maakunnan entisydden vaalijana».

T. I. I.

Ahti Rytkönen, Tuulastulilta ja karhumailta. 212 siv., 196 kuv. Werner Söderström o.s.y., 1935.

Jokapäiväisyyksiin ei kuulu sellaisen teoksen ilmestyminen, johon tarttuessaan lukija voi jo edeltäpäin tuntea miellyttäävä varmuutta, että se tulee suomaan hänelle viihtyisiä hetkiä. Ahti Rytkösen uusin kirja on, tieteellisen pätevyytyensä ohella, senlaatuinen harvinainen. Sitä edeltäneet kaksi muuta Savon vanhaa kansankulttuu-

ria kuvaillevaa teosta ovat jo saattaneet lukijansa vakuutetuksi tekijän taidosta, ja hän vain mielenkiinnolla odottaa, mitkä aiheet tällä kerralla on otettu tarkastelun kohteiksi.

Tekossessa kuvastuva intiimi suhde kansankulttuuriin, kyky ymmärtää sen eri ilmiöiden yhteenkuuluvaisuutta ja riippuvaisuutta toisistaan, on välttämätön jokaiselle kansatieteilijälle, joka haluaa saavuttaa tuloksia alallaan. Se on alati oleva se elävöittävä henki, joka toisaalta kannustaa tutkijaa eteenpäin työssään ja toisaalta taas samalla tukee häntä antamalla itseluottamusta ja auttamalla erottamaan oleelliset seikat toisarvoisista. Ken tämän lahjan omaa, hänelle eivät näennäisesti vähä-pätiösetkään seikat ole vailla mielenkiintoa, vaan niistäkin hän saattaa löytää yleiskuva täydentäviä piirteitä.

Kirjan nimi ja puolel sen sisällyksestä on omistettu kalastukselle ja metsästykselle. Kuvaukset koskevat sekä pyyntimenetelmiä että tarpeellisten välineiden valmistustekniikkaa. Kalastuksesta esitetään tuulustus ja rysällä pyynti. Metsänriistan pyynnissä on tekijä keskittynyt parhaasta päästää passiiviisiin menetelmiin, ansa-, louku- ja rautapyyntiin, tavoittelavan saaliin vaihdellessa linnuista ja pikkuimmettä väisistä aina suurriistaan, karhuun asti. Utta julkisuudessa on laaja ja seikkaperäinen sekä odottamattoman hyvin kuvitetuksikin saatu esitys maalaispyssysepän työtavoista. Tekniikalla on huomattava osuus kirjan seuraavissakin luvuissa. Tyydytyksellä on todettava tekijän harrastus ensi silmäyksellä vähäpätiösiltäkin näyttäviä aiheita kohtaan ja kyky löytää niistäkin kiinnostavaa. Tämä koskee lähinnä vastaa, luuttaa ja aittaa käsitleviä lukuja. Nautintoaineille (tupakka) ja viljelyskasveille (peruna) on loppupuolella omistettu pari lukua. Kirjan päättää manallemenneen maaninkalaisen Tietäjä-Pekan taikalippaan kuvaus, jäähyväissanan tietoniekalle, jonka tuttavuus oli avannut tekijälle syviä näköaloja siihen ajatusmaailmaan, jonka omanneista sukupolvista viimeinenkin, aniharvoja edustajia lukuunottamatta, jo asuu manan tuvissa.

Kolmoisaiseksi ehtineestä sarjasta on muodostumaisillaan eräänlainen Savon kansanomaisen kulttuurin kokoomateos, sillä tokkopa esillä oleva nide jäänee viimeiseksi. Kun kuitenkin tähänastisista niteistä itsekukin sisältää eri aihepiireihin liittyviä kuvauksia, on seurausena hajanaiselta tuntuva vaikutelma. Mutta asia on osaltaan ymmärrettävissä, kun on kysymys parhaillaan aktiivista keräystyötä tekevästä tutkijasta, joka työn vielä kestäessä haluaa saada osia aineistostaan julkisuuteen. Suurta yleisöä tietenkin myös enemmän miellyttää vaihtelevaisiltaisempi valikoima kuin jollekin erikoisalalle keskityvä kuvaussarja.

Teoksen runsas kuvitus vastaa täysin tekijän vakiintunutta mainetta myösken kameran käyttelijänä. Erikoismaininnan ansaitsevia ovat teknillisä heiset detaljikuvat, joiden näppäilemistä ei koskaan kyllin voi suositella kansatieteellisaiheisen valokuvausmenetelmästä, joka olisi saattanut niiden avut täysiin oikeuksiinsa (vrt. esim. kansipaperissa olevaa syväpainokuvaa tekstillä esiintyvään samaan kuvaan).

A. H.-vi.

Sigfrid Svensson, Skånes folkdräkter. En dräkthistorisk undersökning 1500—1900.

Nordiska museets handlingar 3. 377 siv., 244 kuv. ja kartaketta. Saksankielinen selostus. Tukholma 1935.

Skoonen kansanpuujen historia poikkeaa edukseen useista aikaisemmista kansanpuuja käsittelevistä tutkimuksista kahdestakin syystä: sen lähdeaineisto on erittäin runsas ja monipuolin ja siinä on pyritty ja päästykin tavallista syvmälle probleemien asettelussa ja selvittelyssä, mikä antaa teokselle laajempaa kanta-

vuutta. Tutkimuksen lähtökohtana olevan pohjan muodostaa harvinaisen runsas museoesineistö, mihin liittyy sitten poikkeuksellisen laaja asiakirjallista lähteistä saatu aines. On näet läpikäyty monien painettujen lähdeteosten lisäksi Skoonen monet sadat perukirjat vuosilta 1700—1825. Kun perukirjoja on runsaasti, on niistä saatujen tietojen pohjalla voitu piirtää useita karttojakin, jotka kuvastavat levineisyysalueita 1700-luvun molemmilla puoliskoilla ja 1800-luvun alkupuolella. Asiakirjat eivät kuitenkaan rajoitu perukirjoihin, vaan on, kun tutkimus käsitteää neljä vuosisataa, koottu tietoja myös 1500-luvun läänintileistä ja 1600-luvun tuomiokirjoista.

Tällaisesta painostavan laajasta lähdeaineiston aarniosta tekijä on kuitenkin kyennyt puristamaan esiihin harvinaisen selvän kokonaisuuden, jonka kuka tahansa asianharrastaja lukee mielikseen. Ensiksi kuvaillaan naisten ja miesten puvuston eri osat ja käsitellään ne samalla vertailevasti historiallisessa katsannossa. Monet yksityiskohdat saavat kirkasta valaistusta, ja Suomesta nädenkin voi panna merkille, että tulokset tarjoavat monta meikäläisen kansanpukujen tutkimuksen kannalta varteentoftavaa seikkaa, joista mainittakoon körrtitakkia, huntua, sykerötä, patalakkia ja puunkeniä koskevat esitykset. Mielihyvin on myös todettava, että tekijä on tarkoin perehdynyt suomalaisiinkin kansanpukututkimuksiin.

Yksityiskohtien selvittelyä seuraavina esityksinä muutamista kysymyksistä, jotka yleisen etnografian kannalta ovat varsin mielenkiintoisia. Luvussa »Dräktens variationer» selostetaan puvun kantajan sosiaalista asemasta sekä suhteesta avioliittoon johtavia kuosien ja laatujuen vaihteluja sekä käsitellään arkia, juhla- ja surupuvut ynnä vuodenajoista ja kirkkojuhlista riippuvat puvut. Seuravaan luvun nimi on »Modeväxlingar och bygdedräkter». Luku on teoksen mielenkiintoisimpia. Ensiksi osoitetaan, miten jo keskiajalla voitiin havaita »kansallispukuja», ja otetaan sitten selvää, mitkä seikat ovat myöhemmin olleet vaikuttamassa tuollaisten pukumakuntien syntymiseen. Yleisesti tiedettäneen, että Skoone kaikessa edistyneisyydessään on toisaalta hyvin vanhoillista. Juuri näitä vanhoillisuuksia syitä Sigfrid Svensson on hauskasti valaissut. Voidaan esim. todeta, miten 1500-luvulla viljavassa Skooneessa elettiin korkean suhdanteen aikaa ja miten sen talonpojat silloin rikastuivat; samassa suhteessa heidän maakuntaansa saapui kulttuuriuutuuksia ja mm. puvuki tuli moderni renesanssipuku. Mutta suhdanne muuttui vähitellen huonoksi, valloitussodat ja verot köyhdyttivät maakunnan, talonpojan ja herran sosiaalinen ero kasvoi, mikä kaikki näkyi puvustossa. Köyhtyvä talonpoika pysyi lujasti kiinni entisessä, ja vain vauraammat luokat suosivat uutuuksia. Nämä renesanssipukut säilyivät Skooneessa paljon kauemmin kuin muualla Ruotsissa; vasta 1800-luvun nousukausi toi mukanaan jälleen suuret muutokset. — Hauska on havaita, miten Skooneessa usein tapaa samanlaisia kulttuurireliktejä kuin Virossa ja Etelä-Karjalassa.

Varsin valaiseva ja mielesiämme paikalleen osuva on esitys kansanomaisesta pukupsykologiasta. Yleensä halutaan pukeutua kuten enemmistö, varotaan poikkeamasta liiaksi naapureista. Jos yksinäinen rikas talonpoika pukeutuu kuin herra, hän erottautuu harmikseen joukosta. Mutta jos edullinen taloudellinen tilanne tekee mahdolliseksi puvun yleisemmän modernisoimisen, niin se tapahtuu, sillä kansa ei välttämättä halua pysyä kiinni vanhassa eikä pidä käyttämäänsä pukua minään säätymerkinä.

Periaatteellisesti tärkeitä kysymyksiä tekijä on joutunut pohtimaan koettaessaan selvittää niitä syitä, mitkä ovat vaikuttamassa »seutukuntapukujen» muodostumiseen, ts. syitä, mitkä yleensä muodostavat kansatieteelliset alueet. 1700-luvun Skoone on jo aikaisemmin jaettu kansatieteellisiin alueisiin (*Ake Campbell, Skånska bygder under första hälften av 1700-talet*. Uppsala 1928), joita määritetään on otettu

huomioon viljelyssysteemit sekä tilus-, aita- ja rakennustyyppit. Näiden on havaittu länkeavan jotenkin tarkoin yhteen maantieteellisten alueiden kanssa. Mutta pukualueet eivät kää eräättä muutkaan kansatieteellisten ilmiöiden levinneisyysalueet käy ollenkaan yksin edellisten kanssa, jotka ovatkin suuresta määrästä riippuvia luonnonsuhteista. Sensijaan liikennesuhteet ovat olleet varsin tärkeitä tekijöitä sellaisten etnografisten alueiden muodostumisessa, joita kannattavat ilmiöt eivät ole luonnonsuhteisiin sidottuja, vaan ovat siis enimmäkseen välttävää kulttuuriomaisuutta.

Näin kehitettynä Sigfrid Svenssonin väitöskirja on siis tavallista antoisampi pukuhistoriallinen tutkimus, josta kannattaa onnitella sen tekijää. Myös kuvitus ja ulkoasu ovat huoliteltuja.

K. Vna.

Tyyni Vahter—Greta Strandberg, Suomen kansallispukuja, 16 kuvataulua selityksineen. Werner Söderström o.s.y., 1935—1936.

Kirja on tarkoitettu antamaan ohjeita kansallispuvun käytössä nykyajan naisille ja on sellaisena sangen tarpeellinen. Se sisältää 16 erilaista kaunista pukumallia monivärikuvineen ja työohjeineen. Kalevalan riemuvuoden vuoksi on mukaan otettu myös kaksoi pukua vanhoilta runoalueilta Suomen rajojen ulkopuolelta, Vienan Karjalasta ja Inkeristä. Hauskan ja selventävän vaikutuksen tekevät väritaulujen yhteyteen liitettyt monien vanhojen pukujen ja puvunosien valokuvat. Useimmat kirjassa esitetyistä puvuista ovat Kansallismuseon kokoelmissa. Myösken museolliselta kannalta katsoen voi teoksesta olla hyötyä paikallismuseoille, nim. mannekiinien pukemisessa. Joskin kirjan mannekiinikuvat ovat tyypiltään modernisoidut, edustavat itse puvut alkuperäistä kantaa. — Kuvat ovat tait. *Greta Strandberg*'in käsiälaa.

K. M-lä.

Väinö Salminen, Kalevala-kirja. 163 siv., kuvitettu. Otava, 1935.

Kalevalan riemuvuodeksi ilmestynyt, suurelle yleisölle erittäin sovelias, huoneahintainen ja monipuolin yleisesitys vanhasta suomalaisesta kansanrunoudesta, jota laadittaessa on otettu huomioon viimeisimmät tutkimustulokset. Niinikään teos sisältää selonteon Kalevalan vaikutuksesta suomalaiseen sivistyslämäään. Kirjan alussa on sitäpaitsi suppea esitys muiden kansallisuuksien eepoksista.

A. H-vi.

Kalevalan kauneutta, valokuvin valaistuja runosäkeitä. 62 sivua, 42 kuvaaa. Toimittaneet *H. J. Viherjuuti* ja *A. O. Väisänen*. Otava, 1935.

Runouden maailmaa, vaikka se kuvalisi arkipäiväistäkin elämää, on vaikea esittää valokuvin. Vain taiteellisesti ensiluokkiset kuvat voinevat runotekstia jossain määrin myötäillä. Esiteltäväänä oleva teos on tässä suhteessa onnistunut vain kohdalaisesti, mistä toimittajatkaan eivät ole olleet epätietoisia. Tämä seikka kannustanee kansatieteilijöitä vastaisen varalta entistä enemmän kiinnittämään huomiota myös kuvien taiteelliseen puoleen.

E. N.

Ilmari Kianto, Vienan Karjala — Kalevalan kehto. 348 siv. Otava, 1935.

Tekijän varhaisemmassa Vienan Karjalaa-aiheisesta tuotannosta poimitti valikoima elämyksiä ja tunnelmapalasia maailmansotaa edeltäneeltä ajanjaksoista sekä laulajakansan kohtaloista viimeissä taistelissaan.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodelta 7. V. 1934 – 7. V. 1935.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen yksi työvuosi on jälleen päättynyt ja toiminta on entiseen tapaan sujunut säännöllisesti ja rauhallisesti. Tavallisuudesta poikkeavana on mainittava, että Y:llä on ollut ilo saada pari ulkomaista vierasta esitelmöimään kokouksissaan, mikä luonnollisesti on antanut toiminnalle miellyttääväät vaihtelua ja samalla ollut omiaan kiinnittämään laajempien piirien huomiota Y:n kokouksiin. Mutta muutenkin näyttää siltä, kuin harrastus Y:tä kohtaan olisi kasvamassa: esitelmien kuulijakunta on ollut varsin runsaslukoinen ja Y:een on liittynyt joukko uusia jäseniä, niiden joukossa nuoria, joiden työkenttänä tulee olemaan muinais- ja kansatieteellinen tutkimus ja joista Y:s niinollen voi odottaa vielä uutta, päätevää työvoimaa. Tämä onkin sitä tervetulleempaa, kun kuolema joka vuosi säälimättä harventaa vanhemman polven rivejä. Niinpä ovat kuluneen työvuoden aikana menneet manan majoille ulkom. kirjeenvaihtajajäsen, prof. M. J. Eisen, perustajajäsen, toht. Kai Donner sekä Y:n monivuotiset avustajat ja ystävät, kansakoulunopettaja Abr. Björck ja ent. rautatienvirkamies Karl Edvard Boijer.

Stipendiaatit. Yhdistyksen ohjelmaan sisältyvän tutkimus- ja keräilytoiminnan tukemiseen on käytetty 11,000 markkaa. Stipendiaateista on kirjailija Jacob Tenggren suorittanut arkeologisia kaivauksia Vöyrin ja Oravaisten pitäjissä ja maist. Arne Appelgren kansatieteellistä inventointia Alavuden, Jepuan ja Pietarsaaren pitäjissä, ylioppilas V. R. Rikkonen tutkinut Karjalankannaksen kansanomaista rakennuskulttuuria, ylioppilas Martti Salmi toimittanut arkeologis=geologisia tutkimuksia Karjalan kannaksella ja ylioppilas Jorma Leppäaho muinaistieteellisiä keräysejä ja tiedustelutöitä Kemijärven ja Rovaniemen pitäjissä. Lisäksi on maist. Nils Cleve saanut avustuksen Köyliön kalmistolöytöjen valokuvamiseen ja luettelojen kopioimiseen julkaisua varten ja maisteri Esko Aaltonen Tammelan pitäjän Hykkilän ja Lunkaan kylien historiallisia vaiheita esittäävää julkaisua varten.

Julkaisutoiminta on kuluneen työvuoden aikana lähinnä edellisten vuosien hiljaisen toiminnan jälkeen ollut jälleen ilahduttavan tuloksellista, sillä kokonaista viisi Yhdistyksen julkaisua on viime vuosikouksen jälkeen tullut julkisuuteen. Yhdistyksen karttuneet painatusvarat tekisivät tällä kertaa vieläkin laajemman julkaisutoiminnan mahdolliseksi, ja ohjelmassa onkin jo useamman tieteellisen teoksen painattaminen, mutta toiselta puolen työtä haittaa ja hidastuttaa se seikka, että Kansallismuseon virkamiehistön työmäärä on äskeisten kuolemantapausten ja virkamuutosten takia lisääntynyt niin suuresti, että varsinaisen tutkimustyö ja kirjallinen toiminta sen takia pakostakin supistuu ja rajoittuu.

Painatusvarojen pääosana on ollut vakinainen valtionapu 37,000 markkaa ja valtion raha=arpajaisten voittovaroista saadut 33,000 markkaa, joiden lisänä on käytetty edellisen vuoden säästövaroja. Eurasia Septentrionalis Antiqua on saanut vakinaista valtionapua 20,000 markkaa ja arpajaivoittovaroista 17,200 markkaa, jota paitsi Längmanin testamenttirahaston korkovaroista on aikakauskirjan avustamiseksi myönnetty 6,000 markkaa.

Painosta on ilmestynyt:

Finskt Museum XL (84 s.), johon ovat kirjoittaneet A. Appelgren, Albert Hämäläinen, T. I. Itkonen, I. Kronqvist, C. A. Nordman, A. W. Rancken, M. Sauvamo ja L. Wennervirta; julkaisuun liittyy saksankielinen selostus (2 s.).

SMY:n Aikakauskirja XL (Excavationes et studia opuscula in honorem Alfredi Hackman 14. 10. 1934, 305 s.), johon ovat kirjoittaneet Oscar Almgren, Arne Appelgren, Holger Arbman, T. J. Arne, Fr. Balodis, A. W. Brøgger, J. Böe, Nils Cleve, Harry Donner, Gunnar Ekholm, Marta Hirn, Albert Hämäläinen, T. I. Itkonen, M. Kenttämaa, Ella Kivikoski, I. Kronqvist, Jorma Leppäaho, Sune Lindqvist, I. Manninen, H. Moora, Birger Nerman, C. A. Nordman, Jan Petersen, Sakari Pälsi, A. W. Rancken, Otto Rydbeck, Helmer Salmo, Matti Sauramo, M. Schmiedehelm, A. M. Tallgren, Jacob Tegengren, Tyyni Vahter, Kustaa Vilkuna, Nils Åberg ja Aarne Äyräpää.

SMY:n Aikakauskirja XXXIX (190 s.), johon ovat kirjoittaneet A. Mahr, C. A. Nordman ja V. Tanner.

Eurasia Septentrionalis Antiqua IX (Minns volume) (410 s.), johon ovat kirjoittaneet Andreas Alföldi, J. G. Andersson, Wladimir Antoniewicz, W. W. Arendt, T. J. Arne, F. Balodis, D. Berciu, Fr. W. v. Bissing, M. C. Burkitt, V. Gordon Childe, Nils Cleve, Nándor Fettich, B. Filow, Franz Hančar, T. D. Kendrick, Ella Kivikoski, Nicholas Makarenko, Ion Nestor, Birger Nerman, Martin von Roska, M. Rostovszeff, Alfred Salmony, C. G. Seligman, A. M. Tallgren, N. Toll, V. Tolmachoff, A. J. B. Wace, Joachim Werner, N. Vulič, W. Perceval Yetts, Alexis Zakharov ja V. Ščerbakovskij.

Suomen Museo XLI, 1934 (109 s.), johon ovat kirjoittaneet Leo Aario, A. L. Backman, A. Hirsjärvi, T. I. Itkonen, Ella Kivikoski, A. W. Rancken, Astrid Reponen, Helmer Salmo, A. M. Tallgren, K. Vilkuna ja Aarne Äyräpää.

Yhdistyksen kokoelman on J. R. Aspelinin perikunta lahjoittanut Aspelinin nuoruudenaiasta kirjeenvaihtoa, sanomalehtikirjoituksia ja valokuvia sekä maisteri Hildur Planting Vestanfjärdistä löydetyn kiviesineen.

Kirjasto on karttunut 407 niteellä.

Julkaisujen vaihtoon on ryhdyttä seuraavien tieteellisten seurojen ja laitosten kanssa:

Vilna: aikakauskirja *Baltico-Slavica*.

Prag: Kondakov Institute.

Groningen: Biologisch-Archeologisch Instituut.

Pietari: Институт Народов Севера.

Helsinki: H:n Yliopiston Anatoomisen laitos.

Uusi jäseniä on Yhdistyksen valittu: tunnijäseneksi opettaja Samuli Paulaharju ja prof. A. C. Haddon (Cambridge), työjäseneksi maisterit Helmer Salmo ja Kustaa Vilkuna, ulkom. kirjeenvaihtaja-jäseneksi toht. Gerhard Bersu, kotim. kirjeenvaihtaja-jäseneksi maist. Nils Cleve, perustajajäseneksi konsuli Peter Starckjohann, vakinaiseksi jäseniksi varatuomari Harald Munck, tohtorit Väinö Krohn ja Martti Haavio, opettaja Jaakko Kemilä, maisterit Alli Suhonen, Kerttu Myllylä, Kyllikki Tuohino ja Hannes Teppo sekä ylioppilaat Berit Boström, Marita Munck, Carl Fredrik Meinander ja Jouko Voionmaa.

Kunnianosoitusia:

25. 5. 1934 johtokunnan jäsenen prof. Gabriel Nikanderin täyttäessä 50 vuotta kävi Yhdistyksen puheenjohtaja Yhdistyksen puolesta häntä onnittelemassa.

24. 6. 1934 lähetettiin Kuddnäsin Z. Topeliuksen lapsuudenkotimuseon avajaistilaisuuteen onnittelusähkösanoma.

28. 8. 1934 lähetettiin prof. Hans Segerille Breslaussa hänen täyttäessään 70 vuotta onnittelusähkösanoma.

14. 10. 1934 prof. Alfred Hackmanin täyttäessä 70 vuotta kävivät Y:n puheenjohtaja sekä tohtori C. A. Nordman ja maisteri Ella Kivikoski Y:n puolesta häntä onnittelemassa jättäen prof. Hackmanille hänelle omistetun juhlajulkaisun *Excavationes et studia in honorem Alfred Hackman* (SMYA XL).

1. 12. 1934 lähetettiin yhdistyksen »Die Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga» satavuotisjuhlaan onnittelusähkösanoma.

5. 2. 1935 Svenska Litteratursällskapet i Finland seuran 50-vuotisjuhlassa edusti Y:stä puheenjohtaja, esittäen juhlivalle seuralle Y:n onnittelut.

8. 2. 1935 Suomen Muinaismuistoyhdistyksen esimiehen prof. A. M. Tallgrenin 50-vuotispäivänä kävi Yhdistyksen johtokunta ja joukko jäseniä hänen luonaan tervehdykskäynnillä, jolloin Y:n varaesimies maist. B. Cederhvarf esitti Y:n onnittelut, tulkiten samalla sen syyän kiitollisuuden tunteen, jota Y:s tuona merkkipäivänä tunttee kunnioitettua ja ansioitunutta esimiestään kohtaan.

14. 4. 1935 opettaja Samuli Paulaharjun täyttäessä 60 vuotta kävi Y:n puolesta häntä onnittelemassa maist. Arne Appelgren jättäen hänelle samalla Y:n kunniajäsenkirjan.

M u i t a a s i o i t a :

Yhdistyksen edustajaksi tieteellisten seurojen yhteiseen kokoukseen, jossa käsitellään Suomen ja Neuvostoliiton tiedemiesten vuorovaikutusta edistävän järjestön perustamista ja sen toimintamuotoja, on valittu prof. A. M. Tallgren.

Yhdistyksen edustajaksi Suomal. Kirjallisuuden Seuran komiteaan prof. Albert Hämäläisen suunnittelemän kansatieteellisen instituutin aikaansaamiseksi on valittu toht. T. I. Itkonen.

Yhdistyksen edustajaksi Z. Topeliuksen lapsuuskotisäätiöön kolmivuotiskaudaksi 1935–1937 on valittu edelleen varatuomari Auli Markkula.

Urajärven kartanonmuseossa on tuom. A. Markkulon toimesta suoritettu korjaustöitä n. 8,000 markan arvosta.

K o k o u k s i a on pidetty 8 yleistä ja 8 johtokunnan. Edellisissä ovat esitelmiöineet tai esittäneet tiedonantoja:

5. 10. 1934 prof. A. M. Tallgren läntisen Pohjois-Aasian muinaisuudesta.

1. 11. 1934 prof. Albert Hämäläinen suomensukuisten kansain varhaiskantaisesta mehiläisviljelyksestä.

Yliopp. Jorma Leppäaho kalaseidoista I. -patsaista sekä peurapatsaista Kemi-järvellä ja Savukoskella.

24. 11. 1934 toht. Poul Nörlund Kööpenhaminan kansallismuseosta : Tanskan romaanilaisen ajan »kultaisista» alttareista.

16. 1. 1935 maist. Eerik Laid Tartosta: Venäjän museoiden uusimmasta näytteillepanosta ja ns. etnografisesta teatterista.

7. 2. 1935 prof. Väinö Voionmaa Pirkkalan piispankartanosta.

7. 3. 1935 toht. T. I. Itkonen uusimmista muinaisten talvikulkuneuvojen löydöistä.

Toht. C. A. Nordman: Sören Abildgaards ritningar från Finland.

Yliopp. E. Nikkilä Siikaisten pitäjässä vielä käytännössä olevista yksipuista haapiosta.

14. 4. 1935 maist. Kustaa Vilkuna aatrasta.

7. 5. 1935 prof. A. M. Tallgren nuoresta J. R. Aspelinista.

Yhdistyksen virkailijoina ovat toimineet: esimiehenä prof. A. M. Tallgren, varaesimiehenä maist. B. Cederhvarf, sihteerinä allekirjoittanut, kirjastonhoita-

jana maist. Nils Cleve ja hänen muutettuaan pois paikkakunnalta maist. Ella Kivikoski, arkistonhoitajana maist. Tyyni Vahter, rahastonhoitajana varatuomari Auli Markkula, tilintarkastajina maist. Axel Ekström ja maist. A. O. Väisänen, varamiehinän toht. L. O. Th. Tudeer ja prof. K. Kaira.

Helsingissä toukokuun 7 p:nä 1935.

I. Kronqvist.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1934.

Tiliasema joulukuun 31 p:nä 1934.

Sijoitukset:		V a r a t:				
Suom. Hypot.yhdistys	4½ %	laina	16,000:—	à	98,70 %	15,793: 50
»	4 %	»	2,000:—	»	50 %	1,000:—
Suom. Kiinteistöpankki	4 %	»	44,000:—	»	48 %	21,120:—
»	4½ %	»	143,000:—	»	68 %	97,240:—
»	4½ %	»	60,000:—	»	62 %	37,200:—
»	4½ %	»	17,000:—	»	67 %	11,390:—
»	4½ %	»	14,000:—	»	87,62 %	12,267: 60
Oy. Maakiinteistöpankki	5 %	»	30,000:—	»	95,5 %	28,650:—
Rosenlew & C:o	5 %	»	60,000:—	»	66 %	39,600:—
Suomen Valtio	3½ %	»	18,000:—	»	76 %	13,667: 50
Rauman kaupunki	4 %	»	27,000:—	»	71,83 %	19,395: 90
Vap. laina vuodelta 1918			16,000:—	»	100 %	16,000:—
Pohjoismaiden Yhdyspankin osakkeita					13,650:—	326,974: 50
Pohjoismaiden Yhdyspankin tall. tili					81,528:—	
Helsingin Osakepankin tall. tili					5,087: 90	
Kansallis-Osake-Pankki	»	»			96,476: 35	
Urajärven tili					80,000:—	263,092: 25
Kasvaneet korot						5,361: 35
Juokseva tili						41,299: 95
Rahatili						1,431: 95
					Smk. 638,160:—	
A=rahastot:	V e l a t:					
Ahlgrenin rahasto	...		20,000:—			
Aspelinin	»		29,452: 79			
Urajärven	»		80,000:—			
Heikelin	»		23,216: 67		152,669: 46	
B=rahastot:						
Perustajarahasto	...		30,000:—			
Castrenin	rahasto		121,550:—			
Sundmanin	»		8,795: 13			
Nervanderin	»		5,486:—			
v. Heidemanin	»		103,000:—		268,831: 13	
C=rahastot:						
Taidehist. rahasto	...		4,814: 29			
Malmin	»		13,845: 39			
Kajaanin	»		370: 05			
Luostaritutkim. rahasto	...		5,087: 90		24,117: 63	
Käyttövarojen ylijäämä	...				105,981: 21	
Urajärven käyttövarojen ylijäämä	...				86,560: 57	
			Smk. 638,160:—			
Omaisuus ^{31/12} 1933	...		Smk. 684,417:—			
» ^{31/12} 1934	...		» 638,160:—			
Omaisuuden vähenrys	...		Smk. 46,257:—			

Tulot ja menot v. 1934.

T u l o t :

Korkoja :

Ahlgrenin rahaston korko	1,000:—
Aspelinin » »	1,403:—
Heikelin » »	1,127:—
Perustajarahaston » »	1,500:—
Castrenin rahaston » »	5,788:—
Sundmanin » »	419:—
Nervanderin » »	261:—
Taidehist. » »	229:—
Malmin » »	659:—
Kajaanin » »	18:—
Luostaritutkim. rahaston korko	197: 60
	12,601: 60

Käyttövarat :

Valtionapu	37,000:—
Arpajaisvoittovaroja	16,500:—
Myydystä kirjallisuudesta, valokuvista ym	9,150: 60
Jäsenmaksuja	1,700:—
Agiovoittoa	5,604: 60
	69,955: 20

Urajärven käyttövarat :

v. Heidemanin rahaston korot	5,150:—
Urajärven museon tulot	1,196: 40
Korot	11,707: 30
Omaisuuden väähennys	46,257:—
	Smk. 146,867: 50

M e n o t :

Käyttövarat :

Painatuskulut	87,789: 45
Tekijäpalkkiot	7,966: 75
Palkat	9,600:—
Stipendit	16,000:—
Posti-, ilmoitus- ja muut kulut	11,104: 55
Tieteellisten seurain valt. kunnalle	6,480: 15 138,940: 90
Urajärven käyttövarat:	7,926: 60
	Smk. 146,867: 50

Auli Markkula.

Suomen Muinaismuistoyhdistys

julkaisee vuosittain ilmestyyväät aikakauslehteä *Suomen Museo—Finskt Museum*, jonka eri kielisissä sarjoissa on eri sisällyks. Siitä on saatavissa: Suomen Museo II à 7: 50, vuosikerrat III—IX molemmat sarjat erikseen à Smk. 7: 50, X—XVI mol. sarjat yhdessä à 22: 50, XIX—XXVI (mol. sarjat yhdessä) à 30:—, XXIX—XXXIV à 30:— (kumpikin sarja erikseen à 15:—), XXXV—XXXVII à 50:— (erikseen à 25:—), XXXVIII—XXXIX (yhteisnumero) 50:— (erikseen à 25:—), XL—XLII à 50:— (erikseen à 25:—).

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja on ilmestynyt osat I—XL. Niiden hinta on: I—IV à 15:— (V—VII loppuunmyydyt), VIII—IХ à 15:— (X loppuunmyyty), XI 15:— (XII—XIII loppuunmyydyt), XIV—XVI à 15:—, (XVII—XVIII loppuunmyyd.), XIX—XX à 15:—, XXI 35:—, XXII—XXIII à 22: 50, XXIV—XXV à 35:—, XXVI 40:—, XXVII 30:—, XXVIII—XXIX à 40:— (XXX loppuunmyyty), XXXI 45:—, XXXII 60:—, XXXIII 20:—, XXXIV 60:—, XXXV 75:—, XXXVI 100:—, XXXVII 60:—, XXXVIII—XL à 100:—.

Eurasia Septentrionalis Antiqua on ilmestynyt osat I—III à 200:—, IV—VII à 250:—, VIII 200:— ja IX 300:—.

Kansatieteellinen arkisto I 60:— (sid. 80:—).

Yhdistyksen muista julkaisuista mainittakoon *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Pöytäkirjat* I (1870—75) ja II (1876—85) à 6:—, *Finlands kyrkor I*: Nykyrko och Nystad 50:—, ja II: Letala 60:—, *Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland* (J. Ailio) 100:—, *Karelische Gebäude und Ornamentsmotive* (Y. Blomstedt) 75:—, *Die ältere Eisenzeit in Finnland* (A. Hackman) 100:—, *Collection Tovostine* (A. M. Tallgren) 100:—, *Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääritset kiinteät muinaisjäännökset* (A. M. Tallgren) 12:—, *Anglo-Saxon Coins found in Finland* (C. A. Nordman) 75:—, *Kansanomaisia rakennustapoja ja koristemuotoja Karjalasta* (J. Kekkonen) 100:—, *Alt-Altaische Kunstdenkmäler* (Hj. Appelgren-Kivalo) 225:— (sid. 250:—).

Yhdistykseltä on myös saatavissa seuraavia teoksia: *Suomalaisia pukuja myöhemmältä rautakaudelta* (Hj. Appelgren-Kivalo) 150:—, *Muinaisjäännöksiä Suomen suvun asumusaloilta* (J. R. Aspelin) 150:—, *Collection Zaoussailov I—II* (A. M. Tallgren) à 75:—.

Yhdistyksen jäsenmaksut: lahjoittajajäseniltä vähintään 1,000:—, perustajajäseniltä 500:— ja vakinaisilta jäseniltä 100:— kerta kaikkiaan. Lahjoittaja saa, jos hän haluaa, ilmaiseksi ensimäisestä jäsenyysvuodestaan lähtien ilmestyneet Suomen Museot, Finskt Museumin ynnä yhdistyksen Aikakauskirjat sekä yhdistykseltä tilatessaan sen muut julkaisut alennettuun hintaan. Perustaja saa niin halutessaan ilmaiseksi vuosijulkaisun ja alennettuun hintaan muut julkaisut. Vakinainen jäsen saa alennettuun hintaan yhdistyksen julkaisut. Jäsenille tuleva hinnanalennus on 25%.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen osoite on:

Helsinki, Kansallismuseo.

Referate.

Suomen Museo XLII

1935.

Ilmari Manninen (*Aarne Ayräpää*). S. 1–4. Der Leiter der Ethnographischen Abteilung des Nationalmuseums in Helsinki und der eigentliche Begründer der ethnographischen Forschung Estlands, Doktor Ilmari Manninen, geb. 2. 9. 1894, starb 14. 6. 1935. Seine wichtigsten Werke sind »Pohjoisen Karjalan vanhanaikainen talous» (Die älteren wirtschaftlichen Verhältnisse Nordkareliens); »Die dämonistischen krankheiten im finnischen volksberglauben»; »Die Sachkultur Estlands I–II»; »Die finno-ugrischen Völker»; »Suomen Suku III: Esineellinen kansatiede» (Der finnische Stamm III: Die Sachkultur).

Kai Donner (*T. I. Itkonen*). S. 5–7. Der Dozent Dr Kai Donner, Sprachforscher (uralische Sprachen) und vor allem Samojeden- und Sibirienforscher, geb. 1. 4. 1888, starb 12. 2. 1935. Dem Nationalmuseum hat er eine wertvolle, hauptsächlich ethnographische Sammlung aus dem Gebiet der sibirischen Samojeden und Tungusen geschenkt. Seine wichtigsten in den Interessenkreis des Suomen Museo fallenden Schriften sind S. 6–7 verzeichnet.

Der Elchkopflöffel von Kittilä (*Ella Kivikoski*). S. 8–14. Im Herbst 1935 wurde im Kirchspiel Kittilä in Lappland 1,60 m tief in einem Moor ein hölzerner Löffel gefunden, dessen Stiel in einen geschnitzten Elchkopf endigt (Abb. 1–3). Seine Länge beträgt 26,2 cm, die Laffe ist 7,5×14 cm gross. Laffe und Stiel sind mit parallelen Furchen verziert. Das Material ist Kiefernholz (Abb. 7). Entsprechungen in Finnland sind ein Bärenkopflöffel aus Laukaa (SMYA XXVI, S. 257–282, Abb. 6) und ein Entenkopflöffel aus Pielisjärvi (SM 1929, S. 82–88, Abb. 2), beide aus Zirbel (vgl. Abb. 7). Andere Entsprechungen bilden Tierkopflöffel aus dem östlichen Uralgebiet, vor allem einer aus dem Šigirsee (Abb. 5). Weder die finnischen noch die uralischen Löffel lassen sich genauer datieren, andererseits ist eine gewisse, auch zeitliche, Zusammengehörigkeit unseres Löffels mit den finnischen steinzeitlichen Tierkopfwaffen, vor allem mit der Elchkopfaxt von Säkkijärvi (vgl. Abb. 3 u. 4) nicht zu leugnen. Die letztere stammt aus der letzten Periode der Steinzeit oder frühestens aus dem Ende der Bootaxtzeit (SM 1928, S. 42). Sowohl die Verzierung des Löffels mit Furchen wie auch die auf der Unterseite der Laffe sichtbaren Reihen von kurzen Querstrichen, die allerdings vielleicht nur als bei der Fertigung durch Schaben entstandene Spuren aufzufassen sind, finden sich auf unseren Tierkopfwaffen und anderen steinzeitlichen Geräten (Abb. 4, 6). Die unregelmässig querüber die Laffe gezogenen Striche haben sicher keine ornamentale Bestimmung, aber ebensolche Striche sind sowohl auf finnischen kreuzförmigen Keulensteinen, die offenbar Kultgegenstände gewesen sind, wie auch auf Tierkopfwaffen zu sehen (Abb. 9).

Die geologische Altersbestimmung des Löffelfundes von Kittilä (Esa Hyypää). S. 15–20. Der im vorigen Artikel beschriebene, in dem Moor Pälkätti-vuoma im Ksp. Kittilä gefundene Holzlöffel mit Elchkopfgriff (vgl. Abb. 1–3, S. 8–10) lag nach der Pollenanalyse 1,6 m tief, ein Niveau, das nach der von dem Fundprofil gemachten Pollenanalyse ein etwas niedrigeres Alter als das der beginnenden Verallgemeinerung der Fichte in dieser Gegend ergibt (Abb. 1, S. 17). Das erste allgemeine Auftreten der Fichte scheint nach dem bisher bekannten Material zu urteilen in Südlappland, zu welcher Landschaft das Fundgebiet gehört, in dieselbe Zeit zu fallen wie in der Gegend um das Nordende des Bottnischen Meerbusens, wo es auf Grund der Landhebung und der archäologischen Funde mit einiger Sicherheit in die Zeit um 1800 v. Chr. verlegt werden kann (Abb. 2, S. 18). Da der Löffel knappe 20 cm oberhalb des Horizontes der beginnenden Verallgemeinerung der Fichte lag, habe ich das Alter des Fundes auf 1500–1000 v. Chr. geschätzt. Diese Datierung ist aber als eine vorläufige zu betrachten. Sie wird von mir nachgeprüft werden, sobald ich meine Forschungen über die nacheiszeitliche Entwicklung Südlaplands und Nordösterbottens beendet habe.

Erklärung der Abbildungen. Abb. 1. Der Löffelfund von Kittilä: D I Fundprofil mit Pollendiagramm, in welchem die gegenseitigen Verhältnisse der verschiedenen Baumarten in parallelen Vertikalspalten dargestellt sind. D II Diagramm der aus den am Löffel haftenden Torfresten gewonnenen Pollenanalyse.

Abb. 2. Das Alter des beginnenden allgemeinen Auftretens der Fichte in der Gegend von Muhos (Oulujokital), auf Grund der Landhebung und der archäologischen Funde berechnet.

Abb. 3. Die nacheiszeitliche Entwicklung der Wälder in der Gegend von Pello (Tornioital), dargestellt durch ein Pollendiagramm. Erklärung der Bezeichnungen: 1 Sphagnumtorf, 2 Sphagnum-Reisertorf, 3 Sphagnum-Braunmoostorf, 4 Ton-gyttja, 5 Sand, 6 gemeinsame Pollenbezeichnung für edle Laubbäume ausser der Linde (U = Ulmus, C = Corylus), 7 Bezeichnung für Linde. Die sonstigen Pollenbezeichnungen finden sich unter Abb. 1.

Berichtigung der Altersbestimmung der bei Viikinäinen gefundenen Schlittenkupe (Leo Aario). S. 21–22. Seit der Veröffentlichung des Aufsatzes über das Alter der bei Viikinäinen im Kirchspiel Heinola gefundenen Schlittenkupe im Suomen Museo 1934 (S. 22–27) haben neuere Forschungen unsere Auffassung der Stellung, welche die Ancylustransgression in der Pollenchronologie einnimmt, in einiger Hinsicht geändert. Die pollenarme, pinus-reiche Schicht 2 in dem im Suomen Museo 1934, S. 25, veröffentlichten Diagramm des Fundes hat sich nach an verschiedenen Stellen vorgenommenen Diatomeenuntersuchungen als zur Ancyluszeit gehörend erwiesen. Die Kufe ist demnach ganz am Anfang der Ancylusperiode, also ungefähr 500–600 Jahre später als nach der früheren Bestimmung an ihren Platz gelangt.

Die Opferkirche auf der Insel Pyhämaan Luoto (A. W. Rancken). S. 23–36. Vor der Küste von Pyhäanta oder dem ehemaligen Rohdainen am Nordwestende der Landschaft Finnland liegt das Inselkirchspiel Pyhämaa. Im J. 1804 wurde hier eine Kirche aus Feldstein gebaut, dessen Turm im J. 1906 seine jetzige Form erhielt. Nur 8 m westlich von dieser Kirche steht die alte hölzerne Kirche der Gemeinde (Abb. 3–4). Sie ist niedrig und bescheiden, birgt aber in ihrem Innern so reiche und wertvolle Decken- und Wandmalereien, dass der kleine Tempel als eines unserer interessantesten Baudenkmäler betrachtet werden muss.

Die Malereien (Abb. 5–9) sind aus dem J. 1667, welches Jahr gewöhnlich als das der Erbauung der Kirche angegeben wird. Gewisse Einzelheiten, wie z. B.

der altertümliche Kreuzverband (Abb. 2), deuten jedoch darauf, dass die Kirche bedeutend älter ist und bereits bei ihrer Ausschmückung in dem genannten Jahre wegen Baufälligkeit ausgebessert wurde. Sie gehört vermutlich zu unseren ältesten erhaltenen Holzhäusern aus der Zeit um 1600, wenn auch viele Ausbesserungen und Umbauten, besonders an den Aussenwänden, deutliche Spuren hinterlassen haben.

In den letzten Jahren sind die alten Malereien pietäsvoll aufgefrischt und konserviert worden. Sie bilden ein in unserem Lande nachgerade seltes Beispiel für die üppige Verzierungskunst des Barocks in unseren ältesten erhaltenen Holzkirchen, weisen aber noch deutliche Nachklänge aus der Zeit des gotischen, ja sogar des romanischen Stiles auf. Auch einige ältere Einrichtungsgegenstände (Abb. 10—12) haben sich erhalten.

Die Überlieferung über die wundertätige Kraft der alten Kirche ist bei der Ortsbevölkerung noch so lebendig, dass noch immer Geldgaben an die Kirche zur Erlangung von Glück und Wohlergehen gespendet werden.

Die archäologische Bibliographie Finnlands 1926—35 (*Ella Kivikoski*). S. 37—82. Die Einleitung (S. 37—38), die wichtigsten Überschriften und die Stichwörter im Sachregister (S. 79—82) auch in deutscher Sprache.

Das frühgeschichtliche Finnland und das Ostseegebiet. J. Jaakkola, Suomen varhaishistoria (Die Frühgeschichte Finnlands) (*A. M. Tallgren*). S. 83—95. In der besprochenen Arbeit versucht Jaakkola an der Hand schriftlicher Urkunden und folkloristischen Materials eine synthetische Übersicht über die kulturgeschichtliche Stellung Finnländs in der Periode 800—1200 n. Chr. zu geben. Der Rez. bemerkt hierzu, dass diese Übergangsperiode in Finnland überwiegend vorgeschichtlich war und dass demnach die geschichtliche Untersuchung in erster Linie aus archäologischen Quellen schöpfen muss. Das Buch vernachlässigt indessen diese Quellen beinahe vollständig, was zur Folge hat, dass seine Ergebnisse sich öfters im Lichte der Altertümer nicht behaupten können. Rez. bringt diese archäologischen Tatsachen zusammen und glaubt feststellen zu können, dass die äusseren Faktoren, welche die damalige Kultur des Landes bestimmt haben, vom Verf. nicht ganz richtig beurteilt worden sind. Er hält die Behauptung des Verfassers, dass Nordschweden (»Helsinglands») in der Wikingerzeit die für Finnland »wichtigste festlandschwedische Provinz» war, nicht für erwiesen und verneint die Existenz eines vom Verf. angenommenen führenden friesischen Elementes in Birka in derselben Epoche. Unter Hinweis auf die grossen gotländischen Schatzfunde des 10. Jhs tritt er der Ansicht des Verfassers von der geringen Bedeutung des damaligen Gotlands entgegen. In Betreff der wikingerzeitlichen Verbindungen Finnländs mit Estland hebt er hervor, dass das letztere Land zu dieser Zeit viel mächtiger und reicher gewesen ist als Finnland. Schliesslich weist er auf die wikingerzeitliche Besiedlung des ehemaligen Gouvernements St. Petersburg hin und betont, dass zu einer Darstellung der kulturpolitischen Stellung Finnländs es unerlässlich ist die Altertumsdenkmäler zu berücksichtigen.

Abb. 1, S. 88. Die Besiedlung Ostbaltikums um 1100 n. Chr. Die Gebiete der finnischen Völker von unten nach oben schräg rechts, die der baltischen Völker links schraffiert. Nach *H. Moora*.

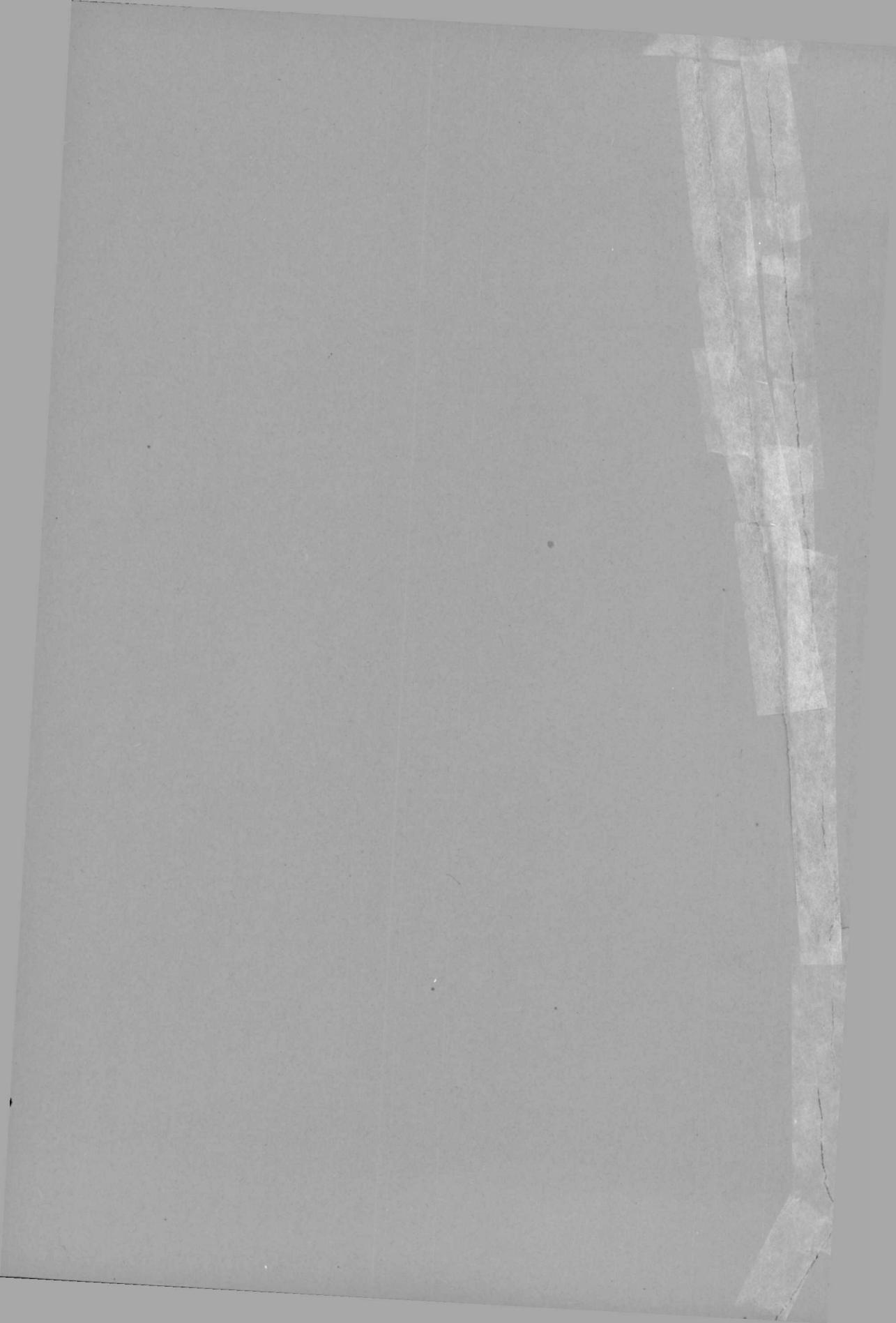
Abb. 2, S. 90. Handels- und Verkehrswege im Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit. Die Ringe bezeichnen Münzsätze, die Anker Hafenplätze. Nach *H. Moora*.

Literaturberichte. S. 96—100.

Jahresbericht der Finnischen Altertumsgesellschaft für 1934—1935. S. 101—106.

Schriften der Finnischen Altertumsgesellschaft. S. 107.

Helsinki
K. F. Puromiehen Kirjapaino O.-Y.
1936



FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

Finskt Museum

XLII

1935

HELSINGFORS
K. F. PUROMIES BOKTRYCKERI A.-B.
1936

FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

FINSKT MUSEUM

XLII

1935

HELSINGFORS
K. F. PUROMIES BOKTRYCKERI A.-B.
1936

Redaktör
C. A. NORDMAN

INNEHÅLL:

	Sid.
<i>Jacob Tenggren</i> : En kombinerad skelett- och brandgrav från romersk järnålder i Vörå	1
<i>Agnes Geijer</i> : Ett finländskt birgittinerbroderi	9
<i>A. W. Rancken</i> : Kalkmålningarna i Sibbo gamla kyrka.....	15
<i>Marta Hirn</i> : Landskapsteckningar av Carl Peter Hällström	33
<i>Arne Appelgren</i> : Om en del inhemska allmøgesmycken	45
<i>Kustaa Vilkuna</i> : Gaffelplogen	59

En kombinerad skelett- och brandgrav från romersk järnålder i Vörå.

Skelettgravar från de fyra första århundradena e. Kr. f. höra i vårt land till de stora sällsyntheterna. Under järnåldern var nämligen i Finland likbränning s. g. s. allenarådande ända till 900-talet.¹ Ett undantag från denna allmänna regel bildar dock gravskicket i Kjulo och Eura socknar. I dessa har nämligen ett antal skelettgravar från slutet av 500- och från 600-talet för ej länge sedan påträffats, och i den senare socknen ha tidigare gravar med obrända lik från 700- och 800-talet varit kända.² Beträffande den romerska järnåldern äro däremot skelettgravar i vissa delar av Sverige allmänt förekommande, så t. ex. på Gotland³ och Öland.⁴ Även på Sverges fastland är deras antal betydande främst i Skåne och Blekinge, men även i Bohuslän, Västergötland samt i Uppland.⁵ I Estland förekomma de likaså,⁶ och även från Lettland är ett mindre antal känt.⁷

Hos oss har antalet kända gravar med obrända lik från den romerska järnåldern hittills inskränkt sig till 4 à 5 st. På Kärsämäki gravfält i St. Marie socken nära Åbo ha 3 sådana anträffats — två säkra och 1 osäker — i form av stensättningar under flat mark.⁸ Gravfältet bestod för övrigt av ett större antal brandgravar av olika typer, som kunna dateras till slutet av 100-talet.⁹ Blott från en av

¹ A. M. Tallgren, Suomen muinaisuus, s. 102, Suomen historia I.

² Hj. Appelgren-Kivalo, Suomalaisia pukuja myöhemmältä rautakaudelta.

³ Se O. Almgren, Die ältere Eisenzeit Gotlands I o. O. Almgren och B. Nerman, Die ältere Eisenzeit Gotlands II.

⁴ Mårten Stenberger, Öland under äldre järnåldern.

⁵ O. Almgren, Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden, s. 71 f.; Gunnar Ekhholm, Forntid och fornforskning i Skandinavien, ss. 221 ff., s. 234.

⁶ H. Moora, Die Vorzeit Estlands, s. 33.

⁷ D:me, Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 nach Chr. Teil I, s. 82, s. 86 f., s. 91, s. 114 f., s. 125.

⁸ Helmer Salmo, Maarian Kärsämäen roomalaisaikainen kalmisto, SM 1930, s. 59 ff. Jfr. även FM 1925, s. 27 f.

⁹ A. u. s. 74.

skelettgravarna erhölls benrester, utgörande delar av en över- och en underkäke med isittande tänder. Foga vi till de redan uppräknade skelettgravarna ett fynd av några obrända rester av människoben från en delvis jordhöjd stensättning på Pentala gravfält, Nakkila socken, inneslutande för övrigt lämningar av brända lik och tidfäst till 100-talet eller början av 200-talet,¹ samt ett gravröse från romersk järnålder på Koitö, Borgå socken, undersökt av professor Hackman och troligen utgörande en skelettgrav, ha vi nått slutet av vår korta förteckning.



Fig. 1. Röse 7 i Latjineliden, Miemois by, Vörå.

Till dessa fall kan dock numera läggas en grav från Vörå, Miemois by, som utom brända ben, vilka utgjorde rester efter en eldbegängelse av troligen två män och en kvinna, innehöll skelettdelar av 4 obrända lik, av vilka två skelett, i betraktande av dessas höga ålder och den relativt grunda begravnningen, måste sägas ha oväntat väl bevarats.

Graven i fråga hör till ett komplex, omfattande 19 rösen, vilka ligga nära varandra i den s. k. Latjineliden, en i odlingar utskjutande skogbevuxen ås, något mer än 4 km fågelvägen SV från Vörå kyrka och endast genom en åker avskild från gravfältet på Lågpeltkangas.

¹ Alfred Hackman, Suomen vanhimmat rautakauden löydöt, SM 1912, s. 54.

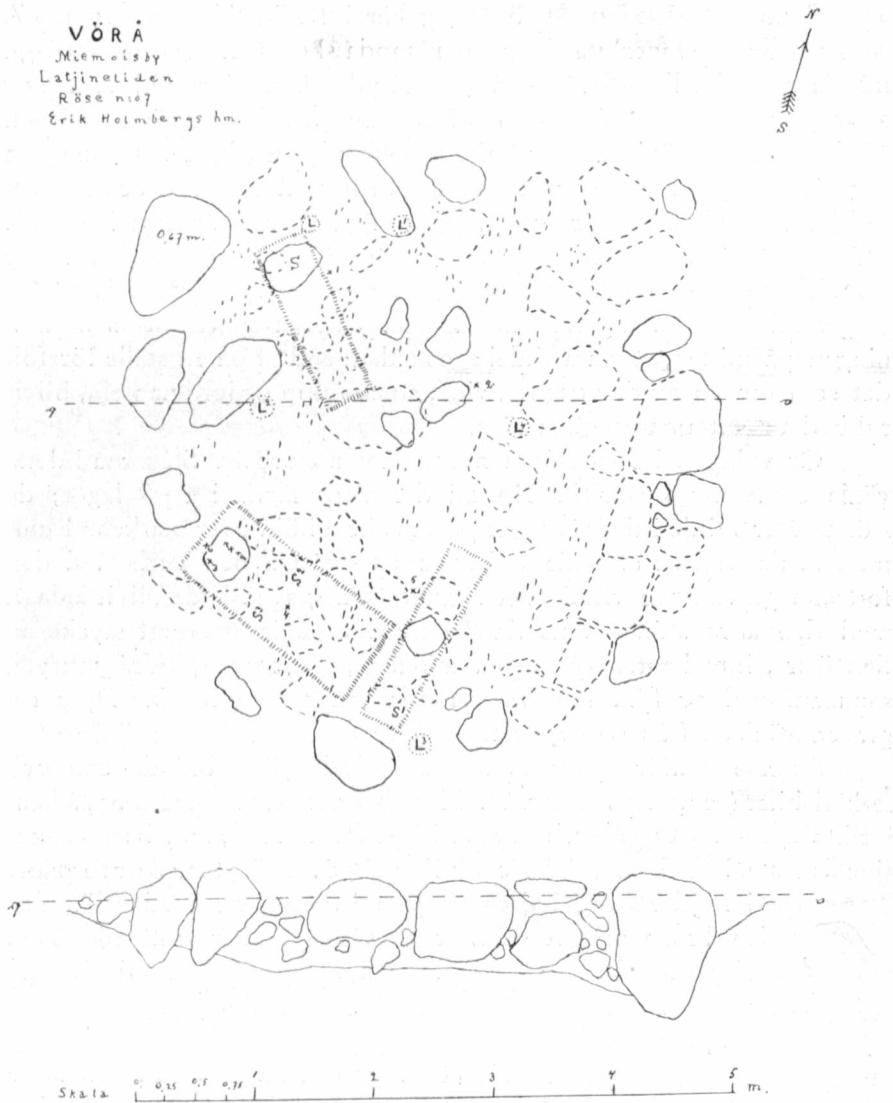


Fig. 2. Plan och snitt av röse 7 i Latjineliden.

Till storlek och utseende variera gravarna rätt mycket. Den största är ett lågt, runt röse, 20 m i diam., medan skelettgraven, den enda hittills undersökta i detta komplex, hörde till de minsta och i likhet med två andra, var ett till största delen jordhöjt röse. Tre gravar ha rätt ansenliga centralstenar, medan flera äro försedda med stora kantstenar, något högre än den innanför dem liggande stensättningen.

Sommaren 1935 undersökte jag här i Latjineliden graven n:o 7, som visade sig innesluta de ovan nämnda skeletten. Den var ett lågt, nästan runt, jordblandat och till en betydande del jordhöjt röse med stora kantstenar, av vilka den största, belägen i nordvästra hörnet, höjde sig 0,67 m över den invidliggande markytan (fig. 1). Denna sten var före avlägsnandet av växttäcket, som bestod av mossor och särskilt av fjolåriga, vissnade rör (*calamagrostis*), den enda synliga i graven. Denna, som visade en svag insänkning i sin centrala del, mätte $5,5 \times 5,15$ m och sluttade något litet mot väster. Höjden över den omgivande marken utgjorde 40–45 cm. Graven syntes, trots insänkningen på mitten, att vara alldelvis oskadad; endast på ett ställe föreföll det som om en av de ytstenar, vilka stucko upp ur jordmanteln, blivit rubbad ur sitt ursprungliga läge.

Grävningen börjades vid norra kanten av röset. Stenarna i detta växlade mycket i storlek. De mindre voro lagda i 4–5 lager; de största åter fyllde i det närmaste gravens hela höjd över marken. Rummen mellan stenarna hade utfyllts med smästen och jord. Vid den fortsatta grävningen visade det sig, att hela graven hade blivit anlagd med den allra största omsorg. Så t. ex. bildade ett långt stycke av den östra, inre kanten en nästan alldelvis rak och slät, lodräta muryta, sammanfogad av fyra tätt till varandra anpassade block. Djupet i graven växlade från 65–70 cm.

Strax innanför norra kanten anträffades litet brända ben och lerkärlsbitar (se L på kartan fig. 2). Här observerades även en stor på kant i riktningen V–Ö ställd, nästan triangelformig, flat, mot basen något tjockare stenhäll, som till 30 cm höjde sig över rösytan. Stenen mätte

i höjd 78 cm, i tjocklek på mitten 45 cm, medan längden av basen utgjorde 147 cm. Ovanpå den sluttande östra sidan av denna sten hade ställdts ett andra lerkärl (L¹), av vilket mellan 300 och 400 bitar anträffades på 5–25 cm:s djup.

I nordvästra hörnet av graven stötte en av arbetarna på ett djup av 65 cm helt oväntat på delar av ett människo-kranium: lösa tänder, ett käkstycke med isittande tänder samt stycken av hjärnskälen (S). De övriga skelettdelarna hade dels h. o. h. förmultnat, dels återstod av dem endast små gulaktiga fragment, som vid beröring föllo sönder till stoft. Dock kunde det ursprungliga likets ungefärliga läge fastställas (se å kartan det med S utmärkta området). Det hade legat med huvudet i NV och kroppen utsträckt mot SO. Nära invid området för skelettet hittades på 65 cm:s djup holken till en spjutspets, av vars klinga återstod blott



Fig. 3. 2/3. djup holken till en spjutspets, av vars klinga återstod blott

en obetydlig del (NM 10104:20); »hullingens» kan bero på en avspjälknings av sönderrostad metall (fig. 3). Skelettfragmenten ha i tiden tillhört en 45–50-årig individ av obestämbart kön.¹

Vid den fortsatta undersökningen befunnos brända ben ligga glest strödda genom hela graven, en del på bottnen, andra högre upp och andra åter strax under jordmanteln. Kulturlagret avgränsades från naturjorden genom ett mycket tunt (högst 1/2 cm:s) sotskikt över nästan hela bottnen. Detta måste ha uppkommit därav, att likbålet



Fig. 4. Grav S² och S³.

varit anlagt i omedelbar närhet till graven, varvid rök och sot slagit ned i bottnen av denna. Själva jorden i graven innehöll blott några få små kolstycken och endast 4–5 skörbrända stenar av högst en knytnäves storlek. Dessa lågo ej på bottnen utan högre upp. Däremot hade varken bottenstenarna, kantstenarna eller de större stenarna inne i röset varit i beröring med eld. — Inom området för graven hittades på ytterligare tre ställen lerkärlsbitar (L², L³, L⁴).

¹ Enl. till Förhistoriska avdelningen vid Nationalmuseum givet utlåtande av docenten, dr Niilo Pesonen vid Helsingfors universitets anatomiska inrättning. Även fyndets övriga skelettdelar äro, liksom djurbenen, bestämda av dr Pesonen.

Men graven visade sig innehålla skelettdelar av inte blott ett utan av ytterligare tre obrända mänskolkoppar. I sydvästra delen anträffades att börja med två huvudskallar på 8 cm:s avstånd från varandra. När jorden på denna plats försiktigt avlägsnades i tunna ytskikt, påträffades först talrikt med huvudstora och mindre stenar och, efter borttagandet av dessa, skelettdelar (S^2 och S^3), hörande till de två kranierna. S^2 härstammar från en 30–35-årig individ av c:a 160 cm:s längd. På grund av den fibula, som hittades i anslutning till skelettet (se nedan) måste personen i fråga ha varit en kvinna. S^3 har inte blott av fynden (se nedan) utan även av den anatomiska undersökningen att döma också tillhört en 50–55-årig, kortvuxen, c:a 152 cm lång kvinna. I samband med sistnämnda skelett hittades även delar av ben till en ko.

Liken hade blivit nedlagda i ryggläge, tätt intill varandra, med ansiktena vänta mot SSO. De ha möjligen varit inneslutna i en och

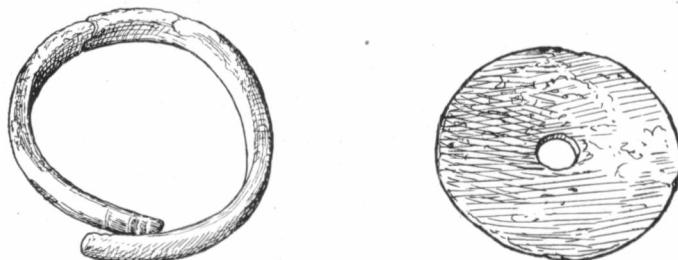


Fig. 5. Armband ($\frac{2}{3}$) och Fig. 6 bronsskiva från dryckeshorn. $\frac{4}{5}$.

samma trädika, men några synliga spår av denna kunde icke iakttagas. De talrika stenar, med vilka de överläckts och kanske »jordfästs», hade genom sin tyngd delvis krossat huvudskålarna samt benen i bälarna och extremiteterna. Skeletten lågo på 65–67 cm:s djup, till en del något insänkta i bottenvärlden. Kring antingen högra underarmbenet på S^2 eller, troligare, kring vänstra d:o på S^3 , vilket ej med säkerhet kunde avgöras, då benen delvis voro förmultnade och sammangytttrade, låg en i två stycken avsiktligt sönderbruten, tjock, mot ändarna avsmalnande armband av brons (NM 10104:31, fig. 5). Strax nedanför huvudskallen till S^3 och något till vänster från fotändan sett hittades en tunn, cirkelrund, på mitten genomborrad bronsskiva, 3,2 cm i diam., utgörande en del av ändbeslaget till ett dryckeshorn (NM 10104:29, fig. 6).¹ Vid hjässkälen låg en liten bronsnål med tillplattat, avrundat, genomborrat huvud (NM 10104:30, fig. 7).²

S^2 åter hade burit ett ornerat armborstspänne av brons med

¹ Jfr. Almgren-Nerman, Die ältere Eisenzeit Gotlands, tavl. 31, fig 461.

² Jfr. a. a. tavl. 31, fig. 348.

axeln avbruten i två delar (NM 10104:27, fig. 8), som låg strax nedanför käkpartiet på kraniet. Ett litet stycke nedanför spännet hittades en söndrig järnkniv (NM 10104:28), som troligen blivit lagd på övre delen av bröstet.

Det fjärde skelettet S¹ åter låg med kraniet strax innanför södra kanten av graven. Kroppen hade, av de till största delen förmultnade skelettdelarna att döma, legat utsträckt nästan rätt mot norr och i det närmaste vinkelrätt mot S² och S³ samt i nära grannskap till fötterna av dessa. Av detta skelett kunde tillvaratagas blott delar av huvudskallen samt en bit av vänstra lårbenet. Det härstammar från en 30–35-årig individ av obestämbart kön. I anslutning till detta skelett hittades även bitar av djurben, bl. a. av underkäken till en ko. — Dessa koben, som anträffades i samband med det här ovan behandlade skelettet samt även med S³, ha troligen med vid sittande kött vid begravningen givits de döda till föda. Däremot är det väl knappast tänkbart, att det nämnda underkäkstycket av en ko skulle ha utgjort en matgåva. Möjligen få vi häri, i likhet med vad fallet är med de i järnåldersbrandgravar ofta anträffade hästtänderna, ty oss till förklaringen att delen fått representera hela djuret.

De brända benen i graven utgjorde rester av troligen en man, som jämte sin hustru ellet en trälonna undergått eldbegångelse. Den förre hade fått med sig den tidigare omnämnda fragmentariska spjutspetsen — såvida denna inte möjligen hört till skelettet S — och kanske även en fingerring av brons med överskjutande ändar, gjord av en tjock ten (NM 10114:21) samt en hästtand; den senare åter en liten oornerad armring av bronsbleck (NM 10114:32). Finger- och armringen lågo på respektive 45 och 25 cm:s djup.



Fig. 7.
Nål. 1/1.



Fig. 8. Spänne ur grav S³. 1/1.

Då de första skelettdelarna anträffades, antog jag att de härrörde från en sekundär begravning under vikingatiden, vilket likväl föreföll ganska otroligt, emedan inga gravar från nämnda tid hittills voro kända i Österbotten. Denna förmodan kullkastades emellertid aldeles, när skeletten S² och S³ bragtes i dagen. Fynden på platsen för dessa voro nämligen så intimt knutna till de ursprungliga liken, vilka med

sin beläggning av stenar bildade ett slutet helt inom graven, att någon tvekan om inbördes samhörighet inte kunde förefinnas. Dessa fynd visa inte heller några spår av eldberöring, vilket ytterligare bestyrker deras oberoende av de brända liken. Om jag får uttala min anspråkslösa uppfattning, har begravnningen av de båda liken S² och S³ varit primär, varefter bålbränningen skett antingen omedelbart eller efter ett kortare tidsskede. Huruvida liken S och S¹ representera en med S² och S³ samtidig likbegängelse eller en sekundär gravläggning är omöjligt att avgöra, då intet gravgods, som möjligen kunnat utgöra en hällpunkt för datering, anträffades i anslutning till dem. Däremot ha vi för tidfästningen av begravnningen av S² och S³ en ledning i det förra likets fibula och det senares armrings. Fibulan härstammar från Montelius' period V:1, 250–350 eller närmare bestämt omkr. år 300.¹ Denna datering bekräftas även av skivan fig. 6 från ändbeslaget till det tidigare omnämnda dryckeshornet. Armbandet kan jämföras med ett dylikt från Viitasaari, Rantala,² och ett från Lillkyro, Pääkköön mäki,³ vilka dr. Åyräpää i sin uppsats om viitasaarifyndet daterar till 200-å 300-talet.

Jacob Tenggren.

REFERAT.

Ein kombiniertes Körper- und Brandgrab der römischen Eisenzeit in Vörå. Zu den wenigen bisher bekannt gewordenen Gräbern mit unverbrannten Leichen aus Finnlands älterer Eisenzeit gesellt sich jetzt ein 1935 vom Verf. untersuchtes Grab auf dem Hügel Latjineliden im Dorfe Miemois, Ksp. Vörå, Österbotten. Das Grab war ein niedriger Steinhügel mit Erdmantel, 5,5 m im Durchmesser (Abb. 1–2), und gehörte zu einer grösseren Gruppe solcher Gräber. Es enthielt ausser ausgestreuten verbrannten Knochen, Topfscherben und anderem Grabgut aus einem Brandgrab nicht weniger als drei Körpergräber (auf der Karte Abb. 2 bezeichnet), in dem einen sogar zwei Skelette. Die Fundverhältnisse gaben Anlass anzunehmen, dass das Doppelgrab S²–S³, in welchem nach den Beigaben und dem Skelettmaterial zu schliessen zwei Frauen bestattet waren, primär war. In diesem Grab wurden die Gegenstände Abb. 5–8 gefunden, die eine Datierung in die Zeit um c. 300 n. Chr. geben. Das Alter der beiden anderen Körpergräber ist, wie auch das Geschlecht der Bestatteten, unbestimbar; zu keinem der beiden Gräber gehörten sichere Beigaben; denn die Lanzenspitze Abb. 3, die in der Nähe des Skelettes S gefunden wurde, gehörte vermutlich zu dem Brandgrab, dessen sonstige Beigaben von einem unansehnlichen Fingerring aus Bronze und einem kleinen unverzierten Armrang aus Bronzeblech gebildet wurden. Die Funde deuten demnach an, dass auch dieses Grab ein Doppelgrab war: Mann und Frau zusammen verbrannt. Das Brandgrab war nach Ansicht des Verfassers etwas jünger als das Körpergrab S²–S³.

¹ Jfr. Almgren-Nerman, a. a. h. 2, tavl. 22 samt Müller, Ordning III, pl. XV, n:o 254.

² Aarne Europaeus, Roomalaisen rautakauden hautalöytö Viitasaarela, SM 1927, s. 28, fig. 4.

³ A. u. s. 31, fig. 11.

Ett finländskt birgittinerbroderi.

Arten och omfattningen av den utomordentligt högtstående sömnadskonst som utövades av birgittanunnorna i Vadstena kloster har blivit bekant genom Agnes Brantings och Andreas Lindbloms forskningar. I deras 1928 tryckta stora arbete, *Medeltida vävnader och broderier i Sverige*, del I, beskrivas ett drygt trettiootal kyrkliga textilföremål, vilka med all säkerhet kunna anses vara tillverkade i Vadstena kloster, och detta antal har senare kunnat ökas med ytterligare två förut okända föremål.

Men även i de olika dotterklostren följdes flitigt stiftarinnans kraftiga uppfordran till praktiskt arbete. Särskilt ifråga om textilkonsten har man anledning att antaga att detta skett med moderklostrets alstring som förebild. De båda långa dukagångsvävnaderna från Nådendals klosterkyrka, vilka nu förvaras i Finlands Nationalmuseum, äro således av speciellt intresse, därför att de kunna betraktas som exempel på en tillverkning som säkerligen funnits även i Vadstena, ehuru intet direkt alster därifrån blivit bevarat till våra dagar. Och de fyra silke-guld-broderierna i Nationalmuseet — även dessa publicerade i ovannämnda arbete — bära var på sitt sätt vittne om förbindelser med den ledande skrudverkstaden i Vadstena, ehuru de även bära andra drag: tre av dessa ha sálunda en stark prägel av folklig konst, en tendens, som finnes i Vadstena-skolan, men där spelar en mera underordnad roll. Det är denna stilkaraktär som även utmärker det här avbildade broderiet, tillhörande en mässhake från Kuru kyrka, vilket är anledningen till följande rader.

Det var vid ett kort besök i Helsingfors sistlidna höst som undertecknad uppmärksammade det då till Nationalmuseet inlämnade broderiet och dess antagliga sammanhang med den birgittinska klosterverkstaden i Finland. Då jag vid detta tillfälle icke hade tanke på publicering, har jag efteråt måst begära bistånd med felande uppgifter. För en kompletterande beskrivning ävensom för de värdefulla upplysningarna om mässhakens historia och hypoteserna för vapnets tydande har jag att till magister Arne Appelgren uttala min tacksamhet.

Det intressanta broderiet (fig. 1) utgöres av en 17 cm bred och 73 cm lång vertikal bård. Fonden består av vinrött siden, vars hela yta är fyld med broderi, utfört med guld i läggsöm och mångfärgat silke. På ömse sidor om en rosettformig blomma av vit, ursprungligen antagligen ljusblå färg stå tvenne fåglar med långa stjärtfjädrar och fantastiskt uppsträckta vingar. De flesta av fåglarna ha krona och likna i totalformen den vanliga stiliseringen av påfåglar, varför man kan antaga att de verklighetsfrämmande vingarna bero på misstyndning av en förebild. Fåglarna äro utförda i guld, huvudsakligen i läggsöm över snören som bilda relief. F. ö. fylles ytan av stänglar med små blommor och blad i mörkblått och grönt med guldkonturer, vilka stråla ut från tvenne stora blåvita blommor, som alternera med fågelpare. Den här beskrivna mönstergruppen med fågelpar och blommor upprepas regelbundet 5 gånger, med undantag av att högst upp är insatt ett vapen. Detta består av en krappröd stam med tre gröna blad mot gyllene fält och är utfört i ett med det övriga broderiet; guldtytan bildas av tätt nedsydda spiraler av guldråd.

Broderiet ingår i en mässshake av beigefärgad blommig siden-damast, vilken ursprungligen sannolikt haft någon klarare färg, tro-ligen röd. Den är försedd med årtal ANNO 1704 och initialerna I S H och S G S, utmärkande de nu okända givarna. De små broderade fyrkanter som bilda korsarmarna äro säkert samtidiga med detta årtal.

Efter den äldre Kuru kyrkas brand skänktes mässhaken omkring 1780 som brandskadehjälp från Teisko församling, dit den alltså antagligen donerats i sitt nuvarande skick 1704. Teisko hade 1669 blivit kapell under Messuby (Messukylä), och det är möjligt att broderiet förut tillhörde denna kyrka eller kanske dennes moderkyrka, Birkala (Pirkkala). Teisko församlings arkiv, som måhända skulle kunna lämna upplysningar om mässhakens eller broderiets tidigare öden, har emellertid icke ännu kunnat undersökas av Nationalmuseet.

Beträffande tydningen av vapnet har magister I. Kronqvist på-visat likheten med vapnet på en ljsustav i Åbo domkyrka, tillhörande Hartikkala-släkten (Görtzhagen). En gissningsvis framkastad möjlighet att broderiet kommit från Birkala kyrka kan stödas av det faktum att Johan Jakobsson Görtzhagen ägde Kulju gård i denna socken intill år 1532.

Det är en originell broderikonst som framgått ur klosterverk-staden i Vadstena, vitt skild från den yrkesmässigt utförda kyrkliga »pärlstickarekonsten» såväl i Tyskland och Nederländerna som här i Norden. Visserligen kan inte förnekas att Vadstenaskolan har vissa engelska drag, men de särpräglade äro dock avgjort övervägande.

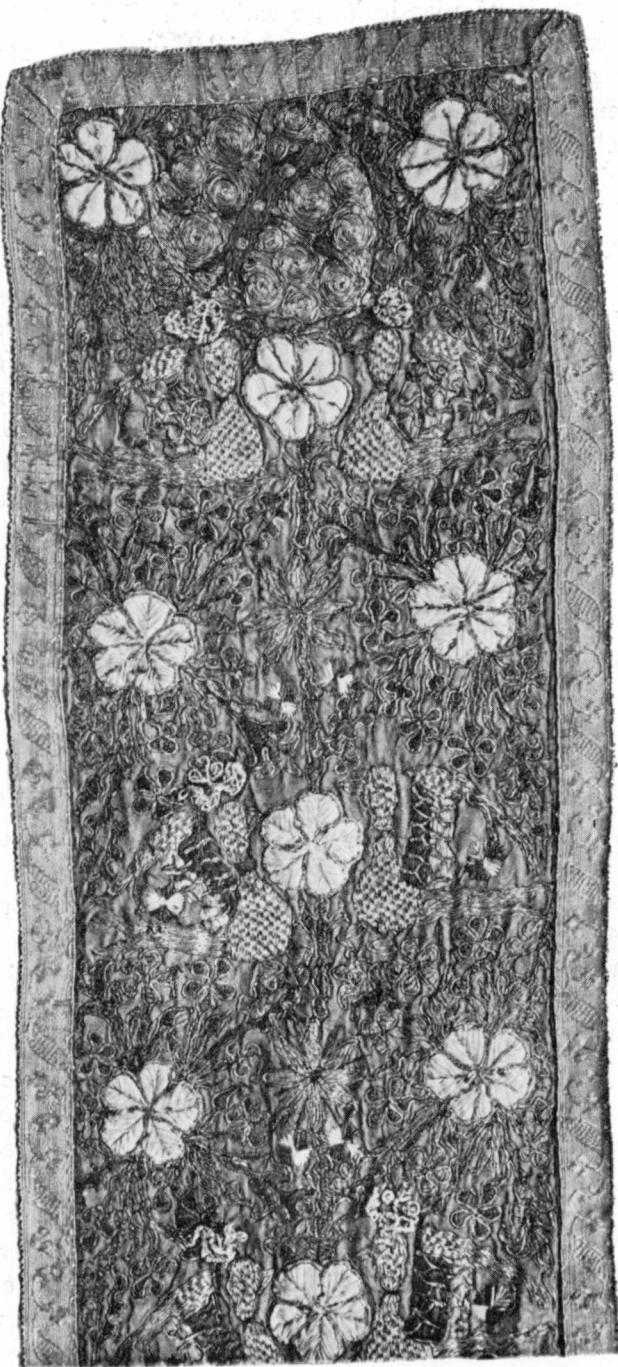


Fig. 1. Broderi på mässhake från Kuru.

Tekniken är påfallande konservativ och alltid ytterligt solid, det senare gäller även i speciell grad materialet, vilket gör att den friska, ofta naivt glada färgprakten hållit sig nästan oförbleknad intill våra dagar. Den kyrkliga medeltidskonsten arbetar ju i övervägande grad med figurala motiv, vilket förutsätter tillgång till skickliga konstnärer, ett beroende som givetvis måste ha varit vansktigt för den relativt isolerade klosterverkstaden. Av de få bevarade figurbårderna — i Vadstena och Statens historiska museum i Stockholm samt det dessa båda närliggande brunet i Helsingfors — framgår tydligt att figurteckning icke var ateljéns starksida. Man övergav den också snart för att under resten av 1400-talet och det följande århundradet fritt hängiva sig åt en ornamental blomsterstil, vars friskhet och motivrikedom voro naturliga uttryck för birgittinernas religiösa poesi. Vadstena klosterkyrka och de närliggande domkyrkorna i Linköping och Skara äga ännu flera av de vackraste exemplen på denna fornäma pärlstickarkonst.

Men det finnes arbeten, som på grund av en viss osäkerhet och ojämnhet i utförandet knappast kunna ha utförts inom den ledande ateljén. Så t. ex. tvenne altarbrun i Stockholm (från Östra Ny och Askeby kyrkor), vilka i »Medeltida vävnader och broderier» tillskrivas nunnorna i Askeby kloster.

Ungefär det samma gäller de båda intressanta broderierna från Lokalaks kyrka och från Nådendal¹ samt mässhaken från Nådendal, samtliga i Helsingfors Nationalmuseum. Men i förhållande till dessa stå de ursprungliga förebilderna på längre avstånd, de ha undergått en kraftig förvandling i folklig anda. Man jämföre t. ex. någon av de säkert komponerade Linköpingsskrudarna med strödda liljer och den med olika ornament överlastade, tämligen granna mässhaken från Nådendals kyrka. I broderiet från Lokalaks (fig. 2), i ålderdomlig, med de äldsta vadstenabroderierna helt överensstämmande teknik, har brodösens fabuleringslusta sprängt alla skrankor. Det är ett myller av träd och blommor av olika slag, påfåglar och hjortar, enhörningar och andra sagodjur, endast avbrutet av de inom åtta pass omslutna birgittinerkorsen och raderna med minuskler, vilka senare bilda början av bönen: *ave maria gracia plena*. Man torde kunna säga att mönstret saknar en medveten komposition, det följer den i så mycken folklig textilkonst strängt iakttagna lagen om »horror vacui», men den har i sin färgglädje och okonventionella formstil en omedelbarhet, som för tanken till en annan textil konstart på finsk jord — ryorna.

¹ Enligt meddelande av dr C. A. Nordman härstammar det korsformiga broderiet från Nådendal och ej från Lokalaks såsom förut antagits.

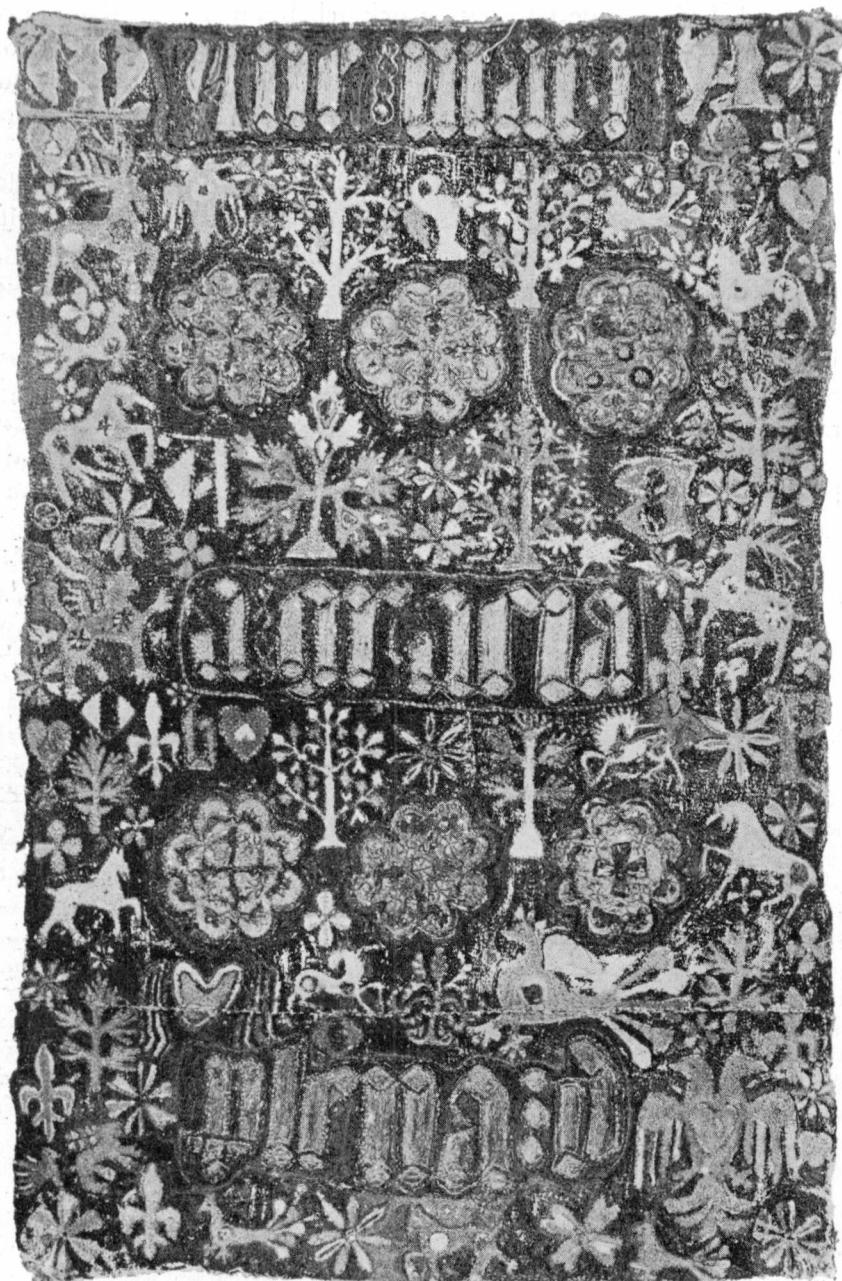


Fig. 2. Broderi från Lokalaks. Nationalmuseum.

Jämfört med Lokalaksbroderiet är den här avbildade bärden på Kurumässhaken en smula enformig och schablonmässig. Men motivkretsen är densamma, sättet att fylla ytan likaså. Olikheterna förklaras lätt genom tidsskillnaden. På grund av likheten med den daterade Västeråsmitran har det förra daterats till decennierna närmast efter 1400-talets mitt, men kan nog vara något yngre. Kuru-broderiets teknik — där fonden utgöres av siden istället för den i sömnad mödosamt utförda — betecknar ett tämligen sent stadium i Vadstenatillverkningen.

En datering till det andra eller tredje decenniet av 1500-talet synes vara stilistiskt sannolik, vilken ålder även passar in på den redan gissningsvis framkastade möjligheten att broderiet skänkts till Birkala kyrka av Johan Jakobsson Görtzhagen, vars vapen inkomponerats i broderiet. Huruvida broderiet ifråga är utfört i Nådendals kloster torde vara svårt att bestämt uttala sig om — omöjligt är det väl ej — men på ett eller annat sätt synes det dock vara tillkommet inom en av birgittinerkonsten påverkad krets.

Agnes Geijer.

REFERAT.

Eine finnländische Birgittenbroderie. Die textile Kunst, der sich die Birgittinnen von Vadstena hingaben, hatte bekanntlich einen Ableger an dem Birgittenkloster Nådendal in Finnland. Zeugen desselben sind u.a. eine Anzahl Stickereien, die jetzt in Finlands Nationalmuseum aufbewahrt sind. Ein paar von diesen (Abb. 2) haben ein starkes Gepräge völkischer Kunst, mit einem dichten Durcheinander von Bäumen, Blumen und Tieren, zwischen welche Birgittinerkreuze und Minuskelschriften einkomponiert sind. Diesen Stickereien schliesst sich die Borte (Abb. 1) einer Kasel aus der Kirche von Kuru an, die vielleicht ursprünglich via Teisko aus der Kirche und dem Kirchspiel von Pirkkala (schwed. Birkala) stammt, wo Johann Jakobsson Görtzhagen, dessen Wappen die Stickerei zu schmücken scheint, das Gut Kulju besass. Das gestickte Muster besteht aus einander gegenübergestellten Vögeln zu beiden Seiten einer grossen hellen Blume; ähnliche Blumen, von welchen kurze Stengel mit kleinen Blumen und Blättern ausstrahlen, füllen die übrige Fläche. Oben das Görtzagensche Wappen: ein krapproter Stamm mit drei grünen Blättern auf Goldgrund. Die Stickerei ist mit bunter Seide und angelegten Goldfäden auf einem roten Seidenstoff gearbeitet.

Die Stickerei von Kuru nähert sich im Stil den in Nådendal wahrscheinlich ausgeführten Stickereien, obgleich die Darstellung etwas schablonenhaft ist. Dass sie unter dem Einfluss der Birgittenkunst zustande gekommen ist, dürfte unbestreitbar sein; dagegen muss es unentschieden bleiben, ob sie in Nådendal verfertigt ist. Eine Datierung in den Anfang des 16. Jhs erscheint annehmbar.

Kalkmålningarna i Sibbo gamla kyrka.

Betraktelser och studierön.

Bräcklig och övergiven har den gamla gråstenskyrkan stått strax invid allfarsvägen. De bördiga fält, som omgiva templet, sänka sig här ned mot ådalen för att följa dess sträckning mellan skogiga höjder fram till den nyländska havskusten. På en sådan plats har det åldriga templet aldrig kunnat bliva bortglömt om också olika tiders växlande intresse för och uppfattning om dess värde lämnat nog så tydliga spår i väggar och valv. Givetvis har en sådan byggnad genomgått många skiftande öden. Historiens växlingar, kulturlivets utveckling samt därmed följande seder och bruk, vanor och livsbehov, uppammade i hembygden eller påverkade av yttre inflytanden, av allt detta har det gamla byggnadsmillet fått sin prägel.

I Sibbo fanns förr ett litet träkapell nere vid kusten, där särskilda ställen på grund av sin benämning utpekats som kyrkplatser.¹ Då utgjorde såväl Sibbo som Pärnå kapellförsamlingar under Borgå. En gammal sägen förtäljer, att »Pyttis kyrka är 700 år gammal, Pärnå, Borgå och Sibbo kyrkor äro byggda åren efter. Det var munkar, som byggde alla dessa kyrkor.»² Om också denna sägen icke kan hava sin tillämpning på de till vår tid bevarade gamla gråstenskyrkorna i ovannämnda trakter, så bör man icke till alla delar fråntaga sägnen dess värde. År 1351 överlät konung Magnus Eriksson patronatsrätten över Borgå socken med kapellen Sibbo och Pärnå åt cisterciensermunkarna i Padis kloster i Estland, som då var under danskt välide. Cistercienserna voro östersjölandens fornämsta byggmästare. De hämtade teglet till norden och fingo sálunda inflytande över de gotiska byggnadsformer, som dominerade hansestäders byggnadskonst. Denna munkorden behärskade även de mest betydande handelsplatserna vid flodmynningarna längs Finlands sydkust, där de mångenstädes uppbyggde små kapell och tempel för

¹ Paul Nyberg, Sibbo sockens historia, s. 249.

² Sv. litt. sällsk. skrifter CCI. Finl. sv. fokdiktn. Bd. II: 1, s. 265.

säkerställande av sitt inflytande. Och detta inflytande blev så starkt, att dess verkningar gjorde sig gällande ännu efter katolicismens tider. Den korta vägen över Finska viken har alltid befrämjat den livliga förbindelsen. Även under senare tider hände det ofta att vid byggnadsföretag i de nyländska kusttrakterna arbetsledare och facklig hjälp inkallades från Reval. Tager man ytterligare i betraktande hansaväldets makt över Skandinavien, framstår det nordtyska och baltiska inflytandet även från detta håll med sådan klarhet, att man icke kan förvåna sig över att återfinna nordtyska och baltiska karätsdrag och dekorationsformer speciellt i Nylands medeltidskyrkor.

År 1428 övertog Åbo domkapitel äganderätten till Borgå socken. Sibbo bildade då redan egen församling (möjligen från 1405). Troligt är, att den gamla grästenskyrkan härstades, helgd åt den svenska biskopen St. Sigfrid, som även hade ett altare i Åbo domkyrka, uppfördes i samband med dessa tilldragelser.¹ Byggnaden fick från första början sin nuvarande storlek och yttre form, men det inre var ursprungligen täckt med mellantak av bräder. Senare blevo de fyra pelarna uppmurade till stöd för de nya tegelvalven. Valvindelningen fordrade en förskjutning åt väster av det norra fönstret, så att ett ribbanfang bereddes plats mitt i den gamla fönsteröppningen. Även takstolarna måste delvis omtimras för att skänka rum åt de höga valvkapporna. Genom detta ombyggnadsföretag vann kyrkan sin slutliga, originella valvanordning. På grund av pelarnas placering bildar korpartiet trenne valv, av vilka det mittersta är markerat genom rikare ribbindelning. Genom en förmedlande triangelform övergår kyrksalens mittparti till en tvåskeppig typ. Ovanom västra ingången delar sig den breda mittarkaden åter i tvenne armar, omslutande ett triangelformigt valv. Sålunda framstår en sällsynt rik variation i valvindelningen. Sävelt de olikformiga kapporna som de breda arkaderna erbjödo här stora möjligheter för dekorativ utsmyckning.

Under de många restaureringsskedan, som den gamla kyrkan under nyare tid genomgått, har huvudintresset oftast riktats mot de bastanta grästensmurarna, i vilka oroande sprickor och sättningar redan tidigt yppade sig och injagade oro för byggnadens fortbestånd. Även valven voro rämnade. Man tog dock vid lappningsarbetet föga notis om de färgfragment, som säkerligen stundom framskymtade på stället, där vitmeningsskiktet på de inre ytorna var söndersprucket och avlagat. Tiden var icke mogen för sådan forskning, utan fordrade vita, osmyckade ytor i Guds hus. Under 1880-talet började dock forskningsintresset att rikta sig även mot de gamla medeltids-

¹ Angående byggnadsåret hava växlande uppgifter sett dagen. *Suomenmaa* angiver 1500-talets början, *Nervander* senare hälften av 1400-talet o.s.v.

målningar, som i en del kyrkor undgått det vita täckelset. Men även i de kyrkor, som sedan mannaminne stått asketiskt vita, upptäckte man ofta en rik målningsskrud under det täckande kalkskiktet på väggar och valv. Varje ny upptäckt befrämjade intresset för denna forskning, varje nytt exempel manade till en utveckling av veten-skapen om det gamla kyrkomåleriet, vilket man snart fann stående i nära frändskap till motsvarande konstprodukter i Skandinavien, därifrån jämförelsematerial lättast kunde erhållas liksom även metoder för målningarnas behandling och restaurering.

Aven de nyländska medeltidskyrkorna blevo snart indragna inom intressesekretsen. Tidens främste forskare på detta område i vårt land,

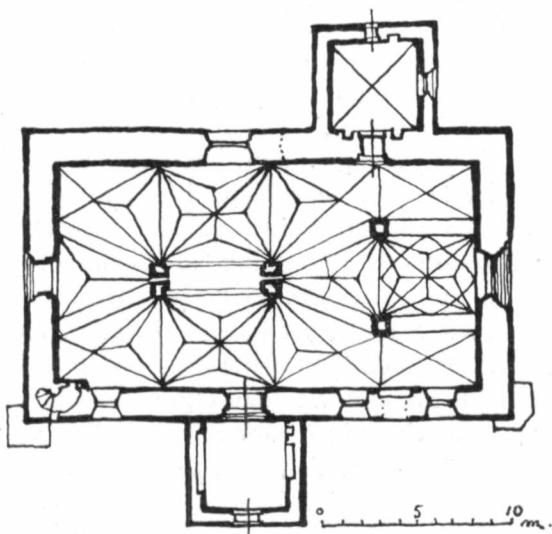


Fig. 1. Valvplan av Sibbo gamla kyrka.

magister Emil Nervander, skriver i Hufvudstadsbladet den 21 maj 1899 om sina rön:

»Efter det nyssförlidne vårvinter spår av gamla kalkmålningar upptäckts såväl i Sibbo äldre, sedan 1885 övergivna grästenskyrka som ock i Pärnå ännu väl bibehållna, ansenliga tempel, har Arkeologiska kommissionen vidtagit åtgärd för blottande av ifrågavarande alseccomålningar samt deras avbildande och beskrivande. —

Vare genast sagt, att de kyrkliga målningarna såväl i Sibbo som Pärnå sakna artistiskt värde och att det ej kan bliva fråga om deras restaurering — så mycket avvika de i de flesta avseenden från vad en mera utbildad konstsmak sätter värde på. Detta utesluter likvä icke att de äga kulturhistoriskt intresse. —

Stum av häpnad står man inför denna barbariska konst, som om ej alla tecken slå fel, i början av lutherdomens dagar banade sig in i kyrkan.» —

I april 1900 besöktes Sibbo kyrka åter av Nervander, denna gång i sällskap med professor Gustaf Nyström jämte elever från Polytekniska institutet. Statsarkeologen J. R. Aspelin anhåller om tillstånd för dessa att få undersöka de gamla målningarna samt tillliko om »fönsterbrädenas borttagande för belysning av kyrkan». Den förstnämnde nedskriver sina intryck:

»Målningarna giva på intet sätt vid handen, att de skulle leda sitt ursprung från den tid, då katolska läran var rådande i Finland.»

Vid en jämförelse med då redan kända målningar i Sjundeå och Ingå anser Nervander att Sibbomålaren »dock var den klokaste av denna hantverksmässiga målargrupp från 1500-talet, enär han undvek figurmåleri och höll sig till slingor». Han anser att målningarna i Ingå och Sjundeå är äldre, men att de tillhörta samma nyländska grupp, som av »inhemska gesäller» dekorerats med »primitiva målningar». Nervander är dock icke heller blind för en viss gemenskap med det tyska kyrkomåleriet åtminstone med avseende på de i Ingå förekommande bildmotivens härledning (Dödsdansen, Reinecke Fuchs-fabeln m.m.). Här fann han verkligen något främmande, som vi icke hade gemensamt med Sverige. Han anser dock, att redan »lusten och konstskickligheten att med kalkmålningar pryda Finlands kyrkor» under katolska tiden kommit hit från Uppland och närlägna landskap i Sverige, som visserligen mottagit måleriet från kontinenten.¹

Bland det jämförelsematerial, som då stod Nervander till buds, spelade det sengotiska måleriet i Egentliga Finlands stora gråstenskyrkor en onekligen dominerande roll. Detta tycktes helt förklarat genom den nära frändskapen med Upplands kyrkor. Dessa målningar kunde även med lätthet dateras och de utgjorde föregångare till det svulstiga figurmåleriet från katolicismens senaste tid i vårt land. Men Nervander fann även målningar, som icke kunde inplaceras i förhållande till den stora skandinaviska gruppen. Här uppstod en villrädighet, som blott för stunden kunde lugnas med tanken på primitiva inhemska gesäller, vilka gjorde klokast i att icke utsträcka sin konst till annat måleri än uppdragandet av slingor. Härtill behövdes ingen övad hand och deras uppgift var endast att fylla ytor. Något målmedvetet, konstnärligt grepp behövdes icke.

Redan år 1880 fann Nervander i Nousis kyrka en valvdekoring, som han ville härföra till slutet av 1200-talet. (Man ansåg ju

¹ FM 1909, s. 104.

då, att den nuvarande kyrkan var uppförd strax efter 1158 till gravplats för biskop Henrik.) Här framträde på den ursprungliga rappningsytan allehanda målade figurer, slingor och tecken. Nervander fann likheter i hedniska och iriska konsttytringar och i svenska hällristningar. Han ansåg bilderna vara »uttryck av en ytterst barbarisk, inhemsks konst». I hans avkalkeringar antog de delvis illa bevarade, otydliga ornamenten former av stora, fantastiska fåglar m.m. Han lät sig icke heller påverkas av Sophus Müllers försiktiga utlätande. Den framstående danske forskaren ser i Nervanders avbildningar endast medeltida former.¹

Efter Nervander hava flera forskare sysselsatt sig med att försöka tyda mysteriet i Nousis-målningarna. Dessa äro visserligen ännu icke slutligt utforskade, men senare framknackade valvmålningar i många andra kyrkor hava redan kunnat påvisa nära frändskap med figurerna i Nousis och tjäna sálunda som värdefullt jämförelsematerial. År 1910 finner Carl Frankenhaeuser primitiva, med Nousis-målningarna besläktade figurer i St. Marie.² Dessa dateras genom Olaus Magni (1450–60) vapen, som finnes målat på norra väggen i kyrkan.

I Finlands konst, utgiven av L. Wennervirta, framhäller K. K. Meinander på tal om målningarna i Nousis, att det torde »gå till överdrift, att söka förebilder till dessa målningar i hednatidens eller den äldre kristna tidens bildkonst, ty de följa, trots den ålderdomliga och råa utformningen, troget gotikens allmänna principer med markerande dekoration av kyrkobyggnadens konstruktivt viktiga delar samt utfyllande av fälten. Ornamenten äro också i detaljformerna dekadenta efterbilder av allmänna medeltida motiv.» Han vill datera dessa målningar till 1370-talet. Meinander observerar dock den nära frändskapen med St. Marie-målningarna och karakterisera riktningen på följande sätt: »Ingen högkyrkelig anda, en oövad hand har haft fritt spelrum att utföra naiva verklighetsskildringar eller vidunderliga fantasier. Geometriska figurer och växtornament, som senare finna riklig användning i allmøgekonst.» Han omnämner även de primitiva målningarna i Karis, Sibbo, Borgå och Pärnå: »Dessa äro de enda, som med sannolikhet kunna anses vara inhemska!»

I och med det omfattande restaureringsarbete, som under sommaren 1935 blev utfört i Sibbo gamla kyrka och som gick ut på såväl en allmän stabilisering av byggnaden som ett fullständigt framtagande och konserverande av de redan av Nervander delvis blottade

¹ FM 1903, ss. 91 ff.

² SM 1910, s. 9 ff. Se även K. K. Meinander, Profanskisser bland medeltida kalkmålningar i Finland. Berättelse över Nordiska Arkeologmötet i Stockholm 1922, ss. 142 ff.

valvmålningarna, har en mera djupt näende forskning av denna dekoreringsart blivit möjlig. De nu i all sin klarhet framträdande målningarna äro sålunda icke av betydelse enbart såsom exponenter för det medeltida måleriet i Nylands kyrkor, utan såsom en mycket betydande faktor i en stor dekorationsgrupp som, visserligen med många variationer och särdrag, sträcker sig från östra Nyland ända till Finlands västligaste utpost, Åland. De kyrkor, som böra hänföras till denna grupp, äro med avseende på dekorationsmåleriet ännu icke närmelsevis slutligt utforskade. Här nedanstående försök till ett närmare belysande av Sibbo-målningarna blir alltså även i brist på utforskat jämförelsematerial bemängt med hypoteser, som likväl torde hava sitt berättigande i en sådan uppsats som denna. Tidigare forskares uppfattning och rön hava här i korthet anförts, för att bringa klarhet i detta forskningsarbete, som är så beroende av tidernas växlande uppfattning om konstvärdet samt om motivens ursprung, frändskap och karaktär.

* * *

Såsom ofta är fallet, finnes även i Sibbo kyrka kalkmålningar från olika tid. Under 1600-talet voro valvribborna markerade med grå färg samt försedda med svarta begränsningslinjer mot de vitmånade kapporna. Arkader och pelare stodo i en röd tegelimitation med vit fogindelning och detta tegelmåleri fortsatte i bågarna ned längs kortväggarna, bildande målade pilastrar. Även västra portalvalvet uppvisade liknande tegelimitation. Svarta, klumpiga draperimålningar bildade fond till en votivtavla på norra och ett begravningsvapen på södra väggen. Endast träskulpturen (predikstol, huvudbanér m.m.) instänkte större brokighet i interiören. Detta kalkmåleri fick dock vid senaste restaurering till stor del skatta åt förgångelsen, emedan de undre kalkskikten hade att uppvisa ett tidigare, mera intresseväckande måleri.

På väggfälten framtogs sålunda 11 st. invigningskors.¹ Dessa äro något oregelbundet uppritade inom en cirkel med 45 cms diameter (fig. 2). Korset står ofärgat mot mönjerött och blågrått bottén. Några kors äro försedda med trätapp i centrum eller hål efter sådan. Höjden från golvet är ca 3 m. Dessa invigningskors böra uppfattas såsom kyrkans äldsta målningsdekorations.² Möjligt är, att korsen utgöra tidigare minnen än de målningar, som utbreda sig över kyrkans valv och arkader.

¹ Det tolfta korset hade skattat åt förgångelsen vid upptagandet av det nya norra fönstret.

² A. W. Rancken, Invigningskorsen i våra medeltidskyrkor, FM 1926.

Den numera dominerande dekorationen i valven har tydlig medeltidskaraktär. Dessa, redan av Nervander delvis blottade målningar, som då icke förmådde skänka forskningen djupare intresse, utgöra emellertid nu kyrkans huvuddekorations, som dessutom är ägnad att kasta ett förklarande ljus över den målningsgruppen och den konstart den härför sig till. Huvudspörsmålen torde sålunda röra sig kring målningarnas ålder och tillkomst, motivens härstamning och fränskap samt deras ursprungliga betydelse och uppgift.

Vi vilja, i motsats till många tidigare antaganden, men i enlighet med här ovan anförda påstående, utgå från att själva kyrkobyggnaden förskriver sig från 1400-talets början. Här ovan har även framhållits, att tegelvalven äro senare tillkomna. Den genomgående gotikkarakteren i förening med många andra omständigheter tvinga

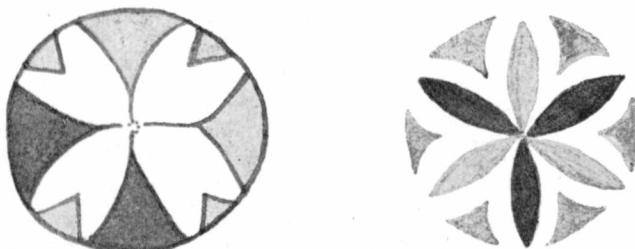


Fig. 2. Invigningskors och »solemblem».

oss likväl att förbliva inom 1400-talets gräns. Man måste dock antaga, att kyrkan under åtminstone något decennium bibehöll sin ursprungsinteriör med tak av bräder, innan en så omfattande nyskepselse, som pelaranordningen och valvslagningen innebar, kom till utförande. Vi nalkas sålunda århundradets mitt eller tiden för de närbesläktade St. Marie-målningarnas tillkomst. Att våga sig långt in i 1400-talets senare del är heller icke rådligt, ty omkring år 1500, efter den sista stora utvidgningen av Ingå kyrka, försågs detta tempel även som ett par andra kyrkor i denna del av Nyland med valvmålningar, som säkerligen leda sitt ursprung från samma trakter, söder om Östersjön, som Sibbo-målningarna, men som måste anses utgöra representanter för en utveckling i en betydligt senare riktning. Att Nervander fann så stora likheter mellan Ingå- och Sibbo-målningarna, att han såg sig kunna förena dem till samma grupp, där Ingå representerade t.o.m. en något äldre tid, förefaller numera obegripligt. Det kan förklaras blott därmed, att man i alla de målningar, där ett direkt skandinaviskt inslag icke kunnat förmärkas, endast velat se spåren av en inhemska, kringvandrande gesälls primitiva konstproduktion.

Doktor L. Wennervirta torde vara den förste, som vågat sig på en något djupare härledning och förklaring av den målningsgrupp, till vilken Nousis-, St. Marie- m.fl. medeltida kyrkomålningar i vårt land böra härföras och till vilken målningarna i Sibbo intimit ansluta sig. I sin avhandling om det gotiska monumentalmåleriet i västra Finland (1930) framhäller Wennervirta St. Marie-målningarnas frändskap med målningar i Karris kyrka på Ösel. Denna kyrka har undersöks och beskrivits av Helge Kjellin.¹ Med erinran om alla de tidigare framhällna förbindelserna mellan den norra och södra Östersjökusten vågas alltså påståendet, att vägen till Estland leder rakt och naturligt till källan för många byggnads- och dekorationsformer i kyrkorna vid Nylands kust.

Wennervirta påpekar, att den föga koloristiska verkan i våra gamla kyrkomålningar är beroende av de få färger, som kommo till användning, samt att dessa, främst rött och svart, voro de vanliga magiska färgerna, som användes med hänsyn till de mystiska figurer och magiska tecken, som utgjort dekorationens motiv. Man kunde väl dock naturligast söka orsaken till dessa färgers tidiga användning i den billighet och hållbarhet, som voro de framträdande egenskaperna hos de redan i stenålderns grottor förekommande järnoxiderna (rödmylla och gullockra) samt hos kimrök (sot efter harts- o.a. förbränning).

I Sibbo-målningarna är, liksom i alla andra dekorationer av denna art, rödfärgen den förhärskande. Likväl finner man härjämte en gråblå färg, som gör god verkan och ett kraftigt inslag i synnerhet på valvribborna, där de målade, breda tvärbältena bilda upp eller nedåt riktade, röda eller grå vinklar. Denna färg återfinnes mångenstädes i kyrkor med liknande dekorationsystem, men är ganska ovanlig i annat kyrkomåleri. Denna blandfärg är åstadkommen av kimrök med tillsats av krita, som förlänar densamma en ljusare, blåaktig ton. Dess mjukhet framträder väl i bredd med den hårda kimrök, som målaren någongång på försök betjänat sig av och kan icke heller förväxlas med den blackhet, som ett senare pålagt kalklager ofta förorsakat. I kyrkor, där den grå kalkstenen kommit till användning bl.a. som ribbsten, observerar man, att den grå naturstenen med förkärlek blivit använd i förening med röd och grön kalkfärgs-dekoration. Även i detta fall utgör kyrkan i Karris ett gott exempel, men här förekommer den gråblå färgen även som imitation av kalksten. Häri kan möjligen ursprungsidén med den gråblå färgen sökas och dess förekomst just i detta måleri hava sin förklaring. Endast i korets mittvalv är färgskalan tillökt med grönt och vitt.

¹ Kjellin, Die Kirche zu Karris. Skrifter, utg. av Kungl. Human. Vetenskaps-samfundet i Lund XI, 1928.

I det tidigare måleriet begränsas ribbor och valv antingen av i längd löspande band eller av enkla bärder, bestående av upprepade små bladformer, bågar eller uddar. Bladen erhålla snart former, som efterbildar de gotiska kraborna och växa slutligen ut till långa, bladiga stjälkar och rankor. I Sibbo återfinnes klöverbladet, utgörande en vanlig gotisk form. Men i det primitiva måleriet bli de tre bladflikarna ofta ofullständigt utförda. Det förefaller, som om målarens hand tröttnat under arbetet med det ständigt upprepade motivet. Sålunda närmar sig det treflikiga bladet stundom en korsform, som alltså i sådant fall är en förenkling av trebladet (fig. 3: 5).

Små trianglar eller spetsvinklar bildar även ofta begränsningsband. Även dessa kunna betraktas såsom förenklade yfotyper av gotiska skulpturornament, där reliefen förmår skänka större liv. I Sibbo-måleriet förekomma dessa spetsvinklar icke allenast i valvbågar, utan även kring cirklar, ovaler och smärre ornament.¹ Sålunda äro många former i måleriet härledda från skulpturen. T.o.m. invigningskorsen, solhjulen, återfinnas i tidig skulptur och söka sig till samma ursprung som de gotiska rosettfönstren. Ett livligt samband och ett tidigt, ömsesidigt inflytande mellan olika konstarter: skulptur, textilkonst och måleri, är ju känt och erkänt.

De kanske mest i ögonen fallande valvornamenten i Sibbo äro mycket påminnande om invigningskors, men här uppe i valven hava de naturligtvis icke tillkommit på samma sätt som dessa. Detta hindrar dock icke en gemensam härledning, ja t.o.m. gemensam innehörd. De i cirklar inneslutna korsen utgöra även här symboler för den dyrkade, allt-gott skapande och befrämjande solen (fig. 2 och 4). Redan till denna, ofta förekommande ornamentform kan alltså förebilder

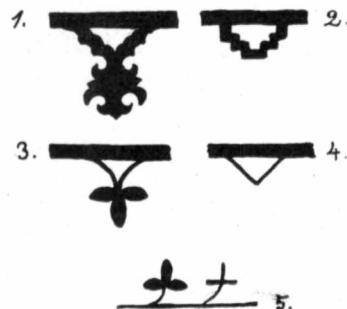


Fig. 3. 1—2 från Karris kyrka
på Ösel. 3 från Finström kyrka.
4—5 från Sibbo kyrka.

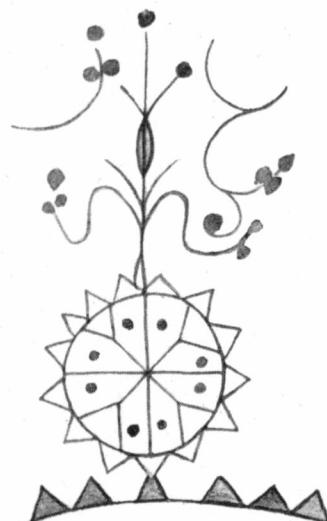


Fig. 4 »Livsträd», uppväxande
från »solemblem».

¹ Nervander liknar dessa vid spetsmönster och zizaglinjer (fig. 3: 4).

sökas »i hednatidens eller den äldsta kristna tidens bildkonst». Men samtidigt måste vi kraftigt understryka den senare punkten i Meinanders ovan citerade påstående, att dessa ornament dock troget följa gotikens principer, »markerande kyrkobyggnadens konstruktivt viktiga delar samt utfyllande mellanliggande fält». Just denna känsla i placeringen av de kraftiga inslagen bland sirlig ytdekorations berättigar oss att innefatta även detta måleri inom ett högre konstbegrepp än man tidigare haft lust till. De kompakta korsen inom cirklar, ytterligare markerade och utstofferade med omgivande triangelbärder samt stundom övergående i komplicerade former, sitter sålunda långt-

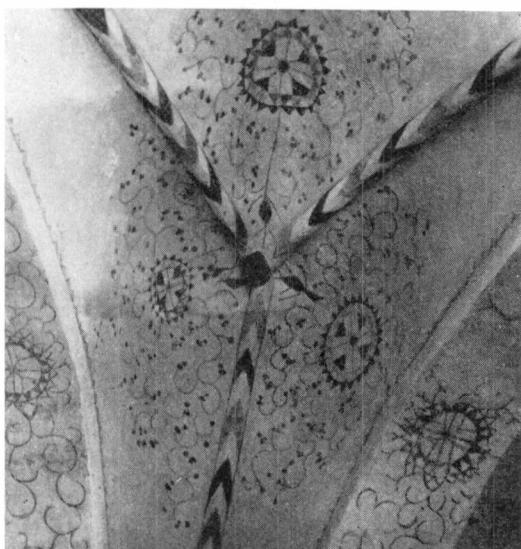


Fig. 5. Östra triangelvalvet sett från koret.

ifrån godtyckligt i arkader och valvkappor. I några fall ersättas dessa cirklar av ovala palmetter, vilka stundom, främst i sakristian, växa ut till stora kalkar och blomsammansättningar med rikt bladiga grenar.

Från sköldbågarnas hjässpunkt uppväxer ofta en med tvenne hjärtblad försedd stängel. De kandelaberformigt utväxande grenarna uppbära blad och frukter. Trädkulnen omtalas såväl i österländska fornskrifter som i medeltidssagan. Tidigt avbildas det livgivande trädet i den germanska konsten och i den nordiska mytologien förekommer världsasken (Odins träd). Trädet antager varierande former och giver upphov till många legender. En grekisk skrift förtäljer, att Kristi kors var förfärdigat av livets träd, som av en kvist från Paradisets lustgård uppväxte ur Adams mun. Även den i vårt senare medeltidskyrkomåleri förekommande bildframställningen »Jesse rot»

har sammanhang härför. Detta trädmotiv har, ehuru det söker sitt ursprung i forntiden, i Sibbo vunnit en verkningsfull, ornamental effekt såväl till form som placering.

Somaörten, vars saft skänkte de gamla indierna bördig växtlighet och evigt liv, ja, varav själva solguden hämtade sin kraft, avbildades som en slingrande ranka med runda frukter.¹ Vid betraktandet av de sirliga slingor, som omgiva solhjulen i Sibbo kyrkvalv och vilka, liksom uppriprande livsträdens slanka grenar, utbreda detta motiv över ytorna, kan man icke underläta att, då tanken nu en gång blivit ledd till legendernas och symbolernas värld, erinra sig den liv-



Fig. 6. »Livsträdet».

givande rankan med de runda, saftfyllda frukterna (fig. 5 och 7). Sålunda vore ju den mystiska slöja, som dolt en djupare mening och innebörd hos dessa målningar, rämnad, och de uråldriga motivens användning i samklang med gotikens formkänsla blir uppenbar! Kyrkans höga välvning med den sirliga dekorationen framstår i sin helhet som en hymn, där livets kraft och själens salighet, alla tiders trossträvan, besunges.

Men saligheten kunde icke uppnås utan alla skyddande makters bevägenhet. De magiska tecknen utgjorde synliga symboler för dessa maktmysterier, vilka upptagas som kristendomens sakramenter. Den babylonisk-orientaliska kulturen överfördes till Europa och trängde

¹ Nord. familjebok: lifsträdet.

från Grekland och Rom till Norden. Dess spår och inflytanden hava sedan aldrig utplånats. De gamla legenderna igenkänns ofta, något omformade, i bibelns böcker och i kyrkokonsten finna vi helt naturligt en form- och motivvärld, syftande på de kristna sakramenter.¹ Huru främmande står man icke inför denna konst, sådan den framträder i vårt medeltidsmåleri, om man icke i den kan finna spår av religiös anda och icke se annan orsak till dess befintlighet än inhemska gesällers brist på kulturell uppfattning och talang!

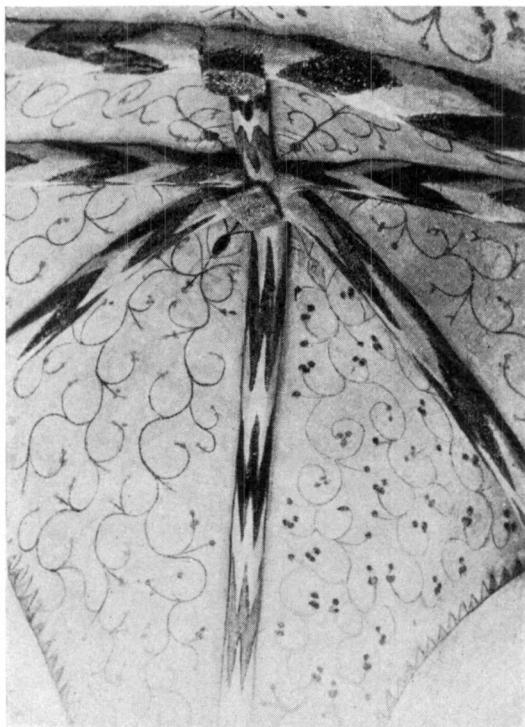


Fig. 7. Från norra sidoskeppet.

Sibbo kyrka är fullständigt i avsaknad av egentlig figurmålning, som dock gör sig gällande såväl i de senare dekorerade kyrkorna i Nyland (Ingå, Sjundeå, Esbo) som i det rika, med Skandinavien besläktade måleriet. Men även här finns små figurala framställningar, vilka nästan kvävas av de snärjande växtslingorna. Deras innehörd är dock ofta djup och ägnad att ytterligare karakterisera detta intressanta kyrkomåleri.

Vi skåda här dels vissa fristående, geometriskt betonade tecken, som igenkänns från ornamentiken på metallföremål från vitt skilda

¹ *Världskulturen*, band 1, Orientens forntidskultur.

tider och land eller från inristningar på gamla byggnadsdelar och produkter även av vår egen folkslöjd.¹ Också här har man att söka deras ursprungsinnebörd i magiken. I sitt praktverk »Finlands ryor» framhåller U. T. Sirelius användningen av dessa motiv i vår äldre textilkonst. Dels finna vi små djur och människogestalter, som det vill synas, utan sammanhang med den övriga kompositionen, men med en egen karaktär, som också den är känd från gamla bilder och textilier.

Bland de »geometriska figurer» som förekomma i detta måleri (ehuru icke alla återfinnas i Sibbo) är St. Hans vapen ett av de mest kända även i vår hemslöjd, där det förekommer inskuret i bottnen på allehanda trädärl. Det består av en kvadrat, vars alla fyra hörn äro utdragna till ovala öglor. St. Peters vapen består åter av en kvadrat, som av ett kors är delad i fyra delar. Davids vapen eller Salomos insegel utgöres av tvenne trianglar som skära varandra, bil-

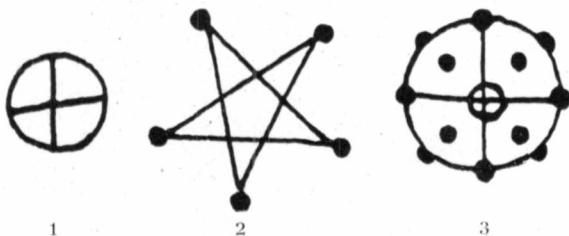


Fig. 8: 1—3. Magiska vapen från Sibbo kyrka.

dande ett hexagram. Denna sexuddiga stjärna (trollfot) utgjorde ett mäktigt skydd mot onda andar. En 8-uddig form hade ännu större makt. Femhörningen (Pentalpha, fig. 8: 2) måste, för att innehava sin skyddande verkan, uppdragas utan linjeavbrott, så att den bildar en femuddig stjärna eller 5 st. A.² Ett sådant skyddstecken finnes i Sibbo kyrka i korvalvets södra kappa. Under det fjärde valvet i norra sidoskeppet finnes en figur, som närmast bör härledas från det mot sjukdom och elände mäktigt skyddande tecknet: tvenne ellipser som skära varandra så, att en kvadrat uppstår i centrum (fig. 9: 1). Förefintliga punkter och cirklar befrämja ytterligare den goda makten. Allehanda tillsatser och kombinationer förekomma ofta även i Sibbo, där olika former av stjärnor och solar böra betraktas som sådana. Alltså en riklig provkarta på alla medel, varigenom luften i kyrkan

¹ Yrjö Blomstedt, Symbolistische salamerkeistä sananen, SM 1894, s. 180.

Reinhold Mejborg, Symbolske figurer i Nordiska Museet. Meddelanden från Samf. f. Nord. Mus. främjande 1889.

² Kjellin, Die Kirche zu Karris, s. 115 f.

kunde hållas ren och menigheten skyddas mot den ondes list och mörka uppsåt. Även inför hammaren, Tors vapen, skyggade alla onda andar. Hakkorset bildas av två (eller fyra) korslagda hammare.

Bland de små mänskliga gestalterna märkas tvenne, stående på var sin sida om ett livsträd. Denna bild föreställer sannolikt syndafallet. I södra sidoskeppet ugptäckes en gestalt, blåsande basun. Här finnes även en karakteristisk framställning av den sluge räven och den dumma gäsen. Här och där bland slingorna gömmer sig en enhörning, en örn eller något annat djur. Alla dessa små figurer äro utförda som ytmålning utan konturer och detaljer. Den minsta, men därför icke betydelselösaste figuren, en flicka, befinner sig stående på ett kors i en större rund spiral, en bild av dessa i kusttrakter

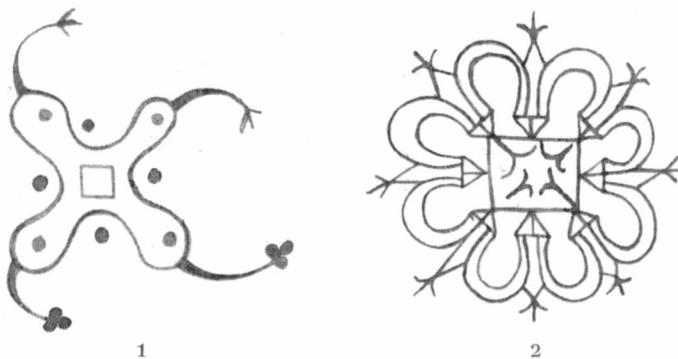


Fig. 9: 1—2. Magiska vapen från Sibbo kyrka.

ofta förekommande stensättningar, vilkas labyrintschema givit stoff till många sägner och antaganden rörande desammas ursprung och innehörd. Föreställer den lilla flickan sjörövarens dotter, som försonade sitt brott genom att varje dag foga en sten till sin labyrint eller är hon en dansande jungfru, som utför en labyrintdans till solgudens ära? (Härvä benämningen Jungfrudans.) Har denna labyrintväg utgjort en påminnelse om en botgöringsresa till den Heliga stan eller äro dessa stensättningar byggda till åminnelse av konungen, som enligt den grekiska mytologien instängde odjuret Minotaurus i en sådan labyrint? Hur som helst, den lilla flickan i Sibbosmålningen är bevis för, att bilden har legendarisk betydelse och ganska säkert är, att religiös tro och känsla är förknippad med dessa stensättningar, ursprungligen utgörande minnen från järnåldern, ehuru sådana sedan under senare tider ofta blivit eftergjorda. I Sverige finns många sådana labyrinter, av vilka Trojeborgen i Visby säkerligen är bland de mest kända. På Island kallas de Völundarverk.¹

¹ C. J. Bergman, Gotlandska skildringar och minnen. J. Nihlén, Sagornas ö.

Likheten såväl i motiv som formkänsla mellan valvmålningarna i Sibbo gamla kyrka och koret i Karris kyrka på Ösel har redan blivit konstaterad. Målningarna i det sistnämnda templet voro överkalkade ända till år 1923, då kyrkan undergick restaurering och varvid korvalvets målning blottades. Denna dekoration härstammar från 1300-talets mitt och, ehuru utgörande det enda jämförelsematerial, som på detta håll står till buds, kan man väl antaga, att detta måleri icke alltid varit så enastående och egenartat i landet söder om Finska viken, utan att verkligen de starkaste inflytelser av detsamma förmått söka sig över havet till Nylands kust. Inom vårt land uppträder denna målningsriktning även i väster ungefär samtidigt som i Sibbo och Pärnå, men här upptager den i sig många nya motiv och ikläder sig så varierande former, att en och samma mästarhand i ingen händelse varit verksam på alla dessa orter. Man kan då hellre antaga, att om också någon främling blivit införskriven för att dekorera några av dessa kyrkor, hans yrke och konst sedan övertagits av inhemska män. I väster kommer ett tydligt tillskott av skandinaviskt inflytande. Detta förmår till en början icke fråntaga denna dekoreringsart dess grundkaraktär: de slanka, magra linjerna, sparsamheten i färg och formvariation samt känslan för markering av tyngdpunkterna i bågar och valv genom placering av starkt begränsade figurer i en omgivande, lätt ytverkan eller rentav i tomhet. Men medan vi ursprungligen haft att göra med endast dessa magiska tecken och gudasymboler, kommer nu ett nytt inslag emot oss. Vi stå helt igenkännande inför de franska, heraldiska emblemen: liljan och rosen,¹ vapenskölden och andra riddartecken, som övertaga rollen av markerande tyngdpoänger i kappor och



Fig. 10. Syndafallet.

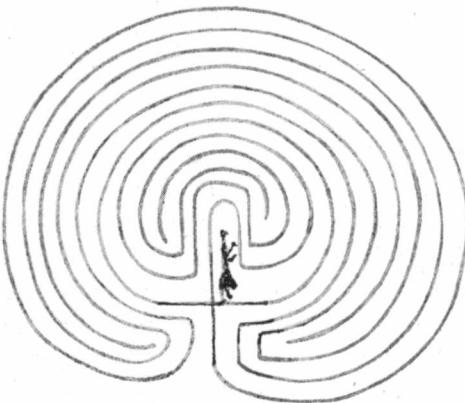


Fig. 11. Jungfrudansen.

¹ Använta i kyrkokonsten som symboler för den stridande och segrande kyrkan.

bågar. Snart har även vinrankan med sina handflikiga blad och skruvliknande klängen fått herraväldet över de magra slingorna med de små runda bären.

Det i vårt land befintliga, med Sibbo-målningarna nära besläktade och samtida kyrkomålriet är, som sagt, ännu till stor del utforskat. Kyrkan i St. Marie har länge utgjort det mest uppmärksammade exemplet på denna, så ringaktade och åtminstone i viss mån missuppfattade dekoreringsgrupp. Även här finnas motiv, som Sibbo

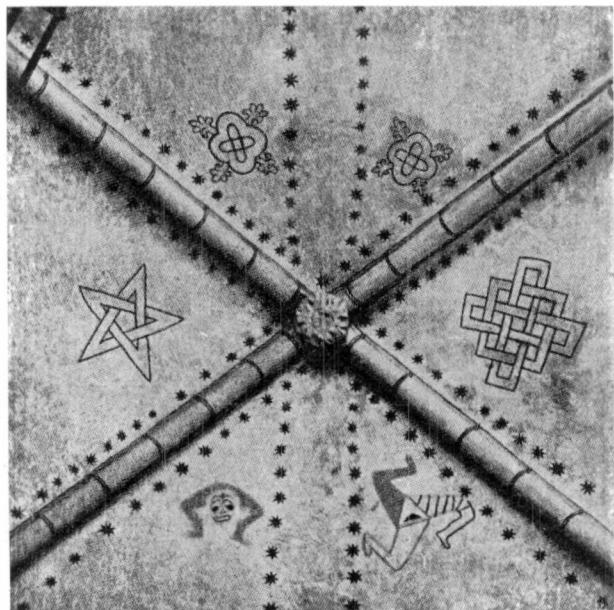


Fig. 12. Korvalvet i Karris kyrka. Efter Kjellin.

kyrka är i fullständig avsaknad av. Dessa segelfartyg med master och tåg, stridsbryggor och stävroder, allt tillhörande en sen medeltid, hava tydlichen icke upptagits i detta måleri såsom ett allmänt omtyckt kännemärke för kusttraktens näringsliv. Dessa ofta bemannade skepp minna troligen om korstågen, om helige Erik och Olov. Även dessa fartyg böra alltså betraktas såsom ett skandinaviskt inslag. De spiraltecknade Jungfrudanserna återfinnas i St. Marie. Den lilla kvinnogestalten i labyrintens centrum saknas dock.

Mycket tyder på, att målningarna i St. Marie, sådana de framträda efter restaureringen år 1910, icke förmå giva en fullt klar inblick i det dekorationsmåleri, som varit ursprungligt i detta tempel. C. Frankenaeuser skildrar sina intryck av de av honom framtagna

målningarna:¹ De voro i artistiskt hänseende av sämsta slag; de voro som barnliga försök att efterbilda något, som var sett på annat håll. —

Av allt att döma är denna hans omedelbara känsla och uppfattning fullkomligt riktig. De nu synliga målningarna äro helt visst primitiva efterbildningar av något som tidigare funnits. Liknande måleri har ju förekommit i andra kyrkor. Men varför har målaren icke måhända kunnat se dem på närmaste håll, i St. Marie kyrka? Artisten må ha varit Prunkkala-klockaren Michel Johansson, som är 1763 åtog sig att vitmena kyrkan och »rödfärga de samma ställen i taket eller under valven, som förut äro bestrukna»,² eller någon av hans föregångare. Faktum är, att äldre målning finnes t.o.m. skönjbar under den nuvarande ytan. I vilken utsträckning den ursprungliga målningen finnes bevarad, och i vilken mån den kunde förändra uppfattningen om målningarna i denna kyrka, kan nu icke bestämmas. Möjligt är, att även slingor funnits, som slutit denna målning betydligt närmare fränderna på annat håll. Det tidsbestämmande Tavast-vapnet har troligen, i likhet med många andra figurer, tillhört redan den första epoken, samt efterbildats senare. Den ofta godtyckliga placeringen av symboler och emblem är säkerligen icke alltid ursprunglig och planlösheten verkar ännu mera i ögonen fallande nu, då man saknar sammanbindande slingor eller andra motiv av sådan verkan.

Sålunda utgöra målningarna i Sibbo gamla kyrka ett impuls-givande jämförelsematerial och ett mycket värdefullt tillskott till vårt medeltidsmåleri från en period, då den rika färg- och formprakt, som frodades under 1400-talets senare del, ännu icke slagit ut in sin fulla blomning.

A. W. Rancken.

REFERAT.

Die Kalkmalereien in der alten Kirche von Sibbo. Die alte Kirche von Sibbo in Nyland war lange verfallen und unbenutzt gewesen, als sie 1935 einer gründlichen Ausbesserung unterworfen wurde. Hierbei wurden die alten Gewölbe-malereien durch Klopfen deutlicher zum Vorschein gebracht und restauriert. Sie sind zwar schon vor längerer Zeit flüchtig untersucht worden; da man aber damals den Malereien, die keine Entsprechungen in Schweden hatten, weniger Interesse entgegenbrachte, so sind auch sie wie viele andere Malereien in finnischen Kirchen missverstanden worden und unbeachtet geblieben.

Die Malereien in Sibbo bezeugen jedoch, dass ihre Ornamente auf gotischen Prinzipien fussen und die hier vorkommenden Pflanzenmotive und Figuren eine

¹ Suomen Museo 1910.

² Kyrkomötes protokoll 25/5 1763, kyrkoarkivet.

symbolische Bedeutung haben, die letzterhand auf heidnische und altchristliche Vorstellungen zurückgehen. Sie bieten eine Musterkarte von Beschwörungszeichen gegen böse Mächte.

Viele Umstände deuten darauf, dass diese Verzierungsart, die bei uns um die Mitte des 15. Jhs auftritt, aus Süden über das Meer an die Südküste Finnlands gelangt ist.

Die einzige Kirche, die einige Vergleichspunkte bietet, ist die von Karris auf Ösel, deren Malereien aber schon aus der Mitte des 14. Jhs stammen.

Die Malereien der Kirche von Sibbo haben indessen eine grosse Bedeutung als anregendes Vergleichsmaterial für ähnliche Malerei in unserem Lande, wo ein grosser Teil dieser Sinnbilder und Zeichen von jeher an Erzeugnissen der Hausindustrie, Gebäudeteilen und in der Textilkunst angewandt worden ist.



Avb. 1. Kartusch utförd av Hällström som skolgosse.

Landskapsteckningar av Carl Peter Hällström.

I ett brev till P. Jusleen i Stockholm, daterat »Åbo d. 14 Mart. 1793» skriver Henrik Gabriel Porthan: »Jag har här 2:ne ynglingar, som jag gerna önskade kunna förskaffa conditioner i Stockholm: den ene är Mag. Frantzén¹, en både snäll och beskedlig yngling, som har lust at litet se sig omkring i den stora verldens granskap, men för öfrigt ärnar blifva Academicus. Den andre en ung student, vid namn Hällström, ock en snäll, beskedlig och hygglig gosse, som har synnerl både lust och talent at rita. Om Bror kan gifva råd, el recom- mendera dem, i sin afsikt, så vore det just en god gerning: särdeles önskade jag få rum för Hällström»²

Porthans önskningar gingo tydligen icke omedelbart i uppfyllelse, ty den 23 sept. 1793 skriver han åter i samma angelägenhet, denna gång till Mathias Calonius i Stockholm: »Huru ofta kan bror råka Prof:r Schultén? — — — Eder bäge beder jag om en faveur. En stud. af österbotniska Nation, benämnd Hällström, den äldre af bröderne, (söner til en fattig Privat=adjunkt hos Pastor i Ilmola) som har Condition hos ass. Barck, äger en deciderad naturlig fallenhet at rita, särdeles Land—Chartor, Prospectes etc., är för öftright en ganska beskedlig, stadig, snäll och flitig yngling. Prof:r Schulzén känner honom. Kunde Herranne utfinna något förslag, at skaffa

¹ Frans Mikael Franzén.

² Brev från Henrik Gabriel Porthan till samtida Del 2: suppl. (Utg. av Ernst Lagus) H:fors 1912. Skr. utg. av Sv. Litt. sällsk. i Finland CII, s. 42.

honom något slags etablissement i Stockholm? Någon kondition til exempel! Den som honom antager, ångrar sig visst icke: han är af sin nuv. Patron ganska mycket afhälлен. Min afsikt är, at skaffa honom tillfälle at följa sin böjelse och evertuera sig i ritande. Det är synd, om et sådant ämne skal tvingas at blifva bond-Capellan. Hafven denna sak, vid tilfället i gunstigt minne!»¹.

Föremålet för dessa Porthans faderliga omsorger var Carl Peter Hällström, en man som minsann icke blev »bond-Capellan.» Få av våra landsmän ha nått en sådan berömmelse som den han förskaffade sig i sitt nya fosterland Sverige, där hela den senare delen av hans liv skulle komma att förflyta.

Carl Peter Hällström föddes i Ilmola år 1774. Han var son till kapellanan Carl Hällström och Anna Rein. Hans yngre broder var den berömda fysikern Gustaf Gabriel Hällström »utan tvifvel en av de största vetenskapsmän vårt land fostrat»².

Carl Peter Hällström fick — liksom brodern — sin första undervisning i hemmet och sedan i Vasa trivialskola. I Hällströms biografi i Vetenskapsakademins handlingar för år 1836³ säges om denna första undervisning: »utan tvifvel hade han från den hämtat en grundlighet och en vana till flit, som städse voro hans utmärkande egen-skaper». Hällström blev student vid Åbo akademi år 1792 och promoverades tre år därefter till filosofiemagister. År 1796 finna vi honom — säkert tack vare Porthans ansträngningar — som auskultant vid Bergskollegium i Stockholm och informator hos bergsrådet, friherre S. G. Hermelin.

Tack vare ett bevarat brev från Mathias Calonius till Porthan, daterat den 19 nov. 1796, veta vi att Porthan hade all heder av sin skyddsling. Calonius skriver nämligen: »Jag åt middag i går hos Riks Drotzet i stort sällskap. — — — Jag råkade där äfven Bergs Rådet Baron Hermelin, som förklarade sig oändel. nögd med Hellström och prisade honom himmels högt för sin vackra stil, sitt goda handlag vid Chartae arbete och sin öfriga beskedliga conduite. Han ville ej occupera honom med information vidare än för sine tvenne flickor 1 a 2 timar om efter middagarne, at lära dem skrifva och något räckna.»⁴

¹ *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius I* (Utgivna av W. Lagus) H:fors 1886. *Skr. utg. af. Sv. Litt. sällsk. i Finland I*, s. 16.

² *Finsk Biografisk Handbok*.

³ *Kongl. Vetenskapsakademins Handlingar för år 1836*. Stockholm 1838. Biografi öfver Carl Peter Hällström, ss. 362—370.

⁴ *Mathias Calonii bref till Henrik Gabriel Porthan* (Utgivna av W. Lagus) H:fors 1902 *Skr. utg. af. Sv. Litt. sällsk. i Finland LV*, s. 231.

Genom baron Hermelin kom Hällström att bliva medarbetare i det stora Hermelinska verket *Geographiske Chartor öfwer Sverige*, i vilket han utarbetade 20 av dess 29 kartblad. För detta arbete, som utkom åren 1799—1818, fick Hällström göra otaliga resor i Sverige och genom hela Finland. År 1803 skickades han av Hermelin till London för att där låta gravera tvenne av honom ritade »ovanligt fina kartor» som sedan skulle användas som förebilder för inhemska gravörer. Det hade nämligen i Sverige uppstått svårigheter med kartornas graverings: den gamla Fr. Akrell, som utfört de första kartorna, var sjuk och den unge Akrell, som sedan blev faderns efterföljare i facket, var ännu alltför oerfaren.¹

Utgivarna av Hermelins storslagna kartverk, som ända till sena tider varit normgivande för karttecknare, hade många svårigheter att kämpa med. Det var helt och hållt Hermelin som ekonomiskt möjliggjorde företaget och denna hans oegennytt lände honom till ringa fördel. Dessutom sågs arbetet med avogsamma ögon av Lantmäterikontoret, som ansåg sig böra inneha ensamrätt för dylika arbeten.²

För att avlägsna denna missunnsamhet sörjde Hermelin för att Hällström vann inträde vid Lantmäterikontoret, där han år 1801 erhöll lön som premieringeniör. Några år därefter inträdde han i Sjömättnings-corpsen och blev år 1809 chef för Sjökartearkivet. — Han var ledamot i både Vetenskaps och Krigsakademien och medlem av flera sällskap och samfund. Hällström har publicerat ett stort antal avhandlingar, främst observationer över orters geografiska lägen.

I den tidigare nämnda biografin i Vetenskapsakademins handlingar säges om Hällström: »Dessa offentliga befattningar, hvartill ännu flera enskilda sluta sig, kunna antagas såsom stödjepunkter, från hvilka Hällströms förtjänster böra uppskattas. Med förväning får man då öfverskåda de djup dit hans mätningar sträckt sig, de geografiska, geodetiska och hydrografiska undersökningar han utfört, beskrifvit eller gjort åskådliga, och allt detta med en drift och en outtröttlig arbetsförmåga, endast jemförlig med den anspråkslöshet, som gjorde till natur hos honom mödan och gagnet».

Hällström var gift 1) med Maria Silfverberg från Vasa, 2) med Carolina Charlotta Wallius. Han avled den 13 mars 1836 i Stockholm, där han ligger begraven på St. Johannis kyrkogård.³

¹ Carl Akrell, Minnen I. Stockholm 1884. s. 20 o. följ.

² Uppgift av C. P. H. i brev till Porthan av 19. V. 1801 i Universitetsbibliotekets brevsamling.

³ V. Ekstrand. Svenska Landmätare 1628—1900. Umeå o. Uppsala 1896—1903. Supplement 1912. Finsk Biografisk Handbok. Kansallinen elämäkerrasto, m. fl.



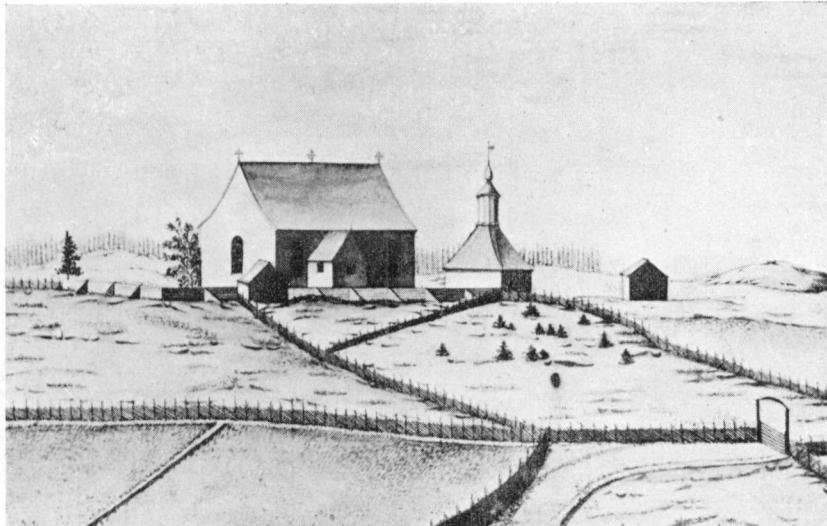
Avb. 2. Fagervik.

I en uppsats i Borgå Tidning över Hällström läses: »Hans ännu levande vänner förgäta ej hvor den ädles stoft hvilar. En kommande tid skall efterfråga hans minnesvård.» I Ekstrands lexikon över Svenska Landmätare få vi veta att någon minnesvård icke finnes.

Härmed äro de ytter konturerna av Carl Peter Hällströms biografi angivna. Det är emellertid som kartograf, »Sveriges förmämsta kartograf», hans namn är känt för eftervärlden. Genom Hermelins *Geographiska Chartor öfwer Sverige* leddes han in på det fält där han skulle komma att lämna så många spår. »C. P. Hällström» står nämligen som signering på en hel del lösa kartblad och på kartor i åtskilliga geografiska arbeten och resebeskrivningar, t. ex. i Skjöldebrands *Voyage pittoresque*.

Det är likväl icke Hällströms kartor som i denna uppsats skola behandlas. Vi ha önskat fåsta uppmärksamhet vid att man dels i Vasa museum, dels i Uppsala Universitetsbibliotek och i Nordiska Museet i Stockholm bevarar några prov på den tidigt framträdande »deciderade naturliga fallenhet at rita» som Porthan redan omnämner i brevet till Calonius.¹

¹ Uppgiften om förekomsten av Hällströms teckningar i Vasa Museum har meddelats av mag. Arne Appelgren.

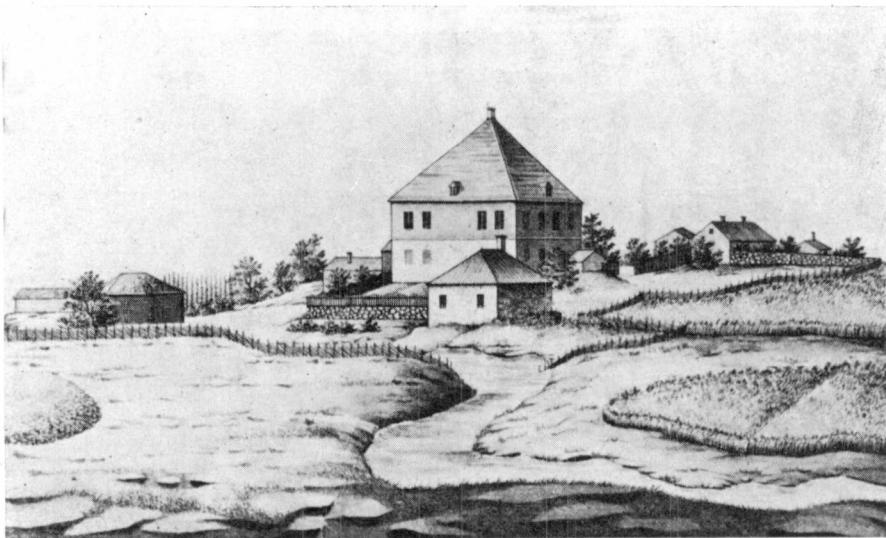


Avb. 3. Askais (Villnäs) kyrka.

Vasa museum äger några kartor över Finland och olika delar av Österbotten samt en serie kartor över europeiska länder, de flesta utförda efter äldre original av Homann. De äro samtliga ritade år 1789 då Hällström var endast 15 år gammal — tydlig under hans skolpojkstid i Vasa. Kartorna i och för sig vittna icke om annat än en stor ordentlighet och omsorg i kopieringen, men några av dem äro i ett av hörnen försedda med små kartuscher, vilka med sina lätta färger och sin blomsterutsmyckning giva goda prov på den unge konstnärens förmåga och på tidens smak. (Avb. 1.)

I Uppsala universitetsbibliotek förvaras en serie — veterligen icke tidigare hos oss uppmärksammade — vyer av kyrkor, säterier, rusthåll m. m. i Finland; så gott som alla osignerade men det oaktat sedan gammalt tillskrivna C. P. Hällström. Serien ger en rätt god föreställning både om Hällströms talang som landskapstecknare och om de avbildade platserna, sådana de sågo ut i slutet av 1700-talet.

De 15 vyerna äro (alla utom en) utförda i tuschlavering, alla på likadant papper (storlek c:a 20×25 cm) och i samma torra, prudentliga manér, som man småningom lär sig igenkänna såsom utmärkande för den unge Hällström. Denna torrhet i teckningen utesluter hos bilderna varje anspråk på konstnärlighet, men vi kunna i stället vara rätt övertygade om att stor omsorg nedlagts på riktighet och precision; detaljerna i byggnadernas arkitektur äro synnerligen noggrant framställda. De förefalla att ha utförts med stort intresse



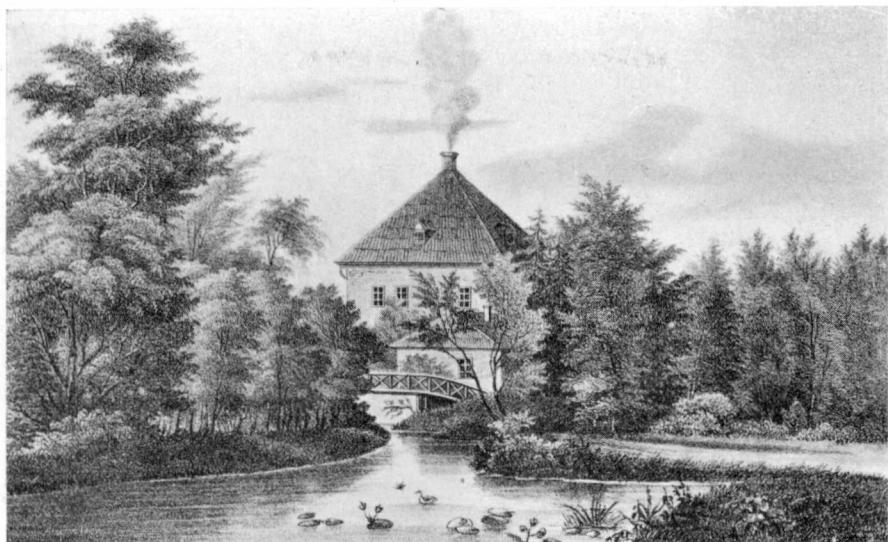
Avb. 4. Kankas.

för uppgiften och med sin utpräglade tidskaraktär intressera de oss trots sin okonstnärlighet.

Bilderna äro tydlichen utförda under några ferieresor eller under resorna mellan hemmet uppe i Österbotten och studiestaden Åbo. De flesta av dem äro på baksidan försedda med en liten — för Hällström typisk — text, ordagrant återgiven i nedanstående förteckning:¹

1. Utsigt af Eura kapell i S. Mårtens Sokn. d. 25 juli. 1792
2. Utsigt af Rusko Kapells Kyrka i Masko Sokn och Åbo Län, aftagen d. 16 Julius 1793
3. Utsigt af Odensari Säteri i Masko Sokn och Åbo Län, aftagen d. 21 Julius 1793
4. Utsigt af Askas Kapell kyrka i Lemo Sokn och Åbo Län, aftagen d. 22 Jul. 1793 (Avb. 3).
5. Utsigt af Järänä Rusthåll i Lemo Sokn och Åbo Län, aftagen d. 23 Jul. 1793
6. Utsigt af Kankas Säteri i Masko Sokn och Åbo Län, aftagit d. 23 Jul. 1793 (Avb. 4).
7. Utsigt af Artukais Rusthåll, i Reso Sokn och Åbo Län, aftagen d. 28 aug. 1793
8. Utsigt af Kauhajoki Kapell Kyrka, i Ilmola Sokn och Vasa Län, aftagen d. 18 Jun. 1794
9. Utsigt af Peurala Gård i Ilmola Sokn och Vasa Län, aftagen den 8 Jul. 1794

¹ Nr 1 utgör ett undantag från de andra, den är utförd i akvarell. Nr. 16 som bär dateringen 1788 (?) föreskriver sig från ett tidigare skede än alla de övriga och skiljer sig i utförandet i någon mån från dem.



Avb. 5. Kankas på 1840-talet. Litografi efter teckning av J. Knutson i *Finland framställdt i teckningar*.

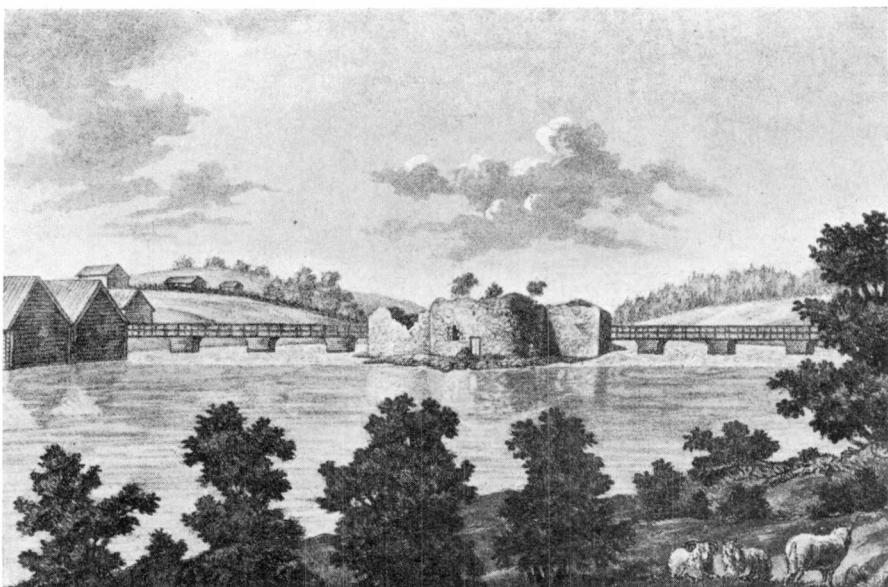
10. Utsigt af Academie Torget i Åbo aftagen d. 3 Junius 1795¹
11. Utsigt av Kaistaniemi Rusthåll i St. Marie Sokn och Åbo Län aftagen den 9 Julius 1795
12. Koristo.
13. Villnäs.
14. S. Maria²
15. (Minnessten, rest till hugfästände av Adolf Fredriks besök i Lochteå socken 1752) sign. C. P. Hällström 1798. (Avb. 8).

I Nordiska Museet i Stockholm förvaras ytterligare fyra bilder, så lika Hällströms både i utförandet av vyerna och i avfattningen av texten, att man känner sig benägen att tro att också de äro utförda av honom:

16. Utsigt af Fagerviks bruk i Ingo Sokn och Nylands Län, aftagit år 1788 (Avb. 2).
17. Utsigt af Åminne Alodial Säteri i Halikko Sokn och Åbo Län avtagen den 18 sept. 1795.

¹ Denna bild är, i motsats till de övriga, publicerad flera gånger, t. ex. i S. Dahlström, Åbo brand I bild. 41.

² Se M. Hirn. Korta notiser om några gamla Åbo-bilder. Kulturhistorisk Årsbok 1934, där bilden återges. I samma uppsats avbildas och beskrives även en gouache av Hällström (?) »Utsigt af Åbo stad til en del — — —» som förvaras i Åbo museum.



Avb. 6. Kajaneborg.

18. Utsigt af en del af Ågatan i Åbo, avtagen den 1 sept. (tyvärr är bilden beskuren så att årtalat bortfallit)
19. D:o (utan text)¹

Det återstår icke mycket att tillägga om de Hällströmska bilderna. En jämförelse med andra teckningar av de avbildade platserna eller med fotografier av dem kan ur flera synpunkter vara av intresse. Många av byggnaderna äro numera fullkomligt ombyggda och i några fall kan man iakttaga att smärre ändringar utförts under senare tid. — På bilden nr. 4 av »Askas kyrka» förvånas man över att här — liksom ofta på andra gamla bilder — iakttaga att konstnären gett taket en svängd, nästan litet kinesisk linje, som man vore benägen att i första hand tillskriva tidens av österländska bilder på verkade smakriktning. (Avb. 3). Men i själva verket är Askais (Villnäs) kyrkas tak ett exempel på en för en viss tid typisk — men i Finland mycket sällsynt — takkonstruktion, varför konstnären alls icke haft orätt i sin syn på detsamma.

¹ Dessa två Åbo-bilder finnas återgivna av G. Nikander, Stadsplan och byggnadsskick i det gamla Åbo bild 6, 7, Sv. *Kulturbilder VI* 1930. Jämför även om dessa bilder, M. Hirn, Korta notiser — — — i *Kulturhistorisk Årsbok* 1934. — En akvarell föreställande Saustila gård i Sagu 1786 (reproducerad i *Herrgårdar Finland* II s. 324) företer rätt stora likheter med Hällströms manér.



Avb. 7. Utsigt ifrån Wermasvuori i Hauho.

Det är emellertid icke endast byggnaderna, utan också det omgivande landskapet som kan ge anledning till några reflexioner. På samtliga bilder står byggnaden eller byggnaderna rätt kalt på en kulle eller på en slätt; medan träden eller buskarna låga och ynkliga växa på ett respektfullt avstånd. Vare sig detta berott på Hällströms av kartritning påverkade schematiserande framställningssätt och benägenhet att avskala vegetationen för att få byggnaderna att framträda, eller helt enkelt på oförmåga att uppfatta landskapet sådant det var, eller möjligen haft sin grund i den avbildade verkligheten, så skilja sig de gamla vyerna rätt starkt från bilder från en senare tid, på vilka landskapet står rikt och lummigt kring byggnaderna. I den Hällströmska serien är det särskilt två bilder som osökt leda till dylika jämförelser, d. v. s. vyerna av Kankas och Villnäs. Båda dessa herrgårdar ha på 1840-talet avritats av Johan Knutson och litografier efter dessa teckningar ingå i Topelius' *Finland framställdt i teckningar* (1845–52) (Awb. 4–5).

Teckningen av minnesstenen i Lochteå har tydlichen utförts under någon av de resor Hällström företog för det Hermelinska kartverket. Den förefaller också att vara gjord med en större säkerhet än de tidigare bilderna. Stenen på bilden har sin särskilda historia som framgår av den naiva texten av Hällström kopierad sålunda:
Då / Landsens Fader / Svea Konung / Adolph Fredric /

stannade här / år 1752 / restes stenen / af / Lächteå Sokneboar / til / åminnelse af en stor / men sälsynt / lycka.

De närmare omständigheterna vid detta tillfälle återges bäst med Topelius ord i *Fältskärns Berättelser* i Kapitlet »Konung Adolf Fredrik i Finland:» »När hans majestät under resan genom Lochteå i Österbotten behagade spisa frukost i det gröna vid sidan af landsvägen, restes till evärdelig hågkomst af en så märkvärdig tilldragelse en minnesvård af sten, hvilken ännu står kvar till efterkommandes oskyliga undran». Efterkommande ha nog med undran sett denna minnessten, vilket t. ex. framgår av följande citat ur magister Takalas tryckta sockenbeskrivning, där stenen förövrigt helt vanvördigt beskrivas som en »piimäkivi»: Magister Takala säger »Vilken nu sedan denna stora men sällsynta lycka må ha varit, vet jag ej, såvida det icke varit den att — såsom sägnen berättar — konungen här hade ätit den filbunke han beställt från en närliggande gård»¹ — Inskriften på stenen förefaller att av Hällström ha kopierats med omsorg; beskrivande för den mänskliga inexaktheten är det emellertid att vi känna lika många (4) olika versioner av den korta texten som vi känner avskrifter av densamma. (Avb. 8).

Carl Peter Hällström har även utfört några vyer som utgivits i kopparstick. I Finlands Nationalmuseum och i Uppsala Universitetsbibliotek förvaras exemplar av en vacker akvatintagravyr »Rudera af Kajaneborgs Slott. Rit. af C. P. Hellström. Gr. af C. Akrell.» (Avb. 6). En osignerad gravyr i likartat manér i Uppsala »Vid Warskans i Kuopio Län» förefaller att ha samma ursprung som bilden av Kajaneborg. Tyvärr har det icke lyckats oss att konstatera om dessa — som det förefaller rätt sällsynta — bilder utgjort illustrationer i något tryckt arbete eller om de äro fristående gravyror.

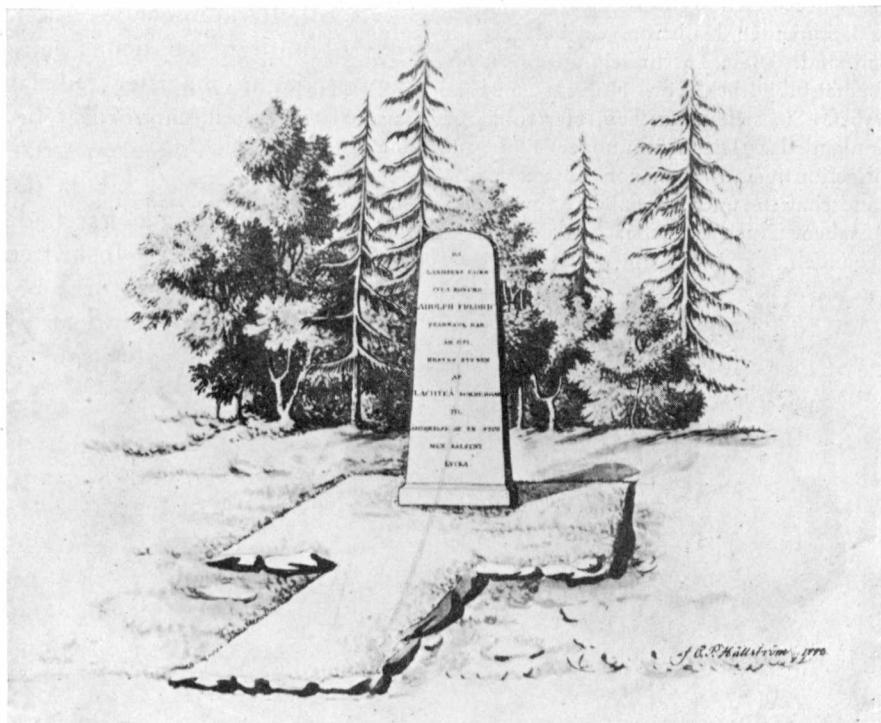
Främst bland C. P. Hällströms gravyrer böra vi emellertid nämna »Utsigt ifrån Wermasuori åt Sjöarne Jokijärvi och Ilmolanselkä uti Hauho Sockn i Nylands och Tavastehus Höfdingedöme» graverad av J. F. Martin. Bilden utgör titelplansch till *Andra afdelningen (Storfurstendömet Finland)* av Hermelins *Geographiske Chartor öfwer Sverige*. Denna afdelning utkom år 1799 (Avb. 7).

Det förefaller att icke ha varit en tillfällighet att just vyn över sjöarne Jokijärvi och Ilmolanselkä i Hauho av utgivarna av det Hermelinska kartverket utvalts såsom lämplig titelplansch för Finland-afdelningen. I Djurbergs *Finlands Geografi* (Stockholm 1808) säges om dessa trakter: »Ilmola, en By belägen på en Ås vid Sjön Ilmo-

¹ E. E. Takala, Muinaismuistoja Pietarsaaren kihlakunnan suomalaisesta osasta. FFT XVII. 1897 s. 304.

lanselkä, har det täktaste Läge av alla Orter i Finland, samt njuter en härlig Utsigt över förenämde Sjö.»

I tavastlänningen Christopher Herkepæus *Historisk och Oeconomisk Beskrifning öfwer Hauho Sökn* som utkom i Åbo redan år 1756 få vi bekräftelse på att åsikten i Djurbergs *Geografi* går tillbaka på en ännu mycket äldre uppfattning om dessa trakter. Herke-



Avb. 8. Minnesten i Lochteå.

pæus säger om Hauho: »Ty, har naturen någorstädes rögt sin Herres wishet och godhet, så är det sannerligen har skiedt. Här har han ej eftersat, at meddela det, som menniskliga ögat kan förlusta och förnöja. — — — med ett ord ; här finnes ymnogt förråd uti alla tre Naturens Riken, som kunna både mätta menniskliga ögats lystnad och sätta en naturens ransakare uti största nöje och förundran.»

Dessa två citat synas oss ådagalägga att man vid denna tid, — då man älskade det täcka och smänätta landskapet och då Punkaharju, Kangasala och Imatra voro rätt okända — ansåg att Hauho var det vackraste man hade att uppvisa i vårt land.

REFERAT.

Landschaftszeichnungen von Carl Peter Hällström. Carl Peter Hällström (1774–1836), »Schwedens bedeutendster Kartograph« genannt (in erster Linie bekannt als Mitarbeiter an dem grossen Werk S. G. Hermelins *Geographiske Chartor öfwer Sverige*, das 1799–1818 erschien) war in Finnland geboren und aufgewachsen. 1796 zog er nach Schweden, wo er den übrigen Teil seines Lebens verbrachte. Der Aufsatz behandelt ein paar Serien (zusammen 19 St.) — von bisher in Finnland nicht beachteten — Landschaftszeichnungen aus unserem Land, die von dem Schüler und Studenten Hällström vor seiner Übersiedlung nach Schweden ausgeführt wurden. Diese Tuschzeichnungen au lavis werden in Schweden, teils in der Universitätsbibliothek von Uppsala, teils im Nordischen Museum in Stockholm verwahrt. Sie stellen Kirchen, Herrenhäuser, »Rusthälle» (Sattelgüter) u.s.w. in Westfinnland dar. Die Zeichnungen sind ganz ohne Anspruch auf künstlerischen Wert ausgeführt, sind aber von Interesse als für ihre Zeit typische Darstellungen von Landschaften und vor allem von Gebäuden, wie diese am Ausgang des 18. Jhs aussahen. Auch einige nach Hällströms Zeichnungen ausgeführte Gravüren werden behandelt.

Om en del inhemska allmogesmycken.

I vårt inhemska hantverk från skräämabetenas tid skall man överallt kunna spåra provinsiella drag. Enkla levnadsvanor och de genomgående långa avstånden till större kulturcentra ha verkat en stark konservatism och på samma gång en ofta mycket tydligt skönjbar förenkling beträffande såväl material och form som dekorationsmotiv, något som klarast och allsidigast läter sig påvisa i de yrkesgrenar, som företräda vårt anspråkslösa konsthantverk. Inom silversmedernas ganska förfämliga yrkesgrupp äro dessa drag i många fall icke lika uppenbara som i en del andra hantverksgrenar. En relativt burgen kår av yrkesmän har haft lättare att upprätthålla en högre standard. Stockholmsarbeten i ädelmetall har man ofta nog haft att tillgå som förebilder för form- och ornamentstudier, när det gällt direkt kopiering eller också något friare efterbildning. Det är sälunda bekant att silversmedsskrået i Åbo varit ägare till en del modellritningar¹. Och dessutom känner man till mönsterplanscher samt en enstaka tryckt mönsterbok gällande silversmide, vilka tydligent måste ha nyttjats av inhemska mästare.²

Likafullt uppvisar också silversmidet hos oss ett antal föremålsgrupper, där formerna varit föga stilbundna och således de provinsiella dragen mycket starka, nämligen sådana saker, som utförts för köpare av allmogestånd. I vårt land utgöra de lapska silverserna såsom kåsor, skedar, ringar jämte andra slag av smycken de markantaste exemplen i denna art.³ Men också en så talrik och vitt spridd föremålsgrupp som våra inhemska silverbägare visa mot 1700-talets slut och speciellt under 1800-talets förra hälft i fråga om den graverade ornamentiken en tydligt provinsiell, nästan folklig prägel. Också själva silverplåten är i dessa sena bágare påfallande tunn, varför de icke heller i fråga om materialet göra något gediget intryck.

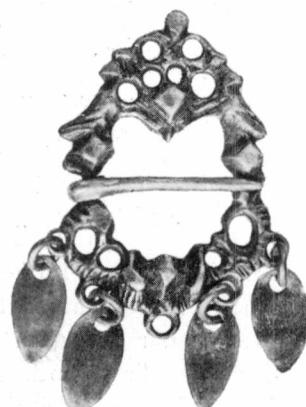
¹ Ester Helenius-Lehto, Mästare och mästerstycken i Åbo guldsmedskrå s. 74, Kulturhistorisk årsbok 1933.

² Finlands nationalmuseum.

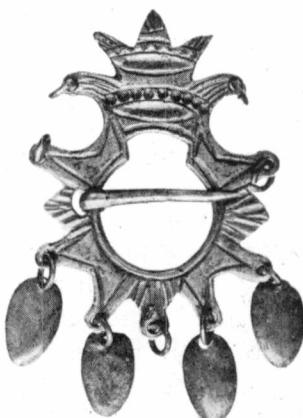
³ Jfr. E. Klein, Lapsk hornslöjd och nordiskt silversmide, i Fataburen 1922.



Åbo SHM 3222, h. 3,9 cm;
silver o. bergskristall?



Från Lillkyrö.
Nationalmuseum A 8108 h. 4 cm,
silver, förgyllt.



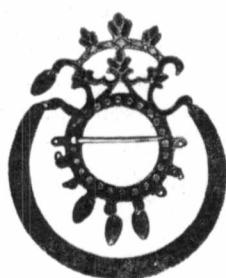
Från Storkyrö.
Nationalmuseum, 2536 : 369,
h. 5,5 cm; förgyllt.



Från Alahärmä.
Nationalmuseum 1976;
h. 9,6 cm; förgyllt.



Från Jurva.
Nationalmuseum A 7710,
h. 6,5 cm; förgyllt silver.



Från Jurva.
Österbottens HM.

Den i våra museer talrikast företrädda gruppen av dylika provinsiella silversaker utgöra likväl den stora gruppen allmogesmycken, en grupp, inom vilken silverlödigheten starkt skiftar.



Från Ylistaro.

Nationalmuseum 2394: 104; h. 7,8 cm;
silverbleck, svagt förgyllt.



Från Alahärmä.

Nationalmuseum A 3173, h. 18,2 em;
silverbleck, svagt förgyllt.



Från Laihela.

Nationalmuseum A 8747, h. 22,2 cm.
silverbleck, svagt förgyllt.

Bland allmogesmyckena intressera de renas silversakerna forskaren redan på den grund, att de ha att uppvisa kontrollstämplar, som ge säkra hållpunkter för datering och möjligheter till bestämning av såväl tillverkare som tillverkningsort. Nästan alla våra tillvaratagna inhemska allmogesilversmycken, vilka förete kontrollstämplar, tillhörta emellertid 1800-talet. Sannolikt har det tidigare i silver utförda

smyckebeståndet hos våra bönder varit ringa. Nyklassicismen och den därpå grundade stilutvecklingen under 1800-talets förra hälft synas ha medfört en allmän uppgångstid i fråga om bruket av guld-smycken. Som en följdforelse av denna nya smakriktning fram-spinger tydligent det ganska rikliga bruk av silversmycken, som under 1800-talets förra hälft och mitt kan iakttagas hos vår allmoge, fram-för allt i en del kustbygder. Men åtminstone i Österbotten och i Karelen kan ett anmärkningsvärt intresse för metallsmycken påvisas redan tidigare, i det att äldre stilelement kunna skönjas i en del av de i dessa landskap förekommande bröstspännena.



Stockholmsarbete 1802.

Nationalmuseum nr. 2511; av guld, med pärlor o. blå emalj.

Av det bevarade museibeståndet av allmogesmycken framstår det klart, att produktionen först tagit fart i södra Österbotten och att den senare också nått sin största omfattning i samma landskap. Området uppvisar jämväl den rikaste formfloran, vars uppkomst man vore benägen att tillskriva medverkan av allmogesmeder, som arbetat i billigare material, byggande vidare på äldre former och omtolkande dessa i folkkonstens naiva anda. Denna produktion har senare helt omhändertagits och »nobiliseras» främst av Vasas men också i någon mån av Kristinestads skrämmästare, vilka med tiden blevo stora leverantörer av allmogesmycken, när gediget silver begynte konkurrera ut mindre värdefulla metaller eller metallblandningar. Med denna österbottniska produktion — jag bortser härvid från det än nyare skiktet av allmogesmycken: guldörhängena och broscherna från 1800-talets senare hälft, vilka speciellt i Lappfjärdsbygden ha-



Österbottniska halskedjor.

Österbottens HM. Av silver, förgyllda. De två översta äro gjorda
A. G. Grenman 1819, den understa av Carl Gestrin.

folklig prägel trots aldeles påtaglig nyrokokoform — uppvisar den för allmogebehov i Lovisa och Fredrikshamn bedrivna tillverkningen av smycken många beröringspunkter, medan Åbo-trakten, av det mustealä beständet att sluta till, ingenting alls har att framvisa av samma kategori, trots att trakten i burgenhet helt säkert kunnat tävla med både södra Österbotten och östra Nyland. (Åbo-traktens folkkultur är förresten rätt fattig också i andra jämförbara avseenden). Men där emot har Raumos uppland åtminstone något litet av folkliga dräktprydningar att uppvisa. I Karelen, framför allt på Karelska näset, förekommer, såsom redan antyts, ett rikt bestånd av runda bröstspänner, vilka till största delen äro utförda i aldeles anspråkslöst material av självlärda eller snarare enligt nedärvt tradition arbetande allmogesmeder. I detta sammanhang får gruppen intresse på grund av den omständigheten att ett antal dylika brisker visat sig vara av rent silver och utförda av skrähantverkare, verksamma i ett par av Karelenstäder.

Bland det rikhaltiga beståndet av österbottniska allmogesmycken väcka vid sidan av brudkronorna¹ de krönta runda ofta dubbla eller t. o. m. mångdubbla bröstspännerna och de med hjärtformiga eller avlånga sköldar (brickor) prydda halskedjorna det största intresset. Av dessa två grupper utgöra ringsöljorna den kronologiskt tidigare gruppen. Flere av de tillvaratagna — de uppgå i allt till inemot 30 stycken i Nationalmuseums och Österbottens historiska museums samlingar — äro jordfynd. Tre exemplar från Storkyrö äro sålunda funna under golvet i socknens kyrka och hava tydlichen tillhört här begravna dödas svepningskläder. Alla ringsöljer härröra, märkligt nog, från ett ganska litet och aldeles klart avgränsat område, nämligen staden Vasas finska uppland kring Laihelaän och Kyro älvs (Jurva, Laihela, Storkyro, Ylistaro och Alahärmä; enstaka exemplar äro insamlade i Ilmola, Lillkyro, Alajärvi och Vörå). Samma område visar också ifråga om en del andra folkkonstföreteelser intressanta särdrag².

Grundskemat för bröstspännerna utgöres av en rund, tidigare tydlichen avlång ringsörlja, som upptill slutar i en mer eller mindre

¹ Det har icke varit möjligt att i detta sammanhang till behandling upptaga de österbottniska brudkronorna, trots att dessa erbjudit goda paralleller till ringsöljornas utveckling. Huvudparten av kronorna finnas kvar i byarna eller ha införlivats med de Hedmanska samlingarna i Vasa och kunna således närmare studeras endast därstädes.

² T. ex: de rikt dekorerade och varierade, på barockmotiv uppbyggda allmogeseglarna; de rikast utbildade och vackraste österbottniska fäll- eller tapeters-täckena (med inplockat mönster) av västgötatyp tillhöra f.ö. denna trakt, som också är centrum i brudkronornas spridningsområde.

lättigenkänlig krona. Runt själva bågen nedhänga små, oftast ovala och något kupiga kläppar. Vanligen uppträder denna sölja mer eller mindre fördubblad: ringen upprepas av en yttre hästskoformig båge och kronan är ofta överbyggd med en andra tinnkrans. De äldre och enklare exemplaren äro stundom utförda i brons eller annan gulmetall. De flesta av dem äro förgyllda eller försilvrade, de rikast utbildade och senaste exemplaren bestå däremot av rent silver.



Österbotttniska halskedjor, av silver. Den övre av E. Ekblad
år 1853, den undre av E. Bäckström 1836. Österbottens HM.

Det synes sannolikt att utgångspunkten för dessa österbotttniska bröstspännen står att söka i en del smärre 1600- och 1700-tals spän-
nen, men likväl är det möjligt att den oförvanskade förebilden lig-
ger än längre tillbaka i tiden. Enstaka mestadels något deformerade
varianter ha insamlats till våra museer. Kännetecknande för dessa
är den nästan ovala formen, ett kronliknande krön samt vid undre
kanten fästa fritt hängande kläppar. Av intresse i detta samman-
hang är ett litet blott 3,3 cm högt förgyllt silverspänne från Lillkyro,
(s. 46), från det närmaste grannskapet till bröstspännets eget sprid-
ningsområde. Ifrågavarande spänne är visserligen intet stilrent origi-
nalspänne och utgör kanske icke heller någon direkt förebild för bröst-
spänegruppen, ehuru dess nära samband förefaller att vara klart.
Spännets barockform tyckes klart avläsbar. Det höga krönet slutar

visserligen icke i någon krona, utan man kan i stället i dess krön urskilja tvenne fåglar med huvudena vända från varandra.¹ Spännet har den av länga formen och de från undre kanten nedhängande kläpparna gemensamma med det typologiskt äldsta av Storkyro-spännena. Med tiden fick själva söljeringen rund form och krönet upplöstes i en tinnkrans. Materialet valdes tunnare och ytan livades endast av punsade punktornament. Storleken ökades och denna tendens fortfor att verka, så länge typen producerades, i det den nådde sin kulmen i ett par enligt kontrollstämplarna av Vasa-mästare under 1800-talets fjärdedel utförda exemplar i silver. I dessa fäitaliga sena i silverbleck utförda bröstspänna har typen nått sin rikast utbildade form, som i sann folkkonstanda har slagit över i det groteska. Spänna äro utskurna i ytterst tunn silverplåt och förete på samma gång drag, som skvallra om en viss förtrogenhet med nyantikt formspråk hos tillverkarna. I Ylistaro-exemplaret, som för övrigt saknar kontrollstämplar, äro både ring och båge ovala, kronan är åter lätt igenkänlig, bågen imiterar formen av på ett band uppträdda paljetter. Laihela-exemplaret visar tydlig påverkan från bladkransarna på sengustavianska halskedjor (Jfr bild s. 48). Alahärmä-exemplarets fördubblingstender ha tagit fantastiska proportioner. Den övre kronan är upplöst i hjärtan och ringar, ringsöldjan är tre-, närapå fyrdubblad och av de små hängena har vartannat givits hjärtform — ett alltigenom typiskt folkkonstalster den visserligen otydliga men säkert dock icke förfalskade skrämmästarsignaturen A.G. (= Anders Gestrin 1807—1832)² till trots. Laihela-exemplaret bär A. G. Grenmans (1811—1843) mästarinitialer.

Medan de nyare exemplaren visa en rikare variation av formen, äro de äldre bröstspänna mera ensartade. Den hästskoformiga yttre ringen skiljer en stor del av gruppen från det här avbildade spännet från Lillkyro. Anmärkningsvärt är det i detta sammanhang, att ifrågavarande båge också helt saknas i de av R. Berge i Norskt bondesylv publicerade bröstsmyckena, kallade »hjärtesprette», vilka likaledes återgå på barockspänna och förete en parallell utveckling till de österbottniska.

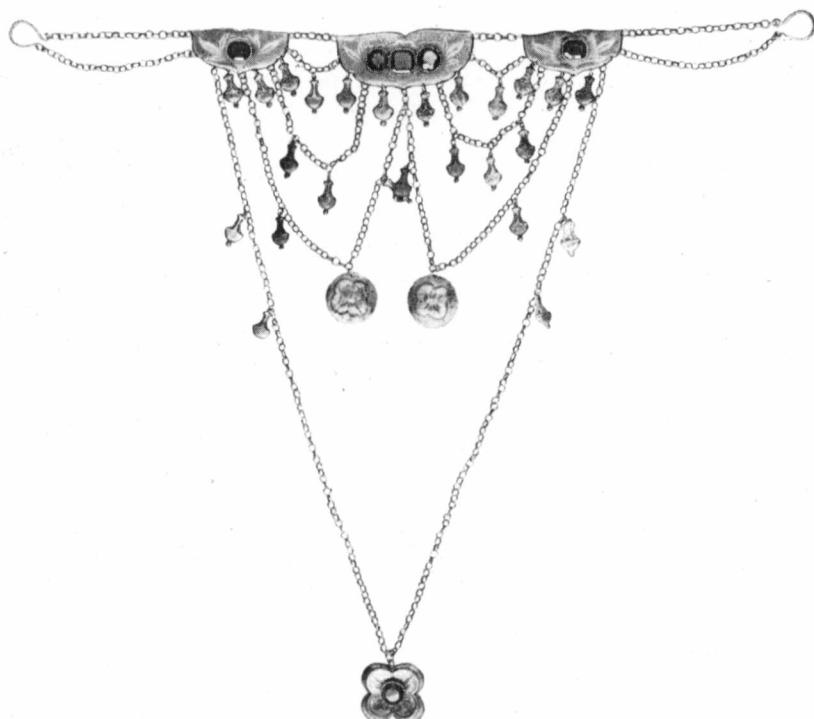
Jämförda med bröstspänna ha de österbottniska halskedjorna en betydligt kortare tradition att framvisa. Dessa 2—4 dubbbla kedjor, som på samma gång förenas och avdelas av halvmånformiga eller rektangulära plåtar, återgå på den sengustavianska och empiretidens

¹ Jfr R. Berge, Norskt bondesylv pl. LXVIII 1 o 2, där krönet består av tvenne duvor och mellan dem ett brinnande hjärta.

² I fråga om data om silversmederna citeras Tyra Borg, Guld- och silversmeder i Finland.



Östnyländsk halskedja av silver tillverkad av P. A. Lönnroth
(1829—1851). Österbottens HM.



Östnyländsk halskedja av silver, prydd med röda »stenar».
Av A. W. Felixzohn. Österbottens HM.

spröda halscollierer i guld. Men i dessa förenklade och provinsiellt färgade alster har den gracila filigranornamentiken ersatts med naiv, enkel graverings, pärlorna, emaljen eller de facetterade partierna av punsade pärlränder eller hjärtformiga motiv i drivet arbete, medan själva huvudschemat jämte det rikliga bruket av kedjor och små nedhängande kläppar av växlande form i stort sett blivit bibeihålllet. Över hälften av museernas exemplar av dessa österbottniska halskedjor äro kontrollstämplatade. De äldsta genom kontrollbokstäver daterbara exemplaren — årsbokstäverna saknas rätt ofta — äro åren 1819 och 1821 utgångna från de redan nämnda Vasa-hantverkarna Anders Gustaf Grenmans och Carl Gestrins verkstäder. Likafullt vore man benägen att påstå, att dessa stämplatade smycken icke äro alster av ren skrähantverkartradition. Om man dock icke får tänka sig att allmogesmeder i dessa fall haft tillfälle att göra sin från stiltvång obundna, naiva insats vid typernas utformning, så har man i varje fall att konstatera, att skrähantverkarna för att tillmötesgå kundkretsens anspråk skickligt vetat att anpassa sig efter dess ekonomiska resurser och vanor samt dess estetiska krav, i det de upptagit och fört vidare de folkligt modulerade formerna. Sålunda uppträda i vissa halskedjor kron- och korskrön i klart skönjbar anslutning till Kyrodalens krönta runda spännetyper. Gestrins och framför allt Grenmans kedjor visar en egenartad, något rikare varierad typ med veckade, mera sektorformiga, förgyllda plåtar, som ofta äro försedda med genombrutet kantparti och en genom avvikande behandling starkare framhävd mittsköld. Å andra sidan förete övriga halskedjor, vilka mestadels antingen kunna attribueras en yngre generation av silversmeder (Enoch Bäckström, Ekblad, Ihander, verksamma på 1840–1850-talen) eller sakna stämplat, en sinsemellan till formen enhetligare grupp, vilken karakteriseras av brett hjärt- eller njurformiga plåtar, prydda med en uppdriven hjärtformig mittfigur och en rikligare bruk av nedhängande små kläppar. Dessa senare österbottniska exemplar visa förresten närmare överensstämmelse med motsvarande och nästan samtidiga östnyländska smycken, låt vara att de ännu genomgående sakna det infällda ädla stenar imiterande röda glas, som är så karakteristiskt både för Lovisa-produktionen och jämväl för de också i södra Österbotten från 1840-talet synnerligen populära ringarna av tunn, med graverings eller punsning prydd silverplåt.

I fråga om de östnyländska silversmyckena skall det knappast visa sig möjligt att spåra någon äldre lokal tradition, som — i likhet med den österbottniska och den karelska — skulle kunnat ha inflytande på produktionen i de närliggande städerna. Smyckebeståndet härstadies är jämförelsevis sent. Det är genomgående kontrollstämplat och visar

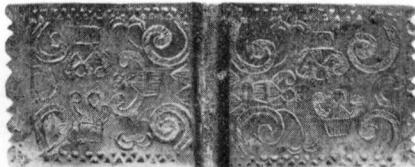
icke någon synnerligen rik formvariation, ehuru en hel del olika slag av allmogeprydnader utföras. Ringarna äro här vanligast, skjortlinningsknappar och halskedjor förekomma därjämte i avsevärt antal. Det mesta östnyländska allmogesilvret synes ha utgått från den produk-



Sydkarelskt bröstspänne. Nationalmuseum A 484, av tenn? 6,2 cm.



Sydkarelskt bröstspänne.
Nationalmuseum A 7228, diam. 8,2 cm.
Av silver, gjort i Viborg på 1840-talet.



Mässingsspännen från Pyhäjärvi, Viborgs län.
Nationalmuseum A 502 och A 503.



Sydkarelska spännen av silver.
Nationalmuseum A 365 o. A 3897.

tive Lovisa-smeden Tianders verkstad, som tillkom år 1823 och upp-rätthölls ända till år 1869. Tidtals sysselsatte Tiander ett tiotal arbetare¹, som vid sidan av den nämnda produktionen för allmoge-behov hade ett minst lika stort arbetsfält i smidet av bordssilver för herrskapsklassen. Jämte Tiander hade den med honom nästan jämnåriga P. A. Lönnroth (mästare 1829–1851) och den från början

¹ G. Nikander, Lovisa stads historia II, s. 124.

av 1850-talet verksamme A. W. Felixzohn signerat mestadels ringar och andra smärre prydnader för allmogebefolkningen med sina stämplar. Vid sidan av dessa tre Lovisa-silversmeder förtjäna de i Fredrikshamn arbetande Johan Fincke och Anders Nordqvist att ihågkommas. Liksom Tiander ha dessa Fredrikshamns-mästare utfört av de stora med rött glas och talrika kedjor och nedhängande kläppar prydda halssmyckena, vilkas spridningsområde sträckte sig från det närmaste upplandet ett gott stycke över landskapsgränsen, (Nastola, Mäntyharju m. fl. avlägsna fyndorter). Medtävlare, om ock i mindre skala, hade de nämnda mästarna i Borgå. T. o. m. långt borta i Kuopio försökte en av Fredrikshamns-mästarnas förra gesäller B. W. Dahlström föra fram de populära östnyländska halskedjorna.

Alla de daterade östnyländska halssmyckena falla omkring mitten av 1800-talet, närmare bestämt mellan åren 1844 och 1861. De i många och lättा bågar arrangerade kedjorna, de talrika vidfästa små hängena av romb-, hjärt- eller urneform ge dessa smycken en något elegantare, mera om stilförebilderna påminnande karaktär. De ofta nyttjade insatta röda »stenarna» synas vara ett nyare, måhända på ryskt inflytande beroende tillskott.

I den rika flora av runda och kupiga, rätt stora brisker från Karelen, som insamlats till Nationalmuseets etnografiska avdelning, finnas ett litet antal exemplar i rent silver, medan den stora massan av briskerna är utförd i ett starkt tennhaltigt material. De gamla briskerna äro nästan genomgående utsirade med graverad, ibland nästan ristad ornamentik, som bl.a. av ett parallellfall, ett par bältes-spännen av mässing från Pyhäjärvi socken, fig. s. 55, att döma återgå på akantusbladslingor i barockens eller rokokons utformning,¹ vilka av allmogesmederna omformats så starkt, att ornamentens ursprung knappast är att igenkänna. Silverbriskerna, vilka enligt stämplarna äro utförda av mästarna Matts Golin och Johan Illberg i Viborg mellan åren 1846 och 1866, ha upptagit och i en — åtminstone för dessas egen produktion — konstant form stiliserat smyckenas i S- och kronliknande figurer omvandlade rankmotiv. Vid sidan av denna graverade ornering förekomma åtminstone hos Golin och en tredje Viborgsmästare Jonas Lampen samt hos Sordavalasilversmederna M. Jordman och Henrik Myyrä regelbundet tecknade kransar av närmast sengustaviansk karaktär, starkt påminnande om den graverade dekoren på ett stort antal inhemska bågare från 1800-talets början.

¹ U. T. Sirelius har i sitt verk *Suomen kansanpuukujen historia*, Helsingfors 1915, s. 256, förmodat, att man här hade att göra med spären av den för sen karelisk järnålder betecknande akantusornamentiken. — Briskornamentens barockursprung har redan tidigare flera gånger muntligen påpekats av dr C. A. Nordman.

Av granskningen av de här framförda smyckeformerna torde det framgå, hur allmogesmidet i detta fall liksom f. ö. allmogekonsten överhuvud nästan utan skönjbar gräns övergår i provinsiellt skrähantverk. Det är beställarnas smak och ekonomiska resurser, som bestämma alstrens kvalitet och karaktär. En växelverkan äger rum, där landsbygden är den normerande parten. Man är ofta benägen att låta begreppen skrähantverk och stilbundna produkter sammantfalla. I den avlägsna landsorten — och som sådan kan Finland i sin helhet i äldre tid betraktas — bär nästan allt det provinsiellas starka prägel, en prägel som ibland men långt ifrån alltid kan kallas nationell.

Arne Appelgren.



Sydkarelskt bröstspänne av silver.
Nationalmuseum A 8787, h. 10,1 cm.
Kontrollstämplar otydliga.

R E F F E R A T.

Einige einheimische Silberschmuckstücke. Unter den Erzeugnissen der einheimischen Silberschmiedekunst befinden sich einige Gruppen von ausgeprägt provinziellen Arbeiten, die teils auf alte Überlieferungen von nicht immer deutlich bestimmbarem Stilcharakter zurückgehen, teils als Umbildungen stilgemässer Formen im naiven Geist der Volkskunst bezeichnet werden dürfen. Ein altes und recht produktives Zentrum dieser volkstümlich betonten Silberschmiedekunst wird von dem am Laihia^s (schw. Laihela^s) fluss und dem Kyröstrom in Südösterbotten gelegenen finnischen Hinterland der Stadt Wasa gebildet. Von hier stammt eine Art gekrönter, runder, ursprünglich länglicher Brustspangen mit zumeist ovalen Anhängern und oft mit einem hufenförmigen Bogen zu unterst. Diese Schmuckstücke dürften vielleicht auf andere in beinahe derselben Gegend gefundene Spangen zurückgeführt werden, deren Form Spuren vom Barock zugleich aber auch noch ältere

Motive aufweist. Die Krone kann als eine Umbildung von zwei Vögeln zu beiden Seiten eines brennenden Herzens aufgefasst werden, ein Motiv, das aus dem Mittelalter herstammen soll. Die ornamentalen Motive der Spange wurden im Laufe der Zeit entstellt, verdoppelt und vervielfältigt. — Die älteren einfachen Stücke sind oft vergoldet und das Silber ist mit einem billigeren Metall legiert und hat keinen Kontrollstempel. Die jüngsten Exemplare dieser Spangen tragen Stempel einiger am Anfang des 19. Jahrhunderts tätigen Silberschmiede aus Vasa. Sie leihen Motive aus dem Neuklassizismus und können, überladen wie sie sind, ins Groteske verfallen. — Eine andere Gruppe von Schmucksachen wird von Halsketten gebildet, die auf spröde Goldketten zurückgeführt werden können, welche um 1800 hochmodern waren. Die ältesten österbottnischen Exemplare sind 1819 und 1821 ge-stempelt. Der Typus hielt sich bis in die 1850er Jahre hinein. Diese Halsketten wurden von Zunftarbeitern hergestellt, die sich nach dem Bedarf, den Wünschen und dem Stilideal der Landbevölkerung richten mussten. — Eine Parallelerscheinung zu ihnen bildet eine um 1850 in Lovisa und Fredrikshamn gearbeitete Gruppe von Schmuckstücken des ostnyländischen Landvolkes. Ebenso kommen unter den zahlreichen karelischen runden Hemdspangen mehrere silberne Stücke vor, die von Zunftmeistern in den karelischen Städten Viborg und Sordavala verfertigt worden sind. Einige dieser Arbeiten zeigen deutlich, wie der städtische Handwerker eine Ornamentik aufgenommen hat, welche durch Vermittelung ländlicher Silberschmiede bereits gänz volkstümlich geworden war. Dieser Wettbewerb der Zunfthandwerker um die Herstellung der ländlichen karelischen Schmucksachen fällt in die Zeit um 1850.

Gaffelplogen.

I största delen av Finland har allmogen före den nuvarande järnplogen använt den så kallade gaffelplogen. Allenast Syd-Osterbotten, Egentliga Finland och delar av Satakunda hava stått utanför detta område.

Då gaffelplogen synnerligen skarpt särskiljer sig från västsländska plogar och årder, har den redan tidigt väckt forskarnas uppmärksamhet. Den äldsta av mig kända teckningen och beskrivningen, är av Carl v. Linné, som första gången lärde känna denna i trakten av Kemi år 1732, då han återvände från sin Lappländska resa.¹ Han antecknade även de platser vid Finlands kuster, där gaffelplogen icke förekommer. Något senare, år 1741 redogjorde Ulrik Rudenschöld för den tavastländska och nyländska gaffelplogen.² År 1744 skildrade H. E. Carling i sin akademiska avhandling den tavastländska gaffelplogen. Men den ärla tryckta beskrivning med ritningar är av M. Pazelius från år 1751. Han berättar om den österbottniska gaffelplogen och skriver: »emedan man ej sett någon ritning på den samma, har man lätit aftaga den, och vill jag här gifva en noggrann beskrifning på alla des olika delar».³ Pehr Adrian Gadd skildrar den jämte bilder och rekommenderar den för dess stora ändamålsenlighets skull till allmännare användning.⁴ Anders Berch, den förste författaren av plogens historia, som han tryckte år 1759, har naturligtvis även fåst uppmärksamheten vid gaffelplogen.⁵ Den grundligaste beskrivningen

¹ *Iter Lapponicum*. Skrifter af Carl v. Linné V, sid. 204—.

I herrgårdsinventarier nämns gaffelplogar och deras delar redan tidigare: till ex. år 1559 fanns i Massbygård i Sibbo »ård bildhr 4 ½ p(ar)» och »mwldt sponor 5 st.», således för gaffelplogar (*Paul Nyberg*, Sibbo sockens historia I, sid. 147) och i Liuksiala i Kangasala år 1633 »10 st. Taffueste plooghar» (*Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland* IX, sid. 213).

² Ulrik Rudenschölds berättelse om ekonomiska o.a. förhållanden i Finland 1738—1741, publ. av J. W. Ruuth, *Todistuskappaleita Suomen historiaan VI*, sid. 111—.

³ C. F. Mennander—M. Pazelius, Anmärkningar om ängs och åkerskiötzel i Österbotn, sid. 49.

⁴ Försök till en systematisk inledning i svenska landtskötselen III, s. 102—.

⁵ Anmärkningar öfver de svenska plogar i *K. Vet. acad. handl.* XX, sid. 204—.

är av prof. Joh. Lostbom. År 1780 skriver han i *Hushållnings Journal* (junius 1780, s.s. 7–11) följande:

Finska gaffelplogen eller Pellon-Sahra, är så besynnerlig och så aldeles olik våra Swenska plogar, at jag vet icke visst, om han bör räknas ibland plogar: Han kallas på Finska *Aura* och *Sahra*. Dess construction är följdande. *Auran curki* eller *plogstjerten* är det yttersta stycket på Plogen, som har et handtag i bågge ändar: Den göres af stark Björk, något mer än 3 qvarter lång, och nästan fyrkantig imellan handtagen. Uti *Auran-curki* huggas 2:ne nockor, hvardera af 3 tolls längd, ungefär $1\frac{1}{2}$ qvarter ifrån hwarandra, hwarest ändarne af *Aisat* insättas och fastdymlas. *Aisat* eller *Ojat* kallas de 2 långa skalmar, hwilka med sin bakända äro fastdymlade i *Curki*: De göras af torr Gran eller Tall, 4 alnar långa: Ifrån Curki til *Wälipuu* äro de fyrhuggne eller ock runda; men sedan göras de halfrunda ända fram. *Wäli-* *puu* eller *Wästäräck*i kallas den runda trädcafle, som inborras imellan Aisat, wid 5 qwarters distance framför Curki: Hans nyitta är icke allenast att hålla Aisat i lagom distance ifrån hwarannan, utan ock at hindra banden, hwarmed *Sahrapuut* äro fastbundne, ej få skrida ur sitt rum. *Sahrapuu* eller *Perä*, swarande emot wise, och så kallas det twägreniga och jernskodda stycket bakwid: Det täljes af en seg Björk, som är krokwuxen: Dess längd, förutan jern-billarne, är $6\frac{1}{2}$ qvarter; så at ifrån öfre kanten af denna wise til sielfwa klykans början, är $3\frac{1}{2}$ qvarter, då bågge grenarne sedan äfwen utgöra 3 qwarters längd. Där klykan börjas, måste *Sahrapuu* vara 2 qvarter bred och 2 toll tjock; men blir sedan upåt smalare och tunnare, tils han ändteligen i öfre kanten stadnar i et qwarters bredd och 1 tolls tjocklek: Men nederåt måste bredden och tjockleken lämpas efter *Sahrat* eller plogbillarne, samt efter den ställning som *Sahrat* skola få emot hwarandra; ty öppningen imellan grenarne öfwerst måste vara 4 toll, men nederst imellan bågge billarne, sedan de blifwit påslagne, allenast 2 toll. *Sahrat* eller plog-billarne äro 2:ne af jern smidde och väl ställagde billar: Längden är $3\frac{1}{2}$ qvarter, och bredden af de ändar, som gå i jorden, 2 toll eller något mera, då de sedan upåt blifwa något bredare; så at bredden wid nedre ändan af trummorne, hwaruti trädgrenarne insläs, blifwer nästan 3 toll, och wid pass 1 qvarter långa eller något mera. Billarnas tjocklek lämpas efter behag, så at både en lagom stadighet och wighet observeras. Somlige brukar inga trummor på sina billar, utan i det stället 2 hål i hwardera, hwarigenom de fastspikas wid grenarne, hwilka slags billar kallas *Kisko-Sahrat*. Uti Tawastland Janackala, Wänä, Hausjärfwi och Rengå, brukar man dessutom at spika et par wingar eller öron på sidan af *Sahrapuu*, som tjena til mullfösa, men omkring Borgo och i Nyland icke så. *Luotin* eller *Mullfösan* liknar en spade: Han är gjord af jern 3 qvarter lång, då trumman inräknas, hwaruti skaftet fästes: Dess bredd ifrån trumman och nästan til hälften af sin längd är 5 toll; men smalnar sedan af nedåt, så at där han kommer at röra Billen, är han lika bred med honom, och är uti sina bågge sidokanter bögd, at han kan fästa sig å ömse sidor af billens kant. Skaftets längd lämpas efter behag. *Rengahat* kallas de 2 jernringar, som släs omkring trummorna af *Sahrat* eller Billarne: De äro ungefärligen af et lillfingers tjocklek, och

ändarne äro sammanlötta, de tjena icke allenast att klämma och fasthålla Billerne wid sina grenar, utan ock att medelst de öglor, som de ega på öfva sidan fästa Sahrapuu eller det twågrenade trädet, tillika med Sahrat eller billarne, wid Aisat eller plogásarne. *Samacko-rauta* är det krokiga jern, hwars bäge ändar äro med sina öglor fasthängande i Rengahat: Det brukas gemenligen 1 qvarter högt eller något mindre, hwarefter Luotin eller Mullfösan kommer at ligga, antingen brantare eller sluttare; ty Mullfösan är medelst en liten kafle och en vidja fastbunden på Samacko-Rauta. *Käsiwarrat* kallas de 2:ne jern af 3 quarters längd, som med sina öglor på understa ändan häftas i Samacko-rauta, och med sina öfva öglor spännaas, förmedelst rep eller widjor, wid Aisat. Desse 3 delar, nemligen Rengahat, Samacko-rauta och Käsiwarrat, hänga altid tilhopa, och tjena til at spänna plogen, under det man äfwen med en wigg baktil imellan Aurancurki och Sahranpuu bidrager

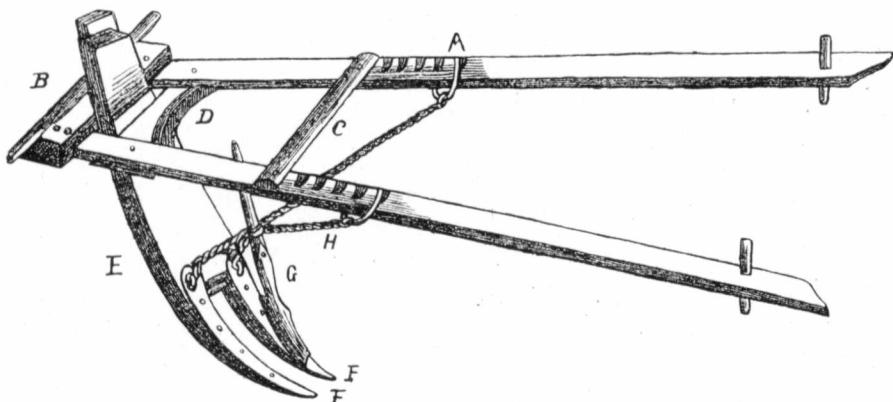


Bild 1. Åkergaffelplog från norra Österbotten enligt Pazelius, år 1751.

til stadigheten. Wid plogen sammansättning märkes, at Curki eller styret, Aisat eller skalmarne, och Wälipuu eller kaflen, måste först fogas tilsammans: sedan släs Sahrat eller Billarne på Sahranpuu eller wisen, och på dem Rengahat eller jernringarne med sin widhängande Samacko-rauta och Käsiwarret: hwarefter Sahrapuu eller wisen ställes på marken och spännes med rep eller widjor wid skalmarne, då sist Luotin eller mullfösan bindes på sitt ställe. Anspannet sker med en Häst, och Plogmannen styrer i handtagen baktil.

Denne plog är et prof, hwarefter Husbonden betalar dränglön; ty innan Gässen kan rätt styra denna Plog, njuter han icke dränglön. Med denna Plog plöjes all slags åkerjord; dock så at ställningen af Sahrapuu eller Wisen förändras efter jordens hårdhet eller löshet; ty om jorden är hård och styf, måste Sahrapuu bindas at stå sluttare; men är jorden lös och mör, blir ställningen rakare. Plogmannen bör altid hällre bära up plogen, än nedtrycka honom i handtaget. Til at ställa plogen i sitt rätta skick, hjälper den breda twärwigg, som brukas imellan Curki och öfva kanten af Sahranpuu, och kan efter behag höjas och sänkas. När swedjeland plöjes, brukas därtil samma slags plog; dock med den åtskilnad, at Sahrapuu eller Wisen

får ej vara krokig, utan hel rak, och öppningen imellan grenarne lika stor nedan som ofwan, ungefär til 4 a 5 tolls distance; hwartil brukas samma Billar som til åkerplogen. Då bindes och wisen at stå nästan perpendiculairt, och nyttjas icke heller någon mullfösa; utan i dess ställe fästes et bräde twärt före åfwanföre Bil-larne, som redet jorden. Af denna Finska Gaffelplog fiñnes 3 variationer uti Profess. Berchs Musæo och en Modell uti min Samling.

Gaffel-Plogen har således sin egen construction och drages af en enda häst: hwarwid djup och grundheten mäst beror på Körswennens behag, och om jord-mänen är mer och mindre stenig. Denna tros vara det äldsta åkerredskap och kom-men från Tartariet genom Ryssland inåt Finland, där den mäst brukas, om icke Finska Colonier fört honom på andra ställen i Riket. Den skall ock brukas uti Finmarken i Wermland och äfwen i Carlskoga Socken. Desse Gaffelplogar, både med en Häst och för et par Oxar, finnas afritade uti Broocmans Hushålls-Bok, och där beskrifne såsom han fådt dem i stort från Revel och Liffland. Han föreslår, at därmed den härdesta Lerjord kan uppköras och önskar at den måtte blifwa wid-tagen i Skåne, som kommer på försök.

Gaffelplogens geografiska utbredning kan relativt noggrant angiv-vas. Söderut från Finska viken fortsätter gränsen enligt Gustav Ränk genom västra Estland.¹ Där i Estland stå Dagö, Ösel, Wiek och delar av Harrien utanför gaffelplogens område. I Rigabukten vidrör om-rådet åter kusten och följer denna till Njemens mynning, Kurisches Haff nästan ända till Königsberg. Därifrån fortsätter gränslinjen enligt Frankowsky rakt söderut till Bugs mynning vid Warschau och följer sedan Weichsel och slutligen Wisłoka-ån, från vars källor gränsen gör en tvär vändning mot öster; och efter att ha gjort en båge åt norr fortsätter den åt öster ungefär till Desnas nedre lopp vid Kiev. Enligt Frankowsky går gaffelplogens södra gräns längs övergångs-området från skog till stäpp. I Volynien påvisar han, att man tydligt kan märka att gaffelplogen tillhör skogstrakterna.² I Ukraina är den redan okänd, och i Ryssland använda endast vit- och storryssar gaffel-plogen. Det egentliga stäppområdets plog är den med hjul försedda så kallade *saban*, som även användes av turkisk=tatariska stammar i Östryssland.³

Gaffelplogens nordliga gräns i Finland och Ryssland sträcker sig så långt jorden odlas. I västra Sibirien användes den av storryska

¹ G. Ränk, Eesti ader, i Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat IV, sid. 35; se också I. Manninen, Die Sachkultur Estlands II, sid. 53.

² E. Frankowski, Hakenpflege in Polen, sid. 12. Publications de l'institut d'ethnologie à l'universté de Poznań I (1929).

³ Paul Leser, Die Entstehung und Verbreitung des Pfluges, sid. 187—; se också Dm. Zelenin, Russische Volkskunde, S. 13 och I. Manninen, Esineellinen kansantiede, Suomen suku III, sid. 118—.

kolonister. Så vitt man vet är den helt främmande för västra Asiens urinnevänare.

Utanför detta vidsträckta område känner jag gaffelplogen endast från några socknar i Värmland, Dalarna, Västmanland, Nericke och flera av de norrländska landskapen samt från sydöstra Norge, dit den torde hava vandrat med skogsfinnarna från Finland.¹

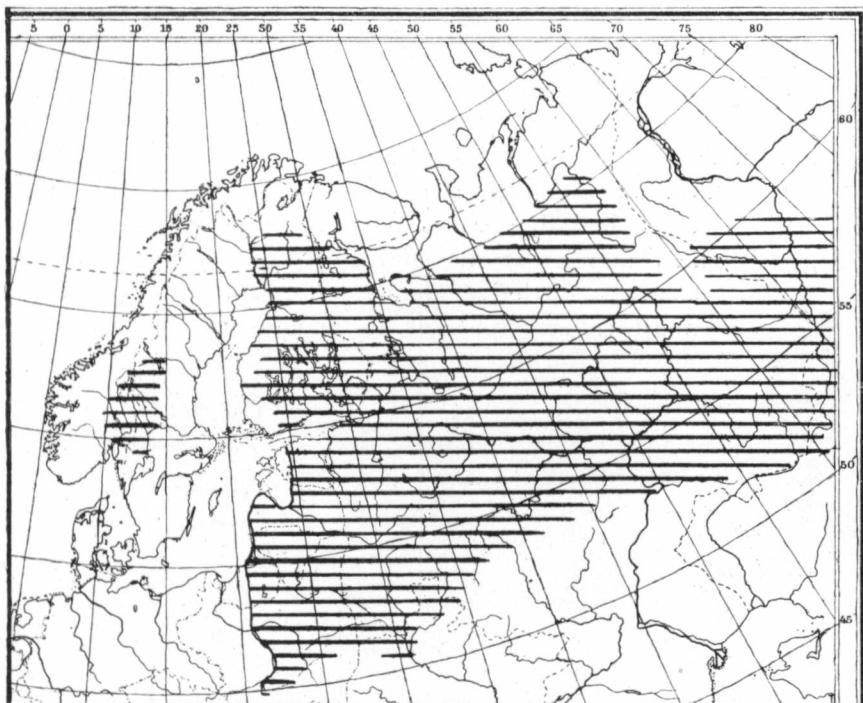


Bild 2. Gaffelplogens utbredningsområde.

På ett så vidsträckt område träffar man naturligtvis på en hel del lokala varianter, vi kunna dock icke gå närmare in på dessa typer i denna uppsats. Jag vill endast fästa uppmärksamheten vid ett par omständigheter.

På vitryskt-, polskt- och ostpreussiskt område är själva gaffeln jämförelsevis kort, och därfor ligger åsen nära intill markytan och därfor är, det av rotgrenar gjorda, handtaget högt. (Bild 3, 4). En dylik konstruktion påträffas icke på litauiskt- lettiskt område, men därmed

¹ Gösta Berg, Några anteckningar om svedjebruk, fallkratta och gaffelplog i Västmanland, Västmanlands Fornminnesföreningens Årsskrift XV, sid. 67—70; Gösta Grottfelt, Gaffelplogen i de norske og svenska finnskoger, i Tidsskrift for det norske Landbruk 1914, sid. 12—.

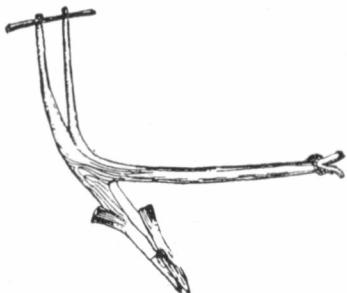


Bild 3. Vitrysk gaffelplog från
guv. Minsk enligt Zelenin.

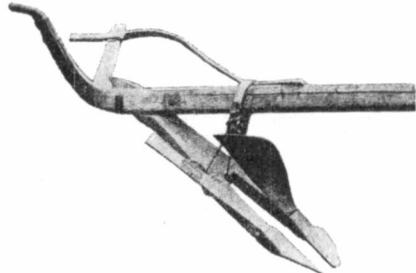


Bild 4. Polsk gaffelplog enligt Fran-
kowski.

känner man den i västra Estland. Där är gaffeln likväl längre och handtaget i motsvarande proportion lägre. (Bild 5). I Finland påträffa vi endast en obetydlig rest av dessa förgrenade handtag, vilkas enda uppgift är att stöda tvärträ, som sammanbinder skalmarna. Och även denna typ är sällsynt, samt påträffas endast vid gaffelplogens västra gränsområde. (Bild 6).



Bild 5. Nordestländsk gaffelplog enligt Manninen.

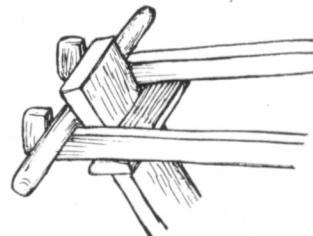


Bild. 6. Handtagskonstruktion
från Jämsä sn. Finland.

En liknande gaffelns förlängnings- och handtagens förkortningsföreteelse påträffas då man fortsätter ifrån polskt- vitryskt område mot öster. Redan i Tambovlän äro handtagsresterna likadana som de ovan nämnda i Finland. Här i Tambov och ännu mer österut imiterar man de rotvuxna handtagen genom att fästa smala böjda käppar vid skalmarna (Bild 7, 8, 9). I Finland påträffar man ej dylika handtagskäppar. I dess ställe bilda Nyland och stora delar av Tavastland ett enhetligt områdedär handtagen utgöra en direkt fortsättning av skalmarnas ändar (Bild 10, 11).

En annan handtagstyp har en synnerligen stor utbredning. Dess handtag utformas av skalmarnas bakersta tvärträns ändar. Den är hemmohörande i Litauen och Lettland, i östra Estland, i Ingemanland, i norra och östra Finland, i Sverige, i Karelen, Olonetz, på vepsiskt område kring Onega samt i Nord-Ryssland. Denna handtagstyp förutsätter sålunda alltid en hög gaffel.

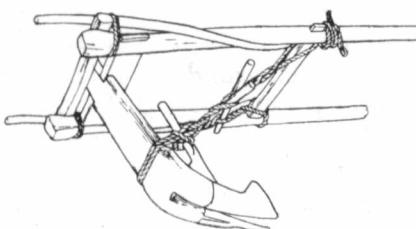


Bild 7. Tshermessisk gaffelplow enligt Manninen.

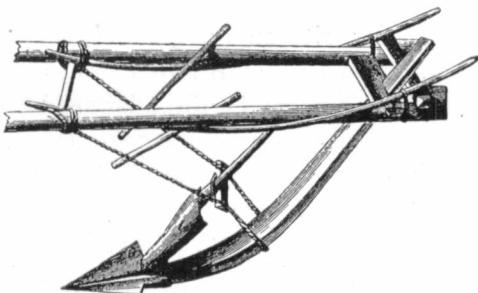


Bild. 8. Rysk gaffelplow från guv. Tambov enligt Petzhold.

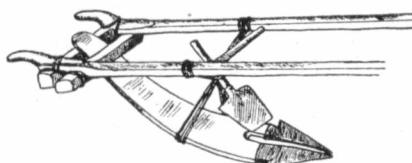


Bild 9. Rysk gaffelplow från guv. Perm enligt Zelenin.

Drag-anordningarna äro av två huvudtyper: ås och skalmar. Åsen påträffas endast där, varest man har använt dragoxar, som alltid draga parvis med ok. Man torde observera att ås-området nästan helt och hållt sammanfaller med gaffelplogens med höga handtag, likaså med det gamla dragoxområdet. Dessa påträffas på tvenne olika områden, mellan vilka ligger det litauiskt-lettiska området, varifrån icke ens historiska bevis finnes för användning av dragoxar, åsgaffelplow eller höga förgrenade handtag. Däremot användas fortfarande dragoxar i Polen och Ostpreussen; likaså kan man, med stöd av från Estland redan på 1600-talet under svenska tiden uppgjorda gårdsinventerings-

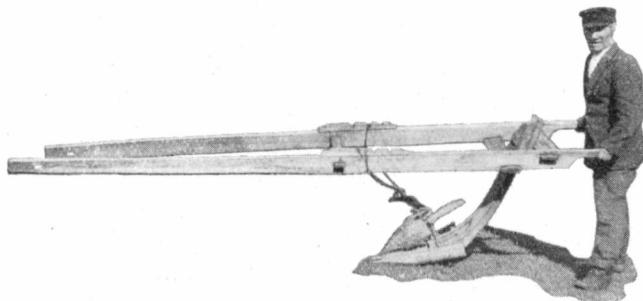


Bild 10. Tavastländsk gaffelplow. Foto Lyyli Kokkonen 1932.



Bild 11. Åker-gaffelplow för paroxar från Egentliga Finland. NM 7073:2.

längder, rita en noggrann karta över därvarande dragoxområde, som då var något större än det nuvarande höga ploghandtags- och åsområdet. Samma är förhållandet i Finland, varest dessa tre etnografiska områdens ostgräns någorlunda sammanfaller. På grund av »sölvskatte-längderna» veta vi att dragoxområdet under 1500-talets slut var det samma som under sista århundradet.¹

Anmärkas bör, att man i Dalarna och i Västmanland har konstruerat en åsgaffelplog, till vilken jag icke känner några motsvarigheter i Finland; den torde vara en svensk uppfinning, som säkerligen utvecklad under påverkan av krokårdret. (Bild 12)

Gaffelplogen med skalmär drages av en häst. Särskilt bör man observera skalmarna, vilka äro mycket korta och strålformigt utgående.

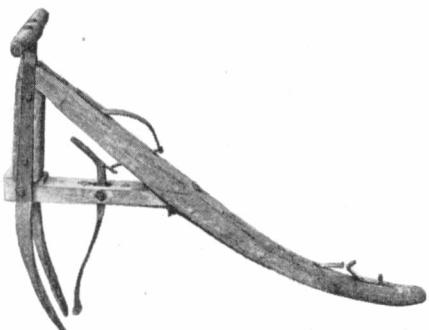


Bild 12. Svensk gaffelplog.
Nordiska Museet.

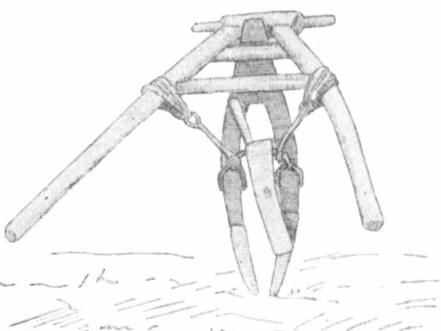


Bild 13. Karelsk gaffelplog enligt
A. O. Heikel.

Deras ändar stanna långt ifrån hästens bogar, men saken upphjälpes genom att förena skalmarnas ändar med bogträna medelst långa dragremmar. (Bild 13, 14). Sådana typiska gaffelplogar påträffas i Litauen, Lettland, i Savolax och Karelen samt i Värmland; således i trakter, kända för svedjebruk. I Dalarna har jag sett skalmar vilka bestå av trästånger förenade genom en järnlänk; vidjerepet är sålunda ersatt med en stång.

Jag vill ännu påpeka ett drag, som man särskilt i Finland ännu kan observera, nämligen den skarpa skillnaden mellan åkergaffelplogen och svedjegaffelplogen. Man kan sålunda i samma gård påträffa två gaffelplogar av vilkas olikheter man tydligt kan märka om de användas på svedjemark eller åker.

Karakteristiskt för svedjegaffelplogen är att gaffeln i sin helhet är nästan rak. Därtill saknas mullfösan hos denna. (Bild 15) Karakteristiskt för åkergaffelplogen åter är att gaffeln står snett emot skalmarna och att

¹ Kustaa Vilkuna, Verwendung von Zugochsen in Finnland, i Studia Fennica II, 2, sid. 71–82.

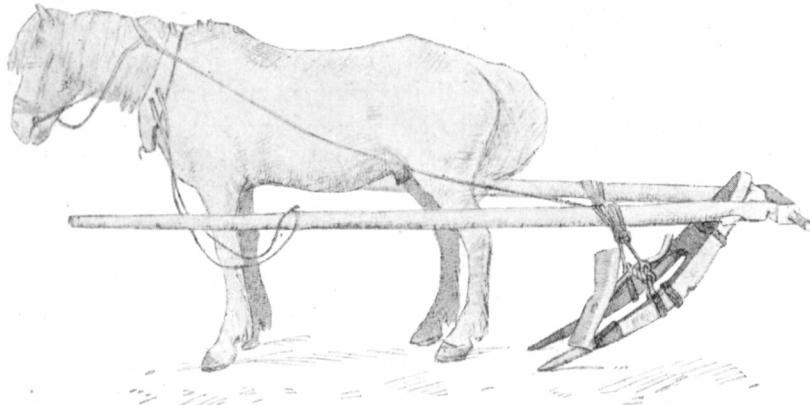


Bild. 14. Karelsk gaffelplog enligt A. O. Heikel.

gaffeln alltid är böjd. Klorna ha på sina håll gått så långt i utvecklingen, att de ha blivit nästan sulformiga. Även mullfösan hör alltid ihop med åkergaffelplogen.

Denna tudelning, som även kan märkas på andra gaffelplogsområden har i mitt tycke en principiell betydelse. Denna skillnad observeras bland annat hos de finska krokårderna, av vilka en just kallas *kaskikoukku* svedjekrok.

Karakteristiskt för denna svedjekrok är liksom för svedjegaffelplogen en nästan lodrätt ställd vise och en högt över markytan liggande ås. Det vanliga årdret med böjd vise kan icke användas på svedjemarken, emedan billen lätt tränger in under rötterna och fastnar i stenarna. I dess ställe hoppar svedjeårdrets raka vise lätt över rötterna. Denna kan man sticka ned i jorden tätt intill stenen och strax fortsätta plöjningen, vilket är omöjligt med det vanliga årdret, som alltid vid stenar och stubbar lämnar en bit av marken oplöjd. — I trakterna av Schwarzwald i Tyskland har man påträffat ett alldelvis likadant årder *Stichelpflug*, som ovannämnda finska svedjekrok. Tyska forskare hava skrivit mycket om denna och des slätingar (»*Hoch*», *Hainhaken*), utan att komma till något slutligt resultat, huruvida den är »*Haken*» eller »*Betpflug*» eller norg. urtyp, »*Urgermanischer*» eller »*Urindogermanischer Pflug*». Men om man granskar uppgifterna rörande dessa »*Stichelpflug*», »*Hoch*» etc. framgår av dessa, såsom även är att vänta, att denna endast har använts vid sidan av andra plogar, och endast »zum Umbruch des Waldbodens», »zum Umbrechen der Hauberge (Hachwälde)» eller »Einpfügen der Saat», sålunda



Bild 15. Svedjegaffelplog från Nyland enligt Grotenfelt.

ett typiskt svedjeårder, vid vars sida där i Rhenländerna även finnes åkerårder, känt under benämningen »Hunspflug».¹ — För att dra ut konsekvenserna ännu längre, vill jag nämna, att bland annat Juhlin-Dannfelt har påpekat, att svenska hällristningar visa två slag av plogar, »såväl krok- som sulåderstypen».² Jag vill häri gärna se ett årder för svedjemark och årder för åker.

Den förste plogforskarens, Anders Berchs åsikt om gaffelplogens ursprung är: »Har sannerligen kommit från Tartariet genom Ryssland inåt Finland». Denna tanke ha senare forskare ofta uttalat och den har fortlevat nästan oförändrad i närmare två århundraden. Visserligen har man redan en tid vetat, att tartarerna icke någonsin torde ha haft gaffelplog, men i stället för Tartariet har man förklarat gaffelplogens hemland vara Ryssland, (till ex. L. Rau) och Finland har ansetts sedan gammalt hava tillhört gaffelplogens område.³

Men hos etnografen, som även arbetar med ord, uppväckes tvivlet strax av en språklig omständighet, gaffelplogens östersjöfinska namn *atra*, *arta*, *adr*, *ader*, är säkerligen ett urgammalt germanskt lån-ord och hör etymologiskt ihop med det svenska *årder*.⁴ Och säkerligen äro alla ense om, att det germanska *adrd* aldrig har betytt gaffelplog, utan »Pflug mit Krümel», som Leser kallar det vanliga årdret, liknande dem man kan få se på svenska hällristningar och dit även det i Døstrup funna årdret hör. Östersjöfinnarna fingo sålunda plogenamnet från germanerna och lärde synbarligen först då känna plogen, eftersom det enda gamla plogenamnet är det, som erhållits av germanerna. Nu skulle det vara helt naturligt att antaga, att denna äldsta östersjöfinska plog just har varit ett årder; liknande dem man helt nyligen har påträffat på liviskt område vid stranden av Riga-bukten och som fortfarande påträffas i västra Estland och på ett begränsat område i Egentliga Finland. Under Linnés tid var den ännu i användning till och med i Österbotten. Min åsikt är, att dessa spridda, långt ifrån varandra belägna östersjöfinska årderområden sålunda torde vara reliktområden, där det gamla arvet fortfarande kvarlever. Min åsikt står således helt i strid med t.ex. Bielensteins, Sirelius och Kleins,

¹ Litteratur nämnes hos Paul Leser, a. a., sid. 122—128.

² H. Juhlin-Dannfelt, Lantbrukets historia, sid. 102. Stockholm 1925.

³ Undantagsvis R. Braungart, som förklarat att gaffelplog (Zoche) är »echt germanischen Ursprung» (Die Urheimat der Landwirtschaft aller indogermanischen Völker, sid. 162); J. Werner ser i gaffelplogen en plogform, som »nach jeder Richtung hin die Gestalt des Urpfluges zur Schau trägt» (Die Zoche, eine primitive Pflugform, Zeitschrift für Ethnologie Bd. 35, 1903, sid. 720).

⁴ Finnisch-ugrische forschungen XIII, sid. 359.

vilka hava förklarat att det öster om Östersjön påträffade krokårdret är ett relativt sent län, som de svenska kolonisterna skulle hava medfört.¹ Men varifrån skulle då i liverna hava lånat krokårdret? Kanske rent av från Runös säljägare?

Men finns det över huvudtaget något bevis för årdrets tillbakagång och gaffelplogens framryckning? Erik Cajanus har i sin år 1755 publicerade disputation antecknat en rolig uppgift från Österbotten: »Fordom», skriver han, »brukades eller plögdes åkrarna här (i Kronoby) med Stockaal eller ällder. Men i förra ryska tiden, nemligen emellan 1714 och 1721, då de hade brist på hästar . . . begynte de här i socknen at ärja eller plöjja med sahra eller den mycket tjänliga och nyttiga, tvågreninga plogen, som här kallas Sawuaal, emedan modellet dertill är kommit ifrån Sawuland, hvarest desse tvågrenuga plogar af älder brukade blifvit».² Ett omnämnande förtjänar även konung Magnus Erikssons skrivelse till finnarna år 1334, däri säges att invånare i Finland (= Egentliga Finland), Nyland, Åland, Tavastland och Satakunta använde skattetermen k r o k (dictis vobiscum krokæ),³ som ännu på 1500-talet brukades i Tavastland.⁴ Då man erhöll en skatteterm av ett plöjningsredskap, torde det vara skäl att antaga, att det var krokårdret, som var grunden för termens bildande. Även gaffelplog har uppträtt mera österut som skatteterm.⁵ Ett synnerligen påtagligt bevis för årderns vidsträcktare utbredning i tidigare tid äro ett par jordfynd, järnbollar, som endast kunna ha hört till årder, men deras fyndort befinna sig långt in på nuvarande gaffelplogs område i Muhos sn i Nord-Österbotten och i Hattula i Tavastland.⁶ Deras form påminner mycket om billen på det jämtländska krokårdret och förhistoriska järnbollar i Norge.⁷ Redan dessa uppgifter visa att årdret i Finland har varit den vikande plogformen, samt att gaffelplogen varit den besittningstagande.

¹ A. Bielenstein, Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten II, sid. 481; U. T. Sirelius, Suomen kansanomaista kulttuuria I, s. 270; Ernst Klein, Runö, sid. 297; se också I. Manninen, Esineellinen kansatiede, Suomen suku III, sid. 109—110 och A. Hämäläinen, Alkukantaiset elinkeinot. Suomen kulttuurihistoria I, sid. 149.

² P. Kalm—Erik Cajanus, Beskrifning öfver Cronoby sockn uti Österbotn, sid. 20.

³ Abo Domkyrkas svartbok (publ. av. R. Hausen), sid. 46.

⁴ Väinö Voionmaa, Suomalaisia keskiajan tutkimuksia, sid. 196—.

⁵ Föreg., sid. 193—. Skattetermen ardha i Tavastland se Jakob Teitts klagomålsregister emot adeln i Finland år 1555—1556, sid. 271, publ av Kustavi Grotfelt. *Todistuskappaleita Suomen historiaan V*.

⁶ NM: i Etnograf. avd. katalog n:o 2626, samma i Förhist. avd. katalog n:o 2616: 10 Muhos; NM i Etnograf. avd. katalog n:o 3378: 3, Hattula, Pelkola, Sianpetäjänmäki. Bild 83 i *Kustaa Vilkuna*, Varsinais-suomalaisen kansanom. taloudesta (sid. 96).

⁷ Till ex. i Nordiska Museet n:o 964 (Helsingland) och n:o 171551 (Medelpad); i Norge: Gab. Gustafson, Norges oldtid, s. 111, bild. 466.

Hurudant är då förhållandet i Ryssland, gaffelplogens antagna hemland? Vad beträffar det vidsträckta Stor-Ryssland, så är gaffelplogen enligt den kända ryska etnografen Zelenins undersökningar icke den ursprungliga plogen, utan synbarligen har årdret (*ralo*) även där tidigare varit i användning.¹ Det samma torde man även kunna säga om det litauiskt-lettiska området, där även gaffelplogens namn sedan gammalt är *arkls*, *arklas*, och sålunda hör samman med årdret.

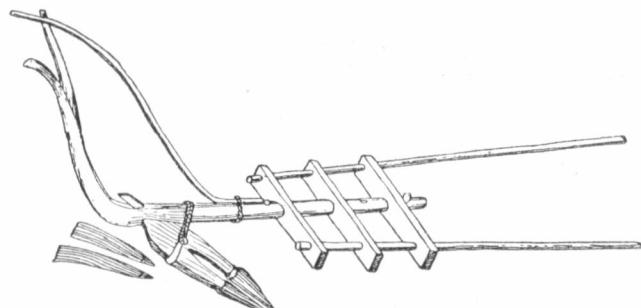


Bild. 16. Vitrysk gaffelplog (socha) från guv. Minsk enligt Manninen.

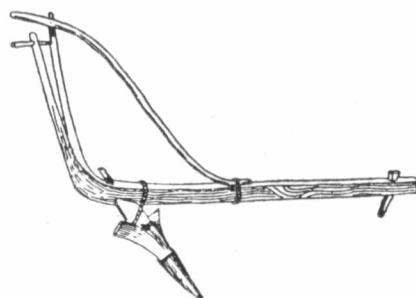


Bild 17. Vitrysk krokård (ralo) enligt Zelenin.

Detsamma kunna vi däremot icke säga om det polsk-vitryska området. Där synes gaffelplogen vara gammal, och där står den till formen så nära det vitrysk-ukrainska krokårdret *ralo*, att den mången gång är svår att särskilja från detta. Någon annan skillnad gives icke heller än att *visen* på gaffelplogen är nedtill tvågrenig, fastän mången gång mycket obetydligt. (Jmf. bilderna 3, 16, 17.) Ur detta drag härledder sig dess slaviska namn *socha* 'gaffel'.

Här påträffa vi även gaffelplogens primitivaste former: handtag formade av rotgrenar och en lägt gående ås. Vi hava redan tidigare något följt dess utveckling, vilken kommar till synes vid en förflyttning från de gamla slaviska bosättningssområdena mot öster och norr: åsen blir högre och handtagen bli lägre. Detta är mycket karak-

¹ *Dm. Zelenin*, a.a., sid. 17.

täristiskt, ty dess särskilda konstruktion har åt gaffelplogen givit riktlinjerna för dess utveckling: Gaffelplogen är nämligen en skogstrakternas, en svedjemarkernas plog. Egentligen är den icke heller någon plog, någon jordvändare, utan den är en frö-myallare. Man plöjer icke svedjelandet, efter det att elden där har gjort sitt verk, utan fröna sås direkt i askan och myllas sedan ner. Man kan även mylla med svedjekroken, men det är fördelaktigare om appa-

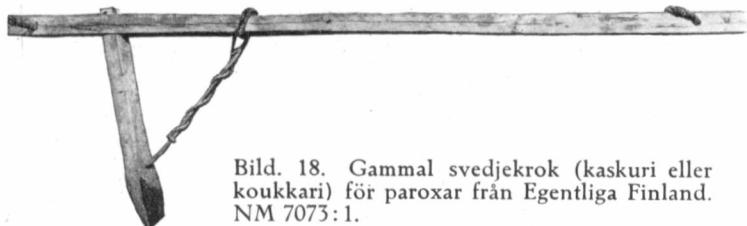


Bild. 18. Gammal svedjekrok (kaskuri eller koukkari) för paroxar från Egentliga Finland.
NM 7073:1.

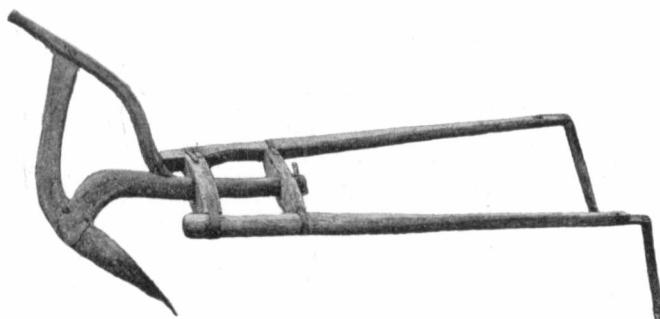


Bild 19. Gammal åkerkrok eller årder från Egentliga Finland. NM 7076: 2.

raten har två billar, som hos gaffelplogen. — Och den som en gång har sett en stor sved, förstår strax varför åsen eller skalarna måste vara i möjligaste mån högt placerade: den är nämligen då lätt att röra sig mellan höga stubbar och stora stenar. Den mest fulländade svedje-gaffelplogen är en med korta skalmar, och tvärgående handtag försedd plog med hög gaffel. Den är lätt att lyfta, man kan vicka den framåt och dra den bakåt samt vända den åt sidan, då ju skalarna ej beröra hästens bogar.

Polens skogstrakter samt särskilt de Baltiska länderna hava varit riktiga *storsvedjeland*, varför det är helt naturligt, att man där har utexperimenterat en särskild svedjeplogstyp. Riga och Reval hava redan tidigt varit ryktbara som exportstäder för råg. Och ännu under det svenska väldets tid var Balticum rikets kornbod. Det viktigaste sädesslaget var rågen, som man fick från svedjelanden.

Storsvedjebruket — ja betonar ordret stor motsats till den vanliga svedjebruket vid byarna — är ej synnerligen gammalt i Finland. I Karelen tyckes det ha börjat blomstra först efter freden i Nöteborg, då den åt väster riktare pälshandeln upphörde och då man kom i nära växelverkan med de för sin svedjeodling kända novgoroderna. I mellersta Finland sammanhänger svedjebruket med de stora skogsaura, *atra* alltså årder, utan *kaskuri* (av *kaski* svedja) eller *sahra* = gaffel. Först efter det att gaffelplogen har flyttat ut på åkern har den ärvt det gamla årder-namnet, sedan det »riktiga» årdret redan hade försunnit. Kasta vi en blick på namnkartan över den finska plogen, se vi att det genom hela Finland sträcker sig ett bälte från norr till söder längs med den etnografiska gränslinje, varest gaffelplogens namn är *sahrat* (gaffel) eller *sahra-aura* (gaffelplog l. årder), vilket särskiljande naturligtvis behövdes, då man även kände en annan plog, årdret, krokårdret.

Kustaa Vilkuna.

R E F F E R A T.

Der Gabelpflug. Die Socha oder der Gabelpflug (Abb. 1, 3–16), der sich erheblich von den west- und mitteleuropäischen Pflügen unterscheidet, hat schon früh die Aufmerksamkeit der Forscher auf sich gezogen: im nordischen Schrifttum des 18. Jhs ist er mehrfach beschrieben worden.

Das jetzige Bereich der Socha umfasst das grosse Waldgebiet Nordosteuropas, das im Süden an das russische Steppengebiet und im Westen an die Weichsel grenzt (Abb. 2). Östlich davon ist die Socha nur bei den sibirischen Russen im Gebrauch. Im 16. und 17. Jh. brachten finnische Auswanderer die Socha in die mittelskandinavischen Waldgegenden, wo die Finnen eine ausgedehnte Schwendwirtschaft betrieben.

Auf diesem weiten Sochagebiet lassen sich mehrere örtliche Typen unterscheiden. Am bemerkenswertesten sind die verschiedenen Formen des Griffes und die damit zusammenhängenden Abweichungen. In Polen, zum Teil in Weissrussland und in Estland ist der Griff hoch angebracht (Abb. 3–5), wodurch der Sochabaum (der »Grindel«) niedrig zu stehen kommt und die Gabel dementsprechend kürzer ist. Zwischen dem estnischen und dem polnischen Gebiet liegt das lettisch-litauische, wo an den Pflügen keine hohen Handgriffe vorkommen. Östlich von Polen werden die Griffe immer niedriger, bis sie durch an die Deichsel gebundene Pflöcke ersetzt werden (Abb. 7–9). Auch in Estland sind die Griffe niedriger als in Polen und Weissrussland; Rudimente einer derartigen Griffanordnung finden sich auch in Westfinnland (Abb. 6, 10, 11). Ein anderer Typus, der jünger ist aber eine viel weitere Ausbreitung hat als der obige, ist dadurch gekennzeichnet, dass der Griff von einem die hinteren Enden der Deichselstangen verbindenden Querholz gebildet wird (Abb. 6, 13, 14). An ihnen ist die Gabel hoch angebracht und befinden sich die Deichselstangen ebenfalls hoch über der Erde. Oft sind die Deichselstangen kurz und gehen strahlenförmig vom hinteren Ende aus; an das Geschirr des Pferdes sind sie mit langen Zugsträngen gebunden (Abb. 14), so dass man mit einem solchen Pflug auch sehr schlecht bebaubares Land voller Steine und Wurzeln pflügen kann; die Schar kann an engen Stellen in die Zwischenräume zwischen Steinen und Wurzeln eingesetzt werden, sie lässt sich leicht zur Seite wenden oder vorwärts drücken, so dass sie behende über eine Baumwurzel oder einen Stein hüpfen.

Die Socha mit hohem Hinterende und kurzem Deichselstangen ist der eigentliche Schwendepflug, der stets in der Brandwirtschaft benutzt worden ist. In den s.g. grossen Schwendländern in Waldeinöden, wo nur einmal gesät wurde, wurde sie mehr zum Einpflügen der Saat als zum Auflockern oder Wenden des Bodens benutzt. Nachdem sie später auf den Acker gebracht und mit einem Streichbrett versehen worden war, ist auch aus ihr ein Wendepflug geworden. In Finnland kann man in einem und demselben Bauernhof eine primitive Schwendesoche (Abb. 15) und eine weiter entwickelte Ackersocha (Abb. 11) antreffen. Über den Ursprung der Socha sind von And. Berch (1759) an viele Theorien aufgestellt worden, von denen keine einzige stichhaltig ist. Auf Grund von sprachlichen Erscheinungen und Bodenfunden lässt es sich feststellen, dass in Mittel- und Nordrussland, Finnland und Estland früher der Hakenpflug im Gebrauch gewesen ist und dass die Socha demnach erst später in diese Gegende eingeführt worden ist. Die älteste Heimat der Socha scheint das polnisch-weissrussische Waldgebiet zu sein, wo sie auch noch jetzt dem dortigen uralten Hakenpflug am nächsten steht (Abb. 17, vgl. Abb. 16). Die Verbreitung der Socha nach Osten und Norden scheint mit der mächtigen grossrussischen Besiedlung zusammenzuhängen, die auf der Schwendewirtschaft begründet war und für welche die Socha als ein Erzeugnis des Brennverfahrens wichtig war. Nach Finnland dürfte der Gabelpflug gleichzeitig mit dem neuen Sicheltypus (FFT XL S. 223) gelangt sein, der im 11.–12. Jh. in Karelien eingeführt wurde. In dieser Zeit gewann die Schwendewirtschaft in Finnland eine grössere Ausdehnung, verursacht durch eine in die Waldeinöden gerichtete Auswanderung, von der sich ein Zweig auch bis nach Mittelskandinavien wandte. In Finnländs und Estlands ältesten Ackerbaugebieten fand die Socha damals keinen Eingang. Zwar herrschte auch hier das Brennverfahren, aber nur in kleinerem Masse und der hier benutzte Pflug war der Schwendehakenpflug (Abb. 18), neben welchem ein besonderer Ackerhakenpflug (Abb. 19) im Gebrauch war. Die nämliche Parallelität lässt sich überall beobachten, wo gleichzeitig Schwendewirtschaft

und eigentlicher Ackerbau betrieben wird, z.B. in Deutschland einerseits der schwarzwälder Stichelpflug, Hoch-, Hainhaken u.s.w. und andererseits der Huns- pflug im Rheinland, der mecklenburger Haken u.s.w. Die scheinbar primitiven Schwendepflüge sind also keine »Urtypen», sondern dem Gelände und dem beson- deren Zweck sich anpassende Formen.

